

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ ДЕКАНІВ
І ЗАВІДУВАЧІВ КАФЕДР НА ТЕМУ:
«НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ
Й ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КАФЕДР»

За редакцією А.І.Прокопенка

ХАРКІВ – 2011

Редакційна колегія:

М.К.Подбerezський - д-р пед. наук, проф.

І.Ф.Прокопенко - академік АПН України, д-р пед.наук, проф.

М.П.Васильєва - д-р. пед. наук, проф.

В.М.Гриньова - д-р пед.наук, проф.

С.Т.Золотухіна - д-р пед.наук, проф.

Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди

Протокол № 2 від 02.02.2011 р.

У матеріалах семінару розкрито теоретичні та практичні питання організації наукової, науково-методичної та виховної роботи кафедр університету.

Літературний редактор: кандидат філологічних наук, доцент, доктор філософії (PhD) Мерінов В.В. (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди).

Матеріали науково-практичного семінару деканів і завідувачів кафедр / За ред. А.І.Прокопенка. – Харків: 2011. – 359с.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КАФЕДР ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

УДК 378.148

І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов
ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Професійна підготовка вчителя завжди мала високу соціальну цінність. У статті розглядається питання підготовки майбутніх учителів у контексті європейської інтеграції. Аналізуються теоретичні інноваційні підходи до системи навчання та практичні технології, які можна застосувати в навчальному процесі.

Ключові слова: підготовка вчителя, практичні технології, євроінтеграція.

Профессиональная подготовка учителя всегда имела высокую социальную ценность. В статье рассматриваются вопросы подготовки будущих учителей в контексте европейской интеграции. Анализируются теоретические инновационные подходы к системе обучения и практические технологии, которые можно использовать в учебном процессе.

Ключевые слова: подготовка учителя, практические технологии, евроинтеграция.

The teacher training course has always been of high social value. The questions of training future teachers in the context of European integration are studied in the article. The theoretical innovative approaches to the teacher training system and practical technologies that can be applied in the educational process are also analyzed.

Key words: teacher training, practical technologies, European integration.

Приєднання України до Болонського процесу 19 травня 2005 року в місті Бергені (Норвегія) створило в державі нову освітню ситуацію, яка вимагає окремого педагогічного аналізу.

Досягнення успіху в розв'язанні проблеми євроінтеграції освіти, що багато в чому визначає майбутнє України, допоможе ґрунтовно вивчити, творчо осмислити й активно впроваджувати в сучасну практику надбання

психолого-педагогічної науки, її обґрунтовані ідеї про шляхи та умови оптимальних змін у системі освіти, про глибинний сенс трансформацій, що відбуваються, про їхню суть, напрями розвитку й результати цього процесу. Модернізація освіти в зв'язку з євроінтеграцією постає як удосконалення, рух уперед, як розробка й реалізація нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій розвитку освіти. Усе це вимагає розроблення концептуального забезпечення модернізації системи вищої освіти, що впливає з необхідності її переорієнтування на реальні потреби розвитку економіки й громадянського суспільства, детермінування засобів і кінцевих результатів модернізації процесів розбудови України та її включення в світовий ринок праці, освітньо-науковий і культурний простір.

Простежуючи особливості розвитку окремих процесів у освіті, стверджуємо, що нині педагогічна освіта України зазнала соціально-політичних й економічних змін, але, разом з тим, у освіті не спостерігається орієнтації на особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів, що характеризує освіту найбільш розвинених країн світу. Наша освітня система має досить помітно виражений авторитарний характер, у ній замало раціоналізму й активності. Натомість у навчанні на перше місце висувається пізнання й воно часто трактується як уміння запам'ятовувати матеріал, а не як засіб відкриття нового.

Такий стиль роботи майбутні вчителі згодом переносять у шкільні класи й кабінети. Звідси й походить тенденція до надання учням щоразу більшої за обсягом інформації, що породжує ілюзію діяльності як учителя, так і учня.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує проблема поглиблення процесу оновлення педагогічної освіти, спрямованої на професійну підготовку вчителя як особливої соціальної особистості в умовах євроінтеграції. В університеті останніми роками були підготовлені й захищені докторські дисертації І.І. Костікової «Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій», В.Г. Моторіної «Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики

у вищих педагогічних навчальних закладах».

Професійна педагогічна освіта вимагає переосмислення самого змісту освіти, його структури та форм організації. Домінуюча енциклопедична модель професійної підготовки вчителів виявилася непридатною для початку XXI століття, з його небувалою динамікою та надзвичайно широким обсягом різноманітних соціальних і політичних перетворень. Величезний інформаційний потік, який помітно зростає при входженні України до європейського освітнього простору, вимагає від учителя більш ґрунтовної підготовки не лише до раціонального відбору, переробки, зберігання й використання знань про світ, кількість яких лавиноподібно зростає, а й розвитку духовності, почуттєвої сфери майбутніх учителів.

Малопридатною в умовах євроінтеграції є методична модель, що спрямована на відтворення знань. У нових умовах учитель не віднаходить підтримки в організаційній моделі, що віддає перевагу масовим формам навчально-виховної діяльності.

Нові обставини додатково стимулюють усвідомлення необхідності змін у професійній підготовці майбутніх учителів. У працях відомих учених (В.Г. Кремень, О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, А.М. Бойко, І.Ф. Прокопенко, В.І. Бондар, В.К. Буряк, І.А. Зязюн, М.Б. Євтух та інші) модернізацію педагогічної освіти розглядають як чинник, що планомірно оптимізує процес професійної підготовки нового вчителя нової доби.

Нова система, що народжується, є результатом впливу різноманітних факторів, у різних зв'язках і відносинах, стимулюючи при цьому сам процес модернізації педагогічної освіти.

Центральним фактором, навколо якого дедалі більшою мірою формується сучасна культура вищої школи, стає якість освітньої діяльності. Алгоритм забезпечення якості освіти в найзагальнішій формі передбачає визнання існування якості, бажання забезпечити її, побудову концепції якості, її реалізацію та контроль.

Сучасні уявлення про якість освіти передбачають запровадження у вищій школі компетентнісного підходу, характерною ознакою якого є формулювання освітньої мети (бакалаврського та магістерського циклів) і

результатів навчання у формі системи компетентностей. Важливим чинником гарантування якості стає планування розвитку в майбутніх учителів низки базових (спільних для всіх видів професійної та суспільної діяльності) та предметних (відображають специфіку конкретного виду діяльності) компетентностей, а також використання Європейської системи трансферу й накопичення кредитів з метою визначення навчального навантаження, необхідного для досягнення запланованих навчальних результатів.

На основі компетентнісного підходу першочергово необхідно запропонувати технології формування компетентностей та методи їх діагностики.

Сучасний учитель повинен знати як теоретичні інноваційні підходи до системи навчання, так і практичні технології, які можна застосувати в навчальному процесі. Науково-педагогічні дослідження, здійснені в Національній Академії педагогічних наук України, свідчать, що навчання з допомогою традиційних технологій не дозволяє розвинути ключові, базові компетентності з конкретної навчальної дисципліни. Саме тому повинна бути рішуча перебудова навчального процесу [1].

Майбутнім учителям необхідно цілеспрямовано й наполегливо оволодівати інтенсивними інтерактивними технологіями навчання: рольовими, імітаційними іграми, тренінгами, кейсами, ігровим проектуванням, технологіями критичного мислення, креативними техніками й багатьма іншими прийомами. Інноваційні технології розвивають базові компетентності студента, формують необхідні для професії вчителя вміння й навички, створюють передумови для психологічної готовності впроваджувати в реальну практику освоєні технології.

При використанні інноваційних технологій головною дієвою особою є студент. Учасники заняття втягуються до обговорення реальної педагогічної ситуації й тому виявляють активну позицію. Спільними зусиллями групи аналізується ситуація й виробляється практичне рішення. Вибір кращого рішення в контексті поставленої педагогічної проблеми відбувається через аналіз ситуації й оцінку напрацьованих альтернатив. Майбутні вчителі засвоюють характеристики та види аналізу: системний, причинно-

наслідковий, проблемний, прогностичний, аксеологічний, праксеологічний, документальний, ситуаційний, управлінський, економічний, соціологічний, політологічний, психологічний, педагогічний тощо. Важливим моментом при аналізі педагогічної ситуації є підтримка емоційної напруги в групі.

Ключовим складником в інноваційних перетвореннях, які характеризують сучасну педагогічну освіту, є модернізація її змісту. Визначаючи її вектори, науковці мають урахувати загальноцивілізаційні тенденції розвитку національних освітніх систем у ХХІ ст., до яких, зокрема, належать системне підвищення якості освіти, її гуманізація й гуманітаризація, розбудова на засадах безперервності, формування єдиного освітнього простору в Європі та перехід до інноваційного навчання. Ставши новітніми орієнтирами освітньої політики України, ці тенденції спричинили комплекс вимог до професійних і особистісних якостей педагога та обумовили необхідність переорієнтації педагогічної освіти на виховання професіоналів нової генерації.

Необхідною умовою якісної підготовки майбутніх учителів є інтеграція освітнього й наукового складників у діяльності вищих навчальних закладів, що передбачає орієнтацію викладання на новітні наукові досягнення, здійснення наукових досліджень, використання їх результатів у навчальному процесі, залучення студентів до дослідницької діяльності. Основним джерелом, що живить процес модернізації змісту педагогічної освіти, є, безперечно, результати науково-дослідницької діяльності педагогів.

Наука як виробництво нових знань і освіта як їх передача й поширення тісно взаємопов'язані. Навчати потрібно не тільки знань, але й того, як їх здобувати й примножувати, а це без особистої участі і викладача, і студента в дослідницькому процесі неможливе. З іншого боку, будь-який дослідник повинен уміти навчати своїх учнів, і бажано – найбільш ефективним способом. Таким чином, усі порушення природних зв'язків між науковим і освітнім процесами будуть завдавати шкоди їм обом.

У той же час наука й освіта – це процеси, що відрізняються один від одного, так що їх взаємодія не відбувається автоматично, а залежить від ступеня впливу науки на освіту й від здатності освіти сприймати наукові

досягнення. Добре, якщо органічний зв'язок науки й освіти закладається відразу й укріплюється з їх розвитком.

У організаційному аспекті розв'язання проблеми інтеграції освітнього й наукового складників у діяльності вищих навчальних закладів насамперед потребує раціонального розподілу академічного й дослідницько-інноваційного навантаження науково-педагогічних працівників. Треба нормативно закріпити співвідношення часток робочого часу науково-педагогічних працівників різних рівнів, витрачених на науково-дослідну й науково-педагогічну діяльність.

Навчальний процес як складна багатофакторна система успішно здійснюється за умов досконалої й вивіреної діагностики рівня знань студентів у вигляді зворотного зв'язку шляхом моніторингу й контролю за навчанням і його результатами. Для вдосконалення управління навчальним процесом в умовах євроінтеграції доведеться вирішувати такі завдання: створення гнучкої, динамічної, демократичної системи управління, яка використовує варіативні управлінські рішення; формування вміння прогнозувати реальні кінцеві результати діяльності; забезпечення оптимального поєднання адміністративного, колегіального управління й самоврядування; удосконалення економічних механізмів діяльності, пов'язаних із необхідністю реалізації фінансової самостійності навчального закладу.

Є різні бачення науковців щодо вирішення поставлених завдань. Зокрема, одні вбачають результативність цього процесу у «поєднанні змін у культурі управління освітніми закладами із запровадженням довгострокового стратегічного планування діяльності вищої освітньої установи», інші «у використанні інформаційно-комунікаційних технологій» як провідного складника моніторингової системи [2].

На нашу думку, будь-який із вищезазначених шляхів можливий за дотримання в процесі модернізаційних змін таких підходів: використання своєї автономії й академічного потенціалу на забезпечення високої якості освіти, усвідомлюючи її соціальну значущість; установлення на новій основі своїх стосунків на ринку праці, вибудовуючи ефективні партнерські

зв'язки з усіма відповідними соціальними сферами в межах відповідної автономії й академічних свобод; створення потужного наукового потенціалу вищого навчального закладу, здатного забезпечити якість освіти на рівні міжнародних стандартів; удосконалення інфраструктури навчально-виховного комплексу вищого навчального закладу та технологій навчання; запровадження моделей стажування перспективних викладачів у зарубіжних вищих школах, здійснення навчальних турів до провідних навчальних закладів зарубіжжя.

Таким чином, управління навчальним процесом в умовах євроінтеграції пов'язане з переглядом усталених упродовж десятиліть норм освітньої діяльності. А це, в свою чергу, як слушно зауважує В.Г. Кремень, потребує змін самого змісту навчання (чітке й однозначне визначення фундаментальних знань у різних сферах вивчення людини й світу); корекцій спрямованості навчального процесу (вироблення розуміння необхідності та вміння навчатися впродовж життя) [3].

Ураховуючи наведені фактори, Україна неодмінно має гармонізувати вітчизняну освітню систему з європейською. Без цього інтеграція України в Європейській освітній простір просто неможлива.

Євроінтеграція – це добровільне зобов'язання України модернізувати систему своєї вищої освіти з метою її зближення з європейською освітою, без будь-якого тиску згори, без жорсткої уніфікації. Це запрошення до вдумливого зважування всіх плюсів і мінусів освітньої інтеграції, розрахованої на розширення доступності вищої освіти, її відкритості та здійснення рівних прав громадян в одержанні освітніх послуг, певного статусу, професії, роботи.

Сьогодні вища освіта України переживає оновлення: новою стала законодавча база, вона стала іншою в організаційному плані, в нових кваліфікаціях, у змісті освіти і його результатах тощо. При цьому психологічно важливо, що сьогодні не тільки світ став іншим – відкритим, де маси людей вільно пересуваються, а ті, що живуть за десятки тисяч кілометрів один від одного, тим не менше, перебувають у єдиному інформаційному просторі. Тут на повний зріст постає проблема сприйняття інформації, яка дається,

з одного боку, підручниками й викладачами, а з іншого боку – величезним обсягом і швидкістю інформаційних потоків, що йдуть з телевізора та Інтернету. І все ж головне в іншому – людина по-новому розуміє, осмислює і цей світ, і себе в ньому. У цьому зв'язку важливо теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити як, де і до яких меж має здійснюватися комп'ютеризація навчання, щоб робота студентів з комп'ютером не знижувала ініціативності їхньої думки, не збіднювала діяльність їхньої творчої уяви й водночас не вводила від реального світу, сприяючи більш інтенсивному розвитку в них якостей активних суб'єктів.

Європейська інтеграція – процес довготривалий, який буде вимагати подолання суперечностей, стереотипів і спірних питань, які сьогодні складно передбачити. Саме з цим уже стикалися західні держави в своєму просуванні Болонського процесу. Однак зауважимо, що це мало місце в країнах, де відносно твердо можна говорити про економічну, соціальну стабільність, наявність правової держави. Тож, щоб безнадійно не відстати, уже сьогодні необхідні цілеспрямовані, свідомі, наполегливі зусилля для розвитку тих університетів, які найбільшою мірою готові до переходу на якісно новий рівень.

Нині суспільно-економічні зміни є настільки швидкими, а умови життя нового покоління мають так мало спільного з формівними умовами попередніх поколінь, що досвіду минулого періоду стає замало для навчання й виховання дітей та молоді. Євроінтеграція створює досить сприятливі умови для розвитку науки й освіти. Перебування України в стадії прискорених трансформацій ставить питання не тільки про виправданість модернізації освіти, а й про її невідворотність. Стає все більш необхідним перехід від адаптаційного навчання до особистісно орієнтованого.

Євроінтеграція не є процесом, який спрямований на створення якоїсь надбудови. Це в своїх основних вимірах є те, чим ми маємо опікуватися постійно, незалежно від того, приєдналась чи ні Україна до Болонської декларації. Євроінтеграція України є дієвим засобом підвищення доступу громадян до якісної освіти.

Опосередковано результати від євроінтеграції можна оцінювати

й показниками повноти виконання основоположної функції освіти, яка полягає в підготовці освічених громадян даної країни, патріотів і, звичайно, професіоналів. Конкретно це пов'язане з наявністю й послідовним втіленням у життя освітніх культурних, спортивних та інших державних програм і оцінкою наслідків їх реалізації.

Завдяки євроінтеграції ми повинні набути нових конкурентних переваг у якості освіти, досягти нового рівня підготовки фахівців і водночас гармонізувати нашу освіту, зробити так, щоб ми були зрозумілі Європі, а Європа – зрозумілою нам. Вимоги Болонської декларації маємо так вписати в практику освітньої діяльності, щоб не зашкодити вітчизняній освіті, збагатити її найкращими надбаннями європейського досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: Навч. посібник. – Харків: Колегіум, 2008. – 344 с.
2. Академічні свободи, університетська автономія та освіта для сталого розвитку. Мовою документів: Наукове видання. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – 288 с.
3. Кремень В.Г. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України: Монографія. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 257 с.

УДК 37.013.42

М.П. Васильєва, Н.О. Єсіна, Д.Ю. Грубіч

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано основні напрями роботи кафедри соціальної педагогіки щодо забезпечення підготовки майбутнього соціального педагога до професійної діяльності.

Ключові слова: соціальна педагогіка, соціальний педагог, кафедра, напрями роботи.

В статье проанализированы основные направления работы кафедры социальной педагогики по обеспечению подготовки будущего социального педагога к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *социальная педагогика, социальный педагог, кафедра, направления работы.*

Назва фахівця «соціальний педагог» є похідною від слова «педагог», але разом з тим професійна діяльність цих фахівців має низку істотних відмінностей. Місія соціального педагога полягає в забезпеченні інтеграції людини, яка перебуває в процесі соціалізації в суспільство, що динамічно розвивається. Соціальний педагог здійснює координацію зусиль педагогічного колективу щодо реалізації соціально-педагогічної функції в діяльності сучасного освітнього закладу, будучи фахівцем з виховання дітей та підлітків, що мають ті або інші проблеми соціального життя.

Діяльність соціального педагога є важливим компонентом виховної системи освітньої установи, основним засобом організації індивідуального підходу до виховання дітей та підлітків, що мають ті або інші проблеми в соціальному розвитку. Соціальний педагог є суб'єктом соціально-педагогічної діяльності, об'єктом якої є двосторонній соціально-педагогічний процес: процес соціального становлення особистості й процес створення педагогічно доцільного середовища.

Соціальний педагог – нова професія, поява якої більшою мірою викликана «ноюю якістю соціалізації особистості» у зв'язку з різким загостренням соціально-політичних, національних і економічних суперечностей сучасного світу.

Безумовно, така професія вимагає володіння комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи. Професійна підготовка такого фахівця здійснюється, як правило, у вищих педагогічних навчальних закладах.

Так, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди кафедра соціальної педагогіки була створена на базі кафедри правознавства в 1998 році, і з цього періоду на всіх факультетах починає викладатися навчальна дисципліна «Соціальна педагогіка». З 2002 року кафедра перетворюється на випускаючу кафедру з підготовки за спеціальністю «Соціальний педагог», а в 2004 – 2005 навчальному році

було здійснено перший набір студентів.

Сьогодні кафедра переживає новий етап свого розвитку в зв'язку з об'єднанням із загальноуніверситетською кафедрою інноваційних педагогічних технологій. До кадрового складу кафедри соціальної педагогіки входять 29 осіб, а саме: 2 доктори педагогічних наук, професори; 2 кандидати наук на посаді професора, 11 кандидатів наук, доцентів; 11 викладачів, а також 3 особи навчально-допоміжного персоналу.

Викладачі кафедри забезпечують викладання як 10 загальних дисциплін, так і близько 40 дисциплін, передбачених для підготовки соціального педагога за 2 спеціалізаціями: «Соціально-правовий захист неповнолітніх» і «Координаційна діяльність дитячих та молодіжних організацій».

Викладачі кафедри соціальної педагогіки здійснюють значну роботу за напрямками, провідними з яких є такі: профорієнтаційна робота, науково-дослідницька робота викладачів і студентів, виховна, навчально-методична робота.

До реалізації такого напрямку, як профорієнтаційна робота, залучаються як викладачі кафедри, так і студенти. Так, студенти 3 курсу в межах дисципліни «Основи профорієнтаційної роботи» розробляють буклети, сценарії профорієнтаційної бесіди. Завдяки постійним тісним зв'язкам з освітніми установами на їх базі організується й проводиться агітаційна робота серед випускників м. Харкова, Харківської області та інших областей України: ЗОШ № 36, 58, 65, 67, 122, 135, спеціалізованої школи-інтернату для дітей з вадами зору № 2 м. Харкова; гімназії № 3 м. Ізюма; Циркунівської школи I – III ступенів Харківської області; Шелудьківського лицю № 63 Зміївського району Харківської області; Харківського обліково-економічного технікуму ім. Ананченка; спеціальної середньої школи № 17 з поглибленим вивченням французької мови м. Северодонецька; шкіл Ємільчинського району Житомирської області. Майбутні соціальні педагоги, студенти 5 курсу, перебуваючи на практиці, також проводять роботу з профорієнтації.

Викладачі кафедри проводять роботу на методичних радах

Харківського районного відділу освіти, виступають на батьківських зборах шкіл м. Харкова з профорієнтаційними бесідами та консультаціями для старшокласників.

Як засвідчує досвід, здійснення профорієнтаційної роботи сприяє набору абітурієнтів протягом останніх 3 років безпосередньо на спеціальність «Соціальний педагог» і взагалі на факультет психології і соціології.

Ще одним ефективним напрямом роботи кафедри соціальної педагогіки є науково-дослідницька робота викладачів і студентів. Усі викладачі кафедри протягом року готують до друку наукові та навчально-методичні праці, беруть участь у науково-практичних усеукраїнських і міжнародних конференціях.

Кафедра активно працює над організацією наукової роботи студентів університету. Так, студенти беруть активну участь у наукових конференціях, круглих столах, конкурсах соціальних проєктів, співпрацюють з державними та громадськими організаціями. Наприклад, студенти – майбутні соціальні педагоги під керівництвом викладачів кафедри протягом 2009 – 2010 навчального року брали участь у: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» в Харківській державній академії культури, II Міжнародній науково-практичній конференції для студентів та аспірантів «Сучасна молодь: крок у майбутнє» на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, відкритому засіданні студентського наукового товариства факультету психології та соціології ХНПУ імені Г.С.Сковороди «Організація соціальної проєктної діяльності», Днях Науки на факультеті психології та соціології ХНПУ імені Г.С.Сковороди (в рамках Днів Науки в університеті), Круглому столі з прав людини в Україні, Круглому столі з проблеми захисту прав дітей в Україні, Міжнародній науково-практичній конференції «Взаємодія органів місцевого самоврядування і громадських організацій: інноваційні рішення в соціальній політиці».

У 2010 – 2011 навчальному році планується й проводиться підготовка студентів до: участі у II науково-практичній конференції магістрантів ХНПУ

імені Г.С.Сковороди «Цивілізаційний поступ сучасної освіти і науки» (підготовка тез доповідей); підготовка та проведення наукового дебюту першокурсників; проведення I туру Всеукраїнської олімпіади із соціальної педагогіки; підготовка команди до участі в II турі Всеукраїнської олімпіади із соціальної педагогіки; підготовка та проведення науково-практичної студентської конференції під час «Днів науки» в університеті; участь у наукових студентських конференціях поза межами університету.

Наукові дослідження студентів містять як аналіз теоретичного матеріалу, так і власні методичні та проектні розробки, проводиться також експеримент. Базами наукових досліджень студентів є загальноосвітні навчальні заклади, притулки, центри соціальних служб, громадські організації тощо.

Навчально-методична робота передбачає перегляд та доповнення робочих програм з дисциплін, що викладаються членами кафедри, новим матеріалом з питань сучасних технологій навчання та розміщення їх на сайті університету, розробку тем курсових та дипломних робіт студентів, удосконалення контролю за відвідуванням студентами занять, створення умов для підвищення ефективності самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Постійно поповнюється наявний на кафедрі фонд навчально-методичної, наукової та довідкової літератури.

Такий напрям роботи кафедри, як виховна робота зі студентами, реалізується дуже широко. Так, 9 викладачів кафедри є кураторами груп студентів усіх курсів за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Відповідно до плану виховної роботи університету, плану виховної роботи факультету психології та соціології кожний куратор розробляє плани виховної роботи групи, до яких входять виховні заходи, що реалізуються під час кураторських годин в університеті (бесіди зі студентами-першокурсниками щодо традицій кафедри та факультету, ділові бесіди на різну тематику, конференції, олімпіади, конкурси, круглі столи тощо з актуальних соціально-етичних, політичних, психологічних та інших питань), позанавчальні заходи різних напрямів (походи та поїздки зі студентами, виховна робота зі студентами,

що проживають у гуртожитках).

Виховну роботу здійснюють не тільки викладачі, але й студенти старших курсів, які закріплюються за студентами молодших курсів. Крім того, організуються спільні виховні заходи для різних груп студентів.

Кафедра приділяє багато уваги організації роботи студентів на місцях їх майбутнього працевлаштування: у загальноосвітніх навчально-виховних закладах, позашкільних закладах, соціальних службах, дитячих садках тощо, наприклад:

- участь студентів у роботі наукового співтовариства учнів загальноосвітньої школи № 36 м. Харкова в проведенні науково-творчої конференції школярів;
- організація волонтерської діяльності студентів I – II курсів на базі Обласного притулку для неповнолітніх «Гармонія»;
- проведення спільних заходів з Обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (тренінг з консультування з проблем попередження ВІЛ-інфікування, різноманітні заходи волонтерської діяльності);
- співпраця з районними Центрами соціальних служб щодо організації практичної підготовки студентів – майбутніх соціальних педагогів (участь у заходах соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями населення).

Організація такої роботи майбутніх соціальних педагогів спрямована на формування навичок самоосвіти, умінь працювати з науково-методичною та нормативно-правовою літературою, на отримання досвіду соціально-педагогічної діяльності.

Навчальним планом підготовки студентів за спеціальністю «Соціальний педагог» передбачено навчальну практику у соціальних службах (2 та 3 курси) та виробничу соціально-педагогічну практику в соціальних службах та навчально-виховних закладах (4 курс). Для організації практики кафедра тісно співпрацює з:

1. Управлінням у справах дітей Харківської обласної державної адміністрації (на базі Харківського обласного центру для неповнолітніх

та Обласного притулку для неповнолітніх “Гармонія” здійснюється проходження практики студентів 2 курсу);

2. Обласним центром соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді (на базі центрів соціальних служб Київського, Ленінського та Держинського районів м. Харкова, а також Харківського міського центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді “Довіра” організовано проходження практики студентів 3 курсу);

3. Загальноосвітніми школами, гімназіями, зокрема Харківською гімназією № 6, Ліцеєм мистецтв № 133, Спеціалізованою школою № 17 та іншими навчальними закладами (для проходження практики студентів 4 курсу).

Як свідчить аналіз звітів студентів, реалізація програми практики забезпечує практичне втілення набутих у процесі навчання знань, їх конкретизацію в контексті соціально-педагогічної діяльності, формування у фахівців професійних умінь і навичок прийняття самостійних рішень в умовах розв’язання соціально-педагогічних проблем, систематизацію та актуалізацію отриманих знань. Під час педагогічної практики студенти здійснюють наукові дослідження та впровадження самостійних методичних розробок.

Крім того, з метою підготовки студентів до роботи в пенітенціарних закладах, здійснення студентами наукових соціально-педагогічних досліджень під час виконання курсових, дипломних та магістерських робіт, здійснення студентами волонтерської діяльності та навчальної практики, проведення спільних заходів кафедра активно співпрацює з:

1. Управлінням МВС України на Південній залізниці.

2. Державним департаментом з питань виконання покарань у Харківській області (Курязька виховна колонія імені А.С. Макаренка).

3. Вищими педагогічними навчальними закладами України з метою встановлення відносин кафедр соціальної педагогіки в напрямі організації дослідно-експертної роботи; оптимізації процесу формування готовності майбутнього соціального педагога.

4. ЗОСШ № 36 м.Харкова, де створено університетську кафедру.

Викладачі кафедри поновлюють та розробляють необхідну організаційно-методичну документацію, зокрема: графіки навчального процесу, розрахунки годин педагогічного навантаження викладачів кафедри, індивідуальні плани викладачів, графіки проведення індивідуальних консультацій зі студентами, призначення кураторів, профорга, відповідальних за методичну, виховну, наукову роботу.

Затверджуються графіки підвищення кваліфікації викладачів кафедри. Переглядається та доповнюється документація, підготовлена викладачами кафедри, оформлюються методичні матеріали. Забезпечується облік та зберігання курсових робіт. Оформлюється передплата на періодичні видання. Готується документація для архівного зберігання.

На кафедрі працює методичний кабінет, де студенти мають можливість працювати з навчальною та довідковою літературою з дисциплін професійно-орієнтованого циклу та інструктивно-методичними матеріалами з виконання курсових і дипломних робіт та проходження педагогічної й навчальної практик. З дисциплін, що викладаються на кафедрі, створено посібники й методичні рекомендації, авторами яких є викладачі кафедри.

Щомісяця проводяться засідання кафедри, на яких розглядаються питання згідно із затвердженим на початку року планом. Питаннями для обговорення на них є виконання планів, обґрунтування напрямів роботи кафедри, розподіл доручень між членами кафедри. Протягом року, згідно з планом, проводяться взаємовідвідування занять викладачів з обов'язковим відгуком у журналі й обговоренням. Кожний викладач протягом навчального року проводить відкрите заняття, на яке запрошуються викладачі й магістранти.

Висновок: Стосовно кожного з напрямів організації роботи на кафедрі соціальної педагогіки здійснюється пошук нових форм і методів, що забезпечували б підвищення ефективності; розширена співпраця з інститутом педагогіки та психології, в межах якого на базі кафедри соціальної педагогіки створено Центр соціальної педагогіки.

**ПОБУДОВА РОБОЧОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРОЮ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ IDEF**

У статті здійснюється системний аналіз управління одним з компонентів функції кафедри фізичного виховання – проведення навчальної роботи за всіма спеціальностями різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до вимог щодо рівня знань і вмінь з фізичного виховання.

Ключові слова: системний аналіз, функціональна модель.

В статье проводится системный анализ управления одним из компонентов функции кафедры физического воспитания – проведение учебной работы по всем специальностям разных образовательно-квалификационных уровней в соответствии с требованиями относительно уровня знаний и умений в сфере физического воспитания

Ключевые слова: системный анализ, функциональная модель.

In the article the analysis of the systems of management is conducted one of components of function of department of physical education is a lead through of educational work on all by specialties of different educationally-qualifying levels in accordance with requirements in relation to the level of knowledge's and abilities in the field of physical education.

Key words: analysis of the systems, functional model.

Постановка проблеми, аналіз актуальних досліджень.

Вивчення наукових праць, присвячених дослідженню управління фізичної культурою свідчить про традиційну увагу до цієї проблеми з боку вчених та фахівців. Багато робіт попереднього періоду є істотним внеском у розвиток теорії й практики управління фізкультурно-спортивним рухом. Найбільш результативними авторами, роботи яких здобули широку популярність, є М.О. Олійник (2000), С.І. Гуськов, М.М. Линець, В.М. Платонов, Б.М. Юшко (2000), Т.Ю. Круцевич (2001), О.В. Горбенко (2002), Н.Ф. Денисенко (2002), Б.М. Шиян (2002), А.В. Домашенко (2003), В.Е. Куделько (2005), Ю.П. Мічуда (2008) та інші.

На думку авторів [1, 2, 5, 6], чинна система управління не завжди буває адекватною до об'єкту управління; розвиток управлінської системи відстає від розвитку системи вищої освіти, у ній відбуваються не системні,

а локальні зміни, які не дають бажаного ефекту. Отже, виникає протиріччя між потребою вищої освіти в програмно-цільовому управлінні кафедрою фізичного виховання й відсутністю розробки та обґрунтування теоретичних засад і технології управління.

У зв'язку з цим вимагають наукового обґрунтування теоретико-методологічні засади формування системи управління кафедрою фізичного виховання й практичні рекомендації з її впровадження в практику вищого навчального закладу.

Робота виконана згідно з планом науково-методичної роботи кафедри за темою «Управлінські аспекти функціонування кафедри фізичного виховання».

Мета статті.

Побудова робочої функціональної моделі управління навчальної роботи кафедри фізичного виховання вищого навчального закладу за технологією IDEF.

Для розв'язання завдань, поставлених у цій роботі, були використані метод моделювання (IDEF-технологія (ICAM Definition) [4] структурно-функціонального управління кафедрою фізичного виховання.

У термінах IDEF система подається у вигляді комбінації блоків та дуг. Блоки використовуються для подання функцій системи й супроводжуються текстами природною мовою. Дуги являють собою множину об'єктів, що встановлюють відносини між блоками (тобто встановлюються зв'язки між функціями системи). Місце з'єднання дуги з блоком визначає тип інтерфейсу. Ресурси, що забезпечують функцію та підлягають перетворенню, позначені з лівого боку функціонального блоку, а результати функціонального перетворення – з правого.

В основу методології IDEF покладені такі правила [3]:

- функціональний блок (функція) перетворює вхідну інформацію на вихідну;
- управління визначає, коли і як це перетворення відбувається;
- виконавці безпосередньо здійснюють це перетворення.

Виклад основного матеріалу.

Системний аналіз системи управління кафедрою полягає в побудові сукупності взаємозалежних моделей, за допомогою яких забезпечується якісне управління системою на всіх етапах її життєвого циклу. До таких моделей належать: структурна, функціональна, інформаційна, кваліметрична (модель якості системи).

На етапі оцінки реального стану функціонування кафедри після побудови моделі типу «структурна схема» створюється функціональна модель, яка дає можливість оцінити наявні функції підсистем та елементів, порівняти їх з нормативними функціями, зробити висновок про ефективність функціонування системи.

На рис. 1 – 3 проілюстровано версію побудови фрагмента функціональної моделі кафедри фізичного виховання.

У даному випадку процес декомпозиції реалізовано для блоків А0 – А1 до відповідного ієрархічного рівня. Число рівнів декомпозиції визначає керівник розробки. Декомпозицію доцільно здійснювати перед функціями, що їх реалізують науково-педагогічні (педагогічні) працівники кафедри та навчально-допоміжний персонал кафедри.

На рис.1 подана контекстна IDEF-діаграма (нульовий рівень). На ній подаються основні функції кафедри в цілому (метафункція) та дуги, що являють собою повний набір зовнішніх інтерфейсів. Окрім того, на діаграмі обов'язково зазначаються мета створення моделі та особа, чий погляд відображає ця модель.

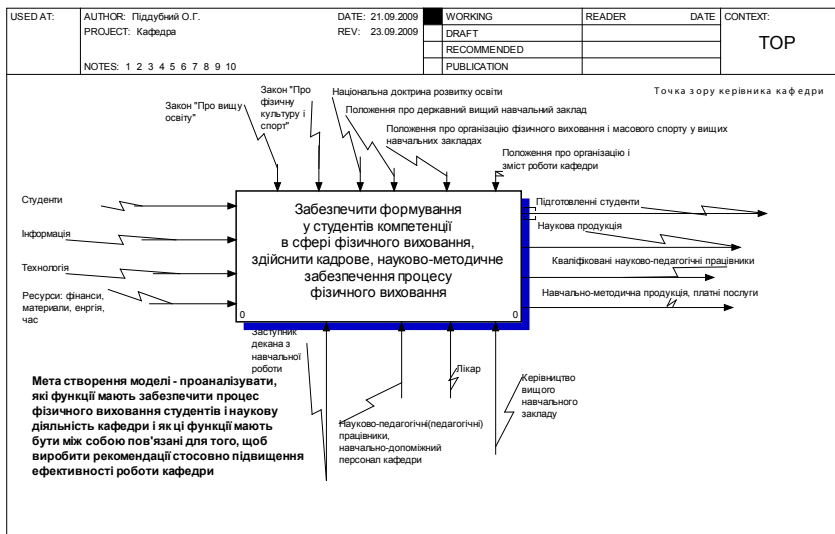

Рис.1. Контекстна IDEF-діаграма (нульовий рівень)

Для ефективного функціонування кафедри передусім слід правильно поставити мету, визначити завдання. Науково обґрунтована мета діяльності кафедри концентрує її загальну спрямованість і специфічне призначення. Ця мета має:

- відповідати загальному напрямку всієї системи навчання, виховання студентів;
- урахувувати особливості фізичного виховання як складника процесу навчання, виховання студентів;
- відтворювати загальні й специфічні вимоги до фізичного стану різних професійних угруповань;
- урахувувати основні закономірності формування фізичної готовності студентів на необхідному рівні;
- передбачати наявність об'єктивних умов для успішної реалізації фізичного виховання в практиці.

Виходячи з цього, мета діяльності (метафункція) кафедри – це забезпечення формування в студентів компетенції в галузі фізичного

виховання, здійснення кадрового та науково-методичного забезпечення процесу фізичного виховання.

Ефективне виконання своєї функції (забезпечення необхідного виходу зі свого функціонального блока), якщо на практиці мають місце всі входи до нього, показане на відповідній діаграмі, а саме:

- щодо управління (С-входи) – уся та інформація нормативного характеру, під впливом якої блок реалізує свою функцію;
- щодо ресурсів (І-входи) – усе те, що має перетворити дана функція;
- щодо суб'єктів і засобів реалізації даної функції (М-входи).

Уточнюють ту чи іншу мету конкретні завдання. Під завданнями слід розуміти реальні, конкретні питання, які потрібно вирішувати для досягнення мети (див. рис. 2).

До загальних завдань, що стосуються кафедри [6], належать:

- навчальна робота з дисципліни «Фізичне виховання» за всіма спеціальностями різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до вимог щодо рівня знань і вмінь з фізичного виховання;
- науково-дослідна робота в галузі фізичного виховання й спорту дітей, учнівської й студентської молоді та різних верств населення;
- підвищення кваліфікації науково-педагогічних (педагогічних) працівників та їх перепідготовка;
- фізкультурно-освітня, методична, видавнича робота, а також надання платних послуг студентам, науково-педагогічним (педагогічним) працівникам та співробітникам ВНЗ, членам їх сімей та населенню відповідно до напрямку всіх видів діяльності кафедри.

Управління кафедрою являє собою діяльність алгоритмічного типу, тобто таку, що ґрунтується на дотриманні певної, точно визначеної послідовності інструкцій, приписів, типових завдань щодо виконання потрібних операцій, дій.

Практика функціонування кафедри фізичного виховання підтверджує доцільність виділення оптимальної кількості загальних функцій, що відповідає принципу достатності з точки зору їх практичного

використання.

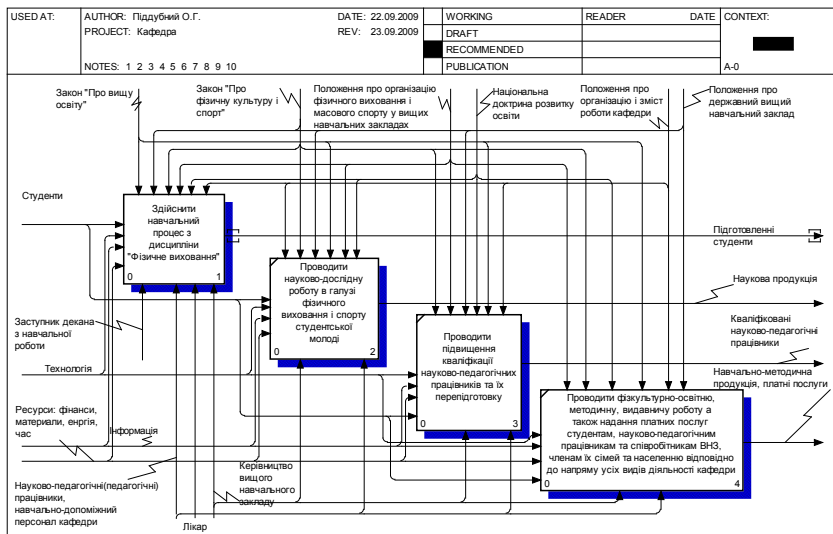

Рис.2. Контекстна IDEF-діаграма (перший рівень)

До основних загальних, без яких неможливе ефективне управління кафедрою, належать функції:

- планування;
- організації;
- реалізації;
- контролю та корекції.

На рисунку 3 подана контекстна IDEF-діаграма (другий рівень декомпозиції) управління навчальним процесом фізичного виховання.

Основою планування є вимоги ОКХ та ОПП до компетенції випускників в галузі фізичного виховання.

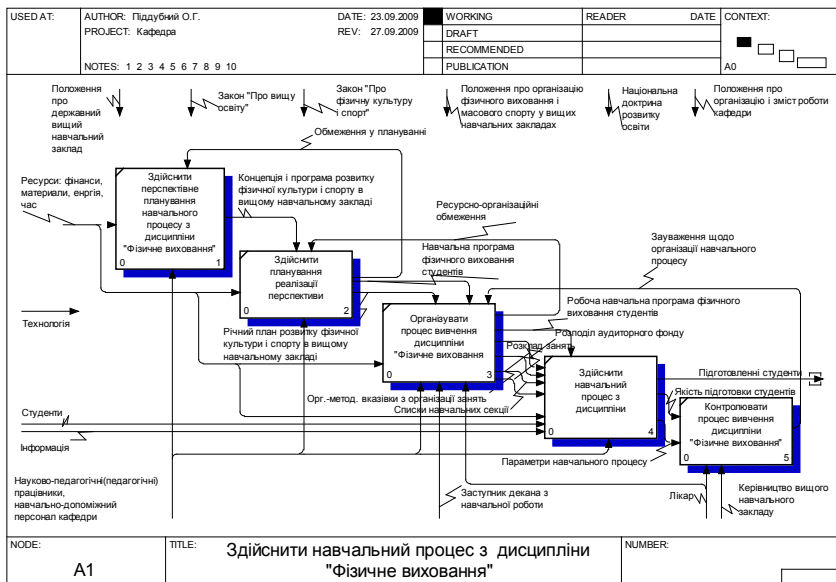

Рис. 3. Контекстна IDEF-діаграма (другий рівень декомпозиції) управління навчальним процесом фізичного виховання

Основними принципами планування навчального процесу є:

- дотримання методичної послідовності навчання органів управління, відділів, підрозділів та забезпечення кінцевого результату підготовки – формування необхідних компетенцій в студентів;
- узгодженість заходів фізичного виховання із заходами навчально-виховної роботи ВНЗ за завданнями, місцем та термінами проведення;
- ефективне та економічне використання навчальної матеріально-технічної бази та матеріальних ресурсів, які виділяються для забезпечення заходів фізичного виховання.

Кафедра розробляє й пропонує для затвердження Вченою радою вищого навчального закладу концепцію й програму фізичного виховання студентів та проекти щодо розвитку фізичної культури й спорту в

навчальному закладі.

На етапі прийняття рішення керівником ВНЗ щодо організації фізичного виховання необхідно розрахувати обсяги коштів, які необхідні для забезпечення заходів фізичного виховання, та порівняти їх з реальними (прогнозованими) ресурсами, які виділяються для ВНЗ.

У разі, коли ресурсів виділяється недостатньо, у загальному переліку заходів слід обирати ті, неопанування якими може призвести до зриву чи невиконання завдань навчально-виховного процесу. Ці заходи обов'язково треба включати до плану основних заходів ВНЗ. Крім того, необхідно відображати умови, в яких будуть виконуватися ці заходи, критерії оцінки їх виконання (стандарти), а також відповідальний орган управління.

Результатом здійснювання планування є затвердження документів планування, що регламентують процес фізичного виховання у ВНЗ:

- навчальна програма фізичного виховання студентів;
- план роботи кафедри;
- план науково-методичної роботи кафедри.

Організація в теорії управління застосовується в трьох значеннях: як група людей, що працюють разом; як стан упорядкування, внутрішня форма, структура системи; як діяльність установи або людини в створенні упорядкованості, як організаційна робота. Стосовно питань управління навчальною роботою важливе значення мають саме перший та третій складники. Другий же її складник стосується переважно побудови й аналізу структури системи фізичного виховання, що не входить до завдань даного дослідження.

За результатами медичного огляду створюються навчальні підрозділи – навчальні секції фізичного виховання, фізичної реабілітації, спортивного виховання, які об'єднують відповідні спеціалізації з видів рухової активності, захворювань, спорту та навчальні групи.

Під час організаційних заходів розробляється робоча навчальна програма з фізичного виховання та робоча навчальна програма зі спеціалізації з виду рухової активності або захворювання.

Розклад навчальних занять з фізичного виховання на факультетах ВНЗ

затверджується його керівником за поданням кафедри фізичного виховання, яка розробляє його за участю факультетів, відповідно до пропускну́ї спроможності спортивних та фізкультурно-оздоровчих споруд, визначених у Державних будівельних нормах «Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди» (наказ Держбуду України від 10.11.2003 № 184), а також медико-біологічних закономірностей процесу фізичного виховання щодо тижневої періодичності навчальних занять.

На підставі розкладу навчальних занять з фізичного виховання на факультетах ВНЗ складається розклад навчальних занять у навчальних секціях кафедри фізичного виховання.

Планування змісту навчальних занять у навчальних секціях кафедри фізичного виховання, їх засобів і методів визначається викладачем навчальної групи самостійно на підставі вимог навчального плану, плану-графіка, навчальної програми з фізичного виховання та навчальної програми зі спеціалізації з виду рухової активності або захворювання.

Реалізація процесу фізичного виховання має такі етапи:

- здійснити програмно-методичне та інші види забезпечення проведення навчальних занять;
- проведення навчальних занять;
- підведення підсумків проведення навчальних занять.

Під час контролю процесу фізичного виховання оцінюються параметри навчального процесу та якість підготовки студентів.

Висновки й перспективи подальших досліджень.

Сукупність функціональних IDEF-діаграм дає можливість керівникові кафедри реалізувати на науковій основі такі управлінські функції:

- формулювання сукупності необхідних функцій кафедри, виконання яких забезпечить вирішення завдань для досягнення необхідної мети;
- розподілення повноважень і відповідності між усіма ланками системи фізичного виховання у ВНЗ для досягнення необхідного стану у запланованому майбутньому;
- здійснення й контроль інформаційного та ресурсного забезпечення реалізації кожної із зафіксованих у функціональній моделі

функцій.

У перспективі подальших досліджень передбачається побудова інформаційної моделі функціонування кафедри фізичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Круцевич Т.Ю. Управління фізичним станом підлітків у системі фізичного виховання: дис. ... доктора наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Круцевич Тетяна Юріївна. – К., 2001. – 276 с.
2. Куделко В.Е. Організація і технологія управління фізичною культурою та спортом у системі районного територіально-адміністративного утворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання та спорту: спец.24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / В.Е. Куделко. – Х., 2005.
3. Лямец В.И. Системный анализ: учеб. пособие / В.И. Лямец, А.Д. Тевяшев. – Харьков: ХТУРЭ, 1998. – 252 с.
4. Маклаков С.В. BPwin и Egwin.CASE – средства разработки информационных систем. – 2-е изд., испр. и дополн. / С.В. Маклаков. – М.: ДИАЛОГ–МИФИ, 2001. – 304с.
5. Мічуда Ю.П. Функціонування та розвиток сфери фізичної культури і спорту в умовах ринку: дис. ... доктора наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Мічуда Юрій Петрович. – К., 2008.
6. Олійник М.О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання та спорту: спец.24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / М.О. Олійник. – Х., 2000.

УДК [378.141:001.89]:33

Г.М. Гузенко, Ю.О. Гайдученко

**ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ Й УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ
ТА НАУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
(на прикладі економічного факультету)**

Розглядається необхідність подальшого вдосконалення організації та роль управління навчальним процесом і науковою діяльністю на економічному факультеті в забезпеченні якісної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: організація, управління, навчальний процес, наукова діяльність, якість освіти.

Рассматривается необходимость дальнейшего усовершенствования

организации и роль управления учебным процессом и научной деятельностью в обеспечении качественной подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: *организация, управление, учебный процесс, научная деятельность, качество образования.*

The need for further organization improvement as well as the management of the educational process and scientific activity in high level of education providing for future professionals training is discussed in the article.

Key words: *organization, management, educational process, scientific activity, quality of education.*

Постановка проблеми. Потреби загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, коледжів та інших навчальних закладів визначають завдання підготовки на базі спеціальності “Економічна теорія” викладачів економічних дисциплін, інформатики, англійської мови та права.

Навчальний процес на факультеті – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців, професіоналів своєї справи, створення умов для самоорганізації, самоосвіти й самовдосконалення відповідно до державних стандартів освіти галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво».

Організація навчального процесу здійснюється на відповідній нормативній базі, а саме: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» із змінами й доповненнями (березень 2009 р.); «Про наукову і науково-технічну діяльність»; Положення про організацію навчального процесу у ВНЗ; Статуту університету.

Факультет як структурна одиниця ХНПУ імені Г.С.Сковороди та навчального інституту економіки і права керується такими нормативними документами, як: накази, розпорядження ректора, Положення про кредитно-модульну технологію організації навчального процесу в ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Порядок оцінювання знань студентів ХНПУ з урахуванням вимог Болонської декларації.

Метою статті є визначення ролі організації й управління навчальним процесом та науковою діяльністю на економічному факультеті в забезпеченні якості освіти майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Навчальний процес на факультеті

має свою систему, що забезпечується постійним і своєчасним веденням планів роботи, протоколів засідань кафедр і рішень ученої ради факультету та всіх заходів щодо забезпечення контролю за їх виконанням. Основним нормативним документом, що визначає організацію навчального процесу на факультеті, є навчальний план.

Факультет забезпечений освітньо-кваліфікаційними характеристиками (ОКХ), освітньо-професійними програмами (ОПП), робочими навчальними планами, навчальними програмами дисциплін. Структурними складниками робочої навчальної програми дисципліни є тематичний план, засоби для проведення поточного та підсумкового контролю. Робочий навчальний план конкретизує планування навчального процесу на кожний навчальний рік.

Навчальні плани спеціальності з урахуванням спеціалізації підписані ректором університету та узгоджені в установленому порядку. Нормативна та варіативна складові навчальних планів відповідають вимогам ОПП та нормативних документів МОН України.

Розклад занять складається згідно з графіком навчального процесу та робочих навчальних планів. Розподіл тижневого навантаження студентів відповідає нормативним документам і становить 54 години на тиждень. Загальне навантаження в день не перевищує 9 годин.

Зміни до робочих навчальних планів здійснюються у варіативній частині відповідно до рішень кафедр факультету, навчального відділу університету.

У процесі вирішення питання про зміст підготовки фахівців особлива увага приділяється фундаментальній підготовці та якості робочих навчальних планів і програм.

Для перевірки знань з усіх дисциплін розроблені пакети контрольних завдань, які містять тести, проблемні завдання, вправи з теоретичних питань та практичні завдання. Структура та зміст у цілому відповідають рекомендаціям науково-методичної комісії з економіки й підприємництва. На засіданнях кафедр і ради економічного факультету постійно розглядаються питання сучасних методик та технологій економічного навчання й результативність їхнього впровадження в навчальний процес.

Самостійна робота студентів забезпечується достатньою кількістю методичних вказівок, розробок, виданих посібників, які студенти можуть отримати на кафедрах та в бібліотеці ВНЗ, а також посібників та підручників, які видаються студентам на електронних носіях.

В університеті запроваджено єдині підходи до методичного забезпечення кредитно-трансферної системи відповідно до «Положення про організацію навчального процесу в кредитно-трансферній системі підготовки фахівців у ХНПУ імені Г.С. Сковороди».

Однак, згідно з актом про результати перевірки державною інспекцією навчальних закладів з питання якості підготовки студентів (березень 2009 р.) перевірка робочих навчальних планів за напрямом підготовки «Економічна теорія» та робочих навчальних програм з дисциплін виявила розбіжності між обсягами загального аудиторного навантаження, самостійної та індивідуальної роботи. Це стосувалося робочих програм з дисциплін: «Етика та естетика», «Культурологія», «Безпека життєдіяльності та цивільна оборона», «Історія України», і є свідченням недостатнього контролю з боку деканату та завідувачів кафедр. Для викладання дисципліни «Етика та естетика» використовувалася робоча програма, складена за застарілими стандартами та навчальним планом.

Ці хиби були розглянуті на спеціальному засіданні вченої ради факультету, що є колегіальним органом факультету, і усунені.

На засіданнях кафедр затверджуються робочі навчальні програми дисциплін.

Планування роботи вченої ради факультету здійснюється на навчальний рік. А щопонеділка традиційно після засідання виконавчої ради проводиться нарада із завідувачами кафедр, де постійно обговорюються як недоліки, так і успіхи в навчальній і науковій роботі. До відома завідувачів кафедр доводиться інформація виконавчої ради. Перед завідувачами кафедр ставляться завдання щодо покращення навчальної й наукової роботи. Кожний завідувач у звітній формі доповідає на раді факультету про напрями цієї роботи. Це має своєю метою оптимізацію контролю якості підготовки студентів. Наприклад, на раді факультету, протокол засідання

№ 6 від 19.03.09 р. – про навчально-виховні заходи кафедр щодо покращення якості знань студентів; протокол № 3 від 28.08.09 р. – про основні завдання факультету щодо вдосконалення навчально-виховної, науково-методичної роботи на 2009/2010н.р. у світлі основних положень МОН України; протокол № 6 від 20.10.09 р. – про роботу кафедр факультету з розширення досвіду використання тестових технологій у навчальному процесі.

Але деканат не обмежується тільки плановими заходами. Часто виникає потреба позачергового збору завідувачів кафедр. Проводиться індивідуальна робота щодо забезпечення тією чи іншою інформацією окремих завідувачів кафедр. Це, безумовно, дає можливість миттєво відреагувати на будь-які питання.

Ретельно обговорюються питання рівня трудової дисципліни працівників факультету, хиби, які впливають у процесі роботи: запізнення на заняття викладачів, зриви чи перенесення занять, питання заміни тих викладачів, хто хворіє, байдужість чи недбалість до своєї роботи. У кожному такому випадку проводяться індивідуальні бесіди.

Деякі випадки вказують на недостатню інформованість завідувачів кафедр щодо своїх викладачів. Деякі завідувачі не бажають знати цю інформацію, бо якби це було не так, то не було б і багатьох випадків некоректної поведінки деяких викладачів, їхньої зухвалості й впевненості в повній безвідповідальності за будь-який вчинок.

Усе це належить до першочергових завдань в організації роботи з викладацьким складом факультету.

Графік навчального процесу, ведення журналів обліку навчальних занять засвідчує наявність існування системи поетапного контролю за якістю підготовки студентів, зокрема в період ліквідації академічної заборгованості. На факультеті складені графіки навчального процесу, проміжного та підсумкового контролю, які затверджуються за 10 днів до їх початку й розміщуються на інформаційних стендах факультету.

Здійснюється перевірка та аналіз обліково-звітної документації, зокрема журналів академічних груп, екзаменаційних відомостей, яка підтверджує факти проведення викладачами факультетів навчальних занять,

виконання навчального плану, програм навчальних дисциплін, робочих програм навчальних дисциплін та врахування всіх видів навчальних занять.

Ведуться журнали академічних груп, у яких викладачі фіксують результати оцінювання студентів на підставі здійснення поточного, модульного та підсумкового контролів. Результати рейтингової оцінки знань студентів фіксуються в журналах академічних груп та виставляються за модулями з кожної дисципліни.

Державна інспекція ВНЗ підтвердила факт дотримання на факультеті усіх основних нормативних документів щодо перескладання іспитів і заліків, зокрема Положення про екзамени та заліки, Положення про критерії оцінювання знань студентів відповідно до вимог ECTS тощо. Не виявлено випадків дозволу на перескладання без поважних причин. Усі дозволи на перескладання надаються тільки на підставі медичних довідок, що підтверджують неявки студента на екзамени (залік).

Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється за 5-бальною шкалою оцінювання, академічна стипендія студентам призначається за результатами семестрового контролю за 5-бальною шкалою оцінювання та суворо дотримуючись порядку призначення й виплати стипендій.

Державна інспекція ВНЗ засвідчила, що з деяких дисциплін якість навчання склала 100%. Для усунення виявлених хиб було проведено спеціальне засідання ради факультету, де були вжиті конкретні заходи щодо їх усунення. А саме, робота з кожним викладачем у плані посилення вимог до виконаної студентами роботи (через тестування, здійснення поточного модульного та підсумкового контролів, індивідуальну, самостійну, курсові, дипломні, магістерські роботи, а також ректорські контрольні роботи).

Усіляко підтримуються на факультеті новації, виявлені будь-яким викладачем (нові форми, методи навчання, інноваційні технології). Щодо тих, хто відповідально ставиться до своєї праці, виявляє творчу ініціативу, на засіданнях ради факультету вносяться пропозиції про заохочення: подяки, грамоти, і завжди їх ставлять за приклад: за збереження гарного настрою, за розумну вимогливість; за єдність із студентським колективом.

І як наслідок цієї роботи свідчать результати літньої та зимової заліково-екзаменаційних сесій: літня 2008/2009 н.р. – абсолютний % успішності – 84%, якісний – 36%; з «2» – 24%; зима 2009/2010 н.р. – абсолютний % успішності – 69,4%, якісний – 28,8%, з «2» – 24%.

Незважаючи на те, що питання трудової дисципліни піднімалися неодноразово, усе одно з боку деяких завідувачів кафедр існує хибна практика залишати ці питання без належної уваги. На кафедрах повинен вестися журнал обліку заміन викладачів, деканат не повинен проводити заміни самостійно, а тільки на підставі рапортів на заміну викладачів кафедрами.

Деканат часто підміняє функції завідувачів кафедр. Інколи вони не знають, що їх викладач не вийшов на роботу, закінчив лекцію на 20 хвилин раніше, запізнився. Деканат для усунення цих хиб практикує щоденний контроль і звертає увагу завідувачів кафедр на посилення вимог до якості викладацької роботи й неможливості в цій роботі:

1. Слабкого теоретичного та практичного рівнів проведення викладачем занять (при цьому не ставляться під сумнів його фахові знання, а тільки підкреслюється його байдужість чи недбалість до цього процесу).

2. Зневажливого ставлення деяких викладачів до студентів, а також неприпустимі панібратські стосунки зі студентами.

Нові умови забезпечення якості вищої освіти вимагають інноваційного творчого викладача з інноваційним типом мислення, культури. При цьому більшість викладачів забезпечують зрозумілість, привабливість і доступність матеріалу. Вони досконало володіють традиційними методами викладання, поєднуючи з новими інноваційними технологіями. У таких викладачів студенти творчі, ініціативні та займаються науковою роботою.

Плідна співпраця й взаємодія факультету з відділом менеджменту й моніторингу якості освіти забезпечує проведення:

1. Анкетування зі студентами 1-го курсу «Мої очікування від навчання в ХНПУ імені Г.С.Сковороди».

2. Експрес-моніторингів викладачів та студентів з питань удосконалення навчального процесу в університеті.

3. Експрес-опитування студентів із соціально-економічних питань.

4. Анкетування «Викладач очима студентів».

5. Рейтинг науково-педагогічної діяльності викладача (дані на кожного викладача заповнює завідувач кафедри).

В організації й управлінні навчальним процесом, особливо на I курсі, допомагають дослідження «Адаптація першокурсників економічного факультету до умов навчання в університеті» за участю співробітників психологічного центру (керівник центру – доц. Дорожко І.І.) та студентів-практикантів з інституту психології.

Неможливо переоцінити значення сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів органів студентського самоврядування. Факультетський орган самоврядування постійно інформується про стан справ на факультеті, в університеті, про рішення, прийняті адміністративними та колегіальними органами управління. Як приклад, на останньому засіданні органів студентського самоврядування ставилося до відома й обговорювалось ухвалення Закону Верховної Ради України від 19 січня 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо питань студентського самоврядування). Органи студентського самоврядування отримують квоту в 10% у складі Вченої ради ВНЗ, що слугуватиме врахуванню інтересів студентства в процесі прийняття різноманітних рішень у навчальному закладі. Процедура відрахування та поновлення на навчання осіб, які навчаються у ВНЗ, має проводитися винятково за погодженням з органами студентського самоврядування. Заповнення вакантних місць державного замовлення є обов'язковим. Порядок переведення здійснюється також за обов'язкової участі органів студентського самоврядування.

На факультеті створені передумови для активної участі органів студентського самоврядування в забезпеченні якості знань студентів. Студенти беруть участь у роботі ради, при цьому складова частка представників студентства від загального складу Вченої ради – 10%, де розглядається поточна успішність студентів, підсумки заліково-екзаменаційної сесії. На факультеті представники студентського самоврядування входять до

складу стипендіальної комісії, і в протоколах засідання ради факультету відбивається питання «Про роль органів студентського самоврядування в покращенні якості знань студентів».

Спільно зі студентським активом обговорюються питання ставлення студентів до проведених викладачами занять, що надихає викладачів на пошуки новаторських підходів та самодисципліну. А майбутні фахівці через студентське самоврядування набувають організаторських і управлінських навичок.

Покращилася організація роботи з іноземними студентами (на факультеті 50 іноземних громадян, у тому числі 10 іноземців на 1 курсі). Окремо склали розклад російською мовою, закріпили за ними сильних студентів (як волонтерів). Ретельно обговорюється питання посилення індивідуальної роботи викладачів зі студентами-іноземцями як на раді факультету, так і кафедрах, в особистих бесідах зі студентами. Це дає змогу більш конкретно вивчити фактори, які заважають їм навчатися.

Організація й управління науковою роботою факультету неможливі без участі факультетського студентського наукового товариства, викладачів кафедр та заступника декана факультету з наукової роботи.

На засіданнях ради факультету визначається найкраща кафедра з науково-дослідної роботи та найкращий науковець факультету за результатами щорічного звіту заступника декана з наукової роботи.

Спільна робота сприяє основній меті – підготовці фахівця-професіонала та майбутнього науковця серед студентства. Прикладом плідної спільної роботи всього колективу є: численні публікації викладачів, студентів-магістрантів у фахових виданнях, їх участь у роботі Всеукраїнських науково-практичних конференцій, загальноуніверситетських олімпіад, в обласних конкурсах «Найкращий молодий науковець Харківщини», районних фестивалях «Людина року» в номінації «Працівники науки»; участь у роботі круглих столів, семінарів-диспутів, клубів «Шанувальників англійської мови», «Аудитор», «Молодий економіст», диспут-клубу «Полеміка». Тобто існує система залучення студентів до наукової роботи.

Іде пошук нових форм і методів роботи студентів у науковому

напрямку. Так, на факультеті з 2007 року проводиться «Науковий дебют першокурсників». У ролі організаторів і наукових керівників на цьому заході виступають студенти-магістранти. Започаткована нова форма роботи зі студентами – екскурсії на провідні виробництва міста з метою поєднання знання з їх практичним використанням.

Створена у 2008 році кафедрою англійської мови наукова кафедра на базі Чугуївської економіко-правової гімназії № 5 сприяє залученню студентів до наукової діяльності.

Значним науковим досягненням є матеріали щорічної (з 2009 р.) науково-практичної конференції магістрантів ХНПУ імені Г.С.Сковороди, де друкуються роботи магістрів факультету.

Висновки. Вважаємо за доцільне подальше вдосконалення організації й управління навчальним процесом та науковою діяльністю на економічному факультеті в усіх напрямках. Варто започаткувати клуб з інформатики та інформаційних технологій.

УДК 378. 112(09) "18"

Л.Д. Зеленська

ВЗАЄМОДІЯ КАФЕДРИ І ВЧЕНОЇ РАДИ УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на підставі ретроспективного аналізу визначено напрями взаємодії вчених рад університетів України з кафедрами в період дії статуту 1863 р., який законодавчо закріпив за вітчизняними університетами право колегіального самоврядування. Схарактеризовано досвід співпраці вчених рад з кафедрами в розв'язанні питань наукового й навчального характеру.

Ключові слова: *учена рада, кафедра, університети України.*

В статье на основании ретроспективного анализа определены направления взаимодействия ученых советов университетов Украины с кафедрами во время действия устава 1863 г., который законодательно закрепи́л за отечественными университетами право коллегиального самоуправления. Дана характеристика опыта сотрудничества ученых советов с кафедрами для решения вопросов научного и учебного характера.

Ключевые слова: *ученый совет, кафедра, университеты Украины.*

On the basis of retrospective analysis this article determines the areas

of cooperation between Academic Senates of Ukrainian Universities and departments in a period of action of the statute of 1863-rd year, that legislatively consolidated the right of collective self-government to Ukrainian Universities. The experience of cooperation between Academic Senates and departments of the University in a solution of scientific and educational questions is characterized.

Key words: Academic Senate, department, Ukrainian Universities.

Постановка проблеми. У Законі України «Про вищу освіту» визначено, що основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України. Реалізація окресленої мети неможлива без упередженого аналізу досвіду минулого, його творчого використання в умовах сьогодення. У зв'язку з цим особливого значення набуває ретроспективне вивчення діяльності окремих підрозділів у структурі вітчизняних університетів XIX ст., особливості їх взаємозв'язку й співпраці як однієї з умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу у вищій школі.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення наукових джерел дозволяє констатувати, що питання організації навчально-виховного процесу у вітчизняних університетах в історичному контексті широко представлено в роботах А. Алексюка, В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Золотухіної, В. Курила, В. Майбороди, О. Микитюка, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та інших науковців. Однак аналіз праць названих учених свідчить, що опубліковані в них дані лише побіжно торкаються діяльності колегіальних органів управління вищою школою, не висвітлюють повною мірою напрями співпраці професорських колегій з іншими структурними підрозділами вітчизняних університетів.

Мета статті – визначити напрями взаємодії вчених рад університетів України з кафедрами в період дії статуту 1863 р., схарактеризувати досвід їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, упродовж XIX ст. поняття «кафедра» асоціювалося з ординарним професором, який викладав певну галузь наукового знання. З другої половини XIX ст. склад кафедр став розширюватися за рахунок штатних доцентів та приват-доцентів

(як правило, учених у званні магістра, котрі не вважалися державними службовцями й змушені були щорічно підписувати з університетом контракт – З.Л.). Перелік кафедр та їх чисельність в межах університету визначалися університетськими статутами. Так, Загальний Статут Імператорських Російських університетів 1863 р. на історико-філологічних факультетах, за штатного утримання 12 професорів і 7 доцентів, визначав такі кафедри: 1) філософії (логіка, психологія, історія філософії), 2) грецької словесності (грецька мова, історія грецької літератури, історія Греції), 3) римської словесності (латинська мова, історія римської літератури, історія Риму), 4) порівняльної граматики індоєвропейських мов, 5) історії російської мови й літератури, 6) історії всесвітньої літератури, 7) слов'янської філології (слов'янські мови, історія слов'янської літератури, історія слов'ян), 8) всесвітньої історії, 9) російської історії, 10) церковної історії, 11) теорії й історії мистецтв [1, 5 – 6].

Оскільки в період дії статуту 1863 р. відповідальність за реалізацію наукової й навчальної функцій університетів покладалася на вчені ради, то до порядку денного їх засідань обов'язково включалися питання, пов'язані не тільки з діяльністю окремих факультетів, але й кафедр, як от:

- про прийняття необхідних заходів для тимчасового або постійного заміщення професорських та інших викладацьких вакансій на окремих кафедрах;
- допущення приват-доцентів до читання лекцій; розподіл предметів за роками й установа черговості їх викладання;
- об'єднання й розчленування кафедр, заміна одних із них на інші;
- визначення предметів обов'язкових і необов'язкових для вивчення студентами;
- надання дозволу викладачам на друк наукових творів від імені й за рахунок університету;
- затвердження переліку практичних занять на окремих кафедрах тощо [1, 11].

Досвід реалізації вченими радами університетів України окресленого історичного періоду наукової й навчальної функцій за визначеними

напрямами ілюструють такі дані: на засідання вченої ради Харківського університету від 31 травня 1865 р. було винесено питання про розподіл приміщень між новими кафедрами та їх навчально-допоміжними установами відповідно до положень статуту 1863 р.; 4 березня 1871 р. учена рада названого університету затвердила перелік практичних занять, які мали бути включені до навчальних планів і програм кожної кафедри [2, 227]. Учена рада університету Св. Володимира, керуючись приписом Міністерства Народної Освіти про поділ кафедр за предметами викладання на більш важливі, заміщення яких вимагає термінових заходів, і менш важливі, котрі тимчасово можуть залишатися вакантними, на засіданні 16 травня 1869 р. постановила: «Включити до переліку необов'язкових предметів на історико-філологічному факультеті кафедру порівняльної граматики індоєвропейських мов та теорії мистецтв, на юридичному факультеті – кафедру слов'янського законодавства» [3].

У цілому, як свідчать результати здійсненого дослідження, учені ради університетів України в означений історичний період докладали максимум зусиль для заміщення вакантних кафедр. Наприклад, учена рада університету Св. Володимира 1869 року визнала за необхідне оголосити конкурс на заміщення вакантної кафедри енциклопедії права. Оскільки заяв від науковців не надійшло, професорська колегія рішенням від 19 грудня 1869 р. порушила перед попечителем клопотання про надання дозволу професору Ренненкампу викладати поза предметами своєї кафедри енциклопедію права по 2 години на тиждень з винагородою 200 крб. сріблом [4]. Учена рада Харківського університету цього ж року порушила клопотання перед Міністерством Народної Освіти про те, щоб кафедра церковного законодавства в університеті заміщувалася лише особами, котрі здобули юридичну університетську освіту [2, 201].

У процесі наукового пошуку встановлено, що співпраця учених рад університетів України з кафедрами в період дії статуту 1863 р. простежувалася й у належній організації науково-дослідної роботи. Наприклад, у грудні 1866 р. учена рада Харківського університету розглянула заяву приват-доцента, кандидата В. Іконникова про допущення

його до складання іспитів на ступінь магістра з розряду російської історії. Приводом до написання В. Іконниковим такої заяви слугувала та обставина, що в Харківському університеті був відсутній штатний викладач цього предмету, який згідно з «Положенням про надання учених ступенів» (1864 р.) мав приймати іспит. Беручи до уваги те, що нормативно-правовими документами не передбачено випадків, коли в особовому складі факультету, де проходить випробування на вищий науковий ступінь, відсутній викладач предмету, з якого вимагається складання іспиту, вчена рада постановила доповнити пп. 3 – 4 «Правил про строки й порядок проведення випробувань на вчені ступені» таким формулюванням: «За наявності вакантної кафедри оцінювання знань здобувача покладається на тимчасово виконуючого його обов'язки викладача, котрий призначається факультетом» [5, 283 – 284].

На засіданні вченої ради названого університету від 10 жовтня 1867 р. було заслухано клопотання юридичного, фізико-математичного та історико-філологічного факультетів про внесення змін до переліку розрядів наук, за якими присуджувався науковий ступінь. Це зумовлювалося тим, що чинний розподіл розрядів наук не відповідав кількості кафедр, затверджених статутом 1863 р. Зокрема, фізико-математичний факультет доводив необхідність запровадження двох, відокремлених один від одного, наукових ступенів – магістра мінералогії та геогнозії й палеонтології; юридичний факультет наполягав на потребі введення магістерського ступеня з історії законодавства, енциклопедії права, історії російського права; історико-філологічний – магістерського ступеня з історії слов'янських народів. Після викладу аргументів до вищезазначених пропозицій члени вченої ради затвердили в повному обсязі клопотання юридичного й фізико-математичного факультетів. Історико-філологічному факультету було рекомендовано ввести історію слов'янських народів в якості іспиту на ступінь магістра російської історії [6, 240 – 255].

Наголосимо, що з метою стимулювання викладачів кафедр до науково-дослідної роботи професорські колегії надавали дозвіл на друк їхніх наукових творів за рахунок університету. Так, учена рада університету Св. Володимира на засіданні 22 вересня 1878 р. задовольнила клопотання

фізико-математичного факультету про надання дозволу на друк лекцій з теорії ймовірності професора кафедри чистої математики В. Єрмакова. У заяві самого професора, що долучалася до тексту клопотання, зазначалося, що лекції планується розмістити на 10 друкованих аркушах, де теорія ймовірності буде представлена за допомогою прийомів алгебри, без залучення вищої математики. Професор просив у разі позитивної ухвали вченої ради видати йому тисячу примірників для продажу [10].

В аспекті порушеної проблеми привертає увагу той факт, що до порядку денного засідань учених рад університетів України в досліджуваний період вносилися й питання, які торкалися організації навчальної роботи студентів на кафедрах. Зокрема, протягом 1870 р. в учених радах активно дискутувалося питання про обов'язковість відвідування студентами лекцій і практичних занять.

Знаменно, що вчені ради всіх університетів України, визнаючи важливість цього питання, визнали такими, що не відповідають призначенню університету, будь-які примусові заходи, що змушують студентів відвідувати лекції. Як аргумент вони наводили такі докази: «Згідно зі статутом 1863 р. студенти мають право самостійно обирати собі коло наукових занять, переходити з одного факультету на інший, складати іспити лише з деяких предметів тощо. Тому свобода в обранні кола наукових занять виглядатиме аномалією в контексті примусового відвідування лекцій» [7, 105].

Разом з цим, наприклад, учена рада Харківського університету визнала за необхідне встановити єдині правила викладання на всіх кафедрах університету. Вони, зокрема, передбачали такі приписи:

1. Викладачі кафедр зобов'язані включати до змісту лекцій повний курс, обсяг якого відповідає програмі, затвердженій факультетом, і вимагати від слухачів знання цього курсу під час курсового й підсумкового іспитів.

2. У разі, якщо викладач не встиг прочитати повний курс через обставини, які не залежали від слухачів, як-от: через хворобу, відрядження, обрання в судові засідателі тощо, він зобов'язаний, з дозволу факультету, завершити курс у наступному півріччі або академічному році.

3. Якщо викладач не зміг прочитати повного курсу через відсутність

слухачів, факультет не зобов'язаний призначати для цього додатковий час. Проте на іспитах викладач має вимагати знання предмету відповідно до програми.

4. Під час курсових і підсумкових іспитів, а також у разі одержання свідоцтв з окремих предметів, від студентів і сторонніх осіб слід вимагати повного знання факультетських предметів у обсязі навчальних програм кожної кафедри.

5. Студенти й сторонні слухачі мають складати іспити в обсязі програм того року, протягом якого останнім було призначено курси з певних предметів.

6. Сторонні особи, котрі претендують на здобуття наукових ступенів, але не відвідують лекцій, мають екзаменуватися за останніми програмами.

7. Студенти й сторонні слухачі, котрі не брали участі в практичних заняттях, установлених програмою, зобов'язані, окрім визначених іспитів, складати ще й іспити практичні [7, 109 – 110].

Показово, що окремі члени ради Харківського університету (зокрема, проф. Надлер, Тихонович, Станкевич, Лавровський, Палюмбецький та інші) внесли пропозицію про те, щоб до «Правил для студентів Харківського університету», на зразок інших вітчизняних університетів, було включене положення про те, що «старання відвідування студентами лекцій є необхідною умовою для звільнення останніх від плати за навчання й призначення стипендій та грошової допомоги від університету» [7, 112]. Утім, названа пропозиція не здобула підтримки більшості членів ради.

Як відомо, статут 1884 р. наділив значно більшою самостійністю факультети, у зв'язку з чим до факультетських зібрань перейшла частина справ, які раніше підлягали розгляду в ученій раді. Так, до справ, які тепер підлягали остаточному вирішенню факультетів, належали такі: проведення випробувань на учені ступені, напівкурскових і підсумкових іспитів; надання випускних свідоцтв особам, що закінчили повний курс; прийняття постанов про дозвіл магістрам читати лекції в званні приват-доцентів; розгляд наукових творів, рекомендованих для друку за рахунок університету; визначення переліку щорічних завдань студентам і стороннім

слухачам для здобуття медалей і премій; обговорення пропозицій ректора щодо покращення університетського викладання; розгляд звітів викладачів про перебіг практичних занять; надання дозволу докторам іноземних університетів на складання іспитів на ступінь магістра тощо. З окреслених питань факультети лише інформували вчену раду, а їх рішення передавалися через попечителя на затвердження міністра.

Однак ціла низка питань, яка торкалася функціонування університетських кафедр, усе ж вимагала розгляду й прийняття відповідного рішення з боку вченої ради університету, а саме: пропозиції викладачів кафедри щодо заміщення вакантної посади професора або лектора, реорганізації кафедри, допущення студентів до складання іспитів, установлення процедури їх проведення, винагороди праці приват-доцентів, розподілу коштів, призначених на розширення навчально-допоміжних установ окремих кафедр; клопотання про надання ступеня доктора особам, які здобули визнання завдяки своїм науковим працям; погодження навчальних планів і огляду викладання з розподілом лекцій і практичних занять тощо [9].

Проте з названих справ учені ради виконували роль лише «координуючої інстанції», через яку відбувалися відносини факультетів з попечителем та міністром. З огляду на це професорські колеги набули характеру дорадчого органу, в якому обговорювалися всі найважливіші справи організації університетської освіти, у тому числі діяльність кафедр, проте цей орган не мав ні безпосередньої розпорядчої, ні законодавчої функцій. Наприклад, учена рада університету Св. Володимира на засіданні 1 квітня 1888 р. заслухала проект огляду викладання й розподілу лекцій на осіннє півріччя 1888 р., поданий кафедрами медичного факультету. Рішення вченої ради з цього питання формулювалося так: «Укладений проект, згідно з п. 12 ч. III ст. 30 університетського статуту 1884 р. передати на затвердження міністра народної освіти» [8].

Висновки. Отже, вищезазначене дає підстави стверджувати, що, виконуючи функцію «вищої інстанції з розгляду всіх наукових і навчальних справ» у період дії статуту 1863 р., учені ради університетів

України першочергову увагу приділяли питанням організації діяльності університетських кафедр, визнаючи їх фундаментом належної організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Серед напрямів взаємодії професорських колегій з університетськими кафедрами провідна роль належала розв'язанню питань, пов'язаних з прийняттям необхідних заходів для тимчасового або постійного заміщення професорських та інших викладацьких вакансій на окремих кафедрах; допущенням приват-доцентів до читання лекцій; розподілом предметів за роками й установлення черговості їх викладання; об'єднанням і розчленуванням кафедр, заміною одних із них на інші; визначенням предметів обов'язкових і необов'язкових для вивчення студентами; упорядкуванням процедури складання студентами напівкурсівих і підсумкових іспитів, а також іспитів на здобуття наукового ступеня; наданням дозволу викладачам на друк наукових творів від імені і за рахунок університету; розподілом коштів, призначених на розширення навчально-допоміжних установ окремих кафедр тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Общий устав Императорских российских университетов 1863 г. – СПб., 1863. – 43 с.
2. Багалеї Д.И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования: 1805 – 1905 гг. / Д.И. Багалеї, В.П. Бузескул, Н.Ф. Сумцов. – Х.: Тип. ун-та. 1906. – 329 с.
3. ЦДІАК, Ф. 707, Оп. 35, Спр. 63, 1869 – 1874. – 21 арк.
4. ЦДІАК, Ф. 707, Оп. 36, Спр. 15, 1870. – 18 арк.
5. Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета и приложения к ним. – 1866. – № 9. – Х. : Тип. ун-та, 1866. – С. 283 – 284.
6. Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета и приложения к ним. – 1867. – № 9. – Х. : Тип. ун-та, 1867. – С. 225 – 305.
7. Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. – 1870. – №5. – Х. : Тип. ун-та, 1870. – С. 105 – 113.
8. ДАК, Ф.16, Оп.327, Спр.25, 1888. – арк.13 – 14.
9. Общий устав Императорских российских университетов 1884 г. – СПб., 1884 – 51 с.
10. Протоколы заседаний Совета Императорского университета Св. Владимира 7-го, 22-го и 29-го сентября 1878 года // Унив. известия. – 1878. – №

УДК 378.14

О.М. Іонова

РОЛЬ КАФЕДРИ В ПРОФІЛАКТИЦІ КОНФЛІКТІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Розкрита роль кафедри як найважливішого структурного й функціонального елементу вищої школи в розв'язанні проблеми профілактики конфліктних протистоянь. Найважливішими складниками змісту профілактичної діяльності кафедри є ознайомлення педагогів з причинами виникнення конфліктів у вищій школі; усвідомлення викладачами сутності й значення конфліктів; засвоєння шляхів подолання конфліктного протистояння.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, кафедра, конфлікт, профілактика.

Раскрыта роль кафедры как важнейшего структурного и функционального элемента высшей школы в решении проблемы профилактики конфликтных противостояний. Важнейшими компонентами содержания профилактической деятельности кафедры являются ознакомление педагогов с причинами возникновения конфликтов в высшей школе; осознание преподавателями сущности и значения конфликтов; усвоение путей преодоления конфликтного противостояния.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, кафедра, конфликт, профилактика.

The role of a department as the most important cultural structural and functional element of a higher education in solving the problem of preventive inspection of conflict opposition is revealed. Teachers' acquaintance with the reasons of conflict beginning at higher education, teachers' realising the essence and the role of conflicts, mastering the ways of overcoming the conflict opposition are the most important components of the contents of preventive inspection activity of department.

Key words: higher educational establishment, department, conflict, preventive inspection.

Вступ. Система освіти порівняно з іншими соціальними інститутами відрізняється розмаїттям функціональних, рольових, міжособистісних, міжгрупових взаємозв'язків. Вони складні, неоднозначні, тісно переплетені,

іноді заплутані, оскільки охоплюють педагогічну, соціальну, психологічну, економічну, юридичну та багато інших сфер життєдіяльності.

У такому розмаїтті стосунків стає неминучим зіткнення інтересів, настанов, думок, позицій, потреб людей. Ці зіткнення виявляються в конфліктах, які часто мають руйнівні (деструктивні) наслідки.

Свідомо цілеспрямована діяльність із профілактики конфліктів у вищій школі надто важлива з огляду на те, що конфлікти в навчальних закладах впливають на систему моральних норм і цінностей у суспільстві. Йдеться про те, що конфлікти в освіті мають властивість “закладати” конфліктний потенціал не лише в самих його учасниках, а в тих, хто є свідком конфлікту, зокрема студентів: коли конфліктує викладач з викладачем або завідувачем кафедри, приховати це неможливо не тільки від інших педагогів, але й від студентів. Іншими словами, в цьому разі конфліктність особистості ніби виховується, прищеплюється (адже конфліктують ті, хто має бути еталоном поведінки й взаємин), що неодмінно буде виявлятися в інших ситуаціях.

Суттєву роль у розв’язанні проблеми профілактики конфліктних протистоянь у вищій школі має кафедра як найважливіший структурний і функціональний елемент ВНЗ.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Г. Антонов, А. Анцупов, Є. Богданов, В. Зазикін, О. Іонова, Г. Козирєв, А. Лукашенко, Н. Щуркова) [1 – 4, 6, 7, 10] засвідчує, що окремі аспекти профілактичної роботи кафедри щодо подолання конфліктів досліджуються науковцями.

Разом з тим ця проблема не знайшла спеціального вивчення в наукових джерелах.

Метою статті є висвітлення завдань і змісту профілактичної діяльності кафедри, спрямованої на подолання конфліктів.

Результати дослідження. У науковій літературі під профілактикою конфліктів розуміється організація взаємодії й існування людей, що виключає чи зводить до мінімуму ймовірність виникнення конфліктів між ними. Профілактика конфліктів – це їх запобігання в широкому сенсі слова [3].

Детальний аналіз психолого-педагогічних джерел, власний досвід

роботи в галузі педагогічної конфліктології дозволяє до основних завдань профілактичної діяльності кафедри в профілактиці конфліктів віднести підвищення особистісно-професійної компетентності педагогічних кадрів, які здатні відповідально ставитися до конфліктів, зберігати нормальні стосунки з оточенням, незважаючи на вплив конфліктогенних факторів, конфліктувати лише тоді, якщо немає іншого виходу, при цьому твердо обстоювати свою позицію, не виходячи за межі коректності.

Розв'язання цих завдань передбачає організацію й проведення на кафедрі тематичних засідань, лекцій, семінарів під керівництвом психологів, фахівців у галузі педагогічної конфліктології.

Уважаємо, що найважливішими складниками змісту профілактичної діяльності кафедри є такі основні компоненти: ознайомлення педагогів з причинами виникнення конфліктів у вищій школі; усвідомлення викладачами сутності й значення конфліктів; засвоєння підходів до подолання конфліктного протистояння.

Зупинимось на цьому детальніше.

На сьогодні загальноновизнаним у конфліктології є розуміння того, що джерелом виникнення конфлікту виступають суперечності. У системі вищої освіти можна виділити три таких рівні суперечностей: макрорівень (“суспільство – ВНЗ”), середній рівень (“ректорат – колектив ВНЗ”), низький рівень (“викладач – викладач”, “студент – викладач”, “студент – студент”).

Природна наявність і неминуче виникнення суперечностей у системі освіти зумовлюють причини конфліктів, тобто призводять до явищ, подій, фактів, ситуацій, які передують конфлікту та за певних умов діяльності суб'єктів соціальної взаємодії спричиняють його.

За своєю природою ці причини можна поділити на чотири групи: об'єктивні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, особистісні. Перші дві групи факторів мають переважно об'єктивний характер, третя та четверта – головним чином суб'єктивний.

Оскільки детально ці питання висвітлено нами в статті [2], то в контексті досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне відзначити таке. Безумовно, існує низка об'єктивних причин – таких, як низька оплата праці,

низький соціальний статус педагога за досить високої затребуваності цієї професії з боку суспільства тощо. Водночас більшість конфліктів у освітніх закладах спричиняють суб'єктивні фактори, а саме: наявність у багатьох педагогів внутрішньоособистісних конфліктів, що часто викликано тими ж об'єктивними причинами, але нерідко пов'язано з вибором професії; професійна деформація особистості педагога в результаті постійного розв'язання однотипних проблем і завдань; психологічні акцентуації у багатьох педагогів, серед яких більшість – жінки (це часто супроводжується прагненням постійного схвалення своєї діяльності, формування особливого ставлення до себе. У більшості педагогів гостро відчувається зростаюча потреба морального стимулювання); домінування в процесі професійно-педагогічної діяльності негативних функційних станів, у першу чергу, психологічних стресів і втомлення, що часто породжує гострі емоційні негативні, некеровані реакції.

Як зазначалося вище, досить важливим для профілактики конфліктних протистоянь є усвідомлення педагогами того, що таке конфлікт і які його функції у взаємодії людини із самою собою та іншими людьми.

Відомо, що конфлікт є однією з провідних форм взаємодії людей (поряд із співробітництвом, кооперацією, пристосуванням тощо). Це об'єктивне й закономірне соціально-психологічне явище, зумовлене неповторною індивідуальністю людини, автономністю внутрішнього світу особистості, яка в спілкуванні відкривається світові. Там, де є люди, завжди є конфлікти, оскільки вони – постійні супутники буття та суспільного розвитку.

Відзначимо, що на сьогодні немає загальноприйнятого поняття конфлікту. Конфлікти характеризуються різними аспектами, зокрема: внутрішньоособистісний та інтерактивний антагонізми; уявлення про реакції людей на різні невідповідності; змагання, конкуренція, протидія, боротьба (внутрішня та зовнішня); інцидент, зіткнення, протилежність, суперечність, несумісність поглядів, настанов, мотивів, цілей інтересів; спосіб самоствердження або нанесення шкоди, або, навпаки, регулювання взаємин тощо.

Деякі науковці у з'ясуванні сутності конфлікту використовують їх

класифікацію, для якої існує досить значна кількість підстав.

Зокрема, у вищих навчальних закладах розрізнять такі дві основні групи конфліктів:

- організаційні (управлінські, виробничі) конфлікти, які виникають усередині навчального закладу як “по вертикалі” (адміністрація – педагоги, педагоги – студенти), так і “по горизонталі” (педагог – педагог, студент – студент);

- педагогічні конфлікти – конфлікти, що виникають безпосередньо в процесі навчання й виховання.

Конфлікти можуть бути також:

- конструктивними (функціональними) – конфлікти, що сприяють прийняттю обґрунтованих рішень і розвитку взаємин, слугують джерелом самовдосконалення й саморозвитку особистості;

- деструктивними (дисфункціональними) – конфлікти, що перешкоджають ефективній взаємодії та прийняттю рішень. Для педагогічних конфліктів характерною є їх деструктивність.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників конфлікт розглядається як: постійний елемент людської душі – психодинамічний підхід (А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фрейд, К. Хортні, К. Юнг); реакція на зовнішню ситуацію – ситуаційний підхід (А. Анцупов, Н. Гришина, М. Дейч, Н. Міллер, М. Шериф); когнітивний феномен – когнітивіський підхід (К. Левін, В. Мерлін); процес і наслідок дій суперечностей у функціонуванні організації – організаційний підхід (В. Бойко, І. Ващенко, О. Єршов, М. Пірен, Є. Тонков); поведінкові й діяльнісні аспекти суб’єкта конфлікту – діяльнісний підхід (Н. Гришина, В. Зазикін, С. Ємельянов, О. Ковальов, Н. Крогіус); прояв конкретних індивідуально-психологічних особливостей поведінки й діяльності людини в конфлікті – особистісний підхід (В. Зазикін, Н. Крогіус, В. Мерлін, М. Обозов) [9].

Уважаємо, що основною хибобою запропонованих підходів до визначення сутності конфлікту є однобічний погляд на ключову постать будь-якого конфлікту, тобто людину, її психічні складові, між якими може встановлюватися напруженість чи гармонія.

Найбільш повно й адекватно, на нашу думку, відбиває сутність конфлікту інтегрований підхід, який базується на антропософськи орієнтованому вченні (Ф. Глазл, Б. Лівехуд, Е. Регнет, Р. Штайнер) [5, 9].

З огляду на проблему, що розглядається, важливе значення мають такі його положення. По-перше, конфлікти й роботу, пов'язану з їх розв'язанням, необхідно розглядати з опорою на цілісну структуру людини в єдності та взаємовпливі розумових, емоційно-почуттєвих і вольових процесів.

Так, несумісність тільки в когнітивній галузі може спричинити помилкову перцепцію, розходження в уявленнях, логічні суперечності, непорозуміння тощо. Несумісність лише в почуттях – емоційні розходження або амбівалентність (тобто двоїстість переживань, суперечливих емоційних ставлень до людини); у вольовій сфері – антагонізм (сперечання, зіткнення, боротьбу). Якщо поведінка однієї людини несумісна з поведінкою іншої (і така поведінка не пов'язана з відповідними поглядами, почуттями), то це призводить до інциденту.

У конфлікті ж людина усвідомлює несумісність з іншою людиною в мисленні, почуттях, волі й наштовхується в своїх діях на протидію іншої сторони й відчуває це як нанесення їй шкоди. Тобто конфлікт може розпочатися в якійсь одній галузі: несумісність поглядів (когнітивна) або протилежність почуттів (емоційно-почуттєва), або неприйняття вчинків (вольова). Але якщо це дійсно конфлікт, то він охоплює людину й у мисленні, й у почуттях, і в діях.

По-друге, необхідно відмовитися від крайностей щодо сприйняття конфлікту. Йдеться про те, що існують дві основні однобічні (крайні) позиції:

- “конфліктофобія”, тобто боязнь, обережність, ухилення від конфлікту, сприйняття його як небезпеки, загрози власному благополуччю; придушення гніву, роздратування, емоційних виявів; прагнення за будь-яку ціну пом'якшити суперечності, задовольнити будь-які вимоги, щоб уникнути загострення протистояння й з'ясування стосунків;

- “конфліктофілія” – прагнення конфліктів, любов, навіть пристрасть до них; агресивність, потяг до зіткнень, сильний вияв емоцій, недооцінка

можливостей негативних наслідків гострих конфліктних ситуацій, їх впливу на взаємини, загальну атмосферу в колективі, спільну діяльність.

Так чи інакше, боязнь конфлікту або його прагнення зумовлюють високий рівень конфліктності людини.

Водночас є третя (конструктивна) позиція – позиція конфліктостійкості (толерантності) – здатність зберігати рівновагу, керувати своїм емоційним станом; приймати рішення й діяти конструктивно в різних неочікуваних ситуаціях; уміння бачити речі з різних точок зору, враховувати різні аспекти й думки.

І саме така конструктивна позиція – позиція конфліктостійкості – характеризує педагога з високим рівнем особистісно-професійної компетентності.

Конструктивна стратегія щодо конфліктів полягає не в прагненні уникнути їх за будь-яку ціну або не звертати на них уваги, або загострювати стосунки, а в умінні запобігати виникненню деструктивних конфліктів, конструктивно розв'язувати й використовувати позитивні функції конфліктів, обертати конфлікти на користь усім.

Це зумовлено тим, що досвід успішного подолання конфлікту може стати джерелом розвитку колективу й особистості. Як ілюстрацію цієї думки зазначимо, що в китайській мові ієрогліф, що позначає конфлікт (або кризу) складається з двох частин: одна відбиває небезпеку, біль; інша – надію, шанс. Отже, конфлікти за правильного ставлення до них дозволяють людині набути реалістичного погляду на себе й свої стосунки з оточенням, є істотним кроком у її самопізнанні й самовдосконаленні.

Діяльність із профілактики конфліктів може проводитись як за допомогою зовнішніх, так і внутрішніх заходів [1, 3, 8].

До зовнішніх профілактичних заходів належать: створення об'єктивних умов, що перешкоджають виникненню й деструктивному розвитку передконфліктних ситуацій; оптимізація організаційно-управлінських умов роботи навчального закладу.

Так, створення об'єктивних умов, що зумовлюють профілактику деструктивних конфліктів у вищих навчальних закладах, передбачає:

◦ сприятливі умови для життєдіяльності й праці учасників педагогічного процесу (матеріальна забезпеченість; можливість самореалізації людини в професійній діяльності; взаємини зі співробітниками; здоров'я людини; стосунки в сім'ї; наявність часу для повноцінного відпочинку тощо. Невлаштована, нереалізована, не шанована в колективі, до того ж хвора людина більш конфліктна за інших рівних умов, ніж та, в якій цих проблем немає);

◦ справедливий і гласний розподіл матеріальних і духовних благ, нагород, премій, заохочень тощо;

◦ розробка правових та інших нормативних процедур розв'язання типових передконфліктних ситуацій. Такими ситуаціями, зокрема, є приниження начальником (завідувачем кафедри, деканом та ін.) особистої гідності педагога; визначення розмірів навчального навантаження й заробітної плати; призначення на вакантну посаду за наявності декількох претендентів; перевід педагога на нову посаду; звільнення педагога тощо. Наявність відповідних процедур дозволить педагогові відстоювати свої інтереси, не вступаючи до конфлікту з опонентом;

◦ заспокійливе середовище, що оточує людину – зручне планування приміщень у ВНЗ, оптимальні характеристики повітряного середовища, освітленість, електромагнітні та інші поля, забарвлення приміщень у спокійних тонах, наявність кімнатних рослин, обладнання кімнат психологічного розвантаження, відсутність дратівливих шумів тощо.

Урахування організаційно-управлінських факторів роботи вищого навчального закладу повинно здійснюватися шляхом дотримання таких основних умов: оптимізація структури навчального закладу як організації; оптимізація функціональних взаємозв'язків між структурними елементами самого навчального закладу, а також між викладачами, керівниками; призначення на відповідні посади працівників навчального закладу за професійними, моральними та іншими важливими якостями; прийняття оптимальних управлінських рішень і грамотна оцінка результатів діяльності інших працівників, особливо підлеглих.

Внутрішні профілактичні заходи стосуються власне психолого-

педагогічних запобіжних заходів, спрямованих на усунення соціально-психологічних, а також блокування особистісних причин виникнення конфліктів.

Основними завданнями психологічної профілактичної роботи з блокування особистісних причин запобігання конфліктів є: позбавлення від особистісної конфліктності та конфліктних форм і стереотипів поведінки; навчання правильної (адекватної, конструктивної) поведінки в складній, спірній, передконфліктній або конфліктній ситуації; оволодіння навичками саморегуляції в складних, конфліктних ситуаціях; оволодіння психологічними прийомами та навичками безконфліктного спілкування; оволодіння знаннями, уміннями та навичками розуміння конфліктогенів (слів, дій, поведінки, які можуть призвести до конфлікту) спілкування та усвідомлення власних конфліктогенів; оволодіння вміннями перетворення та неескалювання конфліктогенів спілкування [8].

Зрозуміло, що будь-якій особистості важко повністю відповідати всім тим вимогам, які висуваються до неї з огляду на ефективне запобігання конфліктів, толерантну взаємодію, безконфліктне спілкування з оточенням. Проте, на нашу думку, кожній людині по можливості слід оволодівати вміннями та навичками запобігання конфліктів (ефективного спілкування, самоконтролю, регуляції афективних виявів та поведінки), що, безперечно, сприятиме гармонізації особистісного життя людини, зростанню її взаєморозуміння з іншими людьми, а також поліпшенню психологічного клімату в колективі, підвищенню якості спільної діяльності.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**.

Кафедра як найважливіший структурний і функціональний елемент вищої школи має значущу роль у розв'язанні проблеми профілактики конфліктних протистоянь.

Основним завданням профілактичної діяльності кафедр в профілактиці конфліктів є підвищення особистісно-професійної компетентності педагогів у галузі педагогічної конфліктології, що передбачає організацію й проведення на кафедрі тематичних засідань, лекцій, семінарів.

Найважливішими складниками змісту профілактичної діяльності

кафедри є ознайомлення педагогів з причинами виникнення конфліктів у вищій школі; усвідомлення викладачами сутності й значення конфліктів; засвоєння шляхів подолання конфліктного протистояння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов Г.В., Іонова О.М. Профілактика конфліктів у вищому навчальному закладі: Методичні рекомендації для студентів і викладачів вищих педагогічних навчальних закладів. – Харків, ХНПУ, 2005. – 25 с.

2. Антонов Г.В., Іонова О.М. Суперечності освітнього процесу як причини виникнення конфліктів // Теорія та методика навчання та виховання: Зб. наук. пр. – Харків: ОВС, 2004. – Вип.15. – С.22 – 31.

3. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. –2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 591 с.

4. Богданов Е.Н., Зазыкин В.Г. Психология личности в конфликте: Учебное пособие. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 224 с.

5. Глазл Ф. Самопомощь в конфликтах. Концепции – упражнения – практические методы: Пер. с нем. – Калуга: Духовное познание, 2000. – 192 с.

6. Іонова О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми конфліктів у педагогіці // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. пр. – Луганськ: СНУ, 2005. – Вип.2 (8) – С.72 – 85.

7. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 176 с.

8. Ложкин Г.В., Повакель Н.И. Практическая психология конфликта: Учебное пособие. – 2-е изд., стереотип. – К.: МАУП, 2002. – 256 с.

9. Лукашенко А.О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу: Автореф. дис. ... канд.. педагог. наук: 13.00.04 / Харк. нац. педагог. ун-т. – Харків, 2006. – 20 с.

10. Щуркова Н.Е. Педагогические технологии. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

УДК.378.147.371.135.

Ж.Л. Козіна, А.В. Козлов, О.С. Лідо МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ НАУКОВОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ ВНЗ

У статті проаналізовані основні морально-етичні причини конфліктних ситуацій, що виникають під час наукової роботи на кафедрі ВНЗ. Визначені деякі шляхи їх усунення, можливі стилі поведінки науковця

в конфліктній ситуації Визначено, що дотримання морально-етичних норм, визнаних у науковому суспільстві, покращує ефективність роботи кафедри ВНЗ.

Ключові слова: морально-етичний, конфлікт, кафедра.

В статье проанализированы основные морально-этические причины конфликтных ситуаций, возникающих во время научной работы на кафедре вуза. Определены некоторые пути их устранения, возможные стили поведения ученого в конфликтной ситуации. Определено, что соблюдение морально-этических норм, признанных в научном сообществе, улучшает эффективность работы кафедры вуза.

Ключевые слова: морально-этический, конфликт, кафедра.

The article analyzes the main causes of ethical conflicts that arise when science department at universities. Identified several ways to address them, the possible behaviors of scientist in a conflict situation. Determined that compliance with ethical norms accepted in the scientific community, improves the efficiency of the department of universities.

Key words: moral-ethical, conflict, Chair.

Постановка проблеми Викладач ВНЗ – не тільки педагог, але й згідно з більшістю «Статутів вищих навчальних закладів» – учений. При описі кола його обов’язків, так звана «друга половина дня», спеціально відводиться місце й на наукову роботу, в ній викладач звітує науковими працями й публікаціями, захистом дисертації тощо. Що стосується студентів, то певна їх частина вже на студентській лавці займається під керівництвом своїх педагогів науковими дослідженнями, а після закінчення навчання вступає до аспірантури, вирішивши присвятити себе науці.

Основоположним, первинним елементом у структурі організації наукової діяльності у ВНЗ є, як ми вважаємо, кафедра навчального закладу. Саме тому якісна наукова робота на кожній з кафедр служить запорукою гарної наукової роботи і всього університету.

Наука, як і інші сфери життя, підпорядковується певним морально-етичним нормам і правилам. І тому невід’ємним атрибутом вищої школи виступає етика наукової творчості, затребувана особливим становищем вузівського педагога, який зобов’язаний поєднувати в своїй життєдіяльності функції викладача і вченого. Засвоєння цих норм і правил наукової порядності й неухильне дотримання них становить моральний і професійний обов’язок

будь-якого працівника науки, але особливо науки вузівської, оскільки тут учений-педагог виступає одночасно і як наставник молодого покоління.

Порушення морально-етичних норм часто призводить до конфліктних ситуацій, які, в свою чергу, спричиняють зниження ефективності не тільки наукової роботи, але й взагалі будь-якої діяльності на кафедрі. Тому зведення негативних наслідків конфлікту є одним з головних завдань не лише керівництва кафедри, але й усіх науково-педагогічних працівників.

Мета статті: проаналізувати з морально-етичного боку основні причини виникнення та шляхи усунення конфліктних ситуацій, що виникають під час наукової роботи на кафедрі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Поширеною є думка, що конфлікт як дуже небажане явище вимагає негайного вирішення. Однак у більшості випадків конфлікт має не тільки негативні боки, наприклад: він дає можливість виявити розмаїтість точок зору, одержати додаткову інформацію, виявити більшу кількість альтернатив вирішення проблем. Усе це робить процес прийняття рішень більш ефективним, надає учасникам шанс заявити про себе й тим самим задовольнити й особисті потреби, наприклад, у авторитеті й повазі. Такий конфлікт, що веде до підвищення ефективності діяльності, є функціональним або конструктивним, оскільки позитивне вирішення таких конфліктів іде на користь справі. Конфлікт, що призводить до зниження особистої задоволеності й ефективної діяльності, трактують як дисфункціональний або деструктивний [1, с 176].

Конструктивні конфлікти пов'язані з розбіжностями й боротьбою за принциповими проблемами життя конфліктуючих сторін. Вони можуть сприяти запобіганню застою, служити джерелом розвитку, руху до нової мети і, як правило, супроводжуються формуванням нових цінностей, організаційних форм (структур). Такий конфлікт розкриває джерело розбіжностей і тим самим дозволяє усунути його. Конструктивна модель розвитку конфлікту припускає взаємовигідні, взаємоприйнятні для конфліктуючих сторін технології досягнення завершення конфлікту. Конструктивність конфлікту виявляється й у тому, що він є умовою формування нових рис характеру й стимулює актуалізацію раніше

прихованих потенційних можливостей викладачів-науковців.

Деструктивні (негативні) конфлікти – результат неадекватного сприйняття окремими учасниками конфлікту навколишньої реальності, різкої розбіжності поглядів, зацікавлень, прагнень людей, а іноді – результат егоцентричних корисливих цілей. Деструктивні конфлікти послаблюють ціннісно-орієнтаційну єдність, погіршують морально-психологічний клімат, знижують згуртованість і ефективність діяльності на кафедрі. Боротьба сторін у таких конфліктах може мати затяжний характер і втягувати все нових учасників, відволікаючи їх від безпосередньої діяльності. Такі конфлікти сприяють погіршенню рівня відносин. Деструктивна модель завершення конфлікту супроводжується руйнівними тенденціями: використання методів агресії, насильства, тиску, шантажу.

Для нас особливо важливим є твердження про те, що: «... конфлікт є феноменом моральності. Він є специфічним вираженням того, що особистість завжди буде перебувати в різноманітних відносинах із суспільством і його різними підрозділами, і вона зобов'язана дотримуватися його інтересів і виконувати його розпорядження, абсолютна гармонія між ними неможлива» [1, с 177].

Оскільки конфлікт являє собою зіткнення інтересів, поглядів, настанов, прагнень особистостей, то, знаючи природу конфлікту, можна навчитися управляти ним або вчасно запобігати йому. У теорії конфліктології склалися такі етапи управління конфліктом: прогнозування конфліктів; попередження й стимулювання; припинення й придушення; регулювання й вирішення [4, с.38].

Існують варіанти попередження конфліктів у широкому й вузькому значеннях. У широкому значенні під попередженням розуміємо систему превентивних заходів, реалізовану на організаційно-управлінському, соціально-психологічному, особистісному рівнях і спрямовану на недопущення руйнівного впливу конфліктної ситуації на науково-дослідний процес. Попередження конфліктних ситуацій у вузькому значенні – це діяльність, спрямована на усунення об'єктивних і суб'єктивних причин конфлікту, що назріває, результатом якої є вирішення протиріччя, що

виникло в процесі наукової діяльності.

Потрапляючи в конфліктну ситуацію, науковець може спрямувати свою активність або на те, щоб краще зрозуміти опонента, або на регуляцію власного психологічного стану – щоб запобігти конфлікту або його загасити. Для цього необхідно обрати стратегію поведінки, з огляду на його стиль поведінки, стиль поведінки інших учасників конфлікту, а також природу конфлікту. Можливі варіанти вибору стратегії покладені в класифікації Томаса – Кілмена. Учені виділяють п'ять основних стилів стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях: ігнорування конфлікту; поступка; конкуренція; компроміс; співробітництво [4, с.350 – 360].

Система дозволяє створити для кожної людини свій власний стиль вирішення конфлікту. Насамперед, варто визначити свою реакцію – активна вона чи пасивна. Якщо реакція пасивна, то людина буде намагатися вийти з конфлікту, якщо ж реакція активна, то вона робитиме спроби вирішити його. Якщо викладач віддає перевагу спільним діям, то він буде намагатися розв'язати конфлікт разом з іншим учасником конфлікту або групою учасників. Якщо ж він воліє діяти індивідуально, то він буде намагатися шукати свій шлях вирішення проблеми або шлях відхилення від її вирішення.

Ми вважаємо, що під час усунення наукових конфліктів на кафедрі більше підходить стиль співробітництва. Суб'єкти активно беруть участь у вирішенні конфлікту, відстоюють свої інтереси й намагаються при цьому активно співробітничати з іншими. Цей стиль використовується, якщо є можливість завершити конфлікт позитивно, взаємоприйнятним результатом. Він вимагає більш тривалої роботи порівняно з іншими стратегіями поведінки в конфлікті, оскільки спочатку суб'єкти озвучують усі свої нестатки, турботи, зацікавлення й проблеми, а потім обговорюють їх і знаходять взаємовигідні рішення. Цей стиль поведінки в конфлікті вимагає часу, сил і готовності, бажання вирішити протиріччя. На перший погляд, співробітництво нагадує компроміс. Але відмінність цих двох стратегій поведінки в тому що компроміс вирішує проблему конфлікту тільки на рівні зовнішніх позицій суб'єктів конфлікту, а співробітництво

торкається саме внутрішніх позицій.

Наступне, що ми бажаємо виділити – неможливість для сучасного науковця вести наукову діяльність поза межами сформованих організаційних структур, залежність його успіхів або невдач від загального функціонування цих структур. Це також може спричинити складні конфліктні ситуації, що відбиваються на особистій долі вченого, на його творчій продуктивності, на результатах праці всього наукового колективу. Тому величезне значення має морально-психологічний клімат, який складається на кафедрі й характеризує ставлення людей до виконуваної ними діяльності й один до одного.

Нагадаємо, що морально-психологічний клімат у будь-якому колективі залежить від низки взаємин, що переплітаються: керівника й співробітників – відносин «по вертикалі», і колег один з одним – відносин «по горизонталі».

У відносинах, як вважає Т. Мишаткіна [3, с 210], «по вертикалі» величезну роль у науковому колективі відіграє його керівник, у нашому випадку – завідувач кафедри. Дійсно, керівникові колективу недостатньо запропонувати групі актуальне дослідницьке завдання: він повинен переконати членів колективу в його важливості й актуальності, розкрити перед ними можливі шляхи його реалізації. Якщо ж колектив вважає поставлену проблему неактуальною, недостатньо важливою, позбавленою новизни або нерозв'язною на сучасному етапі, це може стати серйозним психологічним бар'єром на шляху її творчого вирішення. При цьому адміністративні заходи як засіб стимуляції наукової активності співробітників не допоможуть, бо активна творча діяльність можлива лише за наявності внутрішньої, а не зовнішньої мотивації, внутрішньої потреби в творчості.

Для завідувача кафедри особливо важливо дотримання як моральних норм у галузі наукової діяльності, так і загальних вимог моральної культури. Це сприяє підвищенню його авторитету, створення атмосфери принциповості та порядності в колективі, здійснює виховний вплив на молодих співробітників, у той час як недотримання вченим етичних норм підриває його авторитет, породжує неповагу до нього, провокує конфліктні

ситуації в колективі.

Для успішного функціонування наукового колективу велике значення мають і взаємовідносини «по горизонталі». Колективні форми творчої діяльності вчених висувають безліч морально-етичних проблем. Причиною несумісності вченого з колегами може бути його прихильність до помилкових теоретичних позицій, його наукові симпатії чи антипатії, звички й помилки, його упередженість, наукові авторитети, які тяжіють над ним, або особисті якості, засвоєні ним негативні моральні норми й ціннісні орієнтації. Усе це – своєрідні психологічні бар'єри, що перешкоджають правильному розумінню позиції інших членів колективу, а в результаті й залученню вченого до активної спільної діяльності.

Конфліктні ситуації в наукових колективах відіграють двояку роль. З одного боку, виробництво нових знань, пошук шляхів їх отримання нерідко супроводжується напруженими дискусіями, зіткненням різних точок зору. У цьому сенсі відсутність принципових зіткнень з тієї чи іншої наукової проблеми – зовсім не позитивне явище, бо це може свідчити про пасивність членів колективу, про припинення його поступального руху. Однак необхідно підкреслити, що в разі виникнення конфлікту на науковому ґрунті кожен його учасник повинен керуватися, як уже зазначалося, тільки інтересами науки, прагнути знайти науковий варіант розв'язання суперечності. Якщо ж конфлікт з галузі наукової, ділової переноситься на особисті взаємини, він починає відігравати негативну роль. У цьому випадку в дію вступають психологічні бар'єри: неприязнь, образа, напруженість, що перешкоджають нормальному порозумінню конфліктуючих сторін і подоланню протиріч, що виникають.

Зазвичай виділяються три групи причин, що викликають небажані конфліктні ситуації в будь-якому, зокрема й науковому колективі: хиби в галузі організації праці; хиби в керівництві; несприятливі міжособистісні стосунки, зокрема, психологічна несумісність. Але відомі й конфліктні ситуації, причини яких специфічні саме для наукових колективів. Деякі з них зазначає Т.Мишаткіна [3, с 217]:

— ситуації, що виникають, коли масштабність мислення одного з

членів колективу настільки велика, що недоступна іншим членам групи;

— поява в колективі так званого «невдахи», тобто співробітника, схильності й здібності якого не відповідають ні ролі, визначеній для нього в колективі, ані змісту самої наукової роботи;

— особиста незадоволеність наукового працівника, що виникає через неадекватну, з його точки зору, оцінку керівництвом та колективом його наукових досягнень (феномен «мученика науки»);

— причина, що належить до галузі «вертикальних» взаємин – сумніви в компетентності наукового керівника, що виникають у молодших членів колективу.

Складність останньої ситуації полягає в тому, що керівник і підлеглий у даному разі оперують різними «сітками» понять. Лідер мислить у широких категоріях і для реалізації спільного задуму не має ні часу, ні потреби дублювати більш дрібну «інтелектуальну сітку», що регулює діяльність його підлеглих. Для запобігання конфліктам, які можуть виникнути на основі такої ситуації, необхідно, щоб усі працівники розбиралися у внутрішній інтелектуальній організації, у структурі вироблюваного ними знання, уміли вичленувати великі й дрібні осередки. Більш чітке уявлення членів наукового колективу про місце своїх досліджень у загальній структурі знання дозволить значно ефективніше розподілити функції між ними, буде сприяти досягненню їх взаєморозуміння один з одним і керівником, дасть можливість уникнути непотрібних конфліктів, підвищити продуктивність творчої праці на кафедрі.

Американський соціолог Р. Мертон [5, с 35], розглядаючи діяльність ученого як соціально зумовлену поведінку, з певними суперечностями й хитаннями між різними нормами, приводить пари протилежних норм, у яких відображаються деякі специфічні моральні колізії, які часто спричиняють конфлікти в межах наукової роботи:

— природне прагнення вченого швидше опублікувати отримані дані – і неприпустимість поспішних публікацій;

— обережність стосовно новомодних ідей – і гнучкість, сприйнятливість до перспективних наукових гіпотез;

- необхідність ретельної перевірки нової ідеї – і необхідність її якнайшвидшої «заявки» через пріоритетні міркування;
- право вченого розраховувати на високу оцінку своєї праці – і обов'язок працювати безвідносно до оцінки інших;
- необхідність ерудиції – і небезпека перебільшення її значення;
- скрупульозна увага до формулювань і деталей – і неприпустимість педантизму;
- власна науково-дослідна робота – і необхідність мати учнів; при цьому друге не повинно відбирати сили та енергію для здійснення першого;
- право молодого вченого на самостійність – і необхідність учитися в майстрів науки;
- наукове знання інтернаціональне – але воно робить честь нації, яка сприяла його відкриттю.

Треба зазначити, що на підставі аналізу найважливіших морально-етичних проблем наукової діяльності, необхідних моральних якостей ученого й норм наукової творчості дослідники вже давно намагаються створити різноманітні моральні кодекси, норми наукової роботи. Найбільш цікавим і широким нам здався моральний кодекс науковця, який розробили філософи М. Лазар та І. Лейман. Він містить такі моральні норми й принципи[2, с 19]:

- громадянська і моральна відповідальність ученого за соціальні та екологічні наслідки застосування своїх відкриттів, за науковий прогрес;
- обов'язок інформувати громадськість про можливості застосування наукового відкриття на шкоду людству, з антигуманною метою;
- неприпустимість здійснення наукових експериментів, небезпечних для здоров'я людини й генетичного фонду людства;
- особиста відповідальність за доброякісність інформації і якість знання;
- моральна відповідальність за виховання молодого покоління вчених і студентів у дусі гуманізму, наукової чесності й порядності;
- особиста незацікавленість, тобто незалежність наукової істини

від особистих мотивів, зацікавлень та інших моральних характеристик дослідника;

— об'єктивність під час оцінки чужих результатів, чужої думки, незалежно від особистого ставлення до опонента, наукової школи або методології;

— обов'язок публікувати свої праці, роблячи їх досягненням науки;

— критичне ставлення до власних досягнень (особливо в разі успіху), відмова від співавторства без реальної участі в даному дослідженні (особливо в разі займаного високого наукового поста);

— обов'язок визнання своїх помилок і труднощів, щоб уникнути повторних, непотрібних досліджень, що викликають зайві суспільні витрати;

— наукова чесність, скромність, коректність;

— неприпустимість плагіату в будь-якій формі, обов'язок посилатися на авторів ідей, формул тощо (при цьому посилання на чужі роботи тим більш обов'язкові, чим ближче ці роботи до власних робіт ученого);

— обов'язок обстоювати свої ідеї та концепції, незважаючи на будь-які авторитети й кон'юнктуру;

— товариськість, вміння поводитися, культура почуттів.

Ми вважаємо, що дотримання норм цього кодексу може значно зменшити кількість конфліктних ситуацій, у тому числі тих, що виникають під час наукової діяльності на кафедрі ВНЗ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед різних аспектів наукової діяльності значне місце належить морально-етичному аспекту, який є надзвичайно важливим як для виробництва наукового знання, так і для особистої долі вченого.

Дотримання морально-етичних норм, визнаних у науковому суспільстві, покращує ефективність роботи кафедри ВНЗ. Порушення цих норм часто спричиняє виникнення конфліктних ситуацій. Під час усунення морально-етичних наукових конфліктів на кафедрі більше підходить стиль співробітництва.

У подальших своїх дослідженнях ми спробуємо з'ясувати, яким чином

моральний вибір дії пов'язаний з виникненням конфліктних ситуацій у науковій роботі кафедри педагогічного ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва М.П. Основи педагогічної деонтології: Навчальний посібник. – Х.: Нове слово, 2003. – 200 с
2. Лазар М.Г. Этика науки: Филос.-социол. аспекты соотношения науки и морали: / Лазар М.Г. – Л.: Издательство ЛГУ, 1985. – 126 с
3. Мишаткина Т.В. Педагогическая этика: учеб. пособие / Т.В.Мишаткина – Ростов н/Д: Феникс; Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 304 с. (Серия «Высшее образование»).
4. Скотт Дж. Г. Сила ума: Описание пути к успеху в бизнесе – Способы разрешения конфликтов: Пер с англ. – СПб:Спикс, 1994. – 430 с.
5. Фролов И.Т. Этика науки: Проблемы и дискуссии: / Фролов И.Т. – М.: Политиздат, 1986. – 399 с.

УДК 37.048.4

Л.П. Харченко

РОЛЬ КАФЕДРИ В ЗДІЙСНЕННІ ЗВ'ЯЗКІВ ЗІ ШКОЛОЮ, ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИМИ ІНСТИТУТАМИ

На підставі досвіду роботи кафедр природничого факультету з організації зв'язків зі школою, закладами освіти й науково-дослідними інститутами здійснено узагальнення роботи кафедр. Підкреслено значення кафедри в профорієнтаційній роботі й залученні студентів до науково-дослідної роботи.

Ключові слова: кафедра, школа, науково-дослідний інститут, профорієнтація.

На основе опыта работы кафедр естественного факультета по организации связей со школой, учреждениями образования и научно-исследовательскими институтами проведено обобщение работы кафедр. Отмечено значение кафедры в организации профориентационной работы и привлечении студентов к научно-исследовательской работе.

Ключевые слова: кафедра, школа, научно-исследовательский институт, профориентация.

The experience of the work of natural sciences faculty departments in organizing cooperation with schools, other educational establishments and research institutes has been systematized. The department significance in organizing professionally orientated activities and involving students into

scientific research is traced.

Key words: *department, school, research institute, professionally orientated activities.*

Мета статті. Мета – показати роль кафедри в організації зв'язків зі школою, закладами освіти й науково-дослідними інститутами на прикладі кафедр природничого факультету.

Виклад основного матеріалу. Основна мета кафедри як структурного підрозділу педагогічного університету – це професійна підготовка учителів-предметників, які б відповідали сучасним вимогам шкільної освіти, рівневі розвитку науки й могли б забезпечити навчання, виховання й розвиток підростаючого покоління. Для досягнення вищезазначеної мети, серед інших завдань, перед кафедрою постають такі:

- кафедра встановлює зв'язки зі школами, позашкільними закладами, науково-методичними центрами освіти;
- кафедра розвиває наукове співробітництво з кафедрами інших вищих навчальних закладів та науково-дослідними установами.

На кафедрах природничого факультету протягом багатьох років склалася й успішно діє система зв'язків з школами й закладами освіти:

1. Проведення профорієнтаційної роботи.

Кожна кафедра факультету закріплена за відповідними школами, ліцеями, гімназіями м. Харкова та Харківської області, де систематично, згідно з планом профорієнтаційної роботи кафедри презентують навчальну, наукову та виховну роботу, проходження студентами польових практик у Національному природному парку «Гомільшанські ліси», експедиційні виїзди студентів у заповідники, участь студентів у Національних і Міжнародних програмах, що відкриває перед абітурієнтами реальні перспективи при навчанні в нашому університеті на природничому факультеті. Викладачі кафедр проводять уроки-лекції для учнів старших класів з актуальних питань хімії, біології, екології, валеології. Кафедри організовують і проводять на базі лабораторій окремі заняття шкільних факультативних курсів, гуртків, профільних класів з участю студентів старших курсів як асистентів і вчителів. Ці форми взаємодії найбільш ефективні, тому що

враховують конкретні потреби й рівень підготовки вчителів, учнів і шкіл, забезпечують індивідуальний підхід і тому найбільшу результативність. Участь студентів сприяє їхній професійній підготовці та профорієнтації учнів на педагогічні професії. Другий напрямок профорієнтаційної роботи кафедри – це встановлення зв'язків із позашкільними закладами освіти, зокрема – Малою академією наук (МАН), де викладачі природничого факультету є консультантами, керівниками й членами наукових секцій з біології й хімії на районному та обласному рівнях.

Активну організаційну й консультативну роботу надають викладачі кафедр у проведенні II-го етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту НДР учнів-членів МАН України; у конкурсі-захисті учнівських екологічних проєктів, у конкурсі екологічних бригад, які відбуваються на базі Харківського обласного палацу дитячої та юнацької творчості.

У «День відкритих дверей» для школярів та абітурієнтів кафедри організують екскурсії в лабораторії факультету: у «живий куточок», зоологічний та анатомічний музеї, в оранжерею, ботанічний сад, що формує пізнавальний інтерес учнів до біології та хімії.

Формуванню в учнів зацікавленості до педагогічної професії сприяє створення шкільних кафедр у школах м. Харкова та області. Кафедри факультету розпочали роботу в цьому напрямку.

Перспективним у розвитку зі школами є створення профорієнтаційних терміналів.

2. Через установа зв'язків із закладами освіти з метою узагальнення передового досвіду найкращих учителів – випускників кафедр і надання їм науково-методичної допомоги.

Для реалізації цієї мети кафедри здійснюють діяльність у декількох напрямках:

- беруть активну участь як члени журі в районному й обласному етапах Всеукраїнського конкурсу «Учитель року»;

- на базі кафедр організуються й проводяться методичні й наукові семінари для вчителів, де в доповідях висвітлюються останні досягнення біологічної та хімічної наук. Викладачі кафедр беруть активну участь у

практичних семінарах районних методичних об'єднань учителів біології та хімії. Наприклад, «Професійна компетентність учителя – головна передумова розвитку особистості учнів», «Робота вчителя біології та хімії над розвитком особистості учнів»; постійно діючий семінар «Новітні технології навчання в школі», які проходять на базі ЗОШ №№ 59, 141, 154. Ці школи входять до Харківського відділення мережі шкіл сприяння здоров'ю;

- кафедри організовують стажування учителів відповідної спеціальності й підтримують постійний, систематичний зв'язок з випускниками, запрошуючи їх на зустрічі зі студентами під час проведення заходів, присвячених Дню Вчителя, зустрічі з випускниками, на заняття із спецкурсу «Вступ до спеціальності»;

- викладачі кафедр створюють науково-методичні розробки у співавторстві з учителями шкіл та інших закладів освіти.

В особливий напрямок роботи кафедри можна виділити організацію зв'язків із спеціалізованими школами для дітей з обмеженими можливостями та для дітей-сиріт, яку здійснює кафедра здоров'я людини та корекційної освіти. Викладачі кафедри (ст. викл. Потамошнієва О.М.) є членами робочої групи з виконання науково-дослідної роботи на замовлення МОН України, яка виконується на базі Богодухівської допоміжної школи для дітей-сиріт «Розробка та апробація моделі професійно-трудової реабілітації дітей-сиріт з вадами розумового розвитку в сільській місцевості шляхом організації профільного навчання на базі закладу нового типу (НВК)» (школа входить до переліку Всеукраїнських експериментальних майданчиків МОН). Викладачі – корекційні педагоги підтримують тісний зв'язок із вчителями спеціалізованих шкіл для дітей з обмеженими можливостями. Проводяться тематичні та постійно діючі семінари для логопедів закладів освіти м. Харкова та області. Педагогічну практику з логопедії студенти проходять на базі спеціалізованих логопедичних дошкільних закладів освіти №№ 143, 240 та 290.

3. Науково-методичне співробітництво з науково-дослідними установами.

Кафедри не тільки здійснюють зв'язок зі школами, ліцеями, гімназіями, позашкільними закладами освіти, для яких вони готують фахівців, але й розвивають наукове співробітництво з кафедрами інших ВНЗ, науково-дослідницькими інститутами, залучають до науково-педагогічної діяльності найкращих учених.

Так, кафедри природничого факультету мають договори про наукове співробітництво з Інститутом зоології НАН України, з кафедрами зоології Національного університету імені Тараса Шевченка й Мелітопольського педагогічного університету, із зоологічним музеєм НАН України (м. Київ), з музеєм природи (м. Харків), з Інститутом рослинництва імені В.Я. Юр'єва УААН, науково-дослідним Інститутом агрономеліорації імені Г.М. Висоцького, науково-дослідним інститутом овочівництва та баштанництва, Національним науковим центром «Інститут ґрунтознавства та агрохімії» імені О.М. Соколовського, з Національним аграрним університетом імені В.В. Докучаєва, Інститутом проблем кріобіології й кріомедицини НАН України, Севастопольським валеологічним центром «Лаукар», на базі яких студенти виконують магістерські та дипломні роботи.

Таке співробітництво сприяє:

- підвищенню наукової кваліфікації викладачів. На базі університетів, науково-дослідних інститутів викладачі проходять стажування, виконують кандидатські та докторські дисертації, створюють сумісні наукові публікації.

- підвищенню якості підготовки студентів завдяки використанню матеріальної бази науково-дослідних установ для виконання студентами магістерських і дипломних робіт, проведенню деяких лабораторних занять, які потребують сучасного дорогоцінного обладнання (у лабораторіях н/д інституту тваринництва УААН).

Науково-дослідні інститути використовуються як база для проведення наукової практики магістрів-біологів.

Зазначена вище співпраця кафедр з науково-дослідними інститутами дає можливість обдарованим магістрам продовжувати навчання в аспірантурі в цих інститутах. На сьогодні багато випускників кафедр факультету

навчаються в аспірантурі, інші вже захистили кандидатські дисертації.

Кафедри через керівників магістерських та дипломних робіт сприяють працевлаштуванню випускників і аналізують їх використання як спеціалістів.

УДК 378.112

І.В. Цепова

СТРАТЕГІЯ РОБОТИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ Й МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ)

У статті визначаються мета й завдання роботи кафедри теорії й методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі ХНПУ імені Г.С. Сковороди, характеризуються основні положення й принципи її стратегії, уточнюються перспективи розвитку за напрямками діяльності.

Ключові слова: стратегія кафедри, мета й завдання роботи, принципи діяльності, напрями діяльності, перспективи розвитку кафедри.

В статье определяются цель и задачи работы кафедры теории и методики преподавания филологических дисциплин в начальной школе ХНПУ имени Г.С. Сковороды, характеризуются основные положения и принципы ее стратегии, уточняются перспективы развития по направлениям деятельности.

Ключевые слова: стратегия кафедры, цель и задачи работы, принципы деятельности, направления деятельности, перспективы развития кафедры.

In the article we determine the aim and tasks of work of the department of theory and methods of teaching of philological disciplines in the primary school of Skovoroda Pedagogical university, we characterize main points and principles of the strategy, we specify perspectives of development within the sphere of our activirs.

Key words: strategy of the department, aim and tasks of work, principles of activity, direction of the activity, perspectives of the development of the department.

Одним з основних напрямів реформування освіти є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного та загальнокультурного рівнів. Досягнення якісних результатів із зазначеною

метою неможливе без розробки стратегії кафедри, перспектив її розвитку за всіма напрямками діяльності.

Проблемі теорії й практики стратегічного планування й управління розвитком підприємства й установи присвячені праці таких класиків економічної теорії, як: В.О. Агафонов, И. Ансофф, Н.П. Бондар, О.С. Виханський, Г.М. Дашевська, І.Ю. Ісаєв, Ф. Котлер, М.Л. Лукашевич, Е. Майер та інших. Незважаючи на чисельні сучасні дослідження процесу розробки стратегії розвитку державних установ та їхніх підрозділів різних рівнів, єдиного визначення поняття «стратегія» на сьогодні не існує. Більшість науковців розглядає стратегію як: а) уміння керувати або планувати; б) першочерговий засіб досягнення основної мети; в) визначення напрямку та масштабів діяльності організації в довгостроковій перспективі.

Прикладом цілісного визначення поняття є варіант, запропонований А. Чандлером: «Стратегія – це визначення основної довгострокової мети й завдань установи, а також напрямків діяльності та розміщення ресурсів найкращим чином для досягнення поставлених завдань» [3: 5]. Наведене визначення можна взяти за основу для розробки стратегії кафедри як науково-педагогічного підрозділу вищого навчального закладу.

Метою статті є визначення основної мети й завдань роботи кафедри теорії й методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі ХНПУ імені Г.С. Сковороди, схарактеризувати основні положення й принципи її стратегії, уточнити перспективи розвитку за напрямками діяльності.

Сучасна розробка стратегії розвитку кафедри має бути динамічною. Її потрібно трактувати як частину персоніфікованих обов'язків, а не як централізовану функцію. Розподіл відповідальності за стратегію таким чином забезпечує підвищення рівня знань, необхідних для постановки стратегії, а потенційні конфлікти й час, необхідний для втілення, суттєво зменшуються. Для динамічного підходу до розробки й впровадження стратегії необхідна наявність внутрішнього середовища, яке, з одного боку, забезпечило б високу стабільність, а з іншого — надавало б високий ступінь

гнучкості, щоб швидко реагувати на зміни.

Стратегія виробляється й реалізується в процесі творчості та новаторства, із застосуванням усіх умінь, досвіду та таланту, які є у викладачів кафедри. Вона керується усвідомленням мети й завдань, які не можна насадити або передати словами, але які походять з організації та стали баченням, очевидним як усередині, так і за її межами.

Отже, основним компонентом розробки стратегії кафедри теорії й методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі ХНПУ імені Г.С. Сковороди є визначення **мети діяльності**, якою є професійна мовна, літературна й методична підготовка конкурентоспроможних учителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів освіти.

Завдання роботи кафедри:

1. Поглиблення мотивації студентів спеціальностей «Початкове навчання», «Дошкільна освіта» до розвитку й удосконалення мовної, літературної та методичної компетентності, на оволодіння обраною професією.

2. Виховання професійно вмотивованих потреб студентів в оволодінні новими знаннями, вміннями, цілісності в їхньому використанні.

3. Здійснення глибокої базової підготовки студентів з обраних спеціальностей в межах чинної моделі вищої освіти, що передбачає передачу найкращих культурних, наукових і освітніх традицій, підготовку молоді до суспільної й професійної діяльності.

4. Розвиток у майбутніх фахівців вміння поглиблювати професійні знання й удосконалювати професійні навички шляхом цілеспрямованої роботи над собою.

5. Формування науково-методичних умінь і навичок майбутніх фахівців початкової та дошкільної освіти.

В основу стратегії кафедри покладено такі **положення**:

1) **особистісно-професійне**: тільки потужний особистісно-професійний потенціал викладачів, педагогів-наставників здатен сформувати аналогічний та ще потужніший потенціал майбутніх фахівців;

2) **креативно-евристичне**: навчально-виховний процес має

супроводжуватися постійним творчим пошуком шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів і вихователів дошкільних навчальних закладів;

3) **взаємодії й співробітництва:** воно реалізується: **а)** на *університетському рівні*: між викладачами кафедри й студентами; між кафедрою та іншими підрозділами університету; між кафедрою та навчальними закладами міста; **б)** на *всукраїнському рівні*: розвиток партнерського співробітництва з відповідними кафедрами інших вишів, науково-дослідними та іншими установами й організаціями.

Розробка стратегії кафедри підпорядковується таким **принципам**.

1. **Принцип нормативності.** У своїй діяльності кафедра керується Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепцією розвитку педагогічної освіти, Державною програмою розвитку вищої освіти, Статутом університету, Положенням про кафедру.

2. **Принцип динамічності.** Кафедра як навчально-виховний і науковий підрозділ ХНПУ імені Г.С. Сковороди оперативно реагує на: **а)** зміну вимог щодо освітніх послуг у сучасних типах дошкільних і шкільних навчальних закладів; **б)** інновації в технологічному процесі професійної підготовки.

3. **Принцип комплексності.** Кафедра рівноцінно реалізує всі напрями роботи: навчальну, організаційно-методичну, наукову, виховну.

4. **Принцип колективної та особистісної відповідальності.** Викладачі кафедри відповідають за процес і результати мовної, літературної та методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів освіти.

5. **Принцип рефлексії.** Викладачі кафедри конструктивно аналізують зроблене, забезпечують зворотній зв'язок у співробітництві зі студентами, зберігають і поглиблюють емоційно-творчу атмосферу на кафедрі, атмосферу взаємодопомоги.

6. **Принцип публічності.** Здобутки, результати роботи кафедри з різних напрямків регулярно обговорюються на засіданнях кафедри, радах факультету та університету.

Стратегія розвитку кафедри теорії й методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі передбачає заходи, що сприятимуть упровадженню в навчальний процес основних положень Болонської декларації, а саме:

- розробка навчальних програм і робочих планів дисциплін мовного, літературного й методичного спрямування;
- упровадження інноваційних технологій на основі кредитно-модульної системи навчання;
- перехід до накопичувальної системи діагностики знань і вмінь студентів;
- проведення моніторингу якості методичного забезпечення дисциплін, їхньої відповідності до вимог кредитно-модульної системи.

Перспективи розвитку кафедри можна простежити за **напрямами діяльності**.

1. Навчальна робота

Викладачами кафедри ведеться навчальна робота філологічного спрямування. Кафедра обслуговує музично-педагогічний факультет, факультет початкового навчання, факультет заочного навчання, інститут післядипломної освіти, зокрема здійснює підготовку студентів зі спеціальностей: 6.010100 – початкове навчання; 6.010100 – дошкільна освіта й забезпечує читання курсів:

- філологічного спрямування – практикум з української мови, сучасна українська мова, українська мова за фаховим спрямуванням, практикум з російської мови, сучасна російська мова, основи культури й техніки мовлення;
- методичного спрямування – дитяча література, риторика, методика розвитку рідної мови дошкільників, методика навчання російської мови дошкільників, методика навчання української (рідної та другої) мови в початковій школі, методика навчання каліграфії, методика навчання російської мови в школах з українською мовою викладання.

Викладачі кафедри використовують **технологію проведення інноваційних занять**. У навчальному процесі викладачі орієнтуються на

особистісну сутність студентів, прагнуть звільнити їх від одноманітності в особистісному й професійному розвитку, надають студентам ініціативи в пізнавальній діяльності, створюють емоційно стимулююче навчальне середовище.

Так, лекційний навчальний матеріал філологічних і методичних курсів викладається з використанням установчо-мотиваційної лекції (проф. Н.О. Воскресенська, доц. І.В. Цєпова, доц. Н.М. Чернушенко), лекції-бесіди (доц. Ю.М. Тєлпуховська, ст.викл. К.О. Воскресенська), бінарної лекції (доц. І.В. Цєпова, ст.викл. О.Я. Харченко).

Також викладачі кафедри проводять інноваційні види практичних занять:

- підсумкове (залікове) заняття з курсу «Основи культури й техніки мовлення» у вигляді конкурсу читців (викл. Ю.Є. Манохіна);

- засідання Клубу шанувальників книжки (зустрічі із сучасними дитячими письменниками, обговорення їхніх художніх творів, конкурс відзивів на твори письменників) під час вивчення студентами курсу «Дитяча література з елементами літературознавства» (доц. А.А. Ємець);

- засідання товариства «Ритор» протягом проведення спецкурсу «Риторика» (доц. О.М. Коваленко);

- круглий стіл «Сучасні технології розвитку в учнів початкових класів навички читання» з курсу «Методика навчання української мови» (доц. І.В. Цєпова, ст.викл. О.Я. Харченко);

- етнографічний клуб «З народних джерел» у курсі «Сучасна літературна українська мова» (доц. Н.М. Чернушенко);

- олімпіада з методики навчання української мови учнів початкових класів (доц. І.В. Цєпова, ст.викл. О.Я. Харченко).

На семінарсько-практичних заняттях викладачі кафедри, відповідно до *технології співробітництва*, виконують роль поради́ника, консульта́нта, створюють для студентів реальні можливості вибору пізнавальних альтернатив і самореалізації у формі, яка відповідає рівневі розвитку кожного студента. При цьому використовуються інноваційні технології навчання: робота в парах (діадах) і мікрогрупах, дидактична рольова гра,

«Карусель», «Акваріум», «Мікрофон», «Навчаючи – учусь», «Коло ідей», «Незакінчені речення».

За інноваційних форм роботи формується вміння співробітничати, створюються умови для демократичного міжособистісного спілкування, взаємного навчання, формування моральних мотивів учіння, раціонального використання робочого часу, можливості для багатоваріантних підходів до розв'язання однієї задачі тощо. Зазначені види організації навчальної діяльності сприяють формуванню в студентів установки на проблемно-діалогічне спілкування, а також підвищенню активності майбутніх учителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів освіти у власному професійному становленні.

Перспективами покращення навчальної роботи кафедри є:

- 1) удосконалення навчальних програм і робочих планів;
- 2) розробка викладачами текстів лекцій;
- 3) подальше впровадження інноваційних технологій на основі кредитно-модульної системи навчання;
- 4) поліпшення якості навчання студентів шляхом збільшення обсягів самостійної роботи, індивідуалізації навчання;
- 5) підготовка науково-методичного та навчально-організаційного забезпечення самостійної роботи студентів з дисциплін кафедри на електронних та паперових носіях;
- 6) ліцензування нових спеціальностей та спеціалізацій (учитель початкових класів, логопед; учитель початкових класів, бібліотекар; учитель початкових класів й української мови; учитель початкових класів і російської мови).

2. Організаційно-методична робота

Відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання в контексті Болонського процесу викладачами кафедри розроблені навчально-дидактичні комплекси з курсів філологічного, літературного й методичного спрямування, що містять: а) робочі навчальні програми; б) плани й завдання до кожного семінарсько-практичного заняття; в) завдання для самостійної роботи студентів із методичними рекомендаціями щодо їхнього виконання;

г) завдання для індивідуальної науково-дослідницької роботи студентів; д) тестові запитання для поточного контролю знань і вмінь студентів; е) варіанти підсумкової комплексної контрольної (екзаменаційної) роботи.

Створені викладачами кафедри науково-дидактичні комплекси з курсів спрямовані на те, щоб забезпечити ознайомлення студентів із прогресивними поглядами науковців-філологів і методистів, культурою наукового знання й наукової діяльності, культурою професійної діяльності, щоб сформувати в студентів мовну й методичну компетентність.

Для забезпечення навчального процесу відповідно до вимог кредитно-модульної системи викладачі кафедри за останні п'ять років упорядковували такі посібники:

1. Чернушенко Н.М. Вивчаємо українську морфологію. Службові частини мови: Теоретично-практичний блок за кредитно-модульною системою навчання. – Харків, 2007.

2. Чернушенко Н.М. Сучасна українська мова. Граматика. Частина 1. – Харків, 2008.

3. Тельпуховская Ю.Н. Практикум по русскому языку. Орфография и пунктуация. Основные правила и тренировочные упражнения. – Харьков, 2010.

4. Новиков А.А. Современный русский язык. Синтаксис. – Харьков, 2004.

5. Новиков А.А. Современный русский язык. Словообразование. Морфология. – Харьков, 2005.

6. Джежелей О.В., Емец А.А., Коваленко О.Н., Шапка О.В. Практическая методика развития речи младших школьников. – Киев, 2009.

7. Емец А.А. Методика роботи з науково-пізнавальними творами в початкових класах. – Харків, 2009.

8. Харченко О.Я., Цепова І.В. Розвиток навичок мовленнєвої діяльності молодших школярів: аудіювання, говоріння. – Харків, 2008.

9. Цепова І.В. Навчально-дидактичний комплекс з методики викладання каліграфії в початкових класах (за кредитно-модульною системою навчання): Програма. Робочий зошит. Завдання для контролю

знань і умінь студентів. – Харків, 2006.

10. Цєпова І.В. Навчаємо письма ліворуких дітей. – Харків, 2009.

Перспективами покращення організаційно-методичної роботи кафедри є:

1) створення навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів, зокрема мультимедійних для здійснення дистанційного навчання;

2) розробка методичних рекомендацій щодо написання курсових і дипломних робіт із методики навчання української мови;

3) обладнання науково-консультативного центру дитячої книжки й читання;

4) започаткування діяльності студентської дослідницької лабораторії з вивчення й презентації передового педагогічного досвіду вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів початкових класів міста Харкова.

3. Наукова робота

Кафедра працює над комплексною темою «Теоретичні та методичні основи викладання лінгвістичних дисциплін у вишій та початковій школі». У межах цієї проблеми ведуться дослідження з удосконалення методики навчання української мови молодших школярів (кер. проф. Н.О. Воскресенська), методичного забезпечення шкільної освіти у середніх та вищих навчальних закладах (кер. проф. О.В. Джежелей), «Теорія та методика формування в майбутніх учителів початкових класів методичної компетентності» (кер. доц. І.В. Цєпова), «Літературна освіта дошкільників і молодших школярів» (кер. доц. А.А. Ємець).

До структури кафедри входить лабораторія методичного забезпечення безперервної системної освіти школа – вищий навчальний заклад. Очолює колектив наукових співробітників лабораторії проф. О.В. Джежелей. Основним напрямом науково-дослідної роботи лабораторії є виявлення сучасного стану підготовки учнів початкової та середньої освіти школи з навчальних дисциплін філологічного спрямування; розробка навчальних програм і підручників для початкової школи; розробка різнорівневих

методик із мов та читання для вчителів початкової школи.

Викладачі кафедри постійно беруть участь у Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях, наукових читаннях, у проведенні обласних методичних семінарів. Кафедра підтримує тісні зв'язки з Харківським гуманітарно-педагогічним інститутом, Балаклійським, Красноградським педагогічними коледжами, Пісочинським колегіумом, гімназіями, ліцеями й середніми школами міста Харкова та Харківської області.

На кафедрі постійно ведеться науково-дослідницька робота зі студентами. Вони беруть участь у засіданнях студентського наукового товариства (кер. доц. А.А. Ємець, доц. О.М. Коваленко), відвідують творчу лабораторію майбутнього вчителя (кер. доц. І.В. Цєпова, ст. викл. О.Я. Харченко).

У лютому – березні на факультеті початкового навчання щорічно проводиться студентська наукова конференція. Результатами наукової роботи студентів є публікації навчальних посібників для учнів початкових класів у співавторстві з науковими керівниками, статей у випусках кафедрального збірника наукових праць, тез у щорічному виданні збірки наукових праць «Конкурсні студентські наукові роботи».

За тридцять років існування кафедри викладачами було захищено 2 докторські дисертації (С.І. Дорошенко, А.О. Новиков), 12 кандидатських дисертацій (Н.О. Воскресенська, Л.В. Войнич, Г.І. Гамова, А.О. Денисенко, А.А. Ємець, О.М. Коваленко, О.В. Козорог, А.О. Новиков, Ю.М. Тельпуховська, Л.П. Ткаченко, І.В. Цєпова, Н.М. Чернушенко). Нині на кафедрі працює 2 професори, кандидати педагогічних наук; 2 доценти, кандидати філологічних наук; 6 доцентів, кандидатів педагогічних наук; 2 старших викладачі й 2 викладачі.

Із 1988 року на кафедрі відкрита аспірантура з проблематики методики початкової філологічної освіти, керівники: проф. Н.О. Воскресенська, проф. О.В. Джежелей, доц. А.А. Ємець, доц. І.В. Цєпова, доц. Н.М. Чернушенко.

Матеріали й результати науково-дослідницької роботи викладачів,

аспірантів і студентів знаходять відображення у щорічному кафедральному збірнику наукових праць «Теорія і методика навчання: проблеми і пошуки».

Упродовж багатьох років професор О.В. Джежелей бере участь у постійно діючому семінарі вчителів з початкового навчання, читає лекції й проводить заняття на курсах перепідготовки вчителів початкових класів у Москві й Підмосков'ї, Пскові, Воронежі, Калужі, Липецьку, Єльці.

Професором О.В.Джежелей були видані навчальні посібники з навчання грамоти й читання для учнів початкових класів «Азбука» (в 2-х частинах), «Литературное чтение. Чтение и литература» в 3-х частинах для 1, 3, 4 класів шкіл Російської Федерації, які мають гриф МОН РФ.

У 2010 р. у м. Москва старшим викладачем К.О. Воскресенською було видано в співавторстві довідник і збірник тестів для учнів шкіл Росії: «ЕГЭ. Русский язык. Универсальный справочник».

Перспективами покращення наукової роботи кафедри є:

1) залучення викладачів кафедри до щорічних звітних університетських науково-практичних конференцій, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій;

2) опублікування у фахових періодичних виданнях статей викладачів, де висвітлено результати власної наукової роботи;

3) організація у 2012 – 2013 навчальному році на базі кафедри Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Актуальні проблеми формування мовної особистості»;

4) реєстрація у ВАК кафедрального збірника наукових праць «Теорія і методика навчання філологічних дисциплін: проблеми, пошуки, знахідки»;

5) планування в 2010 – 2015 роках захисту кандидатських дисертацій викладачів і аспірантів кафедри;

6) створення осередку харківської науково-методичної школи, який займатиметься дослідженнями різних аспектів процесу формування мовної особистості дошкільника й молодшого школяра;

7) поширення міжнародних зв'язків кафедри за рахунок співпраці з профільними кафедрами факультетів дошкільної та початкової освіти

Білоруського державного педагогічного університету імені Максима Танка (Мінськ).

4. Виховна робота

Кафедра теорії та методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі проводить вагому виховну роботу серед студентів факультетів дошкільної освіти й початкового навчання, яка ґрунтується на національних традиціях і духовних цінностях українського народу, спрямована на виховання в студентів свідомого ставлення до майбутньої професії, любові до дітей.

Під керівництвом викладачів кафедри працюють: етнографічний клуб «З народних джерел» (кер. доц. Н.М. Чернушенко), клуб шанувальників поезії (кер. доц. А.А. Ємець), риторичне товариство «Ритор» (кер. доц. О.М. Коваленко).

Також викладачі кафедри виконують обов'язки кураторів академічних груп, проводять виховну роботу за планами кураторів, беруть участь у традиційних загальноуніверситетських заходах («Студентська весна», «Дебют», Шевченківські дні, конкурс «Лист мамі» тощо).

Викладачі й аспіранти кафедри, наукові співробітники лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти школа – ВНЗ проводять постійну виховну роботу та наукові дослідження у школах Харкова й Харківської області. Усі співробітники лабораторії співпрацюють із вихователями дитячого притулку «Гармонія», з учителями спеціалізованої школи-інтернату для дітей з вадами зору.

Перспективами покращення виховної роботи кафедри є:

- 1) удосконалення роботи кураторів академічних груп;
- 2) керування редакцією газети студентів факультету початкового навчання «Початківець»;
- 3) розширення форм і методів проведення профорієнтаційної роботи, добору та залучення випускників шкіл до навчання за спеціальностями «Початкове навчання», «Дошкільна освіта».

5. Розвиток і вдосконалення матеріально-технічної бази

Матеріально відповідальною особою кафедри є завідувач кабінету

В.Й.Слюсарева, яка працює на кафедрі понад тридцять років. За кафедрою закріплені три приміщення в навчальному корпусі на вул. Блюхера, 2: 308-В – кабінет завідувача кафедри, у якому є комп'ютер і принтер; 314-В – кабінет для виконання студентами самостійної роботи та індивідуальних завдань, який налічує понад 1500 примірників бібліотечного фонду і 6 передплачених періодичних видань; 314-В/а – викладацький кабінет. Усі аудиторії забезпечені необхідними меблями. Обслуговують кабінети кафедри старший лаборант О.В.Селюніна і лаборант Ю.С.Чаговець.

Перспективами покращення матеріально-технічної бази кафедри є:

1) систематичне поповнювання бібліотечного фонду кафедри навчальними й методичними посібниками із сучасної української та російської мов, методики їхнього викладання, дитячої літератури, риторики;

2) комп'ютерне технічне переоснащення, оновлення та збереження обладнання й устаткування в приміщеннях, закріплених за кафедрою;

3) створення умов для проведення індивідуальних занять зі студентами з дисциплін кафедри в позааудиторний час;

4) упровадження в навчальний процес новітніх програмних продуктів для персональних комп'ютерів з дисциплін кафедри.

Висновки. На сьогодні діяльність кафедри спрямована на реалізацію таких пріоритетних завдань: забезпечення якісного викладання дисциплін кафедри; упровадження сучасних методик і технологій навчального процесу; сприяння науково-дослідницькій роботі студентів; розробка та видання сучасної науково-методичної літератури.

У своїй роботі колектив кафедри робить акцент на підготовку фахівця та громадянина української держави; надає студентам можливості та умови для розвитку національної, світоглядної, політичної та естетичної культури, створює умови для вільного розвитку особистості, сприяє прагненню студентів до саморозвитку, самовдосконалення, формування національної самосвідомості.

Розвиток кафедри відбуватиметься відповідно до сучасної політики й стратегії держави, спрямованих на подальше вдосконалення національної

системи вищої освіти, інтеграцію в європейське й світове товариство.

Метою стратегії кафедри є нарощування науково-педагогічного потенціалу, посилення роботи у сфері формування якісного науково-педагогічного потенціалу, забезпечення соціального захисту всіх працівників кафедри, розвиток партнерських відносин із спорідненими кафедрами вищих навчальних закладів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 224с.
2. Синяев Д.М. Прогнозирование развития коллектива – М: Экономика, 1994. – 98с.
3. Chandler A.D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. – Harvard, 1962.

УДК 378.147.111.7.071.1

Н.В. Шиловцева

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриті напрями організації індивідуальної та самостійної роботи студентів творчих спеціалізацій.

Ключові слова: модульне навчання, індивідуальна робота, самостійна робота, організація контролю.

В статье раскрыты направления организации индивидуальной и самостоятельной работы студентов творческих специализаций.

Ключевые слова: модульная учеба, индивидуальная работа, самостоятельная работа, организация контроля.

In this article the directions of organization of individual and independent work of graphic design and arts students are revealed.

Key words: module learning, individual work, independent work, control organization.

Постановка проблеми. У Законі України «Про освіту» та Державній

національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначається, що головна мета освіти полягає в створенні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального потенціалу нації. Тому основним завданням викладачів є така організація навчального процесу, яка б змушувала студентів творчо мислити, і викликала потребу самостійно здобувати знання. Пріоритети самостійної роботи закладені в кредитно-модульній системі організації навчального процесу згідно з Болонською декларацією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні значною мірою від учителя образотворчого мистецтва, його професійної діяльності залежить оновлення сучасної освіти. Існує пряма залежність якості загальної середньої освіти від фахової підготовки вчителя та формування ціннісних орієнтацій молоді як однієї з найважливіших проблем вищої школи [1]. Питання підготовки вчителя образотворчого мистецтва привертають увагу багатьох науковців, зокрема, основні етапи розвитку та сучасного стану вищезазначених фахівців відбиті в публікаціях Є. Антоновича, М. Сокальського, І. Небесника. Значний внесок у формування концептуальних основ здійснили В. Бутенко, М. Дарманський, В. Шпільчак, І. Удріс, О.Рудницька [2].

Мета роботи. Метою роботи є визначення концептуальних основ підготовки вчителя образотворчого мистецтва під час індивідуальної та самостійної роботи в умовах ступеневого навчального закладу.

Самостійна діяльність студента розглядається в системі лекційних, практичних робіт і семінарів як самостійне осмислення ними нової інформації. Для виконання цього завдання на кафедрах здійснюється робота в таких напрямках:

1. Удосконалення навчального процесу шляхом упровадження нових інформаційних та педагогічних технологій. Наприклад, створення програм для здійснення модульного навчання студентів з мистецьких дисциплін на етапі формування культури їх мислення; виокремлення алгоритмів дій, що сприяють засвоєнню модулів; складання інструкцій з вивчення модулів; організація контролю й оцінки засвоєних знань, умінь та навичок.

Така технологія навчання обумовлює для студента:

- * мотивацію як потребу в спілкуванні з мистецтвом;
- * когнітивність як систему художніх знань, умінь і навичок і здатність до їх реалізації й накопичення;

- * орієнтацію на самовдосконалення;
- * оцінювання, тобто здатність до діагностики власних здібностей;
- * креативність, тобто створення оригінальних продуктів власної творчої діяльності;

- * більше того, самостійна робота з теоретичного опрацювання першоджерел та практичного художнього закріплення набутих навичок спрямована на виконання роботи, аналогічної за змістом і складністю аудиторній у формі начерків та замальовок;

виконання індивідуальних завдань сприяє вивченню історії розвитку національного й світового мистецтва.

Реалізація компонентів самостійної та індивідуальної роботи студентів втілюється у виконанні завдань з профільних дисциплін. Наприклад, такі дисципліни:

- * Технологія рекламного виробництва: передбачає виконання творчого пошуку (фотографій, живописних, графічних та типографічних робіт), який сприятиме виконанню авторської роботи;

- * Матеріалознавство: виконується дизайн-розробка розгортки упаковки. В основу композиційного рішення входить логотип, що складається з декоративної та текстової частин. Виконується розробка образного рішення упаковки засобами логотипу та кольору.

- * Основи проектування: розробка типографіки як складника журналу.

- * Методика та практика дизайн-проекту: розробка колекцій на основі історичного костюму.

На підставі здійснених проектних досліджень, аналізу аналогів, студент формує власну творчу концепцію. Творча концепція — це робота над ескізами, пошук творчих рішень та відбір оптимальних варіантів графічних ескізів колекцій на обрану тему. Проробка декоративних елементів дає повну уяву про силует та пропорції, художньо-стилістичне та кольорово-фактурне рішення групи виробів, що проектуються.

2. Другим напрямом реалізації самостійної та індивідуальної діяльності студентів є необхідність забезпечення їх методичними розробками.

Самостійна робота є головним чинником в усвідомленні студентом навчального предмету, коли він творчо й практично виконує навчальні завдання. Організація цього процесу відбувається шляхом:

- * забезпечення кожного студента блочно-модульною схемою курсу, яка містить перелік лекцій, практичних завдань до самостійної та індивідуальної роботи (теоретичні питання, практичні завдання, форми подачі опрацьованого матеріалу – планшети з розробкою колекцій на задані теми, кольорові та композиційні пошуки тощо);

- * забезпечення студентів методичними рекомендаціями до кожного практикуму;

- * підбір аналогів для студентів з метою виконання ними самостійної роботи.

Прикладом переліку різних видів самостійної роботи з профільних дисциплін може бути такий:

- вивчення навчальної основної й додаткової літератури;

- вивчення методичних розробок та методичного фонду за темою мистецьких та дизайнерських дисциплін;

- робота з першоджерелами для створення власних творчих розробок – колекції одягу, портфоліо, ескізів, замальовок, начерків, графічних розробок тощо;

- * самостійне вивчення об'єктів з дисциплін художнього та дизайнерського циклів;

- * самостійний пошук інформації з певної теми (у періодичних, наукових і методичних виданнях, у Інтернеті);

- участь студентів у тематичних конференціях, виставках, показах та дефіле;

- виконання завдань випереджального характеру щодо відповідного теоретичного матеріалу з подальшим його аналізом;

- написання й захист рефератів, курсових і дипломних робіт.

На факультеті здійснюються такі форми контролю самостійної та індивідуальної роботи: фронтальний усний — круглі столи, диспути; фронтальний письмовий — контрольні роботи за загальними або індивідуальними завданнями; груповий — колоквіуми з теоретичних питань і виконання практичного завдання; індивідуальний контроль, який включає:

- * виконання навчальних постановок на заняттях, пленері, які закінчуються фронтальним переглядом у групах;

- * перевірку індивідуальних завдань (конспекти, вправи, замальовки);

- * перевірку створених студентом за індивідуальним завданням методичних матеріалів;

- * моделювання фрагменту уроку з демонстрацією виконання

практичного завдання.

Значна увага в процесі виконання самостійної роботи відводиться її контролю. Формами контролю є: вхідне тестування за стандартною формою; поточний контроль (визначає рівень теоретичної підготовки до практичних занять; тестування за змістовними модулями; самостійну роботу над постановками, аналогами, ескізами); проміжний контроль (містить модульне тестування; тематичні контрольні роботи до модулів; контроль виконання завдань і вправ за індивідуальними варіантами до модулів; контроль практичних навичок; контроль виконання етапів науково-дослідної роботи; колоквиуми до модулів); підсумковий контроль (захист індивідуального навчально-дослідного завдання; контрольна робота до залікового кредиту).

Показником ефективності організації самостійної та індивідуальної роботи студентів на факультеті є їх участь у наукових конференціях, творчих виставках, конкурсах.

Висновки. Дослідження засвідчили, що використання різноманітних форм індивідуальної та самостійної роботи навчання якісно підвищує рівень знань студентів, забезпечує мотиваційну частину проведення практичних та творчих занять, сприяє формуванню творчого потенціалу студентської молоді та вихованню образного мислення на основі взаємозв'язку різних видів мистецтв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадюл С.С. Професійно-педагогічні цінності як психолого-педагогічна основа процесу становлення майбутнього вчителя початкових класів // Рідна школа. — 2009. — С. 14 – 15.
2. Бутенко В. Методологічні аспекти становлення мистецької та дизайнерської освіти в Україні // Діалог культур: Україна у світовому контексті: мистецтво і освіта: Зб. наук. праць / Ред. кол. І.А. Зязюн (голов. ред.), С.О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н.Г. Ничкало, О.П. Рудницька та ін. — Львів: Українські технології, 2010. — Вип. 6. — 372 с. — С.135 – 143.

Розділ 2

НАУКОВА РОБОТА. ПІДГОТОВКА КАДРІВ

УДК 378.09.477

О.М. Микитюк, Н.Д. Янц
**ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті автор розкрив сучасні тенденції в організації науково-дослідної роботи у ВНЗ. Проаналізував історичне значення академічної науки. Визначив педагогічні умови якісного управління науково-дослідною роботою у ВНЗ.

Ключові слова: науково-дослідна робота, якість освіти, управління, університет.

В статье автор раскрыл современные тенденции в организации научно-исследовательской работы в ВУЗе. Проанализировал историческое значение академической науки. Определил педагогические условия качественного управления научно-исследовательской работой в ВУЗе.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, качество образования, управление, университет.

In the article the author described modern tendencies in the organization of scientific research work in high school; analyzed the historical role of academic science; worked out the pedagogical conditions of high qualified management of scientific research work in high school.

Key words: scientific research work, quality of education, management, high school.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегія й динаміка розвитку сучасної вищої освіти в Україні визначаються перспективами розвитку соціально-економічної сфери країни, структурними змінами мережі вищих навчальних закладів як наукових центрів. Сучасна вища школа покликана давати молоді цілісне уявлення про наукову картину світу, закладати теоретичний фундамент майбутньої професійної діяльності, сприяти творчому розвитку особистості та свідомому вибору індивідуальної програми життя на базі пізнання особливостей, потреб і

позитивних можливостей людини.

Входження України в європейське співтовариство, стимулювання розвитку ринкових відносин та потреба підвищення конкурентоспроможності інтелектуальних професій істотно впливають на формування професійної й наукової компетенції громадян. Рівень нації та її місце в світовій інтеграції в сучасних умовах визначається рівнем політичної, адміністративної, мистецької, наукової еліти. Особливої значущості серед національної еліти набувають фахівці, здатні до результативної науково-дослідної діяльності як висококомпетентні, всебічно розвинені й досвідчені свідомі громадяни, які працюють у сучасних умовах інформаційного суспільства, та рівень підготовки яких забезпечує високі соціально-освітні потреби.

У зв'язку з цим набуває першорядного значення розвиток у вищих закладах освіти фундаментальних наукових досліджень, залучення до них як викладачів, так і студентів, виховання в усіх учасників педагогічного процесу високої методологічної культури, підвищення вимог до результатів дослідницької праці, забезпечення ефективності й конкурентоздатності наукової продукції тощо. Здійснення цих завдань посилить роль науки в суспільстві, сприятиме підвищенню авторитету України в світі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про те, що питання сутності, методології, історичного розвитку й аналізу сучасного стану науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах перебувають у колі особливої уваги вчених. Так, наприклад, визначення мети й завдань, розкриття функції й специфіки науково-дослідної роботи, обґрунтування її ролі й місця в процесі реформування вищої освіти здійснено в публікаціях В. Андрущенка, В. Кременя, В. Курила, С. Шейка. Зміст, форми й методи науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах були предметом наукових досліджень М. Добрускіна, Г. Лахтіна, О. Мурашко, Н. Недодатко. Розкриттю можливостей організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах для формування професійних якостей майбутніх фахівців, підготовки науковців присвячено праці Л. Авдєєвої, Н. Амеліної, І. Іваненко, Ф. Орехової та інших учених.

Історико-педагогічний аспект організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах певною мірою висвітлено в працях А. Алексюка, В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Золотухіної, О. Любара, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка. Компаративному аналізу розвитку науки як форми гуманітаризації вищої освіти присвячено наукові публікації Я. Болюбаш, А. Лихолат, А. Герасименко, А. Сбруєвої, Г. Щербань.

Разом з тим, складність і багатофакторність педагогічного феномена науково-дослідної роботи, нові завдання розвитку вищих навчальних закладів як наукових центрів, розуміння науково-дослідної роботи як засобу підвищення конкурентоспроможності фахівців – випускників вищих навчальних закладів на світовому ринку праці обґрунтовують доцільність теоретичного розроблення й методичного забезпечення організації науково-дослідної роботи як основи якості управління освітою.

Формулювання мети статті: проаналізувати сучасні тенденції в організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах як основи забезпечення якості управління освітою; розкрити історичне значення академічної науки в розвитку вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація системи освіти України відбувається цілеспрямовано та послідовно, відповідно до вимог Болонського процесу, завдяки чому утверджуються єдині критерії оцінки якості професійної освіти та розроблені стандарти в національних освітніх системах Європи. Нині в умовах розвитку ринкових відносин у суспільстві з метою інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір особливого значення набуває питання створення сталої системи підготовки наукових кадрів. Перехід від репродуктивного (засвоєння та відтворення готових знань) до продуктивно-творчого типу навчання у вищій школі неможливий, якщо не приділяється належна увага організації науково-дослідної роботи викладачів і студентів. Тому найголовнішим завданням є підвищення ефективності наукової діяльності викладачів і студентів, підтримка обдарованої молоді, створення відповідної наукової інфраструктури планування та здійснення фундаментальних і прикладних

досліджень.

Серед сучасних тенденцій в організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах першочерговою вважаємо нормативно-правове регулювання такої роботи, що передбачає узгодження національного законодавства з документами країн ЄС. Як зазначив Міністр освіти і науки Д. Табачник на підсумковій колегії МОН України (26 серпня 2010 року), уже підготовлено й подано на розгляд Кабінету Міністрів України пакет нормативно-правових документів, які повинні стимулювати системні зміни в змісті професійної освіти, управлінні нею, пошуку співпраці вищих навчальних закладів із галузевими виробничими й науковими установами [4]. Серед розроблених документів – проект Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2011 – 2015 рр.

Важливою новацією в синхронізації нормативно-правових актів з питань організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, на наш погляд, є розробка нової форми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, яка передбачає реалізацію п'яти блоків програми: професійного, фахового, психолого-педагогічного, соціогуманітарного та контрольньо-оцінювального модулів. Основні вимоги й умови реалізації завдань цих модулів мають відповідати планам наукової роботи вищих навчальних закладів як регіональних наукових центрів, дослідницьких установ і науково-практичних дослідних лабораторій у структурі навчальних закладів, програмах науково-дослідної роботи кафедр, факультетів.

У ході аналізу програмних документів і нормативів щодо організації науково-дослідної роботи визначено пріоритет державного цільового контролю й координування організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, що підкріплено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України «Про концептуальні засади гуманітарної освіти»: забезпечення гарантованої державної підтримки організації науково-дослідної роботи студентів і викладачів. Насамперед, це стосується оновлення змісту вищої педагогічної освіти, програм підготовки аспірантів і науково-педагогічних працівників, яке полягає у «...забезпеченні випереджувального спрямування

підготовки педагогічних працівників, оптимального співвідношення між професійно-педагогічною, фундаментальною та соціально-гуманітарною підготовкою вчителя» [9, с. 13]. Серед шляхів практичного втілення положень опрацьованих нормативів справедливо виділити «...створення діяльнісно орієнтованої системи науково-дослідної роботи професійного спрямування» [там само]. Отже, в Україні сформовано нормативно-правове підґрунтя для організації науково-дослідної роботи учасників освітнього процесу у вищих навчальних закладах, активно розробляються способи узгодження правових документів країн ЄС і України в цій галузі.

Наголосимо, що приєднання України до Болонського процесу актуалізувало питання методології, визначення мети, способів оптимальної та економічно вигідної організації, особистісно зорієнтованих форм і активних методів науково-дослідної роботи професорсько-викладацького складу й студентів. Здійснений аналіз документів, що регламентують реформи в системі вищої освіти в контексті програм Болонського процесу, дозволив визначити другу тенденцію: визнання рівноцінності академічного й прикладного продуктивно-виробничого напрямку в змісті науково-дослідної роботи як фактору якісної вищої професійної освіти [3].

Сьогодні науково-дослідна робота в університетах є важливим інтелектуальним ресурсом і ознакою глобалізаційних процесів у освітньо-професійній і виробничій галузях. Зазначимо, що глобалізація відкриває перед людством великі можливості в розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії в гуманітарних науках і духовному збагаченні кожної особистості. Водночас глобалізація несе в собі істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн на «цивілізаційний центр» і «периферійну зону», поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному розвитку [13, с. 144]. Саме науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах, демонструючи на міжнародній арені найкращі здобутки національних освітніх систем, може попередити нівелювання національних традицій та звуження національних інтересів в освітній і професійній галузях.

Як свідчить здійснений аналіз матеріалів з теми дослідження, метою

співробітництва з ЄС у галузі освіти, науки й техніки є заохочення цивільних наукових досліджень і технологічного розвитку, включаючи спільну науково-дослідну роботу, навчання та переміщення науковців, а також інші форми співробітництва на міжуніверситетському, міжнародному рівнях [там само]. Це забезпечує мобільність систем вищої освіти, людських ресурсів, відкритість Європейського дослідницького простору для вчених усього світу. Така відкритість, у свою чергу, допоможе розвитку наукової бази Європи та зміцненню авторитету України як демократичної держави в світі.

У документах ЄС окрему увагу приділено пріоритетам науково-технічного співробітництва з новими незалежними державами. Зокрема, наголошується на подвійній меті такого співробітництва, передусім стабілізації дослідницького потенціалу зазначених країн та розв'язанні проблем, що становлять спільний інтерес соціального, економічного та стратегічного порядку [6, с. 135].

Як відомо, економічні й соціальні реформи, які здійснюються нині в Україні, значною мірою змінюють характер праці спеціалістів в усіх галузях життєдіяльності суспільства. Згідно з цим змінюються відповідно й вимоги до підготовки кадрів. Серед найголовніших – вимоги розвитку спеціаліста творчого, ініціативного, який має організаторські навички й уміння спрямовувати діяльність свого підрозділу на вдосконалення технологічного прогресу шляхом запровадження в практику нових досягнень наукової й технічної думки [1, с. 7]. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є широке залучення викладачів і студентів вищих навчальних закладів до розробки академічної й прикладної проблематики. Оскільки загальновизнаним є факт про те, що розвиток наукових досліджень безпосередньо впливає на якість навчального процесу, змінюються не лише вимоги до рівня знань і сформованості компетенцій студентів, а й до організації процесу навчання і його структури, а саме: функціонування у вищих навчальних закладах розгалуженої системи науково-дослідних служб і підрозділів (інститути, науково-дослідні центри, лабораторії на факультетах і кафедрах, малі науково-дослідницькі підприємства в структурі університету). Наукові

дослідження й розробки, що проводяться у вищих навчальних закладах, слугують фактором якості підготовки фахівців і сприяють розв'язанню науково-технічних проблем розвитку суспільства.

Особливістю науково-дослідної роботи в сучасних українських університетах є виконання конкретних наукових досліджень і розробок, необхідність яких зумовлена не лише розвитком наук і технологій, але й вимогами конкретних організацій і виробництв. Тому дедалі важливішим стає робота з підготовки пропозицій щодо наукової співпраці й надання допомоги виробництвам і організаціям – потенційним замовникам наукових робіт на основі господарських угод чи тимчасових консультаційних послуг.

У сучасних університетах в Україні й світі співпрацюють наукові колективи різного профілю, напрямів і видів – від академічних фундаментальних досліджень до практичних прикладних конструкторських розробок. Узагальнення науковців О. Білоуса, І. Богданова, Г. Бойко, В. Євдокимова, Л. Харченко та інших [1; 2; 5; 12] дозволило окреслити роль науково-дослідної роботи в підвищенні якості професійної освіти в умовах поширення кредитно-модульної системи навчання, а саме:

- така робота забезпечує кожному суб'єкту навчального процесу можливість розкрити особистий інтелектуально-творчий потенціал, оволодіти досвідом наукового пошуку [2, с. 24];

- науково-пошукова діяльність формує загальні компетенції (широка професійна поінформованість, ерудиція, володіння методами наукового пошуку, вміння швидко опрацьовувати й аналізувати нову інформацію, продуктивно її використовувати, обирати оптимальні засоби її застосування в професійній сфері), які є запорукою високої конкурентоздатності майбутніх фахівців [1, с. 45];

- сприяє вихованню в майбутнього фахівця своєрідного дослідницького «занепокоєння» щодо розв'язання наукових проблем, прагнення вивчити повно та досконало, розкрити їх вичерпно, з урахуванням різних підходів, що активізує процес самореалізації особистості професіонала, забезпечує безперервність і систематичність професійного саморозвитку.

Варто виділити наступну тенденцію розвитку науково-дослідної роботи, яка полягає в організаційно-методичному забезпеченні науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі з метою цілісного активного самотворення ключових компетенцій кожної особистості (науково-пізнавальної, соціальної, комунікативної, полікультурної, інформаційно-технологічної, професійної).

Зазначимо, що науково-дослідна робота у формуванні інформаційно-технологічної компетентності і студентів, і викладачів спрямовується на виховання гуманістичних ціннісних орієнтирів кожної особистості. Під час науково-дослідної роботи формується здатність людини протистояти антигуманному впливові технократичного мислення, виробляється вміння поважати індивідуальну винятковість, свободу, цінність інших людей – співучасників науково-творчої взаємодії в інформаційному просторі. Важливим аспектом впливу науково-дослідної роботи на ефективність формування інформаційно-технологічної компетентності є певне протиріччя її в стінах вищого навчального закладу – інформаційної нестачі, обмеженості наукової аргументації, що активізує пошук студентом і викладачем необхідних матеріалів у інших інформаційних виданнях та електронних ресурсах [9, с. 15].

Для викладача сучасної вищої школи характерним є гармонійне поєднання наукової й педагогічної роботи, що сприяє успішності й якості викладання, підвищенню творчої основи освітнього процесу. Свого часу відомий учений, хірург і анатом, просвітник М. Пирогов справедливо зауважував: “Відокремити навчальне від наукового в університеті не можна. Але наукове без навчального – все-таки світить і гріє, а навчальне без наукового, якою б спостережливою не була його зовнішність, – тільки блищить” [8, с. 302].

Таке історичне обґрунтування значення організації науково-дослідної роботи обґрунтовує доцільність системи науково-дослідної роботи на рівні вищого навчального закладу (ініціювання підготовки, проведення та участь у конкурсах грантів і програм наукової співпраці на міжуніверситетському державному, міжнародному рівнях, укладання господарських договорів

щодо прикладних наукових досліджень, підготовка науково-викладацьких кадрів, забезпечення можливості апробації наукових досліджень і наукові публікації, організація й проведення наукових виставок, оглядів, презентацій тощо), кафедри (проведення наукових семінарів, планування й розробка стратегій наукових досліджень, поширення результатів наукових робіт у навчальному процесі), факультетів (проведення конференцій, організація роботи з ініціативною талановитою молоддю, формування малих наукових об'єднань – гуртків, товариств, клубів тощо) [10, с. 380 – 381].

Незаперечним вважаємо той факт, що дослідницькі уміння, сформовані в процесі науково-дослідної роботи на всіх перелічених рівнях, сприяють ефективному опрацюванню наукової інформації та її використанню в процесі фахової підготовки й професійній викладацькій діяльності. Серед таких умінь на перший план виступають: структурний і функціональний аналіз, системний синтез, класифікація, моделювання, проектування, прогнозування. Ці вміння забезпечують цілісність процесів накопичення наукових матеріалів, обробку та побудову на їх основі авторської технології з послідовним визначенням взаємозалежностей усіх її елементів, умов упровадження, прогнозу ефективності. Також ці вміння слугують гарантом якості освітньо-професійних послуг, які надає вищий навчальний заклад.

Досліджуючи організаційний і управлінський аспекти науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі, варто виділити роль науково-дослідної роботи у формуванні духовно-ціннісного ядра особистості студента й викладача. Така робота має потенціал закладати в особистості певні орієнтири (ідеали, переконання, життєву мету), які визначають характер і динаміку її самоактуалізації, а також забезпечують набір конкретних технологій для саморозвитку студента як професіонала-дослідника, максимально повної реалізації своїх сил з виявленням особистої відповідальності за результати освітнього процесу, а також ефективного професійного самотворення особистості викладача-науковця.

На підтвердження аксіологічної важливості науково-дослідної роботи викладача вищого навчального закладу наводимо роздуми академіка А. Петровського про те, що “хоч лекція, семінар... – заповідна частина

навчальної роботи, сіллю її повинна бути наукова творча думка, бо якщо викладач не веде наукової роботи, то й немає підстав вірити високій якості його навчальної роботи, бо що він може відкрити слухачам у науці, якщо сам утратив смак до наукового пошуку” [7, с. 37].

Очевидним є те, що науково-дослідна робота у вищому навчальному закладі виступає основою якості управління й результатів освіти, коли відбувається інтеграція навчальної, науково-пошукової, виробничо-професійної діяльності і студентів, і викладачів, запровадження нових технологій супроводжується моніторингом якості підготовки випускників та наукових досягнень професорсько-викладацького складу, розширення повноважень рад студентського й профспілкового врегулювання.

Як свідчить аналітичне опрацювання наукових монографій і матеріалів науково-практичних конференцій, пріоритетними умовами ефективної науково-дослідної роботи учені визначають: підвищення вимог до наукового, навчально-методичного та технологічного рівнів інформаційного забезпечення інтелектуального саморозвитку студента й викладача; надання можливості самопроєктування життя як процесу безперервного професійного й акмеологічного самозростання й творчої самореалізації в процесі роботи в авторських наукових і творчих колективах; розширення структури професійно значущих знань, різнобічної соціалізації особистості через участь у конкурсах наукових досягнень і фахової майстерності, роботу із засобами масової інформації, регіональними управліннями освіти й науки, проведення профорієнтаційних заходів спільно з роботодавцями, місцевими органами виконавчої влади, представниками громадськості.

Для сьогодення українських вищих навчальних закладів властивим є пошук способів посилення наукової цінності лекційно-практичних занять, відновлення досвіду проведення наукових бесід, коротких дискусій; відродження щирих одухотворених способів наукового й навчального спілкування між студентами й викладачами. Уваги потребує проблема підготовки магістрів, формування лекторського таланту, вироблення в майбутніх науковців-педагогів не лише досвіду наукової діяльності, але й індивідуального гуманістичного стилю навчальної й наукової співпраці зі

студентами. Саме на розв'язання цих нагальних проблем спрямовується робота ректоратів університетів, керівників кафедр і структурних підрозділів навчальних закладів.

У процесі опрацювання програмних документів щодо реформування освітнього процесу згідно з вимогами Болонського процесу з'ясовано, що організація науково-дослідної роботи охоплює всі складники навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів у логіці ступеневої підготовки фахівців: навчально-пізнавальний (навчальні дисципліни нормативні та елективні), практичний (навчальні й виробничі практики), науково-пошуковий (підготовка кваліфікаційних прикладних досліджень) [3, с. 55].

Однак, незважаючи на низку позитивних зрушень, що відбулися в організації науково-дослідної роботи, мають місце складнощі й проблеми, зокрема:

- невідповідність проблематики планів науково-дослідної роботи вищих навчальних закладів сучасним технологіям виробництва;
- поглиблення структурних диспропорцій в управлінській сфері науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах і попиту в кадрах на ринку праці;
- епізодичність у співпраці з роботодавцями, галузевими виробництвами, громадськими організаціями.

Розв'язанню цих проблем сприятиме конструктивне використання позитивного історичного досвіду та методичних напрацювань провідних університетів світу. Наприклад, у країнах Західної Європи в організації науково-дослідної роботи студентів і викладачів значна увага приділяється системному зв'язку теорії й практики. Суттєвого значення набуває критична оцінка ідей, теорій і концепцій, вироблення особистісної наукової позиції. Домінують інтерактивні, дискусійні, креативні форми, що віддзеркалюють особистісну позицію та досвід студента й викладача, дозволяють установити партнерські стосунки як усередині групи, так і між студентами й викладачем. Науково-дослідна робота пронизує більшість навчальних тем, сприяючи цілісності професійної підготовки та безперервності професійної

самоосвіти впродовж життя.

Вивчення досвіду організації науково-дослідної роботи в провідних країнах світу дозволяє визначити таку тенденцію в її організації, а саме: упровадження таких форм, які уможливлюють розвиток творчих можливостей кожної особистості, її здатності до колективної наукової співпраці, оволодіння нею мета-пізнавальними вміннями, що забезпечують високу ефективність професійної самоосвіти [11].

Аналіз узагальнень дослідників (В. Вікторова, С. Сидоренко, А. Сбруєвої та інших) засвідчує, що в системі вищої професійної освіти США та Канади активно використовуються такі види науково-дослідної роботи, які поступово поширюються і в українських вищих навчальних закладах: складання портфолію, що є основою моніторингу якості науково-дослідної роботи; написання етнічної автобіографії, есе, доповідей, створення проектів, організація аутентичних бесід з відомими науковцями й публічних презентацій, використання «кейсів», робота з «підготовленими питаннями», що забезпечує системність інтеріоризації фахових знань, рефлексивних і дослідницьких умінь [там само].

Викладене вище аргументує такі **висновки**: підвищенню якості вищої професійної освіти сприятиме цілеспрямована систематична науково-дослідна робота на всіх рівнях управління вищими навчальними закладами (ректорат, структурні підрозділи – науково-допоміжні установи, кафедри, факультети), цільове призначення й адресність державної політики щодо організації науково-дослідної роботи. Сучасній організації науково-дослідної роботи притаманні тенденції: нормативно-правове регулювання, що передбачає узгодження національного законодавства із документами країн ЄС; визнання рівноцінності академічного й прикладного продуктивно-виробничого напрямків у змісті науково-дослідної роботи; організаційно-методичне забезпечення цілісного активного самотворення ключових компетенцій студентів і викладачів (науково-пізнавальної, соціальної, комунікативної, полікультурної, інформаційно-технологічної, професійної).

Історично обґрунтовано пріоритетне значення науково-дослідної

роботи у формуванні духовно-ціннісного ядра особистості студента. Функціональне призначення науково-дослідної роботи, тотожне загальним функціям освітнього процесу, доповнюється завданнями компетентнісного й аксіологічного підходів, які набули поширення в сучасній системі вищої професійної освіти.

Умовами ефективної науково-дослідної роботи визначено: підвищення вимог до наукового, навчально-методичного та технологічного рівнів інформаційного забезпечення інтелектуального саморозвитку студента й викладача; надання можливості самопроекування життя як процесу безперервного професійного й акмеологічного самозростання й творчої самореалізації в процесі роботи в авторських наукових і творчих колективах, інноваційних формах науково-пошукової діяльності; розширення структури професійно значущих знань, різнобічної соціалізації особистості.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового й методичного обґрунтування потребують питання способів стимулювання викладачів і студентів до науково-дослідної роботи; взаємозв'язку роботи наукових установ, вищих навчальних закладів і галузевих виробництв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов І. Т. Організаційна структура модуля при використанні проблемно-модульної технології навчання / І. Т. Богданов // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2004. – № 1. – С. 45–53.
2. Болонський процес і кредитно-модульна система організації навчального процесу: метод. рек. для викладачів і студ. / В. І. Євдокимов, О. М. Микитюк, Л. П. Харченко, В. В. Луценко. – Харків: ХНУРЕ, 2004.
3. Болонський процес: Нормативно-правові документи / Уклад.: З. І. Тимошенко, І. Г. Оніщенко, А. М. Грехов, Ю. І. Палеха. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 102 с.
4. Виступ Міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (26 серпня 2010 р.) [Текст] – Режим доступу:
5. <http://www.nbuv.gov.ua>.
6. Вікторов В. Г. Міжнародні порівняльні дослідження якості освіти / В. Г. Вікторов // Вища освіта України. – 2004. – № 4 (додаток). – С. 156–158.
7. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України: У 2 кн. – Кн. 2. / Уклад.:

М. І. Панов (керів.) та ін.; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2003. – 763 с.

8. Петровський А.В. Актуальні проблеми педагогіки і психології вищої школи / А.В. Петровський / Прогресивні форми навчання. – Волгоград, 1978. – С. 37.

9. Пирогов Н.И. Избранные педагогические произведения / Николай Иванович Пирогов. – М.: Педагогика, 1953. – С. 302.

10. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника розвитку та інтеграції в європейське співтовариство: Рішення колегії М-ва освіти і науки України від 27.02.04 р. № 3/1-4 // Інформаційний зб. М-ва освіти і науки України. – 2004. – № 7. – С. 3–15.

11. Резник С.Д. Управление кафедрой / С.Д. Резник. – М.: ЭКМОС, 2006. – С. 380 – 394.

12. Сбруєва А.А. Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системи зміни парадигми / А. А. Сбруєва // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2001. – С. 157–167.

13. Сидоренко С. І. Нова ініціатива ЮНЕСКО: етичні й моральні виміри для вищої освіти і науки / С. І. Сидоренко // Педагогіка і психологія. – 2005. – №. 2. – С. 5–16.

14. Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації: Наказ М-ва освіти і науки України від 01.06.2006 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – С. 144–148.

УДК 378.12

В.М. Гриньова, М.К. Подберезський

ЗМІСТ І ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

У статті розглядаються суть діяльності викладача ВНЗ та її складники (освітній, виховний, самоосвітній, організаційно-методичний, майстерність), сфери й функції діяльності викладача; виділено вміння, якими має володіти викладач.

Ключові слова: викладач, діяльність, ВНЗ.

В статье рассматривается сущность деятельности преподавателя вуза и ее составляющие (образовательная, воспитательная, самообразовательная, организационно-методическая, мастерство), сферы и функции деятельности преподавателя; выделены умения, которыми должен владеть преподаватель.

Ключевые слова: преподаватель, деятельность, вуз.

In the article the essence of the activity of lecturer, its components (educational, upbringing, self-educational, organizational and methodical, skills), spheres and functions of lecturer activity are described; the lecturer skills are revealed.

Key words: lecturer, activity, higher educational establishment.

Постановка проблеми. Професію педагога, зокрема й викладача ВНЗ, за класифікацією професій Е.Климова, відносять до типу «Людина – Людина». Предметом праці в цій професії є взаємодія з іншою людиною під час педагогічної діяльності.

Особливість діяльності викладача вищої школи полягає в тому, що вона є складноорганізованою й спрямованою на вирішення безлічі взаємозалежних завдань. Реалізуючи різні цілі, викладач здійснює різні види діяльності: педагогічну (навчальну й методичну), науково-дослідну, організаційно-управлінську й виховну. Тільки сполучення педагогічної й наукової діяльності для викладача вищої школи є продуктивним. Провідну роль у діяльності викладача ВНЗ відіграє саме педагогічна діяльність, а інші види діяльності нею інтегруються й виявляються в ній [1, с.27].

Мета статті – розглянути зміст і характер діяльності викладача ВНЗ.

Основна частина. Сферами діяльності викладача ВНЗ є:

- організація й проведення навчального процесу (проведення занять в аудиторії: лекційних, семінарських, лабораторних, практичних; керівництво курсовими й дипломними роботами, практикою; консультації студентів; рецензування контрольних робіт; прийом іспитів і заліків; тестування знань студентів; керівництво науковими студентськими гуртками; підготовка студентів до участі в олімпіадах і конкурсах);
- методична робота й підвищення особистої кваліфікації (складання й коригування робочих програм навчальних дисциплін; підготовка до навчальних занять; підготовка навчальних посібників, методичних розробок, конспектів лекцій тощо; розробка навчально-методичних комплексів; доповіді на науково-методичних конференціях; участь в організації семінарів кафедри, факультету, ВНЗ; участь у роботі науково-методичних рад факультету й ВНЗ);

- виховна робота серед студентів (робота куратора студентської групи; організація студентських екскурсій; виховний процес як в аудиторії, так і в позааудиторний час; робота зі студентським активом; робота з батьками);

- наукова робота (підготовка й захист дисертації; участь у конкурсах програм і грантів; виконання науково-дослідницьких робіт; підготовка монографій і наукових статей; доповіді на наукових конференціях і семінарах; рецензування й опанування дисертацій, авторефератів, наукових статей тощо; керівництво аспірантами; участь у роботі спеціалізованих рад);

- управління кафедрою, ВНЗ й інша організаторська діяльність (виконання загальнокафедральних доручень; участь у засіданнях кафедри тощо);

- особиста життєдіяльність викладача (організація особистої роботи; планування діяльності на навчальний рік; планування часу й професійної кар'єри; організація побутового життя; організація власного дозвілля; збереження працездатності; використання здоров'язберігаючих технологій).

У процесі навчання викладач вирішує завдання навчання, виховання й розвитку студентів, що й визначає основні функції його діяльності:

- одержання й накопичення нових знань у галузі як предмету викладання, так і форм, прийомів і методів викладання. Реалізація цієї функції припускає наявність здібності опановувати спеціальні знання, знання з педагогіки, психології тощо, а також творчо використати накопичені знання;

- проектування процесу навчання. Виходячи з мети вивчення дисципліни, викладач розробляє програму, структуру курсу, обирає методику й технологію викладання. Уміння планувати вивчення курсу й кожного окремого заняття, співвідносити зміст окремих тим із загальною метою навчальної дисципліни, знання вікових та індивідуально-психологічних особливостей студентів – необхідні складники діяльності викладача. Під час проектування навчального процесу він має творчо підходити до

використання вже розроблених технологій, методів, прийомів навчання або пропонувати оригінальні власні;

- відбір і структурування змісту навчального заняття.

Виходячи зі знання особливостей аудиторії, власної підготовки, викладач конструє кожне заняття, урахувуючи різний рівень підготовки студентів:

- організація навчально-виховного процесу, що включає як організацію діяльності студентів, так і організацію викладачем власної роботи з досягнення мети навчання;
- організація взаємодії із суб'єктами педагогічного процесу;
- здійснення виховного впливу на студентів, на їхню соціально-моральну сферу. Позитивний вплив можливий лише за умов емоційної гармонії зі студентами й спільної цілеспрямованої діяльності з ними: урахування настрою й мотивів студентів, тактовність у спілкуванні з ними значно підвищують ефективність педагогічного впливу, обумовлюють позитивну динаміку в їхньому особистісному розвитку.

Суть діяльності викладача можна визначити такими її складниками:

1. Освітній складник містить:

- виклад інформації з предмету (викладач навчає, повідомляє, передає систематичні відомості);
- викладач сприяє формуванню професійних і фахових навичок;
- здійснює виховний вплив;
- оцінює й контролює результати навчання.

Діяльність викладача спрямована на активізацію творчого потенціалу студентів, стимулювання їхньої самостійності в пошуку вирішень навчальних і наукових проблем.

Викладачі розробляють навчальні програми з дисциплін, визначають доцільні форми й методи їх викладання, розробляють навчальні й методичні матеріали, проводять передбачені навчальним планом заняття й несуть повну відповідальність за підготовку студентів за своїм фахом.

2. Виховний складник передбачає діяльність кураторів студентських груп, роботу зі студентами в гуртожитках, роботу з батьками студентів,

профілактику порушень навчальної дисципліни, проведення виховних заходів, культурно-масової й спортивної роботи.

Але, спілкуючись зі студентами під час навчальних занять, приймаючи заліки й іспити, залучаючи до науково-дослідної роботи, не потрібно забувати про необхідність постійного виховного впливу на особистість студента, що забезпечує формування їхніх життєвих цінностей, професійної культури тощо.

3. Самоосвітній складник містить діяльність викладача щодо самовдосконалення себе як професіонала освітньої галузі, підвищення фахового рівня.

4. Ефективність навчальної роботи перебуває в прямій залежності від рівня педагогічної й методичної майстерності викладача, оскільки, з одного боку, особливості педагогічної діяльності, пов'язаної зі специфікою її об'єкта, яким є особистість (вона ж є й суб'єктом діяльності), постійна мінливість педагогічних ситуацій не дозволяють викладачеві використати якусь одну, раз і назавжди засвоєну систему дій; з іншого, – у процесі розробки методологічних основ оптимізації навчального процесу виникає проблема співвідношення творчості педагога й певного алгоритму дій, які викладачеві треба постійно здійснювати [2, с.43].

Основними цілями методичної роботи є: систематичне вдосконалювання методики навчання й виховання студентів; підвищення педагогічної майстерності викладачів; розробка нових ефективних методів організації й проведення навчального процесу; узагальнення й поширення передового досвіду навчання й виховання студентів.

Головні завдання методичної роботи полягають у розробці методик викладання дисциплін; удосконалюванні наявних і створенні нових, найбільш ефективних методів, прийомів, способів і форм навчання й виховання студентів; розробці й удосконалюванні навчально-методичних матеріалів за навчальними дисциплінами; систематичному узагальненні й поширенні передового досвіду навчання й виховання студентів.

5. Організаційно-методична робота містить декілька напрямів роботи зі студентами: організацію роботи на молодших курсах, культурно-масову

роботу, виховну роботу в гуртожитку. Високий рівень організації цієї роботи сприяє підвищенню культурного рівня студентів, допомагає висуванню студентських лідерів тощо.

6. Без самоосвіти й саморозвитку неможливо уявити викладача.

Викладач ВНЗ повинен володіти технікою системи самоорганізації, самоконтролю, самоуправління, умінням керувати собою. Таке вміння спирається на його особистісну організованість, самодисципліну, знання техніки особистої роботи, здатність формулювати й реалізовувати життєву мету, самоконтроль.

Здатність формулювати й реалізовувати свою життєву мету передбачає здатність пізнавати самого себе, визначати життєву мету, приймати рішення, планувати свою кар'єру тощо.

Особиста організованість – це насамперед уміння проектувати, конструювати, організовувати й аналізувати свою педагогічну діяльність, а також уміння цінувати час, обов'язковість, самодисципліна, здатність жити й працювати за системою.

Самодисципліна – уміння тримати себе в руках, управляти своєю поведінкою. Це вміння ґрунтується на таких якостях, як обов'язковість, зібраність, почуття відповідальності.

Знання техніки особистої роботи припускає знання правил і прийомів організації особистої роботи й уміння користуватися ними: організація робочого місця, уміння працювати з інформацією, говорити по телефону, слухати співрозмовника.

Працездатність можна розглядати як здатність до тривалої й напруженої творчої діяльності. З одного боку, працездатність обумовлена фізіологічним потенціалом: здоров'я, тренована нервова система, відсутність шкідливих звичок, з іншого, – не менш важливий і емоційно-вольовий комплекс якостей: воля, працьовитість, завзятість у роботі, задоволеність її результатами, захопленість працею, сімейне благополуччя, життєрадісність, оптимізм.

Особистий самоконтроль – це здатність контролювати процеси своєї життєдіяльності та їхні результати.

Вироблення, збереження й (або) підтримка перелічених якостей неможливі без дотримання певних правил, рекомендацій, що являють собою систему так званого персонального менеджменту – поняття, що включає цінні для будь-якого викладача поради, що практично застосовуються й організовують його роботу з максимально плідним результатом.

Основна мета персонального менеджменту – щонайкраще використати власні можливості, свідомо управляти плином свого життя (уміти самовизначатися), легше переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті. Мова йде про те, як ситуацію, для якої типові неупорядкована робота й обумовлене зовнішніми обставинами виконання завдань, перетворити на ситуацію доцільних і здійснених завдань.

Щоб ефективно здійснювати свої функції, сучасному викладачеві необхідно оволодіти певними компонентами менеджерської майстерності: уміти взаємодіяти з людьми різного рівня (студенти, колеги, допоміжний персонал, наукові кола, керівництво тощо), установлювати ділові й творчі стосунки з колегами, уміти використати усну й письмову мову для впливу на студентів і досягнення взаєморозуміння, бути здатним сприймати, засвоювати й використовувати інформацію тощо.

Ефективність діяльності викладача прямо залежить від його професійної готовності, що припускає відповідність його якостей вимогам виконуваної діяльності. К.Платонов зазначав, що професійна готовність фахівця – це суб'єктивний стан особистості, що вважає себе здатною й підготовленою до виконання відповідної професійної діяльності.

Професійна готовність фахівця є складним, багаторівневим явищем.

Професійна підготовка викладача припускає вивчення як загальних, так і спеціальних дисциплін. До загальних можна віднести:

- психологію й педагогіку;
- основні принципи вікової періодизації психічного розвитку особистості;
- типи провідної діяльності й психологічні особливості вікових періодів;
- психологічну суть розвивального навчання;

- психологію інноваційного навчання;
- структуру навчальної діяльності;
- методологічні й психологічні основи процесу виховання;
- планування й здійснення виховного процесу;
- структуру аудіо- й відеозасобів і методику їх застосування;
- структуру й архітектуру ПЕОМ, практичні навички роботи з комп'ютером;
- принципи побудови автоматизованих навчальних і контролюючих систем.

Спеціальними дисциплінами є:

- історія й методологія фахового предмету;
- методика його викладання;
- методи організації самостійної роботи й розвитку творчих здібностей студентів;
- таксономія навчальних завдань;
- нові технології навчання;
- методи діагностики знань студентів;
- організація навчальної діяльності студентів, розробка планів і конспектів занять.

Професійні знання важливі, але необхідно мати також педагогічний дар, педагогічний досвід і педагогічні знання.

Педагогічний дар можна розглядати як процес навчання, що залежить від досвіду й здібностей викладача мати користь із цього досвіду.

Педагогічний досвід можна напрацювати: чим більше курсів лекцій прочитав викладач, тим краще. Передбачається, що він при цьому використовує всі можливості для рефлексії своїх навчальних курсів, радиться з колегами, спостерігає, як працюють інші викладачі. Запевнення учасників, що їм сподобався семінар і вони багато чого навчилися, не повинні втримувати викладача від постійного прагнення поліпшення своїх занять.

Перелік знань, умінь і навичок, якими повинен володіти викладач, досить широкий:

- розуміння концептуальних основ предмету, його місця в спільній системі знань і цінностей і в навчальному плані;
- знання вікових, соціальних, психологічних і культурних особливостей студентів;
- володіння знаннями, достатніми для аналітичної оцінки, вибору й реалізації освітньої програми;
- знання суті процесів навчання й виховання, їх психологічних основ; методів педагогічних досліджень і їх можливостей, способи узагальнення й оформлення результатів дослідницького пошуку;
- знання шляхів удосконалювання майстерності педагога;
- знання технології навчання, методів формування навичок самостійної роботи й розвитку творчих здібностей і логічного мислення студента;
- уміння проектувати, конструювати, організовувати й аналізувати свою педагогічну діяльність, планувати навчальні заняття відповідно до навчального плану й на основі його стратегії;
- уміння відбирати й використовувати відповідні навчальні засоби для побудови технології навчання;
- уміння створювати й підтримувати сприятливе навчальне середовище, що сприяє досягненню мети навчання, розвивати зацікавленість учнів і мотивацію до навчання, формувати й підтримувати зворотний зв'язок.

Викладач набуває ці знання й уміння в процесі підготовки до педагогічної діяльності й постійно їх удосконалює. Досить часто педагогічний складник кваліфікації викладача ВНЗ вважався другорядним стосовно наукового. Відсутність педагогічної освіти призводить до того, що проблеми навчання викладач вирішує інтуїтивно, без опори на методику викладання.

Професійна готовність педагога має на увазі попередню підготовленість – систему знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей і ситуативну – настроєність на вирішення конкретних завдань у конкретних умовах. Важливою стороною професійної готовності педагога є

психологічна налаштованість на вирішення конкретних завдань навчання й виховання, а також на наукові дослідження, які є невід'ємним компонентом діяльності викладача вищої школи.

Якщо говорити про теоретичну готовність викладача до педагогічної діяльності, то вона пов'язана з такими вміннями: аналізувати педагогічні ситуації й знаходити оптимальні способи вирішення педагогічних проблем; прогнозувати навчання і його результати: ставити мету, обирати способи й методи її досягнення, конструювати зміст навчання, передбачати відхилення від плану вирішення завдань і знати можливі шляхи їх подолання; планувати зміст і види діяльності учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх потреб, можливостей; осмислювати й оцінювати власні педагогічні дії.

Зміст практичної готовності педагога можна визначити за діями, які виявляються в таких уміннях: розвивати в студентів стійке зацікавлення до навчання; формувати активне, творче ставлення до знань шляхом створення й вирішення проблемних ситуацій; добувати інформацію з усіляких джерел і переробляти її стосовно мети й завдань освітнього процесу; формулювати питання; стимулювати пізнавальну самостійність і творче мислення.

Висновки. Отже, діяльність викладача ВНЗ є складною й поліфункціональною, на ефективність якої впливає рівень майстерності викладача, а також його готовність до здійснення професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скок Г.Б., Горлов Б.Б. Психолого-педагогические аспекты оценки деятельности преподавателей: Учебное пособие / Г.Б. Скок, Б.Б. Горлов. – Новосибирск, 1992. – С. 27.
2. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А. Зязюна. – М., 1989. – С. 43.

УДК 378.147:001.89

І.В. Гавриш, В.В. Ушмарова
ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ (із досвіду роботи кафедри теорії і методики
професійної освіти ХНПУ імені Г.С.Сковороди)

У статті визначено місце й роль кафедри в організації науково-

дослідницької діяльності студентів, висвітлено напрями й форми організації НДДС із досвіду роботи кафедри теорії й методики професійної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, напрями, форми організації, кафедра.

В статье определены место и роль кафедры в организации научно-исследовательской деятельности студентов, раскрыты направления и формы организации НИРС из опыта работы кафедры теории и методики профессионального образования ХНПУ имени Г.С. Сковороды.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, направления, формы организации, кафедра.

The article defines the place and role of faculty in research activities of students, suggests ways and forms of FRAS with experience of Theory and methods of vocational education KNPU named by G.S. Skovoroda.

Key words: research activities, suggests ways, forms.

Постановка проблеми. Наукова діяльність є невід’ємним складником освітньої діяльності вищого навчального закладу й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної й виробничої діяльності в системі вищої освіти. У статуті ВНЗ зазначено, що до основних завдань і напрямів науково-дослідної діяльності у ВНЗ належить “розвиток науково-технічної творчості студентів, поточне й перспективне планування наукової діяльності, реєстрація науково-дослідних робіт, експертна оцінка результатів роботи тощо” [4, 54].

Мета дослідження: вивчення, аналіз і узагальнення досвіду роботи професорсько-викладацького складу кафедри теорії й методики професійної освіти щодо організації науково-дослідницької діяльності студентів.

Завдання дослідження:

1. Визначити місце й роль кафедри в організації науково-дослідницької діяльності студентів.
2. Виявити основні напрями й форми організації науково-дослідницької діяльності студентів.
3. Проаналізувати й узагальнити досвід кафедри теорії й методики професійної освіти щодо організації науково-дослідницької діяльності студентів.

Результати дослідження. Залучення студентів до науково-дослідницької роботи є одним з пріоритетних завдань у діяльності кафедри як структурного підрозділу вищого навчального закладу. Головне призначення науково-дослідницької роботи студентів полягає в забезпеченні:

- прищеплення студентам початкових систематичних навичок виконання теоретичних та експериментальних науково-дослідних робіт;
- стійкого та глибокого засвоєння знань із спеціальних та суспільних дисциплін;
- розвитку в студентів творчого, аналітичного мислення, здатності до творчої роботи за фахом, розширення наукового світогляду;
- вироблення вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань професійно-педагогічної діяльності;
- формування в студентів потреби та вміння самостійно поповнювати свої знання за фахом тощо.

Професорсько-викладацький склад кафедри теорії й методики професійної освіти здійснює організацію науково-дослідницької роботи студентів факультетів початкової освіти та дошкільного виховання як складника підготовки майбутніх фахівців у двох основних *напрямах*:

I. Організація науково-дослідницької діяльності студентів у навчальному процесі.

II. Організація науково-дослідницької діяльності в позанавчальній роботі студентів.

Викладачі кафедри протягом навчального року здійснюють системну, систематичну й послідовну науково-дослідницьку роботу зі студентами в навчальному процесі. *Основними формами* організації науково-дослідницької роботи студентів у процесі навчання є підготовка курсових проектів, індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ), рефератів, наукових доповідей, статей, тез, виступів студентів відповідно до змісту навчальних дисциплін.

Кафедра теорії і методики професійної освіти є випускаючою кафедрою зі спеціальності 6010100 «Початкова освіта», тому професорсько-викладацький склад кафедри здійснює *наукове керівництво* дипломними й

магістерськими роботами з педагогіки студентів факультетів початкового навчання, дошкільної освіти та заочного навчання (спеціальності «Початкова освіта», «Дошкільне виховання»). Тематика дипломних робіт різноманітна, характеризується актуальністю й практичною значущістю для підготовки майбутніх учителів початкової школи. Велике зацікавлення викликають дипломні дослідження, спрямовані на вивчення спадщини, історико-педагогічний аналіз та узагальнення ідей видатних педагогів – Марії Монтессорі, П.Д. Юркевича, Я.А. Коменського, С.М. Лисенка, С. Русової, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, С.І. Миропольського, М.І. Пирогова, О.В. Духновича, В.Г. Короленка, Х.Д. Алчевської та інших.

Серед досліджень експериментального спрямування за останні роки під керівництвом викладачів кафедри було підготовлено й захищено дипломні проекти з тем: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами театру», «Розвиток інтелектуальних здібностей молодших школярів у ході дидактичних ігор», «Педагогічна підтримка в навчально-виховному процесі сучасної початкової школи», «Формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів», «Організація цілісного педагогічного процесу на аксіологічних засадах»; «Місце самостійних робіт у підвищенні пізнавальної активності молодших школярів»; «Организация начального образования в Китае»; «Контроль і оцінка навчальних досягнень студентів педагогічних вищих навчальних закладів», «Формування дослідницьких умінь студентів у процесі навчання у ВНЗ», «Формування світогляду молодших школярів у процесі інтегрованого навчання», «Організація позакласної виховної роботи в початковій школі», «Комп'ютерні технології як засіб вивчення англійської мови в початкових класах», «Педагогічні конфлікти в навчальному процесі ЗОШ», «Рольові ігри як засіб формування усно-мовленнєвої компетенції молодших школярів»; «Педагогіка гуманізму в сучасній початковій школі» та інші.

Протягом навчального року викладачі кафедри здійснюють науково-методичне керівництво науково-педагогічною практикою магістрантів, методичне керівництво виконанням завдань дослідницького характеру під час активної педагогічної практики студентів (IV, V курси), пропедевтичної

педагогічної практики (III, IV курси).

Професорсько-викладацький склад кафедри успішно реалізує другий напрямок – *організація науково-дослідницької діяльності студентів у позанавчальній роботі*, а саме залучення студентів до роботи в наукових гуртках, товариствах, до участі в олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт, студентських наукових конференціях. Діяльність студентських наукових гуртків спрямована на розвиток у цілому студентської науки, отримання поглибленої інформації з профільних дисциплін, сприяння самовираженню студентства в різних галузях науки, політики, літератури, формування дослідницьких умінь і навичок студентів. *На кафедрі працює 12 науково-предметних гуртків.* Серед них:

1. *«Індиго-діти – діти духовної свідомості»* (керівник – доц. А.Ф. Кузнецова). Метою роботи гуртка є розкриття закономірності приходу на планету Земля дітей високого рівня свідомості. У роботі гуртка студенти мають можливість збагатити знання про еволюційні процеси, які відбуваються на планеті Земля, усвідомити роль дітей Індиго в еволюційних процесах, вплив свідомості людини на всі процеси обміну на планеті Земля, сформувати вміння співпрацювати з дітьми Індиго.

2. *«Єдність у різноманітті»* (керівник – доц. К.А. Юр'єва). Метою роботи гуртка є розвиток готовності майбутніх учителів і вихователів до формування міжкультурного діалогу в дитячому середовищі. Діяльність гуртка спрямована на розширення уявлень студентів про сучасну етнокультурну ситуацію в Україні; поглиблення знань студентів про традиційні виховні погляди й практику різних етносів; розвиток у студентів професійно значущих особистісних якостей: толерантності до проявів інокультурності, спрямованості на толерантну взаємодію з представниками різноманітних етнічних культур, прагнення самовизначення в сфері міжкультурної комунікації; формування в майбутніх учителів і вихователів умінь працювати з багатоетнічним дитячим колективом, здійснювати індивідуальну роботу з дітьми – представниками різних етносів, співпрацювати з поліетнічним соціальним оточенням; розвиток умінь студентів здійснювати науково-дослідницьку роботу з етнопедагогічної

проблематики. Серед заходів у роботі гуртка заплановано ознайомлення з досвідом освітньої діяльності національно-культурних центрів національних меншин у м. Харкові, тренінги міжкультурної толерантності, участь у підготовці фестивалю, присвяченого Дню захисту дітей, та інші.

3. *«Імідж сучасного вчителя»* (керівник – доц. Л.С.°Філатова). Мета – підвищити загальну й професійно-педагогічну культуру майбутнього вчителя початкових класів; допомогти студентам у технології формування власного іміджу в галузі освіти, а також розкрити здібності управління, контролю процесом власного розвитку та діагностики створеного педагогічного іміджу. *З історії гуртка.* Гурток «Імідж сучасного вчителя» створено у 2007 р. За період свого існування близько 100 студентів факультету початкового навчання різних курсів брали участь у роботі гуртка. Одними з найулюбленіших форм роботи серед гуртківців є ділові ігри та ігри-тренінги. З метою їх підготовки й проведення здійснюється співпраця з психологічним центром ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Популярними є так звані «виїзні засідання» гуртка. Так, гуртківці традиційно відвідують різні етапи міського та обласного конкурсів «Учитель року», мають можливість поспілкуватися з лауреатами й переможцями конкурсу та дізнатися секрети їхнього іміджу. Особливе зацікавлення викликають полеміки, що розгортаються під час обговорення новинок: книжок, монографій, навчально-методичних посібників. Активно працює гурток і під час проведення педагогічних практик, у процесі яких гуртківці мають змогу безпосередньо в школі, в робочому режимі спостерігати та ознайомитися з іміджем учителів початкових класів, різними стилями спілкування та поведінки вчителя під час педагогічних конфліктів тощо.

4. *«Актуальні питання виховання»* (керівник –доц. В.В. Ушмарова). Метою діяльності гуртка є вдосконалення професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до виховання молодших школярів. Діяльність науково-предметного гуртка сприяє поглибленню знань студентів та формуванню наукових інтересів у галузі освіти й виховання, формуванню індивідуального творчого стилю професійної діяльності педагога-вихователя. Студенти опрацьовують новітні наукові й практично-методичні

розробки в галузі виховання, готують презентації, доповіді, беруть активну участь у конкурсах студентських наукових робіт, студентських наукових конференціях. Зокрема, серед учасників гуртка склалася добра традиція брати участь у студентських наукових конференціях, започаткованих кафедрою педагогіки, психології та методики початкового навчання Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Так, за результатами досліджень з проблем «Формування навичок здорового способу життя учнів початкових класів» (ст. Єжела Оксана) та «Взаємодія з родинами учнів у професійній діяльності вчителя початкових класів» (магістрантка Лебедева Юлія) підготовлені й опубліковані наукові статті в збірниках матеріалів наукових конференцій. Студентка магістратури факультету початкового навчання Лебедева Ю.В. узяла участь у роботі II-ої Міжнародної науково-практичної конференції для студентів і аспірантів «Сучасна молодь: крок у майбутнє» та отримала диплом I ступеня й сертифікат учасника.

5. *«Робота з обдарованими дітьми в початковій школі»* (керівник – ст. викладач Л.М. Хільченко). Запропонована програма діяльності гуртка відкриває перед студентами відповідні знання про обдарованість, її види, психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, специфіку роботи з ними. Студенти мають можливість підвищити психологічну й професійну компетентність щодо проявів інтелектуальної й творчої активності учнів; розкрити власний творчий потенціал.

6. *«Оберіг»* (керівник – к.п.н. В.В. Фомін) Робота гуртка здійснюється в напрямку виховання в студентів ціннісного ставлення до рідного краю, розвитку краєзнавчої ціннісно-сислової сфери діяльності майбутніх вихователів та вчителів, створення оптимальних умов для поглибленого вивчення українських народних традицій, звичаїв та обрядів.

Керівництво підготовкою наукових статей магістрантів для участі в щорічній *конференції молодих учених університету* «Методологія сучасних наукових досліджень», участь в організації, проведенні та підготовці до друку збірки матеріалів конференції здійснює доцент К.А.°Юр'єва.

Протягом навчального року на кафедрі працюють постійно діючі *науково-методичні семінари* – «Сучасні технології в дошкільній освіті», «Професійна підготовка вчителя початкової школи». Викладачі кафедри проводять зі студентами *круглі столи* «Психолого-педагогічна адаптація студентів до практики», «Деякі проблеми ноосферної освіти», «Мій шлях до майбутньої професії», «Технологія підготовки дитячого свята», *диспути*: «Сучасний образ учителя», «Виховання здорового способу життя молодших школярів» та інші заходи.

Викладачі кафедри й студенти факультетів початкового навчання та дошкільного виховання беруть участь в університетських *заходах, присвячених Дню Науки*.

Щорічно на кафедрі відбувається I тур *студентської наукової конференції*. Серед учасників і переможців: студентка магістратури факультету початкового навчання Любов Остапчук із дослідженням «Формування пізнавальної самостійності студентів в умовах проблемного навчання у ВНЗ» – I премія; «Розвиток спостережливості молодших школярів під час навчальних екскурсій» – II премія (ст. Ю. Сосюрка, наук. кер. доц. В.В. Ушмарова); «Естетичне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського» – III премія (ст. А. Жукова, наук. кер. викладач Н.К. Рудічева) та інші.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Вивчення, аналіз і узагальнення досвіду роботи кафедри з організації студентської науково-дослідницької діяльності показав, що НДДС сприяє підвищенню наукового рівня освіти студентів, розвитку в них творчого підходу до розв'язання професійних завдань, формування в студентів уміння наукового пізнання оточуючого світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.

3. Євдокимов В.І., Пономарьова Г.Ф., Покроєва Л.Д., Луценко В.В. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції: Навч. посібник. – Харків: ХОНМІБО, 2006. – 204 с.

4. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 54.

5. Сlepкaнь З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч.посібн. – К.: Вища шк., 2005. – 239 с.

УДК 378.147:374.71

М.В. Гадецький, Р.І. Черновол-Ткаченко

**РОЛЬ КАФЕДРИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ
КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ**

У статті порушуються проблеми організації якісної підготовки керівників навчальних закладів засобами роботи кафедри наукових основ управління та психології в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: діагностика, освітнє середовище, модальність освітнього середовища, параметри освітнього середовища: широта, інтенсивність, ступінь усвідомленості, узагальненість, емоційність, домінантність, когерентність, соціальна активність, мобільність, стабільність.

В статье раскрываются проблемы организации качественного обучения руководителей учебных заведений средствами работы кафедры научных основ управления и психологии в системе последипломного образования.

Ключевые слова: диагностика, образовательная среда, модальность образовательной среды, параметры образовательной среды: интенсивность, степень осознанности, обобщенность, эмоциональность, доминантность, когерентность, социальная активность, мобильность, стабильность.

The article deals with the problem of proper training of the heads of educational establishments in terms of the scientific management in the system of post-graduate education.

Key words: diagnostics, educational environment, educational environment modality, educational environment properties: breadth, intensity, the degree of awareness, generalization, emotionality toy, dominance, coherence, social activity, mobility, stability.

Постановка проблеми. В умовах модернізації освітньої сфери

важлива роль належить успішному впровадженню якісних змін у процес управління, який потребує вдосконалення фахової майстерності керівних кадрів.

Необхідність виконання цих вимог ставить перед кафедрою наукових основ управління та психології інституту післядипломної освіти цілу низку завдань, пріоритетне місце серед яких належить підготовці висококваліфікованого управлінця освітньої галузі, здатного до безперервного навчання, мобільного, комунікативно зрілого, який доцільно вибудовує партнерські відносини, здатний як до адаптивних, так і функціональних змін.

Аналіз актуальних досліджень. Управлінню якістю підвищення кваліфікації керівників освіти присвячені праці В. Бондаря, Л. Даниленко, С. Крисюка, В. Маслова, В. Олійника, Н. Протасової. Питання управління якістю освіти, зокрема на державному рівні, досліджували І. Булах, В. Качалов, Т. Лукіна, Є. Хриков та інші. Проблеми післядипломної педагогічної освіти керівників ЗНЗ розкрили в своїх працях Є. Березняк, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Коломінський та інші науковці.

Однак ґрунтовних наукових надбань щодо ролі кафедр у цьому процесі майже немає.

Метою статті є розкриття системи роботи кафедри наукових основ управління та психології, спрямованої на якісну підготовку керівників навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану фахової компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів засвідчує, що багато з них не мають спеціальної менеджерської освіти, не надають належної уваги повноті змісту підвищення управлінської кваліфікації, не переорієнтовують власне мислення в площину громадсько спрямованого управління.

Посилаючись на наукові дослідження щодо вище викладеного, можна стверджувати, що фахова компетентність керівників у галузі освіти є не лише практичною, а й науковою проблемою, яка потребує змістового методологічного обґрунтування.

Історично, протягом століть, склалося так, що саме кафедри є

первинним осередком організації педагогічного процесу у вищій школі, носієм самого духу вищої освіти. Таким чином, одним з ключових завдань професорсько-викладацького складу кафедри наукових основ управління і психології інституту післядипломної освіти стала проблема розв'язання суперечності між розвитком теорії менеджменту і її втіленням у практику діяльності керівників, обсягом вимог до якості їх ефективної діяльності та науковим забезпеченням навчального процесу щодо якісної підготовки керівників навчальних закладів.

Розглянемо умови розв'язання окремих суперечностей більш детально.

До першочергових дій кафедри в системі формування керівника нової генерації можна віднести такі: вхідна й вихідна діагностика; прогнозування кар'єрного зростання.

Керуючись аналізом отриманих результатів у процесі проведення заходів, прагнемо організовувати навчально-виховний процес відповідно до ОКХ магістрів управління, виходячи з вимог державних стандартів та користувачів освітніх послуг.

Зазначимо, що доцент Хлебнікова Т.М. виконала дисертаційне дослідження щодо особистісно-зорієнтованого навчання в системі післядипломної освіти, і вона разом з доцентом Черновол-Ткаченко Р.І. очолила групу вивчення соціального замовлення й прогнозування результатів і якості освіти, розробки критеріїв і механізму їх оцінювання на діагностичній основі досить високого рівня.

Вхідна діагностика слухачів виявляє їх потенційні можливості й потреби, інформаційну та комунікативну культури, мотивації учіння. За її результатами організовується особистісно-зорієнтований підхід у навчанні, проектується ближня й віддалена мета, досягнення яких і відстежується в умовах освітнього моніторингу в умовах складного контингенту в навчальних групах.

Констатуємо, що контингент слухачів (майбутніх управлінців НЗ) складається зі студентів-випускників університету, вчителів, викладачів, заступників директорів шкіл, директорів ЗОШ тощо. Діагностика

засвідчила, що всі вони мають різні рівні володіння теорією й практикою з управління (зовсім не володіють; володіють на понятійному рівні і вміють частково застосовувати; володіють повною мірою й застосовують; творчо застосовують і можуть передати свій досвід тощо). Тому й навчання організовується індивідуально-спрямовано; за індивідуальними планами, поєднуючи аудиторно-групові, індивідуальні, самостійні форми навчання. Обов'язково передбачаються контрольні зрізи (поточні, підсумкові атестації), які дають можливість вносити корективи у виконання власних освітніх програм.

Групою прогнозування й оцінки якості навчання розроблена факторно-критеріальна модель оцінки якості підготовки магістрів з управління навчальним закладом та менеджерів. Ми погоджуємось із науковцями, які стверджують, що якість освіти визначається характером освітнього середовища.

У площині дослідження професорсько-викладацьким складом кафедри розроблена векторна модель освітнього середовища інституту післядипломної освіти (далі ІПО). Справа в тому, що багато запланованих процесів або результатів можна визначити кількісно або якісно (кваліметрично) – це й загальнонавчальні, і загальнонаукові, і методичні ЗУНи, прийоми самостійної роботи, креативні вміння, уміння із застосування інноваційних технологій, практичні управлінські вміння тощо. А для багатьох якостей освіти єдиною можливою є оцінка обґрунтованості, грамотності організації освітнього процесу (освітнього середовища) як підсумкова оцінка управління якістю освіти, залишаючись у межах управління якістю за результатами. Тому для характеристики якості освіти, а також у проектуванні й здійсненні заходів щодо забезпечення її використовуємо й метод експертної оцінки освітнього середовища.

Під освітнім середовищем розуміється система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що міститься в соціальному й просторово-предметному оточенні. Тобто освітнє середовище – це і зміст, і процес, і взаємодії в навчально-виховному процесі.

За методикою російського академіка В.А. Ясвіна нами визначено, по-перше, модальність освітнього середовища ІПО як основну якісно-змістовну характеристику, що показує загальну спрямованість педагогічного процесу; по-друге, знайшли коефіцієнт модальності, який показує ступінь використання слухачами можливостей щодо їх розвитку. Цей коефіцієнт у найбільшому ступені відображає педагогічну ефективність усієї післядипломної освітньої системи (це коефіцієнт корисної дії освітнього процесу – ККД). Також нами виділено основні структурні параметри та блоки освітнього середовища, що відбивають рівень організації різних умов особистісного розвитку у всіх суб'єктів освітнього процесу (слухачів, викладачів, управлінського персоналу тощо).

Експерти (це слухачі, викладачі, випускники інституту, спеціалісти управлінь освіти) визначили модальність (тип) освітнього середовища ІПО. Воно виявилось кар'єрним, активної залежності. Коефіцієнт модальності дорівнює одиниці. Слухачі достатньо активні й мотивовані, щоб брати із середовища те, що їм пропонується й потрібне. Але коефіцієнт модальності менший, ніж у творчому середовищі, де слухачі не тільки використовують можливості середовища, але й самі організовують для себе нові розвиваючі можливості. Нами встановлено об'єктивні й суб'єктивні причини виявлених розбіжностей та накреслено заходи підвищення якості середовища (переведення в інший тип).

Експерти визначили параметри середовища та їх показники. Параметрами стали: широта; інтенсивність; ступінь усвідомленості; узагальненість; емоційність; домінантність; когерентність; соціальна активність; мобільність; стабільність. Зупинимося на їх сутності більш детально.

Широта освітнього середовища – це структурно змістовна характеристика, яка показує, які суб'єкти, об'єкти, процеси, явища включені до нього. Її показниками стали: *місцеві екскурсії, практичні заняття* як невід'ємна частина освітнього процесу (в школах міста, навчально-науково-педагогічному комплексі, в управліннях освіти, в науково-експериментальних лабораторіях, які ми організовуємо в Московському,

Київському, Дзержинському та інших районах; тревелінг-збори на природі тощо); *подорожі* як складник освітнього процесу (наприклад, до Чугуєва в музей І. Рєпіна, Есхару (особливості управління ліцеєм), до Слов'яногорська (Православ'я в культурологічному аспекті), до Куп'янська (виховне середовище медучилища), Первомайська (особливості управління гімназією) тощо; *відвідування установ культури* (театри, музеї, виставки творчості, зустрічі з поетами, письменниками та акторами м. Харкова); здійснюючи прийом слухачів з інших навчальних закладів на паралельне навчання чи прийом до нашого вузу шляхом переводу з іншого, маємо можливість *обмінюватися досвідом роботи* під час занять. Стало вже традицією *запрошувати провідних спеціалістів* м. Харкова та інших міст України читати спецкурси (зауважимо, що через фінансові обмеження це не завжди вдається вирішити своєчасно); *можливості вибору освітніх мікросередовищ* (вибір школи-майстерні для стажування, вивчення досвіду, підготовки матеріалу для дипломної роботи, вибір спецкурсів і спецсемінарів). Однак, ураховуючи особливості контингенту слухачів та форм і умов навчання (поєднання навчання з роботою, денно-заочна форма навчання, дефіцит аудиторного фонду), змушені обмежувати розширення освітнього середовища в позааудиторній роботі.

Матеріальна база й навчально-методичне забезпечення кафедри задовільні. Обладнано мультимедійну аудиторію, у навчально-методичних кабінетах установлено комп'ютери, є телевізор, магнітофони.

Професорсько-викладацький склад кафедри плідно працює над навчально-методичним забезпеченням самостійної роботи слухачів, вважаючи її основною формою підготовки спеціалістів і магістрів освіти. Тільки за останні роки викладачі підготували 16 навчальних посібників. Серед них: «Інноваційні підходи до управління навчальним закладом», «Менеджмент в освіті. Секрети успішного управління», «Стратегічне управління: траєкторія успіху», «Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника» (з грифом МОН) підготовлені доц. Мармазою О.І.; «Організаційна культура навчального закладу», «Документознавство» – доц. Черновол-Ткаченко Р.І.; «Управління виховною діяльністю» – викл. Гречаник О.Є.;

«Настільна книга заступника директора школи з виховної роботи» – доц. Григорашем В.В.; «Актуальні питання дидактики», «Сучасні дидактичні технології» – доц. Хлебніковою Т.М.; «Мотивація в менеджменті» – доц. Хижняк М.В. та інші.

Два навчальні кабінети, які функціонують при кафедрі, забезпечені належним чином навчально-інформаційною літературою, мають аудіовізуальну техніку, дидактичне забезпечення, яке широко використовується в навчально-виховному процесі. Професорсько-викладацький склад кафедри розробив програму повного забезпечення методичними рекомендаціями щодо виконання самостійної роботи слухачами з усіх навчальних блоків у міжсесійний та сесійний періоди.

Усі працівники кафедри оволоділи основами комп'ютерної техніки й успішно використовують її під час лекційних, семінарсько-практичних, лабораторних занять, а також у процесі здійснення поточних та підсумкових контрольних зрізів (тестування). Базові лекції, методичні рекомендації щодо підготовки й проведення семінарських, практичних і лабораторних робіт занесені на електронні носії.

Окрім такого параметру, як *широта* освітнього середовища, експертизою були охоплені й інші параметри (про них уже говорилося раніше). Схарактеризуємо цей процес більш детально.

Інтенсивність середовища як структурно-динамічна характеристика показує ступінь його насиченості умовами, впливами й можливостями (це рівень вимог до слухачів, організація активного відпочинку, навчальне навантаження, інтерактивні форми й методи).

Ступінь усвідомленості середовища – показник усвідомленого включення в нього всіх суб'єктів освітнього процесу. Показники: рівень обізнаності про навчальний заклад, формування усвідомленості причетності до ІПО, університету; зв'язок з випускниками, активність співробітників, активність слухачів.

Узагальненість середовища (ступінь координації діяльності суб'єктів середовища): наявність команди одностудентів, концепція розвитку ІПО й кафедри, форми роботи з педколективом, залученість слухачів до

самоосвіти, реалізація авторських програм.

Емоційність освітнього середовища (співвідношення емоційного й раціонального компонентів): стосунки в колективі викладачів, стосунки в колективі слухачів, емоційність оформлення середовища).

Домінантність освітнього середовища – значущість освітнього середовища ІПО для слухачів і викладачів у системі їх цінностей.

Когерентність освітнього середовища – ступінь погодженості його впливу на слухачів ІПО та кафедри з впливом інших факторів (установ регіонів; вимог стандартів, замовників освіти тощо). Показники: спадкоємність з іншими навчальними закладами, факультетами університету, регіональна інтеграція, співпраця, урахування соціального замовлення, широка соціальна інтеграція (державні стандарти, розширення можливостей поза стандартами).

Соціальна активність середовища – вплив ІПО та кафедри на середовище проживання й роботи слухачів, показниками якого є трансляція досягнень, соціальна значущість середовища, робота із засобами масової інформації, соціальні ініціативи тощо. Це підготовка шкіл до статусу школи-майстерні для навчання магістрів (№№ 97, 3, 100, 75 та інші), участь кафедри у підготовці й проведенні конкурсів у школах районів і міста – конкурсів «Учитель року», «Керівник року», «Класний керівник року». Кафедра співпрацює зі Сковородинівською середньою школою Золочівського району з проблем управління. До показників соціальної активності освітнього середовища можна віднести й те, що переможцями методичних конкурсів «Директор року», «Школа року» щорічно стають наші випускники й слухачі. Збільшується кількість пошукувачів з числа наших слухачів і випускників, які працюють над кандидатськими дисертаціями й захищають їх (магістри: Дрожжина Т.В., Шаповал Р.В., Ростовська В.І.; менеджери освіти: Хлебнікова Т.М., Гончарова О.В., Вольянська С.В., Карпова Л.О. та інші).

Мобільність освітнього середовища (здатність до органічних еволюційних змін). Це мобільність мети й змісту освіти, методів освіти, кадрового забезпечення, засобів освіти, упровадження нових педагогічних,

психологічних управлінських та інформаційних технологій. На наш погляд, це один з найважливіших параметрів. Навчальний заклад повинен бути по-розумному консервативним (*що характеризує параметр стабільності*) і в той же час – мобільно-інноваційним, активно реагувати на зміни в соціально-економічному житті, на запити й потреби особистості й суспільства. Тому в практиці кафедри використовується проблемно-орієнтовний аналіз потреб, запитів замовників, аналіз урядових постанов, законів про освіту, аналіз результатів освіти. Ми прагнемо змін і в меті, і в змісті освіти, адекватних новим завданням.

Як приклад наведемо використання проблемно-орієнтовного аналізу, який здійснюється в зворотному напрямі логіки: «Результати – процес – умови – управління», щодо практичної підготовки слухачів. Проаналізувавши результати практичної підготовки слухачів і знайшовши ступінь відхилення їх від стандарту, мети, ми знайшли проблеми в процесі формування вмінь. Потім визначили проблеми в умовах процесу, хибі в організаційному, управлінському механізмі й розробили на рік програму (*під мету*). Протягом року здійснювали: навчання викладачів на методично-методологічному семінарі з проблеми; аналіз і переробку робочих програм з навчальних курсів; визначили на засіданні кафедри кінцевий практичний продукт кожного семінарського й лабораторно-практичного заняття; задіяли моніторинг через атестаційні книжки практичних умінь слухачів, і ситуація якісно змінилася. На поточний рік визначилася проблема підготовки слухачів до експериментальної роботи в школі, яка реалізується через проблематику кафедрального семінару, введенням доповнень до навчального курсу з методології й методики психолого-педагогічних та управлінських досліджень, запровадженням спецкурсу «Експертиза в управлінській діяльності», практичною участю в експериментальній роботі в курсовому й дипломному проектуванні тощо.

Про мобільність методів і освітніх технологій у навчальному процесі свідчать перенесення акцентів на інтерактивні, діалогові методи й технології. Круглі столи, ділові, рольові, організаційно-діяльнісні ігри, навчально-методичні, управлінські й психологічні вітальні й салони стали

не винятком, а нормою. Більшість з них проводяться в середніх навчальних закладах із запрошенням науковців з науково-дослідного інституту педагогіки і психології університету імені В.О.Сухомлинського, викладачів кафедр і студентів університету.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз освітнього середовища IPO й кафедри, результатів факторно-критеріальних моделей якості пізнавальних процесів указує нам на великі невикористані можливості: це й зміна, перш за все, типу, якості освітнього середовища, а також покращення його компонентів, параметрів як важливих чинників системи роботи щодо формування керівника нової генерації.

Безумовно, це далеко не повний перелік вирішення означеної проблеми. Подальше розв'язання її ми вбачаємо в підвищенні рівня самостійної роботи як основного виду діяльності слухачів у сесійний і міжсесійний періоди, удосконалення якості його навчально-методичного супроводу. Потребує позитивних змін організація індивідуальної роботи. На порядку денному повна комп'ютеризація дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом. Навчальний посібник / Є.М. Хриков. – К., 2006.
2. Ясвин В.А. Образовательная среда (от моделирования к проектированию) / В.А. Ясвин. – М., 2001.
3. Дерябо С.Д. Диагностика эффективности образовательной среды / С.Д. Дерябо. – М., 1997.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К., 2004.

УДК 152.26+155.5:883

І.І. Дорожко

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ

Модернізація сучасної освіти в умовах входження України до європейського освітнього простору висуває низку питань, які є актуальними в напрямі саморозвитку, самоосвіти, саморегуляції та самовиховання

особистості.

Особливості рефлексивного підходу до психолого-педагогічних аспектів діяльності викладачів вищої школи залишаються недостатньо вивченими як у теоретичному, так і в прикладному плані.

Ключові слова: кафедра, викладач, рефлексія.

Модернизация современного образования в условиях вхождения Украины в европейское образовательное пространство выдвигает ряд вопросов, которые актуальны в направлениях саморазвития, самообразования, саморегуляции и самовоспитания личности.

Особенности рефлексивного подхода в психолого-педагогических аспектах деятельности преподавателей высшей школы остаются недостаточно изученными как в теоретическом, так и в прикладном плане.

Ключевые слова: кафедра, преподаватель, рефлексия.

Modernization of modern education in conditions of entry into European educational space advances a great number of questions, which are urgent in tendency of self-development, self-education, self-regulation and self-discipline of personality.

Peculiarities of reflexive approaching to psychological-pedagogical aspects activity of lecturer in higher education staying not enough learned as well as in theoretical and in application aspect.

Key words: subdepartment, lecturer, reflection.

В умовах входження України до європейського освітнього простору особливого значення набуває інноваційна педагогічна освіта, метою якої є формування інноваційного професійного потенціалу майбутнього вчителя, а також здатності до здійснення інноваційного навчання учнів. У європейських країнах визнані різноманітні програми підготовки, у яких певною мірою реалізуються основні положення інноваційного підходу. Це, передусім, дослідницьки орієнтована педагогічна освіта, програми підготовки “вчителя-вченого”, “вчителя-дослідника”, “вчителя-рефлексивного практика” [1, с.20].

Професійна освіта вчителів буде тим досконаліша й результативніша, чим більш свідомо вона здійснюється, тому рефлексія щодо основних мети, засобів, принципів освіти відіграє роль каталізатора освітнього процесу [1, с.21].

Разом з тим, особливості рефлексивного підходу до психолого-

педагогічних аспектів діяльності викладачів вищої школи залишаються недостатньо вивченими як у теоретичному, так і прикладному планах. Модернізація сучасної освіти в умовах входження України до європейського освітнього простору висуває низку питань, які є актуальними в напрямі саморозвитку, самоосвіти, саморегуляції та самовиховання особистості.

Сьогодні можна впевнено констатувати про посилення тенденції до вивчення психолого-педагогічних методів розвитку рефлексії абітурієнтів, студентів, аспірантів, викладачів у організації освітнього процесу. Слід зазначити, що невелика кількість досліджень присвячена досвіду використання новітніх методів, а саме, наукові роботи викладачів вищих навчальних закладів щодо розвитку рефлексії, визначення рефлексивних підходів до психолого-педагогічних аспектів діяльності викладачів.

Мета статті – дослідити психолого педагогічні підходи щодо визначення поняття “рефлексія” та з’ясувати особливості рефлексивного підходу до психолого-педагогічних аспектів діяльності викладача кафедри.

Діяльність кафедри як соціальної клітини вищого навчального закладу – багаторівнева, у якій ми виділили блоки в напрямках роботи.

По-перше, перспективний блок, маємо на увазі тут стратегії розвитку, як довгострокові, так і короткочасні. В умовах Болонської системи освіта має бути динамічною, яка реагує на зміни навколишнього середовища, на потреби як економічного ринку, так і ринку праці.

По-друге, на думку ак. Прокопенка І.Ф., ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, напрями, які визначають діяльність кафедри – це ідеологія й філософія навчального процесу. Навчальний блок, який бере на себе велику відповідальність за якість підготовки фахівців, визначає пріоритети другої позиції в напрямках роботи вищого навчального закладу. Слід підкреслити, що якість навчального процесу забезпечується професійними можливостями викладача, доцента, професора кафедри.

Викладачі кафедри психології ХНПУ імені Г.С. Сковороди працюють із студентами всіх факультетів непсихологічних спеціальностей та в інституті післядипломної освіти. Від викладачів вимагається досконале

знання методичного матеріалу:

1. З метою активізації навчального процесу, самостійної роботи студентів викладачі кафедри проводять лекції в мультимедійних аудиторіях, застосовуючи презентаційний матеріал до кожної лекції.

2. Розроблені й упроваджені тренінгові спецкурси: а) комунікаційні процеси в навчанні; б) основи психотехнологій; в) психологія реклами; г) психологія обдарованої дитини.

3. Здійснюється наукова робота з метою поширення психологічних знань серед іноземних студентів у напрямі “Наукові школи видатних українських психологів”.

По-третє, виховний блок, соціалізація студентів у набуванні життєвого досвіду в процесі навчання.

Кафедра психології плідно співпрацює з Психологічним центром, який забезпечує діагностичну та профілактичну роботу, корекційну та розвивальну для студентів ХНПУ імені Г.С. Сковороди:

а) 1 та 2 курси – Психологічний центр проводить діагностичну “Адаптація першокурсників до умов навчання в університеті” та профілактичну роботу “Першокурсник і правила адаптації”;

б) 3 курс – діагностичну “Мотивація навчання у вузі” й профілактичну роботу “Тютюнопаління та його наслідки для особистості”;

в) 4 курс – діагностичну роботу “Професійна самореалізація студентів” та профілактичну “Молодь проти алкоголю або міцна залежність від слабоалкогольних напоїв”.

По-четверте, рефлексивний блок, де рефлексія виступає як інструмент пізнання. Рефлексія, в її традиційному філософсько-психологічному розумінні – це здатність стати в позицію “спостерігача”, “дослідника” відносно своїх дій, думок. В. Лефевр, за рахунок культурологічного аспекту розширює розуміння рефлексії. Він вважає, що рефлексія – це здатність стати в позицію дослідника до іншого “персонажу”, до його дій та думок. Таке розуміння рефлексії походить із фіхтеанської методології “Я” – “НЕ Я” й дозволяє побудувати цілісний предмет дослідження за рахунок звязків, що входять до об’єкта, дозволяє виявити рефлексію як феномен, що визначає

специфіку взаємовідношень об'єктів дослідників [3,с.42].

У питаннях дослідження рефлексії, у будь-якій раціональній установці виникає тенденція розчину об'єктивації того, над чим рефлектує особистість. Цей досвід пов'язаний з розкриттям сутності мислення завдяки грецьким дослідникам.

Рефлексія виникає з волі переконати самого себе, а не з доброї віри та посилання на авторитет. Рефлексія висуває питання, щоб одержати упевненість у своїй позиції, вона розчиняє тотальність, у якій сама безпосередньо перебуває, “ізолює аспекти, точки зору” і разом з тим утримує їх як ізольоване, оскільки вона відмовляється від накопиченого, щоб зробити найважливішими інші аспекти, і так вона розвиває повноту позиції, спочатку як точку зору, щоб потім досягти значного розуміння [4].

У безмежній саморефлексії здійснюється перевірка кожної позиції, яка формується в особистості, усвідомлюється проблематика «Я» й діалектика всього суб'єктивного буття. Профеноменом нашої душі є те, що вона спрямовує свідомість на світ, на речі, які перебувають поза свідомістю, й одночасно повертає його на душу.

У нашій свідомості існує самосвідомість, Предметна інтенція (особливість свідомості бути спрямованою) повертається одночасно назад, “рефлектує” душу й робить її тим, що ми називаємо – я, сам, особистість [4].

Ставлення до студента як до соціально зрілої особистості, носія наукового світогляду передбачає врахування того, що світогляд – це система поглядів особистості не тільки на світ, але й на своє місце в цьому світі. Іншими словами, формування світогляду студента визначає розвиток його рефлексії, усвідомлення себе суб'єктом діяльності, носієм певних суспільних цінностей, соціально корисною людиною. У свою чергу, це зобов'язує викладача думати про підтримку діалогічності навчання, спеціальної організації педагогічного спілкування, створення для студентів умов можливості відстоювати свої погляди, мету, життєві позиції в процесі навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах.

При цьому зразкове виконання цих дій демонструє сам викладач,

ураховуючи труднощі навчання [2, с.186].

Для професійної педагогічної діяльності існує “область оптимальних значень” рефлексивності, яка має межі ефективного функціонування всієї системи психіки, постаючи показником адаптивності особистості та ефективності професійної діяльності суб’єкт-суб’єктного типу.

Теоретичні положення даного підходу базуються на таких методологічних засадах:

1. Розвиток рефлексії обумовлений становленням, розвитком і зміною форм самосвідомості (Л.І. Божович, І.С. Кон, В.С. Мухіна, В.І. Слободчиков).

2. Становлення рефлексії в онтогенезі визначається рівнем розвитку мисленнєвої діяльності особистості (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, А.М. Матюшкін, Ж. Піаже).

Рефлексія, точніше, як ми до неї ставимося, не є засобом руху, а виступає як ідея руху змістовних полів свідомості, руху знакового простору самої свідомості. Аргіогі (гіпотетично) ми можемо визначити як розвиток мотиваційних та адаптивних здібностей індивіда. Рефлексія є інструментом пізнання, рефлексія є формою існування свідомості, є ідеологією мислення. Рефлексія є зв’язок мого “Я” з моїм “Я”, “моєї свідомості” з моєю “свідомістю, та через це з уявленнями” про світ [3, с.42].

Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити поняття “рефлексія”, визначити процедури рефлексії, тобто визначити рефлексію як вид мисленнєвої діяльності, дослідити особливості рефлексивного підходу до психолого-педагогічних аспектів діяльності викладачів, тобто описати рефлексію як площину діяльності свідомості особистісного “Я”.

Уперше наукове обґрунтування поняттю “рефлексія” дав Р. Декарт. Розроблена Р. Декартом (1596 – 1650 рр.) раціоналістична теорія самосвідомості передбачала звуження свідомості, передусім, до актів мислення. Р. Декарт визначає самосвідомість як здатність рефлектувати над власним мисленням, над власними актами мисленнєвої діяльності.

Слід зазначити, що Р. Декарт ототожнював рефлексію зі здатністю індивіда зосереджуватися на змісті своїх думок, абстрагуючись від

зовнішнього.

Сучасні наукові дослідження, зокрема С.М. Кетька, показують, що декартівські дослідження мають статус онтологізації функції мислення, виділення духовного складника свідомості не тільки як знака божого, але і як результат відображеного світу.

На думку Г.П. Щедровицького, більш цілісна картина акту рефлексії була представлена в дискусії Дж. Локка (1632 – 1704 рр.) та Г. Лейбніца (1646 – 1716 рр.).

Дж.Локк визначав рефлексію як джерело особливого знання, коли спостереження індивіда спрямовані на внутрішні дії свідомості, тоді як відчуття мають своїм предметом зовнішні аспекти. Даний умовивід Дж. Локка розділяє поняття “рефлекс” та “рефлексія”.

Рефлексія – це джерело знань, що породжене на підставі внутрішнього досвіду.

У працях І. Канта (1724 – 1804 рр.) визначається тенденція на закріплення психологічної природи рефлексії, свідомості як її джерела [3, с. 56].

Нові ідеї в розвитку поняття “рефлексія” розкриваються в працях І.Г. Фіхте (1762 – 1814 рр.). З одного боку, у своєму дослідженні “Факти свідомості” він розвиває ідею Дж. Локка та Г. Лейбніца про рефлексію, яка спрямована на внутрішні дії свідомості, розвиває думку І. Канта про розподіл знань, на їх причетність до способів пізнання. З іншого боку, він визначає, що за умов зовнішнього сприймання свідомість ототожнює здобуті апіорні знання із зовнішнім світом.

Завдання рефлексії, на його думку, – зняти цю ототожнюваність за рахунок універсалізації знань.

На сучасному етапі дослідження рефлексивних підходів та рефлексивних процесів здійснюється аналіз психолого-педагогічних аспектів “рефлексії” та її роль у забезпеченні високої якості навчальної діяльності.

В.А. Лефевр (Каліфорнійський університет) визначив систему, яка є одночасно рефлексивною та самоорганізуючою, як саморефлексивну та

запропонував використовувати схеми такої системи для з'ясування деяких моментів функціонування й розвитку найпростіших колективів.

Слід зазначити, що є можливим побудувати механізм виникнення індивідуальної рефлексії за умов визначення рядового члена й лідера, який виконує функцію поєднання ситуативних структур колективу.

“Асимілюючи” дійсність, лідер відзеркалює її у вигляді проекту, який він реалізує в площині соціальної практики. [5, с.143]. Завдання навчання й виховання майбутнього педагога, який володіє рефлексивно-методологічним інструментарієм у професійній діяльності, в умовах євроінтеграції потребують постійних пошуків удосконалення, а також необхідно постійно працювати, застосовуючи засоби мислення, відходячи від природного мислення до рівня метамислення. В.І. Ільков зазначає, що система освіти повинна забезпечити виконання соціального замовлення, а в педагогічній діяльності забезпечити перехід до рефлексивної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євдокимов В.І., Пономарьова Г.Ф., Покроєва Л.Д., Луценко В.В. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції: Навч. посібник. – Харків: ХОНМІБО, 2006. – 204 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. – Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация “Логос”, 1999. – 384 с.
3. Кетько С.М. Единство рефлексии, мотивации и адаптации в сознании личности / С.М. Кетько, С.А. Пакулина, А.В. Поминов. – Челябинск: Филиал МПГУ, 2005. – 232 с.
4. Култаева М.Д. К.Ясперс “Техники мышления”. – Философская мысль, 2003.
5. “Вопросы психологии”. Научный журнал. – 2005. – № 6.

УДК 378.371.011

О.О. Жигло

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті виявлено суперечності, що впливають на процес професійного зростання викладача вищого навчального закладу. Особливу увагу приділено внутрішньоособистісним суперечностям. Виявлено

особливості міжособистісної взаємодії викладачів між собою та з адміністрацією.

Ключові слова: професійне зростання, міжособистісні взаємодії.

В статье выявлены разногласия, которые влияют на процесс профессионального роста преподавателя высшего учебного заведения. Особое внимание уделено внутренличностным разногласиям. Выявлены особенности межличностного взаимодействия преподавателей между собой и с администрацией.

Ключевые слова: профессиональный рост, межличностные взаимодействия.

In article disagreements which influence process of professional growth of the teacher of a higher educational institution are revealed. The special attention is given internally personal disagreements. Features of interpersonal interaction of teachers among themselves and with administration are revealed.

Key words: professional growth, interpersonal interaction.

Постановка проблеми. Можна виділити такі ідеї, які є важливими для розуміння механізму професійного зростання викладача: джерело розвитку педагога – принципова незавершеність його особистості й збільшення його можливостей у міру рішення все більш складних і перспективних завдань; вища інтеграція педагога як неповторної цілісної індивідуальності відбувається в творчості; професійно-педагогічна діяльність є процесом безперервної творчості, пошуком викладачем нових способів педагогічних дій, що враховують усі нові відтінки в розвитку студентів і розвитку предмету навчання, при формуванні потреб у систематичному оновленні способів дій для створення умов як власного саморозвитку, так і студентів; характеристикою професійно-педагогічної діяльності, що розвивається, є її орієнтація на розвиток і саморозвиток студентів, на надання педагогічної підтримки становлення особистості на кожному рівні: безперервний пошук нових способів педагогічних дій, постійне їх конструювання на практиці й готовність до їх використання; накопичення нових способів, адекватних конкретній ситуації; професійне зростання характеризується дискретністю, можливістю інтенсивного розвитку, появою точок особистісного зростання; професійне зростання розглядається як більш значущий результат, ніж будь-які формально засвоєні знання, уміння й навички; перебування в активному

освітньому дивергентному середовищі зумовлює професійне зростання викладача й стимулює його перехід на більш зрілі стадії психосоціального розвитку; професійне зростання викладача відбувається за рахунок вирішення суперечностей.

Мета статті – виявити особливості перебігу професійного зростання викладача.

Основна частина. Зовнішня суперечність, зумовлена змінами соціального життя, – суперечність між рівнем розвитку професійно-педагогічної культури викладача й вимогами, що змінюються, до його особистості й діяльності з боку соціуму.

У професійно-педагогічній діяльності викладача основною суперечністю, що забезпечує розвиток (за наявності належної мотивації), є суперечність між його здібностями й обдарованістю та вимогами до особистості й професійно-педагогічної діяльності: «Розвиток не лише ініціюється вимогами діяльності, але й регулюється діяльністю як у кількісному, так і в якісному відношеннях. Розвиток здійснюється шляхом додання якості рис оперативності, тонкого пристосування до вимог і умов діяльності» [1, с.60].

Вважаємо, що істотною суперечністю, що впливає на процес професійного зростання викладача, є суперечність між цінностями педагога (відповідними технократичному мисленню) й цінностями суспільства з гуманістичною, демократичною орієнтацією.

Особисті цінності можуть не збігатися із суспільними, оскільки, по-перше, є неповторними особливостями фізичного й психічного складу кожного індивіда, залежними, у свою чергу, від нескінченної різноманітності спадкових комбінацій і від такої ж нескінченної різноманітності того мікросередовища, в яке потрапляє індивід; по-друге, у будь-якому суспільстві особистість повинна самостійно вирішувати багато питань свого життя на основі симпатій і антипатій, інтересу до тих або інших явищ духовного життя тощо; по-третє, особистість убирає успадковувані від минулого й сприйняті від оточуючих забобони, пережитки, які породжують лжецінності, котрі особистість вважає справжніми. У деяких випадках

особистість залишається несприйнятливою до тих цінностей, які їй пропонує суспільство. У результаті всього цього фактичні її життєві цінності часто опиняються в суперечності з цінностями суспільства. Вирішення проблеми цінностей «повинно бути тісно пов'язане з вирішенням проблем особистості, з вивченням особистих цінностей і з дією на останні, тобто вихованням» [2, с.261].

У той же час Л. Новікова вважає, що особисті цінності є індивідуальними варіантами соціальних цінностей, а ціннісне відношення визначається співвідношенням суспільних і особистих мотивів [3].

Розглядаючи дію «ціннісного механізму», М. Казакіна зазначає, що регулююча функція цінності може відбутися лише тоді, коли її визнання – оцінка супроводжується усвідомленням – переживанням потреби освоєння, творення, реалізації цієї об'єктивної цінності. Лише в цьому випадку відбудеться трансформація об'єktiv-цінностей у суб'єktivні цінності (або ціннісні відносини, або ціннісні орієнтації), а останні є підґрунтям для постановки життєвої мети, становлення дієвої самооцінки особистості. Тим самим немовби спрацьовує найважливіший у соціально-моральному розвитку особистості «ціннісний механізм» [4].

Міра усвідомлення викладачем системи цінностей визначає рівень розвитку його духовної культури, яка є внутрішньою передумовою для розвитку професійно-педагогічної культури, тобто розвиток духовних потреб у пізнанні й самопізнанні, красі, спілкуванні, рефлексії, творчості, автономію свого внутрішнього світу, пошук сенсу життя. Піднімаючись на рівень осмислення, на рівень ідеї, викладач вирішує для себе глобальні питання значення людського буття й щастя життя, свободи й відповідальності, любові й обов'язку, добра й зла, прекрасного й потворного тощо. У кожній особистості, у тому числі й педагога, своя міра визнання загальнолюдських цінностей. Об'єкти ціннісних відносин можуть бути однаковими, але міра розвиненості кожного відношення різна. Індивідуальні й вікові варіанти нескінченні й непередбачувані. Духовний світ кожного унікальний і неповторний. Для нашого дослідження важливо, щоб вищою й безумовною цінністю викладачем визнавалася особистість студента.

Для перебудови системи цінностей і сенсів, згідно з А. Асмоловим, необхідно «вийти за межі цих утворень і змінити діяльності, що їх породжують» [5, с.43].

Уважаємо, що професійному зростанню викладача сприяють також вирішення суперечностей між наявним і бажаним: суперечності між рівнем домагань і усвідомлюваними можливостями; особистісні проблеми; проблеми міжособистісної взаємодії; сенсо-особистісні конфлікти; суперечності професійного розвитку; когнітивний дисонанс.

Суперечності між рівнем домагань, що виникають у процесі педагогічної діяльності, і усвідомлюваними можливостями багато в чому обумовлені появою стереотипів, які залежать від професійного стажу. Минулий досвід, знання, уміння й відношення можуть впливати на становлення професійно-педагогічної культури викладача не лише позитивно, але й негативно. Існує необхідність виявити умови оптимального впливу минулого досвіду й подолання його негативної гальмівної ролі, особливо для забезпечення професійного зростання педагога. Але відомо, що «основної регулюючої дії надають не минулий досвід, не наявні в суб'єкта знання й установки, а результати безпосереднього віддзеркалення ситуації, що спричиняють її переосмислення, нове, глибше розуміння, а також зміни, розвиток самого суб'єкта» [6, с.48]. Це характеризує відмітну особливість впливу минулого досвіду на самооцінку й на регуляцію між рівнем домагань особистості й усвідомлюваними можливостями.

При цьому вельми перспективною є опора на самоаналіз професійно-педагогічної діяльності. Так, у процесі активізації самоаналізу М. Щукін [7] особливу роль відводить формуванню установки як готовності діяти певним чином у даній ситуації, що є умовою практичної реалізації самооцінок.

Ми погоджуємося з позицією А. Захарової, В. Мерліна, М. Щукіна в тому, що вельми істотним є тісний зв'язок самооцінок і установок, що забезпечують розвиток індивідуальних можливостей людини. Регулююча роль самооцінки визначається ставленням людини до себе, пов'язаним з рівнем її домагань. При цьому установка може формуватися як через використання сприятливих індивідуальних можливостей, так і через

обмеження або компенсацію негативних тенденцій [7].

На професійне зростання викладача негативно впливає недосконалий самоаналіз педагогічних прийомів і помилки в їх оцінках. У зв'язку з цим виникає «необхідність в організації активного самоаналізу виконуваної діяльності, корекції неадекватних самооцінок і формування на цій основі вміння будувати свої дії з урахуванням власних можливостей» [7, с.8].

Позитивні емоції, пов'язані з виконанням тієї або іншої діяльності, є показником її відповідності індивідуальним особливостям людини. Отже, за емоційними реакціями можна оцінити дії як зручні або незручні. Але зручні дії, що забезпечують реалізацію індивідуального стилю діяльності, не завжди гарантують успішність результату. Важливо при цьому усвідомити хиби в діях і з'ясувати причину, а також можливість її усунення.

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу й на проблеми міжособистісної взаємодії. Провідною ідеєю безперервної освіти є постійний розвиток особистості. Розвиток психіки має соціальну природу, бо джерелом розвитку є співпраця, спілкування в групі. Часто недостатній рівень розвитку комунікативної сфери педагога призводить до міжособистісних конфліктів як у педагогічній діяльності, так і в життєвих ситуаціях. Усвідомлення причин цих конфліктів і побудова власної стратегії їх вирішення є одним з прийомів професійного зростання викладача. Для того, щоб освітня взаємодія була особистісно-орієнтованою, необхідно, щоб педагог одержав власний досвід спілкування на основі безумовного ухвалення, довірливого розуміння й відносин, що допомагають. Це можливо в процесі міжособистісної взаємодії як викладачів між собою, так і викладачів з адміністрацією.

Особистісні проблеми й можливість їх вирішення різноманітними способами також впливають на професійне зростання викладача і його професійну діяльність. Це й психологічний захист, і незадоволеність собою, страх перед самозмінами. Для зняття внутрішньоособистісної напруги необхідна допомога з боку професійних психологів через індивідуальні консультації, тренінгову роботу.

Когнітивний дисонанс обумовлений появою нових знань у педагогів,

що входять у суперечність з уже набутими знаннями. Осмислення методологічних і концептуальних основ гуманістичного підходу, ознайомлення з інноваційним досвідом роботи може призвести до «стереотипного шоку» педагога, який спричиняє власний педагогічний творчий пошук.

Слід також зазначити, що внутрішньоособистісні суперечності професійного розвитку викладача обумовлені суперечністю між «Я-діючим» і «Я-відображеним». Під «Я-діючим» розуміємо оцінку викладачем себе з погляду відповідності вимогам професійно-педагогічної діяльності, під «Я-відображеним» – передбачувану оцінку свого професійного рівня студентами, колегами, адміністрацією. Проте, наявність або відсутність самої суперечності ще не визначає перебіг розвитку. Тільки яскраво виражені здібності викладача до активного перетворення складників внутрішньої суперечності дають можливість розглядати їх як передумову до подальшого професійного розвитку. Отже, для подолання внутрішньоособистісної суперечності між «Я-діючим» і «Я-відображеним» необхідний активно-дієвий момент, який буде спрямовувати цю суперечність у конструктивне русло. Вектором такого розвитку, на нашу думку, може бути прагнення актуалізації власних потенційних можливостей, тобто реалізації «Я-потенційного».

«Я-потенційне» містить усю повноту можливостей, які в перспективі може розкрити людина. Емпіричне «Я» – це «Я» повсякденної самосвідомості, з її наявними, обмеженими психологічними характеристиками. Відношення емпіричного «Я» – це різні рівні самосвідомості людини.

Зіткнення в самосвідомості «Я-діючого» і «Я-відображеного» створює життєву напругу, що утруднює звичний перебіг життєдіяльності викладача. Усвідомлення ним обставин, що склалися, дає можливість розширити простір самореалізації, утворивши «вектор розвитку». Важливою умовою збереження цього вектора є наявність у педагога яскраво вираженого прагнення до самовираження, яке стимулюватиме його до пошуку, створить основу для реалізації «Я-потенційного» й виведе викладача на якісно новий виток професійного розвитку. Розвиток суперечності шляхом творчого «Я»

буде конструктивним її розв'язанням.

Відсутність або недостатньо розвинене прагнення актуалізувати потенційні можливості власної особистості приводять викладача до стагнації, адаптації своїх індивідуальних особливостей до зовнішніх вимог педагогічного середовища. Педагог з низьким рівнем професійної самосвідомості не здатний вийти за межі неперервного потоку повсякденної педагогічної практики, тобто за межі свого емпіричного «Я», яке не дозволить йому звільнитися від власних егоцентричних установок. Такий розвиток суперечності має деструктивну спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики / В.Д. Шадриков. – М., 1993. – 376с.
2. Тугаринов В.Л. Избранные философские труды / В.Л. Тугаринов. – Л.: ЛГУ, 1988.
3. Новикова Л.И. Педагогика детского коллектива / Л.И. Новикова. – М.: Просвещение, 1978. – 197с.
4. Казакина М.Г. Взаимосвязь развития коллектива и нравственного формирования личности / М.Г. Казакина. – Л.: ЛГУ, 1983. – 164с.
5. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования / А.Г. Асмолов. – М.: Педагогика, 1984. – 341с.
6. Телегина Э.Д. Психологическая регуляция и саморегуляция в творческой мыслительной деятельности человека: Дисс. ...д-ра псих. наук / Э.Д. Телегина. – М., 1993. – 432с.
7. Щукин М.Р. Саморегуляция в формировании и структуре индивидуального стиля трудовой деятельности / М.Р. Щукин // Проблемы интегрального исследования индивидуальности и ее педагогические аспекты. – Пермь, 1985. – С. 92 – 104.

УДК 378.147

С.Т. Золотухіна

РОЛЬ КАФЕДРИ В ПІДГОТОВЦІ НАУКОВИХ КАДРІВ

У статті розкрито досвід кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи з підготовки наукових кадрів. Визначено роль кафедри в системі наукової роботи та напрями її реалізації членами кафедри.

Ключові слова: кафедра, підготовка, наукові кадри, наукові проблеми, досвід.

В статье раскрыт опыт кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы по подготовке научных кадров. Определены роль кафедры в системе научной работы и направления ее реализации членами кафедры.

Ключевые слова: кафедра, подготовка, научные кадры, научные проблемы, опыт.

In the article we open the experience of general pedagogics department and higher school pedagogics in preparation of scientific manpower. Department's role is specified in the system of scientific work.

Key words: department, preparation, scientific manpower, scientific problems, experience.

Актуальність даної проблеми зумовлена об'єктивною потребою вищої школи в підвищенні відповідальності кафедри за якість навчання й підготовки студентів в умовах ринкової економіки. Одним з пріоритетних завдань кафедри будь-якого профілю є підготовка наукових кадрів. За умов зростання вимог до вищої школи, до педагогічної зокрема, організація роботи вузівських кафедр значно ускладнилася й вимагає професійного управління. Управління як одного з видів діяльності, що передбачає:

- визначення завдань і умови їх реалізації;
- координацію дій учасників виконання поставленого завдання (управлінське рішення);
- розробку й застосування системи мотивацій членів трудового колективу;
- контроль, підведення підсумків виконання управлінського рішення.

Проблеми управління діяльністю кафедр ще не ставали предметом спеціальних досліджень. Окремі її питання відображалися в працях українських і російських учених: А. Алексюка, Б. Коротяєва, І. Прокопенка, В. Євдокимова, Т. Сорочан, Т. Рогової, М. Гадецького, В. Лозової, А. Троцько, С. Резника, В. Маркитина. Історичні аспекти проблеми управління вищою школою відображувалися в дослідженнях О. Микитюка, О. Друганової, Л. Зеленської, О. Глузмана, В. Курили та інших. Однак роль кафедри в системі підготовки наукових кадрів (досвід і перспектива) ще не ставала в полі зору науковців, що й визначило **мету** статті.

Основний виклад **змісту статті**. Ефективність роботи кафедри, як відомо, залежить від багатьох факторів – умов, серед яких слід зазначити такі: особистість завідувача кафедри; чітке визначення напрямів роботи кафедри; наявність потужного професорсько-викладацького колективу, співдружності його членів; систематичний контроль і оцінка діяльності кафедри; матеріально-технічне, методичне забезпечення діяльності кафедри.

До обов'язків завідувача кафедри, як свідчить аналіз роботи, входять:

- планування й аналіз виконання плану;
- підбір кадрів, безпосередня робота з ними (співробітництво);
- організація колективу кафедри;
- контроль за виконанням рішень, що прийняті ректоратом, кафедрою;
- створення сприятливого мікроклімату на кафедрі;
- мотивація праці членів кафедри, що полягає в регулюванні стимулів, що їх збуджують.

У зв'язку з цим напрямками діяльності завідувача кафедри слід уважати:

стратегічне управління кафедрою й зовнішні зв'язки; управління навчально-виховною діяльністю; управління науковою діяльністю; управління персоналом; матеріально-методичне забезпечення діяльності кафедри.

Реалізація управлінської, стимулюючої, організаторської функцій завідуючим кафедрою зумовлює такі вимоги до його особистості: наявність професійно-управлінської компетентності; організаційних якостей, що виявляються в уміннях організувати себе та підлеглих; ділових якостей (ставлення до справи, уміння стратегічно мислити, тактика діяльності); морально-вольових якостей, службової етики (толерантність, витримка, чуйність); політичної культури, громадянської позиції, ставлення до інтересів суспільства, а також працездатності як здатності й здібності до тривалої творчої діяльності.

Важливим у роботі завідувача кафедри є усунення таких помилок, що є характерними:

1. Перенос прийняття рішень на завтра, що зумовлюється невпевненістю, нерішучістю.
2. Виконання роботи не до кінця.
3. Прагнення зробити все одразу.
4. Прагнення все зробити самому.
5. Невміння правильно розмежувати функції між підлеглими.
6. Бажання перекласти провину на підлеглих.
7. Байдужість до питання організації й планування власної роботи.

Особливу роль відіграють контроль і оцінка діяльності кафедри, що передбачає звіт викладачів про виконання планів; звіт кафедри за навчальний і календарний роки; здійснення рейтингової оцінки діяльності викладачів і кафедри.

Ефективність діяльності кафедри залежить від взаємодії з деканом факультету, з іншими завідувачами, з ректоратом.

Серед напрямів роботи кафедри слід відзначити: планування її діяльності, види плану, розділи плану, конкретний їх зміст, план викладача; навчально-виховну діяльність; навчально-методичну роботу кафедри; зв'язок кафедри з іншими структурами навчального закладу, іншими освітніми установами, наукова робота посідає провідне місце. Наукова робота є важливим і необхідним складником діяльності кафедри для вищого навчального закладу. Кафедри залежно від наукового профілю, наукових напрямів, дисциплін виконують усі види досліджень – від теоретичних до дослідно-експериментальних робіт, мають свої особливості в проведенні науково-дослідницьких робіт.

Науково-дослідна робота викладачів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи складається із:

- участі в конкурсах грантів і програм;
- участі в роботі міністерських комісій. Наприклад, доктор педагогічних наук Трубавіна І.М. є організатором проведення міжнародних семінарів з кореляційної проблематики, учасником розробки програм

державної підтримки сім'ї й демографічного розвитку, нормативних документів Міністерства освіти і науки, а також здійснення експертизи проектів із соціальних проблем;

- роботи ради з психолого-педагогічних досліджень;
- редагування наукових збірників: а) педагогіка та психологія: зб.наук.пр. (ХНПУ імені Г.С. Сковороди); б) теорія та методика виховання: зб.наук.пр. (ХНПУ імені Г.С. Сковороди); в) гуманізація навчально-виховного процесу: зб.наук.пр. (Слов'янський держ. пед. ун-т); г) новий колегіум: зб.наук.пр. (Харків. нац. ун-т радіоелектроніки); д) акмеологія в Україні: теорія і практика: зб.наук.пр. (Київ. ун-т імені Бориса Грінченка);
- редагування монографій, наукових видань, посібників;
- опонування та рецензування докторських і кандидатських дисертацій;
- написання відгуків на автореферати дисертацій;
- участь у роботі спеціалізованих учених рад у вищих навчальних закладах України та зарубіжжя: проф. В.І. Лозова – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (докторська рада Д 64.053.04); Белгородському державному університеті (докторська рада Д 212.015.01); проф. С.Т. Золотухіна – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (докторська рада Д 64.053.04); Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (докторська рада Д 29.053.01); проф. В.М. Гриньова – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (докторська Д 64.053.04 і кандидатська ради К 64.053.06); проф. О.В. Попова – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (докторська Д 64.053.04 і кандидатська ради К 64.053.06); проф. Л.С. Рибалко – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (кандидатська рада К 64.053.06); проф. Т.В. Рогова – ХНПУ імені Г.С. Сковороди (докторська рада Д 64.053.07); Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка (кандидатська рада К 44.053.01).

Член-кор. НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, д-р пед. наук, проф. В.І. Лозова є членом експертної ради ВАКу України, а д-р пед. наук, проф. С.Т. Золотухіна – членом Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України.

Викладачі, докторанти, аспіранти кафебри загальної педагогіки та

педагогіки вищої школи беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних, університетських, науково-практичних конференціях, семінарах. Під керівництвом член-кор. НАПН України, д-ра пед. наук, проф. В.І. Лозової, д-ра пед. наук, проф. С.Т. Золотухіної, д-ра пед. наук, проф. В.М. Гриньової проводяться науково-практичні конференції молодих учених з питань методології наукових досліджень, сучасних освітніх технологій, профільного навчання (теорія, досвід, перспективи розвитку), педагогічні читання, присвячені відомим педагогам: А.І. Зільберштейну, І.Т. Федоренку, які віддали роки творчої праці кафедрі. Щорічно в червні на кафедрі проводиться конференція викладачів та аспірантів (відп. д-р пед. наук, проф. С.Т. Золотухіна, д-р пед. наук, проф. В.М. Гриньова).

Викладачі кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи організовують науково-дослідну роботу студентів з педагогіки. Плідно працюють зі студентами д-р пед. наук, проф. С.Т. Золотухіна, д-р пед. наук, проф. В.М. Гриньова, канд. пед. наук, доц. Л.М. Калашнікова, канд. пед. наук, доц. О.М. Кін, канд. пед. наук, доц. Л.Д. Зеленська, канд. пед. наук, доц. О.М. Лазарева.

Провідним напрямом наукової роботи кафедри є підготовка наукових кадрів. Цей напрям забезпечують 7 докторів педагогічних наук, професорів: Лозова В.І., Гриньова В.М., Попова О.В., Золотухіна С.Т., Трубавіна І.М., Рибалко Л.С., Рогова Т.В., провідні кандидати педагогічних наук, доценти: Калашнікова Л.М., Зеленська Л.Д., Кін О.М. На кафедрі відкрито аспірантуру зі спеціальностей 13.00.09 – теорія навчання, 13.00.07 – теорія та методика виховання, є 32 аспіранти 1 – 3 курсів, 4 докторанти. Під час розробки наукової проблеми керівник, консультант, як правило, враховує її важливість і актуальність, а також сферу інтересів установи, навчального закладу. Так, проблеми дидактики успішно досліджують аспіранти, докторанти під керівництвом д-ра пед. наук, проф., член-кор. НАПН України В.І. Лозової, виховний напрям наукового пошуку забезпечують д.п.н., професори Рибалко Л.С., Попова О.В., к.п.н., доцент Калашнікова Л.М. Питання професійної педагогіки досліджуються науковою школою д.п.н., проф. Гриньової В.М., історично-педагогічний аспект – д.п.н., проф.

Золотухіної С.Т.

Проблематика управлінських тем висвітлена в роботах, що виконуються під керівництвом д.п.н., проф. Рогової Т.В., а проблеми соціальної педагогіки знайшли відображення в працях д.п.н., проф. Трубавіної І.М.

У контексті даного напрямку здійснюються індивідуальні консультації науковими керівниками аспірантів і докторантів: діє навчальний семінар «Культура педагогічного дослідження» за авторською програмою докторів, професорів Золотухіної С.Т., Рибалко Л.С. Метою даного курсу є ознайомлення аспірантів з вимогами ВАКу України до робіт кандидатського рівня; розкриття особливостей підготовки досліджень педагогічного спрямування (теоретичних, експериментальних, історико-педагогічних) дисертацій із порівняльної педагогіки, надання конкретних порад щодо обґрунтування теми, формулювання наукового апарату, розкриття сутності проблеми, що досліджується; а також формулювання висновків, написання статей і тез. У межах даного семінару проходять зустрічі з науковцями університету, конференції спільно з Науково-дослідним інститутом педагогіки та психології імені В.О.Сухомлинського.

Ефективність науково-дослідної роботи кафедри в напрямі підготовки наукових кадрів, як відомо, рахується співвідношенням кількості тих, хто вступив до аспірантури, докторантури, і кількістю захищених дисертацій принаймні в процесі року після закінчення. І це витримується кафедрою.

Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи неодноразово ставала переможцем університетського конкурсу з науково-дослідної роботи (2000, 2003, 2006, 2008 рр.).

УДК 378.147: 101

М.Д. Култаєва

**РОЛЬ КАФЕДРИ ФІЛОСОФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ВЧИТЕЛІВ**

У статті розглядаються можливості й перспективи реалізації призначення кафедри філософії в педагогічних університетах. Показана

й розкрита роль кафедри філософії в світоглядному, національно-патріотичному й громадянському вихованні студентів. Кафедри філософії в сучасних університетах повинні бути своєрідними методологічними центрами, де здійснюються міждисциплінарні синтези наукового знання. Показано внесок кафедри філософії до оптимізації студентського самоуправління й до культури свободи як складника демократії.

Ключові слова: кафедра, філософія, університет, культура свободи, міждисциплінарний синтез, студентське самоуправління, національна ідея, демократія.

В статье рассматриваются возможности и перспективы реализации предназначения кафедры философии в педагогических университетах. Показана и раскрыта роль кафедры философии в мировоззренческом, национально-патриотическом и гражданском воспитании студентов. Кафедры философии в современных университетах должны быть своеобразными методологическими центрами, где осуществляются междисциплинарные синтезы научных знаний. Показано вклад кафедры философии в оптимизацию студенческого самоуправления и в культуру свободы как составляющей демократии.

Ключевые слова: кафедра, философия, университет, культура свободы, междисциплинарный синтез, студенческое самоуправление, национальная идея, демократия

The article deals with possibilities and perspectives of the fulfillment of the predetermination of the philosophy department in the pedagogical universities. There is showed the role of the philosophy department in the development of the outlook, in the national-patriotic education and civic education of the students. The philosophy departments of the universities must be developed into centers of the methodology where is producing scientific the knowledge as the interdisciplinary synthesis. Is explicated the contribution of the philosophical department to the optimization of the student self-government and to the culture of the freedom as component of the democracy.

Key words: department, philosophy, culture of the freedom, interdisciplinary synthesis, the student self-government, national idea, democracy.

Постановка проблеми. Кафедра філософії більше, ніж будь-яка інша, пов'язана з ідеєю університету, духом часу та ідеєю академічної спільноти, яка є прообразом громадянського суспільства. Усе це дозволяє стверджувати, що статус кафедри філософії в університетах, особливо педагогічних, також визначається ідеєю Європи, комплекс смислів якої,

передусім свобода, відповідальність, служіння істині, верховенство права й християнська етика, виступають орієнтирами діяльності університетських філософів. Як відомо, ефективною формою самоорганізації останніх виступає кафедра.

Актуальність дослідження. Для педагогічних університетів до цього комплексу треба додати ще національну ідею в її сучасному вигляді, адже вчитель зростає, стверджується й реалізує свою гуманістичну місію в повному обсязі лише на теренах своєї національної культури, привносячи до неї духовні здобутки всього людства. Цей синтез ідей у загальних рисах визначає функціональний потенціал і завдання кафедр у педагогічному університеті. Адже їх об'єднує спільне завдання сприяти розвитку не тільки науки, а й освіти.

Мета статті: розкрити роль кафедри філософії в сучасній вищій школі та в професійній підготовці вчителів.

Викладосновного матеріалу. Філософія завжди впливала й продовжує впливати на розвиток освіти й культури. Навіть саме поняття «освіта», історія його становлення й розширення обсягу до метатеоретичного рівня є наслідком інтенсивного мозкового штурму проблеми культури й свободи, який здійснювався у ХІХ ст. спільними зусиллями кількох генерацій університетських філософів. Аналізуючи перетворення поняття освіта (Bildung) на філософську категорію, відомий німецький філософ сучасності Г.Г. Гадамер підкреслює, що воно найтіснішим чином пов'язано з поняттям культури й у підсумку позначає специфічно людський спосіб перетворення природних нахилів та можливостей. Остаточне шліфування цього поняття завершилося між Кантом і Гегелем» [1, с.51]. У цьому розумінні освіта є принципово незавершеним завданням як окремої людини, так і всього людства. Адже формування першої відбувається протягом усього життя, а цивілізаційний процес у його соціогенетичному й психогенетичному вимірах триває протягом усієї людської історії. Європейська ідея університету також коеволюціонує разом із поняттям «освіта», набуваючи загальнолюдського значення. На необхідність збереження й посилення гуманістичного складника в сучасному розумінні призначення й покликання

університету звертали й продовжують звертати увагу багато дослідників [3]. Але для реалізації цього надскладного завдання вищим освітнім закладам необхідна підтримка кафедр філософських дисциплін, активізація їхньої діяльності, бо вони повинні розширювати межі своїх професійних уповноважень, щоб бути в змозі діагностувати стан культури й суспільства, здійснювати теоретичні розвідки в площині можливого й неможливого. До речі, тут немає дрібниць.

Університетський філософ уже за своїм покликанням і суспільним призначенням не може ставитися байдуже до симптомів культурної деградації. Нагадаю так звану практику «непрямих повідомлень» як вступу до звичайної академічної лекції. Це залюбки робив видатний філософ сучасності М. Гайдеггер. Наведу його зауваження, адресоване німецьким студентам, яким само слово «університет» здавалося старомодним і незграбним. Отже, Гайдеггер зауважує з цього приводу: «Напевно, ніхто з присутніх не замислювався серйозно над тим, що відбувається, коли ви замість слова «університет» кажете «уні» (нім. варіант скорочення, відповідає українському «універ», що також стало поширеним у вітчизняній молодіжній субкультурі – М.К.). У такому скороченні, як «уні», є щось від «кіно». Щоправда, кінотеатр відрізняється від вищої школи. Проте назвисько «уні» не є випадковим чи тимчасовим. Хто знає, може, воно вже стало доречним, і ви відвідуете й закінчите саме оте «уні». Питання полягає в тому, провісником якого порядку виступає поширення мовних інновацій. Адже це може бути таким порядком, за якого легко втратити самих себе» [2, с.18 – 19]

Наша повсякденна й наукова комунікація, стаючи предметом філософської рефлексії, указує на проблемні зони духовного буття людини. Це торкається також і термінології сучасного людинознавства. Так, останніми роками ми майже втратили або зробили маргінальним термін «формування», який утворює смисловий центр поняття «освіта». Це трапилося на пострадянському просторі, через упереджену ревізію марксизму в період перебудови передусім завдяки зусиллям кафедр філософії, які під гаслом оновлення відмовлялися також і від гуманістичної

філософської культури, яка вибудовувалася століттями. Повертаючись до метатеоретичної значущості поняття «формування», треба звернути увагу на його евристичний потенціал, адже воно було й залишається змістовно наповненим, бо містить у собі ідею свободи, емансипації, активності суб'єкта в процесі своєї життєтворчості та відповідальність за її наслідки.

Складниками цього поняття є самоосвіта й самовиховання, які у філософсько-педагогічній площині виступають корелятами поняття автономії університету. В свою чергу, їхній зміст указує на ідею академічної спільноти, що принципово здатна до самоорганізації й саморозвитку. Академічна спільнота в контексті ідеї університету є єдністю професорів, викладачів, наукових співробітників і студентів. Ця єдність реалізує себе в межах академічного життя, підпорядкованого вищій меті освіти – служінню науці й людству. Безперечно, ця ідея за сучасних умов потребує модернізації. Сьогодні академічна спільнота вже не є такою, як була колись у європейських університетських центрах. Але саме в ній здійснюється громадянське виховання майбутнього вчителя, прищеплюються навички демократичної культури свободи. Сам статус академічної спільноти як інтелектуальної еліти змушує її ставити до себе високі культурні й моральні вимоги. Феномен корупції в освіті, порушення професійної етики – це найбільш помітні, але далеко не останні ознаки розпаду академічної спільноти й утворення специфічного владного балансу (на зразок шантажування) між студентами й викладачами. Коливання хвилі взаємозвинувачень витісняє далеко на задній план завдання духовного виробництва, здійснювати яке покликані університетські кафедри. Подолати цю тенденцію саморуйнації академічної спільноти здатний розвиток самоуправління. Передусім тут треба подолати його симулятивні практики, які набули поширення останніми роками. Ідеться про студентське самоуправління, яке в карикатурний спосіб намагається брати на себе функції викладачів та освітніх менеджерів (навіть професорів і ректора), не маючи на це ані правових підстав, ані досвіду й кваліфікації. Така модель позірного самоуправління є дуже небезпечною, бо породжує ілюзію, що складні проблеми можна розв'язувати простими шляхами й засобами.

Студентське самоуправління починається там, де студенти займаються самоорганізацією свого життя як складника академічної спільноти. Це торкається побуту, волонтерської праці в бібліотеках та кабінетах університету, прибирання території університету, організації силами студентів старших курсів консультацій для першокурсників, їх патронаж тощо, не говорячи вже про різні види самодіяльності й розвитку творчого потенціалу студентів (студентський театр, радіомовлення тощо), боротьба за здоровий спосіб життя. Кафедра філософії вбачає своїм першочерговим завданням прояснення рольової реальності студента й педагога, сфер їхньої інтенсивної співпраці й тих сфер, де принципового значення набуває авторитет викладача.

Підкреслю, що мається на увазі не авторитарний стиль викладання, навчання й виховання, а професійний авторитет професорсько-викладацького складу кафедр. Зрештою, тут йдеться про між поколінням справедливність, відповідальність старшої генерації суспільства за якісний склад молоді. Саме професійний авторитет викладачів є гарантією успішної професійної самореалізації студента. Адже, вступаючи до педагогічного університету, молода людина посилює ризики в своїй життєтворчості, бо ця професія потребує максимальної самовіддачі.

Особливо треба зупинитися на формуванні світоглядної культури майбутнього педагога. Світоглядний плюралізм сьогодні стає реальністю, хоча молоді бракує досвіду й уміння обирати світоглядні пропозиції або ж принаймні орієнтуватися в них. У періоди криз та соціальної невпевненості люди часто обирають ірраціональні світоглядні орієнтири, захоплюються езотерикою тощо. Серед учителів є також пропагандисти езотеричних учень. Але світоглядна культура майбутнього вчителя не повинна містити в собі ті настанови, які пов'язані із забобонами, містикою тощо, щоб запобігти руйнації дитячої психіки. Саме тому кафедра філософії повинна сконцентрувати свої зусилля на світоглядному вихованні майбутніх учителів.

Не менш важливим є національно-патріотичне виховання на прикладі української філософської традиції. Прояснення сучасної національної ідеї,

розкриття її людинотворчого потенціалу потребує мобілізації зусиль усіх без винятку членів кафедри філософії. Попри такі масштабні цивілізаційні й загальнонаціональні завдання, які сьогодні стоять перед університетськими кафедрами, визначення їхньої освітньої та соціальної ролі супроводжується в сучасному філософсько-освітньому дискурсі інтенсивними пошуками консенсусу щодо її майбутнього як структурної одиниці сучасної вищої освіти. Адже в межах цього дискурсу вимальовується низка діаметрально відмінних теоретичних пропозицій, які, на думку їхніх авторів, здатні привести до спільної мети всіх тих, хто занепокоєний долею сучасної освіти – до покращення її якості й забезпечення релевантності тим культурним і соціальним завданням, які сьогодні стоять перед освітою [див. 4, с.57 – 65].

Розглянемо дещо детальніше ці позиції, щоб потім з урахуванням конструктивних моментів різних підходів визначити актуальну й перспективну ролі кафедри філософії в підготовці педагогічних кадрів. Так, ті представники сучасного освітнього менеджменту, які вбачають в освіті бізнес-проект, намагаються комерціалізувати університет, перетворити його на фабрику продукування знань, кафедра як дисциплінарно визначений осередок освіти й виховання спеціалістів зникає, перетворюючись на заклад, який є чимось на зразок цеху на виробництві. Тут працює не роками сформований науково-педагогічний колектив, а тимчасові команди, які не несуть відповідальності за формування особистості майбутнього спеціаліста.

Інша позиція є традиційною, узгодженою з європейською ідеєю університету, де освіта як надмета перевищує емпірично визначені профілі освіти, мету конкретних освітніх закладів. Кафедра в цьому контексті виступає оберегом культури знання й дослідження, носієм етосу науки й викладацької діяльності, відповідає не тільки за рівень знань і здобуті компетентності, а й за розвиток особистості молодого науковця, якому мають бути притаманні свобода й сміливість наукового пошуку, визнання права на помилку та її виправлення, висока відповідальність як передумова всього того, про що сказано вище. Ця позиція попри її привабливість

також не є досконалою. Наукові школи, що складаються на кафедрах, або ж наукові співтовариства, можуть перетворюватися на осередки консерватизму, гальмувати розвиток науки, спричиняти в окремих, але далеко не поодиноких випадках, деградацію науковців і педагогів. Окрім того, занадто виражена тенденція відокремлення кафедр за предметною диференціацією суперечить логіці сучасних наукових досліджень, які все більшою мірою стають міждисциплінарними.

Але перспективним є комплементарне застосування обох підходів у визначенні місця й ролі сучасних кафедр у підготовці науково-педагогічних кадрів. Суто утилітаристський підхід до структурної реорганізації навчальних закладів є неприпустимим особливо для педагогічних університетів, де освіта є не просто здобуттям компетентностей, умінь, навичок і навіть певного рівня педагогічної майстерності, а розвитком особистості, трампліном, що надає поштовх для професійного зростання, яке в ідеалі повинно тривати протягом усього життя.

Вимога освітянської професіоналізації навчального процесу всіх без винятку дисциплін, що викладаються в педагогічних вишах, для свого успішного втілення потребує теоретичного роз'яснення й методологічного забезпечення, а також прояснення ролі педагога як в освітньому просторі, так і за його межами. Сьогодні це стає першорядним завданням кафедри філософії в педагогічному університеті.

Саме філософія прояснює логіку утворення міждисциплінарних синтезів, без яких сьогодні неможлива жодна наука. Та суперечка між факультетами, гонитва за пріоритетами і як наслідок цього владні змагання на арені навчального плану міждисциплінами гуманітарного й природничого циклів, типові для попередніх століть, мабуть, відійшли у минуле, хоча історична й комунікативна пам'ять інколи мимоволі відтворюють їхні парадоксальні моменти. Однією з головних функцій філософії сьогодні є так зване «наведення мостів» між різними теоретичними й практичними дисциплінами, засвоєння яких є суттєвою частиною професійної підготовки майбутнього вчителя. Не вдаючись до деталізації утворення міждисциплінарних синтезів, зауважу, що саме філософія визначає ті

дотичні сфери, де відбувається синтез різних дисциплін та активізується проведення міждисциплінарних досліджень.

Виходячи з цього, кафедра філософії в педагогічному університеті повинна зосередити свої зусилля на світоглядній і методологічній культурі майбутніх педагогів, кожний з яких на своєму робочому місці повинен бути освітнім філософом. Це означає здатність чинити раціональний вибір між різними освітніми пропозиціями в конкретних соціокультурних контекстах, бути відкритим до інновацій, уміти й бажати переучуватися, як цього вимагає прискорення темпів духовного виробництва, організовувати на своєму локальному рівні систему безперервної освіти, інвестувати в розвиток власної особистості, бути експертом як з науково-педагогічних, так і практично-педагогічних проблем, тобто з проблем життєтворчості, включаючи філософію мистецтва жити.

Усвідомлюючи свою масштабну роль у підготовці майбутніх учителів, кафедра філософії намагається координувати свою роботу з іншими кафедрами, передусім з кафедрами психолого-педагогічних дисциплін. Цьому сприяє залучення кафедри філософії до роботи Інституту педагогіки і психології, створення на базі кафедри Центру філософії освіти. Підсумком роботи в цьому напрямі можна вважати проведення щорічних (з 1998 р.) міжнародних науково-практичних конференцій під спільним гаслом «Освіта і доля нації», створення дискусійних клубів на різних факультетах, стимулювання філософської творчості студентів (конкурси на найкращий філософський твір, студентську наукову роботу тощо)

Отже, кафедра філософії постійно розширює свій функціональний діапазон, активно впливає на формування особистості майбутнього вчителя. Ті виклики, які сьогодні ставить суспільне життя перед освітою, торкаються й філософії, яка, стверджуючи своє суспільне призначення, робить свій внесок до самоствердження педагогічного університету в часи радикальних культурних зрушень, до формування вчителів нової генерації

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гадамер Х.Г. Истина и метод. – М: Прогресс. 1998 – 489 с.
2. Култаєва М.Д. М. Гайдеггер у спогадах колег та учнів // Мартін Гайдеггер очима сучасності. Перекл. з нім, передмова й додатки Марії

Култаєвої. – К.: Стилос, 2002. – 128 с.

3. Култаєва М. Апологетичний наступ філософії: німецький досвід // Філософська думка. – 2010. – № 2. – С. 57 – 67.

4. Winterhoff V., Thielen E. Persönlichkeiten statt Tyrannen, oder wie junge Menschen in Leben und Beruf ankommen. Gütersloh Gütersloher Verlagshaus. – 2010. – 189 S.

УДК 613.2.

**Л.В. Подрігало, С.А. Пашкевич,
М.І. Галашко, Л.В. Коник, В.А. Тихонова,
Г.С. Чесноков, І.В. Сидорко, М.В. Ісаєва**

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВОЇ РОБОТИ КАФЕДРИ ОЗДОРОВЧОЇ ТА ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито напрями наукової роботи кафедри, видання наукової друкованої продукції, участь у роботі наукових форумів, обмін досвідом, висвітлена робота співробітників кафедри зі школярами в Малій академії наук.

Ключові слова: наукова робота, напрями наукової роботи кафедри оздоровчої та лікувальної фізичної культури.

В статье раскрыты направления научной работы кафедры, издание печатных работ, участие в работе научных форумов, обмен опытом, освещена работа сотрудников кафедры со школьниками в Малой академии наук.

Ключевые слова: научная работа, направления научной работы кафедры оздоровительной и лечебной физической культуры.

The department of health physical culture and kinesitherapy of faculty of physical education is implement research works the results of which drawn on both in educational and training process. Contract about a collaboration with many educational and scientific establishments, which are engaged in the questions of study of health of children and teenagers allow fastness to inculcate in an educational process the results of modern scientific researches, directed on the prophylaxis of diseases and strengthening of health of children including by facilities of physical education.

Key words: scientific work, effectiveness of educational work of The department of health physical culture and kinesitherapy.

Актуальність теми. Суттєві зміни в суспільстві взагалі та на ринку

праці зокрема зумовлюють необхідність обґрунтування й розробки нових підходів щодо покращення рівня підготовки майбутніх фахівців. На зміну практично «школярським» підходам у вищій школі приходять нові, ті, що будуються, насамперед, на позитивній мотивації до оволодіння необхідним обсягом знань, навичками та вміннями, що становлять своєрідний «скелет» майбутнього фаху. Якщо в колишньому СРСР основна маса навчального матеріалу була регламентована, і кожен студент отримував завдання, скільки навчального матеріалу він повинен вивчити, то на сьогодні в Україні ситуація змінилася докорінно. Згідно із законодавством, у галузі освіти [1 – 4] практично на всіх її рівнях передбачений розподіл на державний та інший (дошкільний, шкільний, самостійний тощо) компоненти. Тобто, окрім обов’язкової складової частини знань, умінь і навичок виділяється й та, що передбачає самостійну роботу, роботу за інтересами, таку, що дозволяє виявити схильності дітей, учнів та студентів, надати їм можливості додаткового розвитку та зростання навчально-виховного потенціалу.

Таким чином, перед викладачем постає ще одне важливе завдання – як у межах наявних видів навчально-педагогічної праці зацікавити, заохотити студентів до оволодіння майбутнім фахом, якісно підвищити рівень їхньої підготовки. На наш погляд, одним з перспективних напрямків вирішення цього завдання є застосування основних напрямків науково-дослідної роботи кафедри, розгляд можливих зв’язків якої з навчальною роботою й становить **мету нашого дослідження**.

Матеріали й методи. Як матеріали й методи були використані відомості наукових звітів кафедри оздоровчої та лікувальної фізичної культури, основним методом дослідження був метод системного аналізу [5].

Результати та їх обговорення. Аналіз отриманих результатів дозволив розробити схему впливу наукової діяльності на якість підготовки студентів та оцінки її можливого впливу (мал. 1).

Основними напрямками наукової роботи кафедри повинні бути визнані такі:

- Участь у виконанні науково-дослідних робіт (НДР), творча

співпраця з провідними науковими організаціями та закладами України.

- Організаційно-наукова робота, співпраця в Проблемній комісії МОЗ та АМН України «Охорона здоров'я дітей шкільного віку та підлітків».

- Видання наукової друкованої продукції (статті, тези, монографії тощо) за результатами виконаних досліджень.

- Участь у роботі наукових форумів (конференцій, з'їздів, симпозіумів), обмін досвідом.

- Робота з творчою молоддю (керівництво виконанням дипломних робіт, робота в Малій Академії Наук (МАН), надання необхідних консультацій, профорієнтаційна робота).

- Наукове рецензування проектів та звітів НДР, дисертацій та авторефератів.

- Науково-просвітницька робота – виступи в ЗМІ (газети, телебачення, електронні видання) з актуальних питань сьогодення, за допомогою результатів, отриманих у наукових дослідженнях.

Виконання НДР дозволяє не тільки вирішити актуальні наукові проблеми й завдання, цей напрямок роботи надає можливість доповнити наявні навчально-методичні матеріали отриманими результатами, що дає змогу суттєво підвищити рівень обізнаності студентів, безперечно, покращує ефективність навчання. Так, протягом 2009–2010 рр. співробітники кафедри брали участь у виконанні НДР «Гігієнічне обґрунтування спрямованості харчування спортсменів силових видів спорту» (№ державної реєстрації 0108U005251), яка здійснюється спільно з кафедрою гігієни та екології № 2 Харківського національного медичного університету. Було вивчено динаміку адаптаційно-компенсаторних реакцій спортсменів армспорту та спортсменів-гирьовиків різного рівня майстерності протягом тренування та під час змагань, досліджені та узагальнені енерговитрати спортсменів [6]. Отримані відомості дозволили обґрунтувати рівень споживання енергії спортсменами силових видів спорту на різних етапах тренування та підготовки до змагань. На підставі результатів біохімічного аналізу показників зроблено висновок про ключову роль антиоксидантної системи у формуванні високих функціональних можливостей спортсменів, що

дозволяє прогнозувати успішність їх виступів [7].

Наукова робота кафедри здійснюється в творчій співпраці з науковими колективами провідних закладів України. На цей час договори про творчу співпрацю укладено з Інститутом гігієни та медичної екології імені О.М. Марзеєва АМН України, Інститутом охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України, кафедрою спортивної медицини та валеології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Наукове співробітництво, що обумовлено цими договорами, спрямоване на розробку ефективних заходів збереження психічного й фізичного здоров'я дітей і підлітків шкільного віку, впровадження фізіолого-гігієнічних рекомендацій щодо оптимізації навчання та життєдіяльності. Виконання наукових робіт значно скорочує термін упровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес, дозволяє суттєво підвищити рівень обізнаності студентів.

Згідно з чинним порядком, Проблемні комісії МОЗ та АМН є координуючим і методичним центром наукової роботи в певних галузях [8]. Співпраця проф. Подрігала Л.В. у комісії «Охорона здоров'я дітей шкільного віку та підлітків» дозволяє застосовувати в навчальному процесі найновіші відомості щодо стану здоров'я дітей і підлітків, забезпечити практичні заняття необхідним матеріалом для розробки ситуаційних завдань, оновлення лекційного матеріалу тощо.

Науково-видавницька робота та участь у роботі наукових форумів надають працівникам кафедри не тільки нову інформацію, але й сприяють створенню нових контактів, обміну досвідом, що не може не відбиватися на рівні викладання навчальних дисциплін. Протягом 2009 – 2010 років співробітники кафедри надрукували 34 роботи, серед яких є монографія, статті, тези, посібники, узяли участь у 13 конференціях і симпозіумах, присвячених актуальним питанням розвитку вищої школи, оцінці стану здоров'я дітей і молоді, упровадженню новітніх технологій у наукову й навчальну роботу. Це суттєво збагатило педагогічний арсенал кафедри, дозволило оперативно надати студентам інформацію, яка ще не міститься в навчальній літературі, тобто практично недоступна для них.

Наукова робота з молоддю дозволяє не тільки допомогти їй перейти від теоретичного засвоєння знань до їх практичного впровадження шляхом створення наукових робіт (дипломів, науково-дослідних робіт МАН), вона має ще деякі важливі моменти. По-перше, це відбір майбутніх науковців, які зможуть пов'язати свій життєвий шлях з науково-педагогічною діяльністю. По-друге, це профорієнтаційна робота, коли ще на шкільній лаві дитина отримує необхідну інформацію про майбутню професію й робить свій вибір усвідомлено. Проф. Подрігало Л.В. є членом Ради Харківського територіального відділення МАН України (хіміко-біологічне відділення, секція «Медицина»), головою обласного журі огляду-конкурсу науково-дослідних робіт школярів у секції «Медицина». У 2010 році робота, виконана на кафедрі ученицею ліцею № 89 Харківської міської ради Харківської області Шкільнюк Мариною «Вплив на функціональний стан негативної інформації, що міститься в телепередачах» посіла II місце на обласному етапі.

Наукове рецензування та експертиза також посідають важливе місце в науковій роботі кафедри. Протягом 2009 – 2010 років здійснювалося наукове рецензування проектів НДР, звітів про виконання НДР та проектів науково-методичних розробок. Проф. Подрігало Л.В. виступив експертом і рецензентом Проекту НДР «Визначити статеві-вікові особливості розумової працездатності учнів основної школи» (керівник – д.м.н., с.н.с. Г.М. Даниленко). Рецензувалися такі заключні звіти НДР:

«Наукове обґрунтування використання методів діагностики потенціалу здоров'я дітей при оцінці комплексного впливу чинників навколишнього середовища», керівник НДР – зав. лабораторією популяційного здоров'я ІГМЕ АМНУ, д.м.н., ст. наук. сп. Бердник О.В.

«Визначити вплив медико-соціальних чинників на формування здоров'я дітей середнього шкільного віку», виконаної в ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України», керівник – д-р мед. наук, ст. наук. співроб. Даниленко Г.М.

Також була здійснена експертна оцінка роботи Харківської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 59 Харківської міської ради

Харківської області та наданий відзив щодо підтвердження її статусу «Школи сприяння здоров'ю».

Крім цього, проф. Подрігало Л.В. виступав як офіційний опонент та рецензент 1 докторської та 2 кандидатських дисертацій, присвячених актуальним проблемам гігієни дітей і підлітків, надавав відгуки на 4 автореферати дисертацій.

Аналіз матеріалів дисертацій, звітів та проектів дає змогу суттєво вдосконалити навчальну роботу, оскільки вони присвячені розробці перспективних напрямків сучасної науки. Таким чином, до навчального процесу впроваджуються найсвіжіші результати, наукова робота із студентською молоддю отримує необхідну корекцію, кафедра отримує інформацію щодо перспективних методів та методик тощо.

Продовжується санітарно-просвітницька робота щодо пропаганди здорового способу життя, висвітлювання результатів наукових досліджень у засобах масової інформації. Протягом 2009 – 2010 років проф. Подрігало Л.В. неодноразово виступав у друкованих та електронних виданнях з актуальних питань гігієни дітей і підлітків, гігієни харчування. Наведення у виступах результатів наукових досліджень (у тому числі й кафедри) значно підвищує їх інформаційну цінність, підкреслює науковий авторитет кафедрального колективу.

Вплив наукової діяльності кафедри на якість навчальної підготовки поданий на рис.

Висновки. Таким чином, здійснене дослідження дозволяє вважати, що різноманітні напрямки наукової роботи кафедри дають змогу підвищити ефективність навчальної роботи за рахунок оптимізації інформаційного складника, створення позитивної мотивації в студентів, проведення відповідної відбірної й профорієнтаційної роботи, переходу від суто теоретичного викладання до практичного вирішення нагальних проблем, з якими майбутнім учителям прийдеться зіткнутися в своїй педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628 – III, 11.07.2001 р.
2. Закон України «Про професійно-технічну освіту» № 103/98 –ВР,

10.02.1998 р.

3. Закон України «Про загальну середню освіту» № 651-XIV, 13.05.1999 р.

4. Закон України «Про вищу освіту» № 2984-III, 17.01.2002 р.

5. Славин М.Б. Методы системного анализа в медицинских исследованиях. — М.: Медицина, 1989. — 304 с.

6. Подрігало Л.В. Динаміка функціонального стану спортсменів гирьового спорту протягом тренування (Подрігало Л.В., Пашкевич С.А., Галашко О.І. та інші) // Слобожанський науково-спортивний вісник. — 2009. — № 1. — С.79 – 83.

7. Подригало Л.В. Исследование динамики биохимических показателей спортсменов-рукоборцев в соревновательном и тренировочном периодах подготовки (Подригало Л.В., Галашко Н.И., Пашкевич С.А. и др.) // Проблемы физкультурного образования: содержание, направленность, методика, организация. — Мат. I Международного научного конгресса. — Белгород, 2009. — С. 41 – 45.

8. Коренєв М.М. Роль Проблемної комісії МОЗ та АМН України «Охорона здоров'я дітей шкільного віку та підлітків» у міжгалузевій співпраці щодо збереження та зміцнення здоров'я дітей (Коренєв М.М., Даниленко Г.М., Подрігало Л.В., Бориско Г.О.) // Моніторинг здоров'я школярів: міжсекторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів. — Мат. науково-практичної конференції з міжнародною участю. — Харків: ДУ «ІОЗДП АМНУ», 2009 — С.3 – 11.

УДК 378. 147:371.13.001.76

О.В. Попова

РОЛЬ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються роль і значення кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи в процесі підготовки майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності. Обґрунтовується система роботи кафедри в цьому напрямі, складниками якої визначено навчально-пізнавальну діяльність; навчально-дослідницьку, науково-дослідну роботу зі студентами та позааудиторну виховну роботу творчого характеру.

Ключові слова: кафедра, інноваційна професійна діяльність, підготовка, майбутній учитель.

В статье раскрываются роль и значение кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы в процессе подготовки будущих учителей к инновационной профессиональной деятельности. Обосновывается система работы кафедры в этом направлении, составляющими которой определены учебно-познавательная деятельность; учебно-

исследовательская и научно-исследовательская работа со студентами и внеаудиторная воспитательная работа творческого характера.

Ключевые слова: кафедра, инновационная профессиональная деятельность, подготовка, будущий учитель

A role and meaning of general pedagogy and pedagogy of higher school subdepartment in process of training future teachers for innovative professional work is carried out in the article. The system of work of pedagogy subdepartment in that direction which component parts are educational-cognitive, educational-research and research scientific work with students and creative kind of extracurriculum educational work is grounded.

Key words: subdepartment, innovative professional work, training, future teacher.

Глибокі соціально-політичні, духовні й економічні зрушення, що відбуваються в суверенній, демократичній Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має забезпечити умови розвитку й самореалізації кожної особистості, пріоритетність загальнолюдських цінностей, формування поколінь, здатних навчатися протягом життя, створення й розвиток цінностей громадянського суспільства. Вирішити ці завдання в змозі тільки вчитель з яскраво вираженою творчою спрямованістю, здатний до організації своєї професійної діяльності на інноваційному рівні. Тому проблема підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності сьогодні має надзвичайно важливе педагогічне й соціальне значення. Важливу роль у вирішенні цих завдань відіграє кафедра загальної педагогіки, яка в змозі здійснити науково-методичне забезпечення підготовки майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності в межах університету.

Проблемі підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності присвячена досить велика кількість наукових розробок, у яких розглядаються різні аспекти: вивчення психологічної готовності педагогів до нововведень (Л. Максименко); проблеми психолого-педагогічної підготовки вчителя до інноваційної діяльності (Н. Клокар, О. Козлова), створення спеціальної системи підвищення кваліфікації, що дозволяє цілеспрямовано формувати готовність керівників і педагогів до здійснення інноваційної діяльності

(О. Козлова, Є. Макагон); роль безперервної та післядипломної освіти для готовності прийняття нововведень учителем, його творчого вдосконалення, підвищення фахового рівня (В. Бондар, І. Зязюн).

Метою статті є розкриття системи роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності.

Підготовку майбутнього вчителя до інноваційної діяльності слід здійснювати, ґрунтуючись на особистісно-діяльнісному та компетентнісному підходах.

Інноваційна діяльність, у силу своєї надзвичайної складності, потребує особливої уваги до особистісного фактору під час підготовки до неї майбутнього фахівця. З цього приводу В. Сластьонін і Л. Подимова [5] слушно зазначають, що поєднання особистісного й діяльнісного аспектів є винятково важливим, бо саме в такий спосіб досягається необхідна цілісність образу вчителя-новатора.

У контексті особистісно-діяльнісного підходу готовність учителя до інноваційної професійної діяльності визначається науковцями як єдність її структурних і функціональних компонентів у взаємозалежності та взаємозв'язку.

Звернення до компетентнісного підходу зумовлено тим, що, з нашого погляду, саме компетентність є найважливішим показником професіоналізму, готовності людини до здійснення тієї чи іншої діяльності.

Інноваційна компетентність учителя – складна, інтегративна якість фахівця, що зумовлюється особливостями інноваційної діяльності (передусім її творчим характером та спрямованістю на дослідно-експериментальну роботу); структура цієї якості містить чотири компоненти: теоретично-змістовий (базовий), професійно-діяльнісний (практичний), професійно-дослідний (творчий) і професійно-особистісний.

Інноваційна компетентність учителя, з нашого погляду, – це система знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення.

Інноваційну компетентність учителя ми розглядаємо як сукупність певних метакомпетенцій, до яких відносимо:

- інформаційно-гностичну компетентність – обсяг світоглядних, психолого-педагогічних, науково-методичних знань для здійснення інноваційної діяльності, а також здатність для їх набуття;
- інтелектуально-творчу компетентність – володіння комплексом інтелектуально-логічних (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизація), а також інтелектуально-евристичних умінь (аналогія, фантазія, гнучкість, критичне мислення); навички педагогічної імпровізації;
- регулятивну компетентність – цілепокладання та планування; мобілізація та стійка активність; оцінювання результатів діяльності; рефлексія;
- організаційно-комунікативну компетентність – емоційна стійкість; здатність до нестандартного, творчого вирішення завдань у процесі педагогічного спілкування; уміння встановлювати психологічний контакт;
- дієво-творчу компетентність – проєктивні, прогностичні, предметно-методичні, організаторські й експертні вміння й навички.

Порівняльний аналіз суті понять «готовність до професійної діяльності» та «професійна компетентність» дає підстави визнати їх близькість, певну тотожність, тому вважаємо правомірним визначити мету підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності як формування в нього інноваційної компетентності.

Робота кафедри з підготовки майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності повинна мати системний характер, тобто здійснюватися в усіх видах навчально-виховної роботи зі студентами. Так, зазначена робота має починатися на аудиторних заняттях уже на першому курсі. На старших курсах доцільно, як довела практика, запровадити спецкурс з основ педагогічної інноватики.

Велике значення для розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності має науково-дослідна

робота викладачів кафедри зі студентами, адже вона спрямована на поглиблення мотивації творчої професійно-педагогічної діяльності студентів, сприяє поглибленню теоретичних знань студентів про педагогічну творчість, розвитку творчого мислення студентів, озброєнню студентів дослідницькими вміннями для здійснення цієї діяльності.

Важлива роль науково-дослідної роботи в підготовці майбутніх учителів до педагогічної творчості зумовлюється низкою чинників. По-перше, як зазначають дослідники, темп генерації знань сьогодні настільки високий, що випускник вищого навчального закладу тільки тоді може бути обізнаний у нових сучасних освітніх концепціях, технологіях навчання й виховання, якщо він безпосередньо бере участь у наукових розробках. Принцип поєднання наукової роботи з навчанням є дієвим фактором у формуванні інноваційно-творчої компетентності майбутнього фахівця.

По-друге, заохочення студентів та участь їх у науково-дослідній роботі сприяє розвитку в них самостійності й ініціативності, індивідуального професійного стилю, творчих здібностей, без чого неможливе здійснення професійної діяльності на високому рівні.

Залучення студентів до позааудиторної роботи за цим напрямом сприяє розв'язанню певних суперечностей, що склалися в сучасних педагогічних ВНЗ, як-от:

- між гострою соціальною потребою в педагогічній науці та її заниженим статусом, обумовленими ще не подоланими командно-адміністративними методами управління, зневажливим ставленням практичних педагогів до рекомендацій учених;
- між реальним станом науково-дослідної роботи майбутніх учителів і суспільними потребами у фахівцях нової формації, які володіють вміннями інноваційної діяльності, навичками наукової творчості;
- між необхідністю координації науково-педагогічної творчості із загальною спрямованістю науково-дослідної роботи кафедр;
- між необхідністю розвитку творчого, пошукового мислення студентів і поки що панівним догматичним стилем і методами навчання, що розраховані на репродуктивну передачу й засвоєння знань.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти деякі науковці стверджують, що навчально-дослідна й науково-дослідна робота студентів – це два основних напрями одного поняття: “науково-дослідна діяльність студентів ВНЗ здійснюється за такими напрямками: 1) навчально-дослідна, що є невід’ємним елементом навчального процесу та входить до календарно-тематичних і навчальних програм як обов’язкова для всіх студентів; 2) науково-дослідна робота, що здійснюється поза навчальним процесом у межах студентського науково-творчого товариства” [3, с. 38].

Важливою умовою підвищення ефективності НДР є правильна організація цієї роботи, що передбачає раціональне співвідношення між різними за змістом студентськими науковими роботами (теоретичними, лабораторними й методичними дослідженнями тощо), різноманітними організаційними формами діяльності (лабораторії, індивідуальні заняття, конференції). Необхідно враховувати методику поступового залучення студентів до науково-дослідної роботи: від простого до складного, від підготовки реферату до здійснення самостійного дослідження. Головне, не варто забувати про вдосконалення професійної спрямованості самої науково-дослідної роботи студентів. Залучення студентів до таких форм НДР є одним з найбільш ефективних методів вироблення в них умінь самостійної творчої праці, що стає необхідним та обов’язковим елементом навчання.

Отже, науково-дослідна робота студентів у ВНЗ – це найважливіша форма позааудиторної діяльності, що сприяє підготовці майбутнього вчителя до інноваційної діяльності, самостійної роботи, яка добровільна за вибором та внутрішньо вмотивована. Вона сприяє успішнішій адаптації випускника до реального інноваційного педагогічного процесу.

Виховний складник системи роботи кафедри зі студентами сприяє, з одного боку, реалізації мети й завдань кожного етапу підготовки студентів до інноваційної діяльності (передусім мотиваційно-ціннісного й діяльнісно-творчого), з іншого – досягненню мети й завдань, пов’язаних із забезпеченням особистісного компонента структури інноваційної компетентності майбутнього вчителя, а саме: формування високоморальної

й інтелектуально розвиненої особистості, яка здатна до швидкої й безболісної адаптації до складних умов реального навчально-виховного процесу школи; уміє розкривати, аналізувати й активно використовувати свої потенційні можливості. «Позааудиторна робота, – слушно зазначає С. Вітвицька, – дозволяє надати процесові набуття професії особистісного забарвлення» [2, с.122].

Тож у процесі виховної позааудиторної роботи відбувається соціальне та професійне становлення особистості майбутнього вчителя, формування її ціннісних орієнтацій, процес найбільш повного розкриття творчої індивідуальності як єдності інтелектуальних, емоційних і фізичних сил.

Основними напрямками виховної роботи кафедри є формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне, екологічне виховання; професійно-педагогічне виховання.

Оскільки головна мета системи роботи кафедри в зазначеному напрямі – розвиток у майбутнього вчителя здатності до творчої професійної діяльності, головним напрямом виховної роботи кафедри загальної педагогіки ми вважаємо професійно-педагогічний. Водночас ми не відмовляємося від окремих виховних заходів, що «належать» іншим напрямам, лише наполягаємо на пріоритетності професійно-педагогічного напрямку виховної роботи.

Уважаємо, що позааудиторну виховну роботу слід будувати в такий спосіб, щоб створювати умови для максимального розвитку кожним студентом власних потенційних можливостей та атмосферу творчості. Цьому сприяє максимальна варіативність та альтернативність виховних форм, методів виховної роботи, різноманітність виховних заходів.

Серед форм позааудиторної роботи з професійно-педагогічного виховання відомі такі: педагогічні інформації; диспути на педагогічні теми; читальські конференції; усні журнали (можливі такі назви журналів або їх сторінок: «По сторінках педагогічних видань», «Педагогічний світогляд», «Серце віддаю дітям», «Сторінки життя видатних педагогів», «У нас у гостях педагоги-новатори» тощо); бесіди за круглим столом; вечори на

педагогічні теми; конкурси педагогічної майстерності; педагогічні тижні та олімпіади; педагогічні гуртки; студентський клуб «Учитель» тощо.

Отже, кафедра педагогіки та педагогіки вищої школи має широкі можливості для розкриття творчого потенціалу та розвитку творчих здібностей майбутніх учителів школи, оскільки, по-перше, зміст, форми й методи аудиторних занять можна збагатити матеріалом, що сприятиме реалізації мети й завдань творчої педагогіки, вони сприяють вирішенню завдань методичного забезпечення системи саморозвитку особистості майбутнього фахівця, що забезпечує проектування соціальної та індивідуальної поведінки; по-друге, викладачі кафедри можуть широко застосовувати інноваційний потенціал позааудиторної виховної роботи для підготовки майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдулов Р. М. Организация внеаудиторной воспитательной работы со студентами (негосударственные высшие учебные заведения): Учеб.-метод. пособие / Р. М. Абдулов. – Павлоград: ЗПИЭУ, 2003. – 137 с.

2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

3. Кондрашова Л.В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте / Л. В. Кондрашова. – Одесса : Вища школа, 1988. – 158 с.

4. Попова О. В. Основи педагогічної інноватики / О. В. Попова, Г. Ф. Пономарьова, Л. О. Петриченко: навч. посібн. – Х., 2009. – 192 с.

5. Слостёнин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостёнин, Л. С. Подымова. – М.: ИЧП “Издательство Магистр”, 1997. – 308 с.

УДК 371

Л.С. Рибалко

ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ І АСПІРАНТІВ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Описано досвід викладання педагогіки вищої школи для магістрів та аспірантів на кафедрі загальної педагогіки та педагогіки вищої школи.

Подано зміст робочої програми з педагогіки вищої школи. Виявлено, що знання та вміння з педагогіки вищої школи підвищують якість підготовки магістрів та аспірантів до викладацької діяльності.

Ключові слова: кафедра, педагогіка вищої школи, викладацька діяльність, професійна підготовка, магістр, аспірант.

Описан опыт преподавания педагогики высшей школы для магистров и аспирантов на кафедре общей педагогики и педагогики высшей школы. Представлено содержание рабочей программы по педагогике высшей школы. Определено, что знания и умения по педагогике высшей школы повышают качество подготовки магистров и аспирантов к преподавательской деятельности.

Ключевые слова: кафедра, педагогика высшей школы, преподавательская деятельность, профессиональная подготовка, магистр, аспирант.

The experience of teaching pedagogy of high school for masters and postgraduate students at the general pedagogy and pedagogy of high school department is shown. The curriculum content of pedagogy of high school is given. Knowledge and skill on pedagogy of high school improve the quality of training of masters and postgraduate students.

Key words: a department, pedagogy of high school, teaching activity, professional training, a master, a postgraduate student.

Постановка проблеми. Інтеграція України в Європейський освітній простір вимагає нових підходів до оволодіння майбутніми фахівцями вищою освітою. Одним із напрямів поліпшення якості такої підготовки є організація психолого-педагогічної підготовки викладачів до роботи у вищому навчальному закладі. Більшість викладачів вищих навчальних закладів не мають фахової психолого-педагогічної освіти, що ускладнює набуття ними педагогічної майстерності, професіоналізму у викладацькій діяльності. Відсутність психолого-педагогічної підготовки утруднює процес побудови педагогічно доцільних взаємовідносин у системі викладач – студент, що також негативно впливає на якість вищої освіти.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Питання психолого-педагогічної підготовки і вдосконалення потенціалу викладацьких кадрів у вищих навчальних закладах висвітлюються в підручниках з педагогіки вищої школи [1; 2]. У цих та інших підручниках наголошується на необхідності

подолання суперечності між сформованим рівнем знань і вмінь викладача та сучасними вимогами до викладацької діяльності у вищій школі.

Метою статті є ознайомлення працівників вищого навчального закладу з досвідом викладання педагогіки вищої школи для магістрів та аспірантів у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Ініціатором навчального курсу «Педагогіка та психологія вищої школи» у місті Харкові був А.І. Зільбернштейн. Він уже в 50-ті роки ХХ століття почав читати цей курс для аспірантів і пошукувачів у Харківському державному педагогічному інституті імені Г.С. Сковороди. Цей курс слухали молоді науковці не тільки педагогічного інституту, а й юридичного, автодорожнього, авіаційного тощо.

Традиції свого вчителя продовжили його учні. Цей курс після Андрія Ілліча читали член-кореспондент АПН, доктор педагогічних наук, професор В.І. Лозова, член-кореспондент АПН, доктор педагогічних наук, професор В.І. Євдокимов, які доповнили курс новими темами, новими підходами до викладання матеріалу. Певний час за організацію курсу «Основи педагогіки і психології вищої школи» відповідала доктор педагогічних наук, професор С.Т. Золотухіна. Сьогодні розділ «Педагогіка вищої школи» з навчального курсу «Педагогіка та психологія вищої школи» читає доктор педагогічних наук, професор Л.С. Рибалко.

Цей курс закріплений за кафедрою загальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, яка з 2009 року стала називатися кафедрою загальної педагогіки та педагогіки вищої школи. Кафедру очолює доктор педагогічних наук, професор С.Т. Золотухіна.

Наприкінці 80-х років ХХ століття цей курс почали читати в технічних навчальних закладах. Викладання педагогіки вищої школи стало більш актуальним з появою магістратури. Поява такого навчального курсу пояснюється ще й тим, що майже в усіх вищих навчальних закладах є кафедри педагогічного спрямування.

«Педагогіка та психологія вищої школи» (розділ «Педагогіка вищої школи») – навчальна дисципліна, що забезпечує психолого-педагогічну підготовку аспірантів як майбутніх викладачів вищого навчального закладу з тієї чи іншої галузі науки. Ця дисципліна є обов’язковою й читається на першому курсі навчання в аспірантурі в першому семестрі. На вичитку лекцій відводиться 26 годин, семінарсько-практичних занять – 18 годин. Індивідуальні заняття – консультування й перевірка рефератів (на 1 особу дається 3 години). Самостійній роботі відведено 24 години.

«Педагогіка вищої школи» – навчальна дисципліна, що забезпечує професійно-педагогічну підготовку майбутнього викладача з тієї чи іншої галузі науки. Вона читається для магістрів у першому або другому семестрах навчального року.

Метою навчальної дисципліни є забезпечення процесу психолого-педагогічної підготовки магістрів та аспірантів до викладацької діяльності, формування їх професійно-педагогічної компетентності та розвиток науково-дослідницького мислення.

Завдання навчальної дисципліни:

- розкрити магістрам та аспірантам зміст основних педагогічних категорій, а саме: вища школа, педагогіка вищої школи, вимоги до організації педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, зміст, методи, форми роботи зі студентами, контроль та оцінювання їх навчальних досягнень;
- сформувати в них уміння професійно-педагогічної самореалізації (розв’язувати педагогічні завдання, ситуації; формувати індивідуальний стиль науково-педагогічної діяльності; засвоювати й передавати педагогічні цінності майбутнім фахівцям; самостійно працювати з науковою (спеціальною, педагогічною) літературою, з пошуково-довідниковою системою Інтернету тощо);
- ознайомити майбутніх науковців з інформацією про історію й сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні та в зарубіжних країнах;
- мобілізувати дослідницький потенціал аспірантів на розробку та запровадження педагогічних технологій у вищому навчальному закладі;
- сприяти самовдосконаленню та саморозвиткові майбутніх

викладачів засобами інформаційних технологій;

➤ розвивати творче, конструктивне мислення майбутніх викладачів як основи новаторської професійної майстерності та професіоналізму.

У результаті вивчення навчальної дисципліни магістр або аспірант повинен *знати*: науково-понятійний апарат педагогіки вищої школи як науки; методи науково-педагогічних досліджень; зміст і напрями діяльності викладача вищого навчального закладу; основи дидактики вищої школи; історію вітчизняної та зарубіжної вищої школи; *уміти*: самостійно та вільно орієнтуватися в змісті педагогіки вищої школи; обґрунтовувати власну точку зору щодо актуальних проблем вищої школи; застосовувати знання з педагогіки вищої школи в процесі вивчення фахових дисциплін; розробляти й упроваджувати конкретні педагогічні прийоми навчання та виховання студентів; *мати навички*: визначення внеску видатних вітчизняних і зарубіжних учених у розвиток педагогіки вищої школи; критичної оцінки нововведень у вищій школі; самоорганізації, раціонального використання робочого часу; організації навчального процесу у вищому навчальному закладі; проведення виховної та науково-дослідницької роботи серед студентів; покращення умов для самореалізації студентів у навчально-виховному процесі; пошукової діяльності з базових дисциплін.

Навчальна дисципліна складається з 2-х модулів, які містять 11 тем, пов'язаних між собою змістовими складниками.

I Модуль «Вища школа та освіта в Україні» містить 3 теми: «Вища школа та освіта в Україні: мета, завдання, структура управління»; «Історія становлення й розвитку вищої школи та освіти в Україні»; «Суб'єкти вищої школи»;

II Модуль «Педагогіка вищої школи» містить 8 тем: «Загальні питання педагогіки вищої школи, методологія педагогіки вищої школи, методи науково-педагогічних досліджень»; «Дидактика, її становлення й розвиток, зміст освіти, процес навчання, принципи навчання; методи й форми навчання у вищій школі»; «Види, авторські дидактичні системи навчання, інновації в системі освіти; контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів»; «Навчально-дослідна й науково-дослідна робота у

вищій школі»; «Позанавчальна виховна діяльність студентів»; «Тенденції розвитку педагогіки вищої школи в зарубіжних країнах».

Магістрам та аспірантам пропонується прослухати лекції на теми: «Вища школа та освіта в Україні: мета, завдання, структура управління», «Історія становлення й розвитку вищої школи та освіти в Україні», «Суб'єкти вищої школи», «Загальні питання педагогіки вищої школи, методологія педагогіки вищої школи, методи науково-педагогічних досліджень», «Дидактика, її становлення й розвиток, зміст освіти, процес навчання, принципи навчання», «Методи й форми навчання студентів», «Види навчання, авторські дидактичні системи, інновації в системі освіти», «Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів», «Навчально-дослідна й науково-дослідна робота у вищому навчальному закладі», «Позанавчальна виховна діяльність студентів», «Тенденції розвитку педагогіки вищої школи в зарубіжних країнах». Поширеними є проблемні лекції, бінарні лекції, лекції-дискусії.

Робочими програмами [3; 4] передбачено проведення семінарсько-практичних занять на такі теми, як: «Завдання, структура й напрями діяльності вищого навчального закладу», «Студент та викладач як суб'єкти вищої школи», «Методологія педагогіки вищої школи. Методи науково-педагогічних досліджень», «Вимоги до організації педагогічного процесу у вищому навчальному закладі. Визначення змісту освіти у вищій школі та його нормативне забезпечення», «Методи й форми навчання студентів. Вибір методів навчання у вищій школі», «Організація контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання», «Навчально-дослідницька та науково-дослідницька робота студентів», «Позанавчальна виховна діяльність студентів», «Актуальні питання розвитку вищої освіти в Україні та за кордоном». На цих заняттях організовується мікрОВикладання, проводяться тренінги, заохочується групова робота, а також робота в парах, здійснюється робота з додатковим матеріалом, таблицями, діагностичними тестами, опрацьовуються нормативні й законодавчі документи, застосовуються елементи педагогічної техніки (мовленнєвої техніки, техніки рухів, спілкування, жестикуляції,

міміки, психотехніки).

Магістрам та аспірантам рекомендується виконати індивідуальні навчально-дослідні завдання, а також написати реферат за обраною темою.

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі заліку. Передбачено рубіжні етапи контролю у формі усного опитування, перевірки рефератів, якості виконання завдань самостійної роботи магістрів та аспірантів, тестування. Знання та навички, які опанували магістри та аспіранти, закріплюються в процесі проходження практики, яка відбувається на кафедрах за профілем підготовки. Від кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи призначається методист з проведення виховної роботи в студентських групах.

Висновки. Отже, потреба у викладанні педагогіки вищої школи виникла в зв'язку з відсутністю педагогічної підготовки викладачів, значенням, вагомістю знань педагогіки, психології для кожної людини. На кафедрі загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди напрацьовано досвід викладання педагогіки вищої школи для магістрів та аспірантів.

Перспективним напрямом вирішення даної проблеми є організація семінарів для викладачів ВНЗ із навчальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посібн. / за заг. ред. В.І. Лозової. – Х.: «ОВС», 2006. – 495 с.
2. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посібн. / за заг. ред. В.І. Лозової. – 2-ге вид., доп. і випр. – Х.: «ОВС», 2010. – 480 с.
3. Робоча програма з навчального курсу «Педагогіка вищої школи» для магістрів / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди; уклад.: В.І. Лозова, С.Т. Золотухіна, Л.С. Рибалко. – Х., 2009. – 53 с.
4. Робоча програма з навчального курсу «Педагогіка та психологія вищої школи» (розділ «Педагогіка вищої школи») для аспірантів / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди; уклад.: В.І. Лозова, С.Т. Золотухіна, Л.С. Рибалко. – Х., 2009. – 51 с.

Розділ 3 НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА

УДК [378.14:613] (09)

Ю.Д. Бойчук

ФОРМИ Й МЕТОДИ РОБОТИ КАФЕДРИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ ХНПУ імені Г. С. СКОВОРОДИ

У статті розкрито основні завдання, форми й методи, перспективи розвитку кафедри здоров'я людини та корекційної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Ключові слова: кафедра, здоров'я людини, корекційна освіта, майбутній учитель.

В статье раскрыты, основные задачи, формы и методы, перспективы развития кафедры здоровья человека и коррекционного образования Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды

Ключевые слова: кафедра, здоровье человека, коррекционное образование, будущий учитель

In the article a short historical essay over of creation, basic tasks and prospects of development of department of health of man and correction formation of the Kharkiv G. S. Skovoroda National Pedagogical University is given.

Key words: department, health of man, correction education, future teacher.

Постановка проблеми. В умовах катастрофічного зростання захворюваності населення нашої країни здоров'я стає найголовнішим показником безпеки та життєздатності української нації. У вирішенні проблеми збереження та розвитку здоров'я провідна роль належить освіті. На вчителів суспільство поклало надзвичайно важливе завдання з формування здоров'я підростаючого покоління. Саме підготовка майбутнього вчителя до такої роботи і є основним завданням нашої кафедри. Якщо раніше увага медиків та педагогів концентрувалася на відновленні здоров'я хворої людини, то сьогодні вона спрямовується на збереження здоров'я здорової людини. Кінцевим результатом валеологічної освіти й виховання є сформованість у майбутнього вчителя високого рівня культури

здоров'я як важливого й невід'ємного складника педагогічної культури. Це дозволяє йому усвідомлено ставитися до здоров'я як найвищої цінності та біологічного фундаменту життя людини, важливого трудового ресурсу, основи творчої самореалізації кожної особистості. Такий учитель готовий до побудови здоров'ятворного освітнього середовища в школі, формування здоров'язбережувальної та екологобезпечної поведінки своїх вихованців.

Мета статті – навести історичний нарис створення кафедри здоров'я людини та корекційної освіти ХНПУ імені Г. С. Сковороди, схарактеризувати її основні завдання в системі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи соціальну місію вчителя, саме на нього суспільство покладає завдання з формування високої культури здоров'я підростаючого покоління. Основні завдання з професійної підготовки майбутнього педагога до здоров'язбережувальної освітньої діяльності в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди вирішує кафедра здоров'я людини та корекційної освіти.

Своїми витокami кафедра пов'язана з циклами цивільної оборони й медичної підготовки студентів I – II курсів. Вони були створені з 1961 року в усіх педагогічних та інших гуманітарних вищих навчальних закладах країни на підставі наказу Міністерства вищої освіти СРСР. Їх основним завданням було навчання студенток як медичних сестер для цивільної оборони. Така підготовка спрямовувалася на оволодіння знаннями й уміннями надання медичної допомоги ураженим та хворим в умовах застосування зброї масового ураження та виникнення надзвичайних ситуацій.

З 1962 року згідно з наказом ректора цикл цивільної оборони й медичної підготовки почав функціонувати на базі кафедри анатомії та фізіології людини. З 1965 року цикл перейменований на курс цивільної оборони й медичної підготовки. Юнаки відвідували заняття з цивільної оборони, дівчата проходили медичну підготовку. Заняття з медичної підготовки проводилися на клінічних базах м. Харкова (лікарні №№ 1, 34, 22, міський кардіологічний диспансер, санітарно-епідеміологічна станція Київського району). Студентки після двохрічного проходження курсу

медичної підготовки складали державний іспит і отримували свідоцтво медичної сестри й ставали на обов'язковий військовий облік.

З 1962 по 1973 роки курс очолював канд. мед. наук Пісаревський Юзеф Ілліч. Заняття проводили лікарі-практики (Таровитов М.Я., Герасимов В.В., Дорфман Р.І., масажист Корнєєв Г.І. та інші).

З 1969 по 1972 роки в межах курсу медичної підготовки існувала практика підготовки інструкторів з лікувальної фізкультури. Практичні заняття проводилися на базі військового шпиталю, фізкультурного диспансеру та міської дитячої поліклініки № 10. Усього підготовлено 107 інструкторів.

У 1978 році наказом Міністерства освіти УРСР курс цивільної оборони й медичної підготовки перейменований у кафедру цивільної оборони й медичної підготовки. Начальником кафедри був призначений канд. мед. наук, доцент Поляков Володимир Петрович. Програма медичної підготовки мала обсяг 350 годин.

У штаті кафедри було 9 висококваліфікованих викладачів (канд. мед. наук – Поляков В.П., Ігнатищева Л.М., Тернова Л.О., Гайдай Б.І., Посипай Л.С., Авраменко Р.В., Кальченко А.С., Рижова І.М., викладач Журова К.М.).

Щорічно кафедру закінчувало 500 студенток. За період з 1962 по 1990 роки кафедра підготувала більше 15 тисяч дипломованих медичних сестер.

У 1981 – 1982 роках завідувачем кафедри був канд. мед. наук Гайдай Борис Іванович. З 1982 до 1990 року кафедру очолював полковник медичної служби, канд. мед. наук, доцент Сірак Дмитро Леонтіївич. За цей час штат викладачів збільшився до 17 осіб (два професори – докт. фарм. наук Сухомлинов Олексій Кіндратович та докт. мед. наук Халєєва Лариса Дмитрівна, вісім канд. мед. наук, доцентів – Сірак Д.Л., Посипай Л.С., Тернова Л.О., Дика О.М., Данильченко С.І., Жук В.В., Калмикова Г.С., Куликова А.І.; п'ять канд. мед. наук, старших викладачів – Коцько М.І., Дворцевой В.К., Білоусова Л.В., Живолуп Р.П., Сорокіна О.М. та два полковники медичної служби у відставці – Крамаренко В.Ф. і

Мерзлікін М.Д.).

Кафедра продовжувала здійснювати підготовку медичних сестер до надання медичної допомоги ураженим і потерпілим в умовах виникнення осередків масового ураження, догляду за хворими.

Програма медичної підготовки передбачала також формування медико-педагогічного світогляду майбутнього вчителя, його підготовку до викладання в школі основ медико-санітарних знань, практичної діяльності зі збереження здоров'я дітей і підлітків у навчально-виховному процесі.

З 1990 року програма медичної підготовки отримала нову назву “Основи медичних знань і охорона здоров'я дітей”, яка в подальшому викладалася на кафедрі анатомії та фізіології людини (зав. кафедри – докт. пед. наук, професор Микитюк О.М.).

Друга половина 90-х років ХХ століття стала періодом найбільш катастрофічного погіршення екологічного стану навколишнього середовища, наростання депопуляційних процесів, що негативно вплинуло на здоров'я населення. У відповідь на цей виклик відбувається інтенсивне становлення валеології – нової інтегрованої науки, яка вивчає закономірності, способи й механізми формування здоров'я. У цьому визначенні ключовим словом є “формування”. Воно означає, що в структурі забезпечення здоров'я системостворювальним є педагогічний аспект, сутність якого полягає у формуванні в людини мотивації здорового способу життя та вироблення в неї індивідуального валеологічно обґрунтованого способу життєдіяльності. Державна освітня політика України орієнтує свій курс на виховання здорового покоління. Задля цього приймається низка важливих нормативних документів, серед яких Концепція безперервної валеологічної освіти (1994). Міністерство освіти і науки України затверджує галузевий стандарт вищої освіти за спеціальністю “6.010100. Валеологія”, який входить до напрямку підготовки “0101. Педагогічна освіта”.

У зв'язку з необхідністю вирішення проблем відновлення, збереження та розвитку здоров'я людини, введення до навчальних планів усіх спеціальностей нормативної дисципліни “Валеологія” та фахової підготовки майбутніх учителів біології та валеології у квітні 1996 року на

природничому факультеті була створена кафедра валеології. З 1996 по 2001 роки завідувачем кафедри була докт. мед. наук, професор Кривич Ірина Пантеліївна, з 2001 по 2009 роки – докт. біол. наук, професор Субота Ніна Павлівна.

З 1 листопада 2009 року кафедру очолює докт. пед. наук, професор Бойчук Юрій Дмитрович. З 2010 року вона перейменована в кафедру здоров'я людини та корекційної освіти.

Навчально-виховний процес на кафедрі забезпечують 13 штатних співробітників: докт. пед. наук, професор Бойчук Юрій Дмитрович, доценти, кандидати наук (канд. біол. наук Галій А.І., канд. пед. наук – Голуб Н.М., Сінопальнікова Н.М., Туренко Н.М.); старші викладачі (Васильєва К.І., Козачек Н.О., Потамошнієва О.М., Хребтова Н.П.); викладачі (Міщенко О.А., Райчук М.І., Щербак І.М.), завідувач кабінету Калмикова Т.В., старший лаборант Файфер Л.О.

У різні часи на кафедрі працювали канд. мед. наук, доценти Білоусова Л.В., Данильченко С.І., Калмикова Г.С., Ріяко І.І., Тернова Л.О.; канд. біол. наук, доцент Пашинський П.П.; старший викладач Романова Н.Й.; викладачі Бондаренко О.В., Кожевнікова О.В., Коц С.М., лаборант Павлова Л.О.

Кафедра забезпечує навчальний процес у студентів, що навчаються за такими спеціальностями та спеціалізаціями: “Біологія, здоров'я людини з основами екології”, “Дошкільне виховання, логопедія”, “Дошкільне виховання, сурдопедагогіка”.

Основним напрямком науково-педагогічної діяльності кафедри є розробка теоретико-методичних основ підготовки майбутнього педагога до здоров'язбережувальної педагогічної діяльності. У межах цього напрямку викладачі кафедри працюють над проблемами формування валеологічного світогляду студентської молоді засобами освіти; формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя; упровадження засад здорового способу життя; розробкою здоров'язбережувальних принципів організації навчально-виховного процесу в середній та вищій школі.

Викладачі кафедри для студентів усіх факультетів забезпечують

викладання курсу “Валеологія”, який є провідним у формуванні культури здоров’я майбутнього вчителя.

Значне місце в роботі кафедри мають розробки викладачів – корекційних педагогів з упровадження та апробації нових форм та методів роботи з дітьми, що мають вади психофізичного розвитку (технології формування функціонального базису навичок читання та письма й попередження порушень писемного мовлення в дітей дошкільного віку та учнів початкової школи; формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку; корекційна робота, спрямована на подолання аномального розвитку дітей з вадами слуху: використання розвивальних артикуляційних, дихальних та пальчикових вправ у процесі навчання дітей з порушеним слухом тощо).

Корекційні педагоги (дефектологи, логопеди, сурдопедагоги, олігофренопедагоги) на лекціях та лабораторно-практичних заняттях ознайомлюють студентів із причинами, механізмами, симптоматикою різних вад слуху та мовлення. Майбутні вчителі оволодівають сучасними технологіями комплексного обстеження дітей з психофізичними вадами та надання їм спеціальної медико-психолого-педагогічної допомоги.

Особливу важливість має вирішення викладачами кафедри проблеми підготовки майбутніх учителів до реалізації сучасних завдань інклюзивної освіти. З ратифікацією Україною у 2009 році Конвенції ООН про права інвалідів вітчизняна освіта має створити всі умови для інклюзивних процесів, які пов’язані з інтеграцією дітей, що мають психофізичні вади та особливі освітні потреби, у загальноосвітні навчальні заклади. Сучасні шкільні вчителі до інклюзії не готові.

Необхідно зазначити, що в 2009 році в Україні зареєстровано більше 168 тисяч дітей до 18 років, які мають психофізичні вади розвитку (191 особа на 10 тис. дітей), у Харківській області мешкає 9363 таких дітей. Ураховуючи світові тенденції розвитку інклюзивної освіти, щороку в Україні зменшується на 1,5 – 2 тис. вихованців інтернатних закладів для дітей-інвалідів, що пов’язано з їхньою інтеграцією в загальноосвітні навчальні заклади. Спільна освіта дітей з обмеженими можливостями та їх

здорових однолітків стає основою їхньої соціальної адаптації.

Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальній освіті, проте воно значно розширює її можливості. Школи з інклюзивним навчанням мають працювати в тісному зв'язку із спеціальними загальноосвітніми закладами, використовуючи напрацьовані методики роботи з дітьми тієї чи іншої нозології, залучати до консультування спеціалістів з багаторічним досвідом роботи з такою категорією дітей.

Але необхідно зазначати, що на сьогодні організаційно-методичні заходи навчального процесу в загальноосвітніх школах орієнтовані лише на здорову дитину, яка нормально розвивається, без урахування особливостей психофізичного розвитку дітей-інвалідів. Виникає гостра суспільна проблема: діти-інваліди приходять до масових навчальних закладів, але не отримують необхідної їм педагогічної допомоги через те, що вчителі не знають, як саме їх навчати. У переважній більшості випадків батькам дітей-інвалідів рекомендують оформлювати індивідуальну форму навчання. У цьому році в м. Харкові на індивідуальному навчанні перебувають 1322 учні (у цілому по Харківській області – 2031 дитина на індивідуальній формі навчання). Але навіть за умови індивідуального навчання у педагогів виникають надзвичайно великі труднощі, пов'язані з тим, що вчителі масових шкіл не обізнані з особливостями розвитку, навчання, виховання дітей-інвалідів. Такі діти мають своєрідний характер розвитку, бо первинний дефект, викликаний дією хвороботворних факторів, часто спричиняє виникнення цілої низки вторинних відхилень. Працюючи з такою дитиною, учитель окрім виховної та освітньої роботи, повинен здійснювати в неї розвиток та корекцію уваги, сприймання, пам'яті, мислення, мовлення, зорово-просторових уявлень, рухової та сенсорної сфери, сприяти виправленню вад характеру та поведінки. Для дітей-інвалідів учитель має забезпечувати охоронно-щадний режим, за якого всі навантаження чітко дозовані, є обґрунтоване чергування видів діяльності, здійснюється реально виражений та обґрунтований індивідуальний підхід.

У більшості шкіл сьогодні немає фахівців, які б могли розв'язувати питання інклюзії дітей з психофізичними вадами в середовище здорових

за своїм розвитком дітей. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування в них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки, порушень їхньої соціальної адаптації, неможливості максимальної реалізації їхнього природного потенціалу.

У зв'язку з цим з 1 вересня 2011 року Міністерство освіти, науки, молоді та спорту планує впровадження для студентів за напрямом “Педагогічна освіта” вивчення обов'язкової дисципліни “Дидактика інклюзивного навчання”. Викладачі нашої кафедри розробили проект програми цього курсу, створили авторський колектив, який інтенсивно працює над відповідним навчальним посібником. Питання корекційно-педагогічної роботи в умовах інклюзії терміново нами переглянуті в курсі “Основи дефектології”, який слухають сьогодні наші студенти, але, на жаль, дуже обмеженої кількості факультетів. Це дозволить підготувати нове покоління майбутніх учителів, які будуть обізнані з медико-фізіологічними та психологічними особливостями дітей з вадами психофізичного розвитку та здатні професійно здійснювати їх навчання, оздоровлення й соціальну адаптацію. Такі вчителі будуть підготовлені до створення в загальноосвітній школі відповідного адаптивного й здоров'язберігаючого освітнього середовища для дітей з обмеженими можливостями, забезпечення процесу їх навчання, створення відповідних індивідуальних навчальних програм та навчально-методичного забезпечення, проведення консультацій для інших педагогів та батьків.

Ми практично закінчили підготовку пакету документів до ліцензування край необхідної спеціальності “Здоров'я людини”. На природничому факультеті є висококваліфіковані викладачі та практично всі належні умови для впровадження цієї спеціальності. На майбутнє вивчаємо можливість ліцензування спеціальності “Корекційна освіта”.

Сучасне навчально-методичне забезпечення кафедри – результат плідної праці викладачів. Відповідно до вимог кредитно-модульної системи та Болонського процесу створено навчально-методичні комплекси, програмно-методичні засоби, видано низку навчальних посібників,

довідкової літератури та методичних рекомендації з різних питань збереження здоров'я.

На кафедрі є постійно діючий навчально-методичний кабінет, де студенти можуть користуватися послугами бібліографічної картотеки з проблем валеології та корекційної педагогіки, відеотеки та бібліотеки електронних видань, мультимедійних розробок до лекційних занять.

Співробітники кафедри беруть активну участь у роботі наукових форумів в Україні та за кордоном як члени оргкомітетів, голови секцій, доповідачі. Дослідження науковців кафедри висвітлюються в періодичних та фахових наукових виданнях. Серед них більше ніж 500 наукових та навчально-методичних публікацій.

Проф. Бойчук Ю.Д. – член докторської спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти (ХНПУ імені Г. С. Сковороди) та кандидатської зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я людини) (ХНУ імені В.Н. Каразіна). Упродовж останніх 7 років Бойчук Ю.Д. – беззмінний голова обласного конкурсу захисту учнівських екологічних проєктів.

Викладачі кафедри працюють над реалізацією регіонального проєкту Харківського міського відділення Української асоціації “Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю” зі створення оздоровчої системи через комплекс систематичних заходів, спрямованих на формування в учнів розуміння важливості піклування про своє здоров'я й фізичний розвиток, упровадженням у навчально-виховний процес педагогічних здоров'язбережувальних технологій; входять до складу творчої групи Всеукраїнського експериментального майданчику МОН України на базі Богодухівської допоміжної школи для дітей-сиріт “Реабілітація й соціалізація розумово відсталих дітей засобами професійного навчання”; є членами робочої групи з питань дітей та родин при Харківському виконавчому комітеті за програмою групи розробки політики та практики м. Харкова (ГРПП), створеної за підтримки проєкту DFID.

Викладачі кафедри є членами редколегій всеукраїнського журналу “Корекційна освіта” (ст. викл. Потамошнєва О.М.) та науково-методичного

журналу “Логопед” (ст. викл. Хребтова Н.П.).

На кафедрі постійно діють науковий та методичний семінари, традиційним є проведення студентської наукової конференції “Здоров’я через освіту”, студентської олімпіади з валеології та загальноуніверситеської валеологічної акції “Здоров’я молоді – здоров’я нації”, присвяченої Міжнародному дню боротьби зі СНІДом.

З 2011 року кафедра започатковує щорічне проведення “Тижня здоров’я” та Всеукраїнської науково-практичної конференції “Педагогіка здоров’я”, присвячених Міжнародному дню здоров’я.

Багато років на кафедрі плідно працюють студентський науковий клуб “АнтиСНІД”, наукові гуртки “Захист прав дітей з вадами в розвитку” й “Вербальні та невербальні засоби комунікацій”

Викладачі кафедри – куратори академічних груп активно співпрацюють з органами студентського самоврядування, спрямовують виховну роботу згідно з основними завданнями кафедри щодо формування високого рівня культури здоров’я майбутнього вчителя.

Завдяки угодам про творче співробітництво, під час проходження практики студенти, що вивчають сурдопедагогіку та логопедію, відвідують спеціальні дошкільні заклади (№№ 240, 290, 143 та інші), школи та медичні установи. Серед баз валеологічної практики студентів – майбутніх учителів біології та основ здоров’я – загальноосвітні школи різного типу м. Харкова (№№ 35, 59, 141 та інші), які входять до “Європейської мережі шкіл сприяння здоров’ю”, науково-дослідні, медичні та оздоровчі центри м. Харкова – Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Всеукраїнський центр репродукції людини “Імплант”, “Центр медичної генетики”, “Центр планування сім’ї”, “Центр східної медицини”, санаторій “Березівські мінеральні води”, “НДІ охорони здоров’я дітей і підлітків”, Харківський обласний спеціалізований будинок дитини № 1, Харківська обласна психолого-медико-педагогічна консультація, Харківський міський центр реабілітації молодих інвалідів та членів їх сімей “Право вибору” та інші навчальні бази.

Кафедра також тісно співпрацює з кафедрою валеології ХНУ імені

В.Н. Каразіна, Інститутом спеціальної педагогіки НАПН України, Інститутом дерматології та венерології НАМН України, Асоціацією валеологів України, науково-методичною лабораторією з формування здорового способу життя Харківської академії безперервної освіти, Харківською громадською екологічною організацією “Гармонія”, благодійним фондом “Інститут раннього втручання” для дітей з порушеннями розвитку та дітей-інвалідів, Харківським осередком Всеукраїнської асоціації корекційних педагогів, Харківською обласною громадською організацією батьків дітей-інвалідів “Точка опори”, Харківським благодійним фондом допомоги ВІЛ-інфікованим та хворим на СНІД “Червона стрічка”, Харківським обласним центром профілактики та боротьби зі СНІДом, Харківським обласним відділенням Всеукраїнської мережі людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, Харківським міським центром соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді “Довіра”, молодіжним волонтерським рухом “Червоного Хреста”.

За високу професійну майстерність, вагомі трудові здобутки, значний внесок у реалізацію програм з питань формування здорового способу життя шкільної та студентської молоді кафедра нагороджена почесними грамотами ректорату університету, Головного управління з гуманітарних та соціальних питань Харківської міської ради, комітету у справах сім’ї та молоді Харківської міської ради, Харківського центру соціальних служб для молоді “Довіра”, Харківської обласної організації Українського товариства глухих, подякою міського голови.

Висновки. Наведена характеристика діяльності кафедри здоров’я людини та корекційної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди дозволяє зробити висновок про те, що вона виконує надзвичайно важливу роль у формуванні культури здоров’я студентів – майбутніх педагогів, забезпечує високий рівень готовності до активного впровадження в майбутній діяльності здоров’язбережувальних педагогічних технологій, які дозволяють максимально оптимізувати з валеологічних позицій освітнє середовище, знизити його здоров’явитратний вплив на учасників навчально-виховного процесу.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІНТЕРЕСУ В МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ
КАФЕДРИ ПРАКТИКИ АНГЛІЙСЬКОГО УСНОГО ТА
ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ)**

Проаналізовано погляди провідних учених на сутність поняття «професійний інтерес». Розглянуто деякі проблеми формування професійного інтересу в майбутніх учителів іноземної мови. Детально вивчено специфіку формування професійного інтересу в студентів на прикладі роботи кафедри практики англійського усного та писемного мовлення ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Ключові слова: професійний інтерес, формування професійного інтересу, освіта, мовна освіта, учитель іноземної мови.

Проанализированы взгляды известных ученых на сущность понятия «профессиональный интерес». Рассмотрены некоторые проблемы формирования профессионального интереса у будущих учителей иностранного языка. Детально изучена специфика формирования профессионального интереса у студентов на примере работы кафедры практики английской устной и письменной речи ХНПУ имени Г.С. Сковороды.

Ключевые слова: профессиональный интерес, формирование профессионального интереса, образование, языковое образование, учитель иностранного языка.

The views of the prominent scholars on the essence of the notion «professional interest» are analyzed. The problems of prospective foreign language teachers' professional interest formation are considered. The specific features of students' professional interest formation on the example of the work of the department of practice of English oral and written speech of G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University are studied in detail.

Key words: professional interest, professional interest formation, education, language education, a foreign language teacher.

Актуальність проблеми. Реформа загальноосвітньої системи спричинила певні зміни в підготовці вчителя іноземної мови, від якого вимагається не лише володіння відповідною кваліфікацією, але й спроможність реалізації в своїй діяльності запитів суспільства й особистості, які перебувають у постійній динаміці. Дослідження в психології, лінгвістиці, дидактиці вищої

школи дозволи сформулювати теоретичні положення, реалізація яких на практиці повинна допомогти досягненню поставленої мети.

Загальноєвропейські тенденції змін змісту освіти та вітчизняні програми ставлять перед нами завдання розвитку концепції професійної освіти вчителя протягом усього життя.

Є. Пассов зазначає, що освіта – це те, що людина набуває в результаті пізнання, розвитку, виховання й учіння [4, с.43 – 44]. А метою мовної освіти стає не лише формування знань і вмінь, але й певних якостей особистості та ключових компетенцій, які мусять озброїти молодь для подальшого життя в суспільстві.

Стратегія сучасної освіти, зокрема й мовної, полягає в прагненні надати можливість усім без винятку студентам виявити свої таланти, власний творчий потенціал, який передбачає можливість реалізації своїх особистих планів. Найбільш перспективною в розвитку освіти є концепція освіти людини протягом усього життя.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування професійного інтересу в майбутніх учителів іноземної мови, необхідність її глибокого вивчення визначили тему цієї статті.

Ступінь дослідження. Одним із найбільш відомих дослідників проблеми удосконалення професійної діяльності, набуття компетенції, уміння використовувати знання на практиці і застосовувати їх при вирішенні теоретичних завдань є професор В. Лазарєв. Проблема формування професійного інтересу у майбутніх учителів розглядалася відомими вченими–педагогами, психологами, філософами, методистами (Г. Верещагіна, Н. Кондакова, Л. Мігіна, Є. Пассов, Г. Сорокових, Є. Тесля). Формування професійного інтересу у майбутніх учителів є темою багаторічних досліджень Є. Теслі. Роботи дослідника викликають у нас великий інтерес, ряд положень, відображених у працях вченого, використовується нами у практичній діяльності, служить предметом обговорення на науково-методичних семінарах. Однак, у сучасних педагогічних і методичних джерелах проблема формування професійного інтересу у майбутніх учителів поки що не знайшла глибокого і всебічного відображення.

Метою нашої статті є виклад основних питань формування професійного інтересу у майбутніх учителів іноземної мови (на прикладі роботи кафедри практики англійського усного та писемного мовлення ХНПУ імені Г.С. Сковороди).

Виклад основного матеріалу. Феномен професійного інтересу поки що не привернув до себе чинної уваги ні філософії взагалі, ні філософії освіти зокрема. Певною мірою ця проблема цікавить соціологів, психологів і педагогів, але й тут вона розробляється не досить активно, що звужує й збіднює потенціал цього явища. У результаті обмежуються можливості його теоретичного й практичного осмислення, що ускладнює аналіз підготовки майбутнього фахівця на професійно-особистісному, буттєвому й смисловому рівнях соціокультурного простору.

Є. Тесля дає визначення професійного інтересу як пізнавального процесу, який завжди реалізується в певному соціокультурному просторі. Саме в умовах цього простору й здійснюється підготовка майбутніх фахівців. Професійний інтерес зумовлює процес формування системи стійких професійно-ціннісних орієнтацій, життєвих і професійних смислів світогляду, мислення; він формує умови пізнання майбутніх педагогів самого себе, свого індивідуального буття [5, с.58].

Добре відомо, що сформованість професійного інтересу сприяє позитивному ставленню студентів до обраного фаху, поступовому й безболісному включенню їх у самостійну навчальну діяльність. Зацікавленість у своїй праці – це важлива умова для розвитку професійних здібностей. Якщо студент обрав професію, полюбив її, то, безумовно, буде прагнути набувати й розвивати свої знання, удосконалювати вміння й навички в цій сфері, а в подальшому спробує реалізувати їх у своїй роботі. Випускник вузу, який прийшов до школи без любові до свого фаху, перетворюється на урокодавця, для якого особистість учня – на другому плані. Єдина мета його діяльності – передати зміст навчального матеріалу й перевірити якість його засвоєння. Такий викладач не зможе здійснювати духовно-моральне виховання підростаючого покоління. Тому професійний інтерес можна розглядати як моральну властивість особистості студента, наявність якого сприяє формуванню й

розвиткові професійно-ціннісних орієнтацій [6, с.77].

Результати багаторічних спостережень дозволяють зробити деякі узагальнення (згідно з дослідженням Є. Теслі).

Так, у процесі навчання студентів можна виділити декілька етапів становлення й закріплення їх професійного інтересу:

1) первинне знайомство з обраною спеціальністю, еволюцією її становлення – емпіричний етап (1 курс);

2) усвідомлення соціальної ролі педагога і його призначення в суспільстві – теоретичний етап (1 – 5 курси);

3) набуття теоретичних знань і практичних умінь, які сприяють розвитку професійної спрямованості майбутніх учителів – теоретико-творчий етап (1 – 5 курси);

4) апробація й коригування студентами набутих теоретичних знань, дидактичних умінь і навичок їх застосування в процесі проходження педагогічної практики – практичний етап (4 – 5 курси);

5) виконання й захист дипломної роботи як показника науково-теоретичного рівня підготовки, теоретичних знань і практичних умінь – теоретико-прикладний етап (5 курс).

Є. Тесля вважає (ми, у свою чергу, також дотримуємося цієї точки зору), що необхідно розробити систему викладання й управління, спрямовану на формування й розвиток професійного інтересу в студентів. Цілі цієї системи повинні бути такі:

1) теоретико-методологічна й практична підготовка студентів до роботи за обраним фахом;

2) розвиток потрібісно-мотиваційної сфери як умови підвищення професійного інтересу;

3) забезпечення практичної взаємодії дисциплін психолого-педагогічного блоку з предметами спеціального та частководидактичного блоку;

4) формування професійного інтересу в студентів, розвиток потреб у набутті знань, виробленні умінь і навичок шляхом максимального наближення навчального процесу до практики.

Формуванню професійного інтересу сприяють також і методи навчання,

спрямовані на розвиток навчально-пізнавальної активності студентів і підтримку їх інтересу протягом усього періоду навчання у вузі й після його закінчення. В якості умов, які забезпечують активність студентів, можна назвати тісний зв'язок навчального процесу у вузі зі шкільною практикою, навіть вивчення окремих тем в умовах школи; створення умов, які впливають на потрібнісно-мотиваційну сферу студентів; надання їм можливості виступати в ролі вчителя на заняттях у вузі.

Провідна роль у розвитку професійного інтересу майбутнього вчителя належить педагогічній практиці. Саме під час проходження практики студент може реалізувати себе як учитель, виявити свої професійні й творчі здібності, впевнитись у правильності вибору майбутнього фаху. З метою більш якісної підготовки студентів до практичної діяльності на кафедрі практики англійського усного та писемного мовлення розроблено певні заходи, які сприяють професійному становленню майбутнього педагога – вчителя іноземних мов. Це методичні й творчі допуски до різних видів педпрактики, залучення найкращих учителів шкіл міста до керівництва педпрактикою студентів.

Викладачі нашої кафедри вважають, що професійна підготовка випускників факультету іноземної філології включає не лише навчально-аудиторну діяльність, але й значний обсяг позааудиторної роботи, спрямованої на вдосконалення професійних умов студентів. На кафедрі склалася система професійно-орієнтованих позанавчальних заходів. Це конкурс різдвяних казок англійською мовою, країнознавчі конкурси, творчі заліки з практики англійського усного та писемного мовлення. Студенти не лише розвивають комунікативні вміння, але й вчать підбирати необхідний матеріал, працювати з довідниками, розвивають організаційні, лідерські, творчі вміння, що в комплексі також сприяє формуванню професійних інтересів і розширенню соціокультурної компетенції майбутніх учителів англійської мови.

Особливо значущим, на наш погляд, є творчий допуск до педпрактики, де можна побачити й перевірити рівень професійної підготовки студентів, сформованість їх професійних інтересів. Цей конкурс проводиться з метою:

1) розвитку в студентів інтересу до професійної творчості, самостійності під час розв'язання педагогічних задач;

2) перевірки професійної підготовки студентів до самостійної діяльності як учителя англійської мови;

3) виявлення найбільш обдарованих і талановитих студентів, використання їх творчого й інтелектуального потенціалу для вирішення актуальних завдань освіти.

Основна мета цього змагання полягає в тому, щоб сприяти якісній підготовці студентів до самостійного й творчого виконання основних професійних функцій учителя англійської мови. У процесі конкурсу студентам пропонувалися завдання, орієнтовані на творче застосування теоретичних знань для вирішення професійних завдань у навчанні англійської мови.

На попередньому етапі конкурсу студенти виконують практичні проблемні завдання. При цьому оцінюється рівень теоретичної підготовки й уміння використовувати теоретичні знання для практичного вирішення актуальних професійних завдань. Професійно-орієнтований конкурс «Творчий допуск до педпрактики» сприяє розвитку самостійності студентів під час вирішення педагогічних завдань, допомагає студентам факультету іноземної філології більш грамотно й упевнено реалізовувати мету й завдання педагогічної практики, сприяє становленню й розвитку професійної компетенції студентів – майбутніх учителів англійської мови.

Обрані теми курсових робіт і їх зміст дозволяють зробити висновки про наявність професійного інтересу, його спрямованості й усвідомленості. Відображення в студентських роботах актуальності проблем дослідження, практичної значущості, вміння бачити їх мету, характеризують як загальнокультурний, так і професійний рівні їх авторів.

Як вважає Є. Тесля, використовуючи в своїх перших наукових працях різні підходи до досліджуваної проблеми, студенти не лише оволодівають здібностями до аналізу, але й набувають навичок усебічного бачення досліджуваного питання. На цій основі виникає можливість виробити власну позицію, аргументувати погодження або непогодження з наявними поглядами. Усе це сприяє розвитку мислення студентів і прищепленню навичок мисленнєвих операцій, що є значущим для професійного становлення майбутнього педагога-дослідника.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити важливість даної проблеми й необхідність систематичної й цілеспрямованої роботи з формування професійного інтересу в студентів – майбутніх педагогів.

До подальших напрямів дослідження слід віднести детальний аналіз способів формування складників професійного інтересу майбутніх учителів англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Леонова Т.А. Формирование педагогической культуры: новый подход / Т.А. Леонова // Учитель. – 2006. – № 5. – С.71 – 73.
2. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя: [монография] / Л.М. Митина. – М.: Флинта, 1998. – 200 с. – (Московский психолого-социальный институт).
3. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей. Рождение мастера: [монография] / П.Е. Решетников. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
4. Сороковых Г.Д. Стратегия современного языкового образования в вузе / Г. Д. Сороковых // Учитель. – 2007. – № 1. – С.43 – 45.
5. Тесля Е.Б. Профессиональный интерес как социокультурный феномен / Е.Б. Тесля // Alma Mater: [сб. науч. тр.]. – М., 2006. – № 1. – С.58 – 59.
6. Тесля Е.Б. Формирование профессионального интереса у будущих учителей / Е.Б. Тесля // Педагогика. – 2000. – № 7. – С.75 – 79.
7. Федосимов Г.М. Концепция развития и формирование будущего педагога в гимназии: [кол. монография] / Г.М. Федосимов, О.Ф. Ломакина и др. – Курган: Абик, 1992. – 96 с.

УДК 378

В.В. Мерінов

ДОСВІД КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КНИЖКОЮ

У статті описано роботу кафедри української мови щодо організації самостійної роботи студентів з книжкою. Даються практичні поради щодо розвитку відповідних умінь студентів у процесі такої роботи.

Ключові слова: самостійна робота, тези, конспект, виписки, анотація, цитата, бібліографія.

В статті описана робота кафедри українського языка по организации самостоятельной работы студентов с книгой. Даются практические советы по развитию соответствующих умений студентов в процессе

такої роботи.

Ключевые слова: самостоятельная работа, тезисы, конспект, выпуск, аннотация, цитата, библиография.

The work of Ukrainian language chair on the organization of self-dependent work of students with the book is described in this article. Practical advices on the development of correspondent students' knowledge how to do such work are given.

Key words: independent work, thesis, notes, copies out, summary, citation, bibliography.

Беззаперечним є той факт, що знання, отримані студентом самостійно, стають міцним підґрунтям його загального багажу знань. Саме тому, особливо в умовах Болонського процесу, вища школа має приділяти особливу увагу організації самостійної роботи студентів, зокрема опрацюванню друкованих джерел (книжок, журналів тощо).

Проблема організації самостійної роботи студентів була предметом досліджень педагогів (А.М. Алексюка, Ю.К. Бабанського, В.І. Лозової, П.І. Підкасистого, Г.В. Троцько), психологів (А.В. Петровського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна), методистів (Л.М. Паламар, М.І. Пентилук, К.М. Плиско) і філологів (О.Г. Муромцевої, В.Ф. Жовтобрюх). Ці науковці розкривають сутність самостійної роботи в загальних рисах, окреслюють її види, форми, дидактичні принципи, визначають роль і функції в загальній системі освіти.

Тому за мету цієї статті правлять опис досвіду практичної роботи кафедри української мови щодо організації самостійної роботи студентів з книжкою та надання практичних рекомендацій щодо розвитку відповідних умінь студентів: тезування, конспектування, цитування, укладання анотацій і бібліографічного опису використаної літератури.

Відомо, що навчально-методична (підручники й посібники, збірники вправ), науково-популярна, довідкова (довідники, словники) література, періодика (газети й журнали) є основним джерелом знань студентів. Тому великого значення набуває самостійна робота з книжкою, яка, на думку педагогів сучасності (Лозової В.І., Троцько Г.В.) має низку можливостей:

- 1) дає можливість самостійно набувати нових знань, закріплювати їх,

розширювати та поглиблювати набуті на заняттях знання;

2) спонукає до оволодіння методами самоосвіти, а саме: способами користування книжкою, засобами інформації, загальними й спеціальними журналами, радіо й телебаченням, касетами та платівками;

3) самостійна робота може забезпечити реалізацію принципу індивідуального підходу в навчанні, дозволяючи диференціювати навчальні завдання, свідомість і міцність опанування знань, розвиток пізнавальної діяльності тощо.

Названі вчені виділяють такі види самостійної роботи з друкованим матеріалом:

1. Самостійне вивчення за підручником, іншими джерелами. Досвідчені викладачі спеціально виділяють деякі нескладні питання для самостійного вивчення їх за книжками.

2. Попереднє ознайомлення з навчальним матеріалом з теми наступного заняття з метою введення в те коло питань, яке доведеться вивчати на занятті (прочитання матеріалу підручника, постановка питань за матеріалом прочитаного, запис питань, на які учні не можуть відповісти).

3. Підготовка відповідей за підручником, іншими джерелами на питання, які поставив учитель. Для цього треба прочитати текст, визначити головну думку та знайти її обґрунтування, тобто виділити певні факти й положення, які містяться в тексті, для обґрунтування головного, здійснити логічний взаємозв'язок між фактами, положеннями та поставленим питанням.

4. Читання тексту підручника, навчального посібника з метою **закріплення** здобутих знань. Такий вид самостійної роботи потребує порівняння фактів, явищ, групування матеріалу за певною ознакою тощо.

5. Розгляд і аналіз таблиць, малюнків, ілюстрацій, поданих у тексті підручника.

6. Записи із самостійно прочитаного: виписки, цитати, складання плану, тез, конспектів, анотування. Така робота проводиться під час вивчення першоджерел (літературних творів, наукових статей, історичних документів тощо); спочатку процес читання повинен бути **орієнтовним**, а

потім **основним**. Під час орієнтовного читання треба побіжно продивитися матеріал, що потребує високої культури читання. Під час повторного, основного читання роблять необхідні записи.

7. Підготовка рефератів, доповідей, рецензій. Це вимагає не тільки вміння працювати з літературою, але й її добору.

Дослідники відзначають, що самостійна робота, зокрема з книжкою, в навчальній діяльності вимагає оволодіння конкретними прийомами:

- культури читання (динамічно, швидко);
- короткого, але найбільш раціонального запису (укладання виписок, планів, тез, конспекту, анотації, реферату, рецензії);
- запам'ятовування (структурування навчального матеріалу з опорою на зорову й слухову пам'ять);
- пошуку допоміжної інформації (робота з бібліографічними матеріалами, довідниками й каталогами, словниками й енциклопедіями) [1, с. 319 – 320].

Ці види самостійної роботи з книжкою передбачають формування в студентів відповідних умінь і навичок, розвитком яких опікуються викладачі кафедри української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Далі пропонуємо низку практичних порад щодо розвитку цих умінь з досвіду власної роботи.

1. Уміння укладати тези, конспекти. Тези й конспекти – це найпоширеніші форми запису прочитаного матеріалу. Ці форми опрацювання першоджерел вимагають від студентів відповідної культури запису: потрібний матеріал необхідно записувати точно, з гранично повним посиланням на вихідні бібліографічні дані книжки (прізвище та ініціали автора, назва першоджерела, місце видання й назва видавництва, рік видання, опрацьовані сторінки чи загальна кількість сторінок тощо). До такої бібліографічної інформації звертаються неодноразово, і це сприяє економії часу на пошуки книжки. Тези й конспекти повинні відповідати заздалегідь укладеному плану.

а) **Уміння тезувати. Тези** – це стисло сформульовані основні положення тексту. Існують два види тезування: тези у вигляді цитат і виклад

основних положень своїми словами. Готуючись тезувати, студент повинен спочатку уважно прочитати текст першоджерела, визначити основні думки, наведені в ньому, які й слід відтворити в тезах. Потім можна розпочинати безпосередньо тезування. Якщо **тезують у вигляді цитат**, то в цьому разі треба відшукати в тексті основні положення, які відображають головні думки твору, та виписати їх без будь-яких змін у послідовності, яка відбиває розвиток думки автора. Цей вид тезування дозволяє найбільш наближено до тексту відтворити його зміст, а в разі потреби використати цитати. Під час **викладу основних положень своїми словами** ці положення викладають не в авторській редакції, а з певними відмінностями в їх мовному вираженні, які, однак, не призводять до руйнування змісту авторських думок. Цей вид тезування дозволяє уникнути великих за обсягом цитат та активізує сприймання тез читачем. Тези завжди мають бути стислими, що дозволить не витратити багато часу на опрацювання матеріалу.

У тезах **не можна подавати** фактичного матеріалу, цифрових даних тощо; головним тут є висновки автора. Тому тези мають певною мірою фрагментарний характер.

б) Уміння конспектувати. Конспект, як і тези, також є дуже поширеною формою самостійного опрацювання книжки і являє собою стислий виклад найбільш важливого в змісті першоджерела або його частини за попередньо укладеним планом. Для правильного й досконалого конспектування дуже важливим є опанування методів тезування прочитаного.

Починають конспектувати з укладання бібліографічного опису першоджерела. Потім уважно читають книжку, поділяють її зміст на основні частини й укладають простий чи складний план прочитаного. Відповідно до укладеного плану в кожній частині виділяють найголовніші, найважливіші думки та записують їх або в зошит, або на окремих аркушах. Конспект, як правило, поділяють на розділи й підрозділи відповідно до наявності їх у першоджерелі з використанням назв і заголовків, ужитих автором конспектованого тексту.

За обсягом конспект має бути достатньо повним і містити весь необхідний матеріал. Але не варто робити конспект занадто великим,

записуючи все надмірно деталізовано: у такому разі тут буде важко розібратися й відшукати необхідну інформацію.

Для кращого орієнтування в конспекті треба вміло виділяти в ньому необхідні місця з допомогою підкреслювань, виділень різними кольорами та шрифтами, рубрикації тексту (зокрема чіткого поділу на абзаци), інших графічних засобів (розміщення матеріалу в рядок чи стовпчик тощо). Також варто робити нотатки на берегах.

2. Уміння робити виписки. Виписки теж належать до найбільш поширених форм запису прочитаного. Найчастіше виписують цитати, фактичний матеріал, цифрові дані, таблиці й схеми тощо. Виписки варто робити на картках одного формату, бажано з цупкого паперу. На цих картках доцільно зазначати розділ науки чи проблему, стосовно якої можна використати виписаний матеріал. Відповідно до зазначених проблем інформацію слід систематизувати за темами, розклавши картки в спеціальні папки чи конверти. Це найкращий спосіб систематизації, який значно полегшує в разі потреби пошук необхідної інформації.

Зразок виписки

<i>Предмет педагогіки та питання теорії виховання</i>	<i>Лозова В.І., Троцько Г.В. Проблемне навчання // Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – Харків: ОВС, 2002. – С. 276 – 277.</i>
<i>Змістовний компонент виховного процесу Зміст громадянського виховання</i>	<i>Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки й діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею (В.О. Сухомлинський).</i>

3. Уміння анотувати. Анотація також є одним з корисних способів опрацювання першоджерел. Вона містить бібліографічний опис книжки, короткий (кілька речень) виклад змісту, вказівки, для кого ця книжка призначена. Анотація потрібна насамперед тоді, коли треба зафіксувати існування тієї чи іншої наукової праці й одержати загальне уявлення про її зміст. Для укладання анотації не обов'язково детально вивчати першоджерело. Досить його переглянути, визначити назви розділів, ознайомитися з передмовою та післямовою, з'ясувати прізвища авторів. У разі необхідності можна буде ще раз звернутися до анотованого видання. З урахуванням цих вимог і укладають анотацію. Вона є корисною для написання наукових досліджень, зокрема курсових і дипломних робіт. Анотацію найчастіше укладають на ті джерела, які не мають прямого стосунку до виконуваного дослідження, але з якими варто ознайомитися для загального уявлення про стан вивчення проблеми.

Зразок анотації

Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник / Харк. держ. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.

У посібнику викладені основні положення теорії виховання й дидактики курсу „Педагогіка” на основі сучасних освітніх технологій. Зміст навчально-виховного процесу аналізується з урахуванням змін, які відбуваються в системі громадських відносин, свідомості особистості.

4. Уміння цитувати. Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту. Цитати вживають для підтвердження власних думок, однак не варто зловживати ними: у такому разі за ними губиться власна думка. У цитаті не можна нічого змінювати.

Цитування буває кількох видів:

1. Цитування у вигляді прямої мови. У цьому разі тут уживаються такі ж розділові знаки, як і при прямій мові. Наприклад: *А. Дістервег писав: „Поганий учитель подає істину, хороший – навчає її знаходити”.*

2. Цитування у вигляді непрямої мови. У цьому разі цитата доповнює авторське речення, є його складовою частиною. Тоді до неї висуваються такі

ж вимоги, як і до непрямої мови. Цитата береться в лапки й починається з маленької літери. Наприклад: *А. Дістервег писав, що „поганий учитель подає істину, хороший – навчає її знаходити”.*

3. Віршова цитата, якщо вона записана у вигляді строфи, в лапки не береться. Наприклад: *Максим Рильський закликав:*

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози*

Вона хай буде.

Якщо цитата наводиться не повністю, то пропуски в ній позначають трьома крапками. Наприклад: *С.У. Гончаренко зазначав: „Вербалізм – надмірне захоплення словесними формами... догматичне вивчення й засвоєння навчального матеріалу”.* Відповідно якщо цитата подана не спочатку або не закінчена, то на початку або в кінці такої цитати вживають три крапки. Наприклад: *Я.А. Коменський говорив, що „...освіта необхідна всім... Проте воістину набагато більше потребують виховання люди обдаровані, тому що діяльний розум, не зайнятий чимось корисним, буде займатися непотрібним, пустим і згубним”.*

Цитати завжди супроводжуються посиланнями на те першоджерело, з якого вони процитовані. Існують два види посилань: **внутрішньотекстові** й **підрядкові**.

Внутрішньотекстові посилання найпростіші щодо оформлення й займають мало місця. Але в цьому разі цитату відривають від вихідних бібліографічних даних першоджерела. Тому цей тип посилань краще застосовувати, якщо в роботі багато цитат; він найбільш поширений у наукових працях (монографії, дисертації, наукові статті, дипломні й курсові роботи). Внутрішньотекстові посилання подають відразу за цитатою: у квадратних дужках зазначають номер бібліографічної позиції цитованого першоджерела за списком використаної літератури, у разі потреби номер тома чи частини (якщо видання багатотомне), і цитовану сторінку. Наприклад: *К.Д. Ушинський писав: „Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна попередю пізнати її також в*

усіх відношеннях” [78, с. 28].

Підрядкові посилання наводять під основним текстом, унизу сторінки, і відмежують їх горизонтальною лінією. Ці посилання, безперечно, більш зручні в процесі роботи з книжкою, бо в даному разі вихідні бібліографічні дані першоджерела не відірвані від цитати. Але цей тип посилань більш складний щодо оформлення. Підрядкові посилання позначають цифрами над цитатою; їх нумерація може бути або посторінковою, або суцільною для всієї роботи. У таких посиланнях наводять лише основні бібліографічні елементи опису цитованого джерела. Наприклад: *А.С. Макаренко вважав, що „оптимальна кількість членів колективу не може бути меншою за 7 і більшою за 15 осіб. Якщо менше 7 осіб – колектив перетворюється на замкнуту групу друзів і приятелів. Якщо більше 15 осіб – з’являється прагнення до розподілу на два колективи”¹.*

¹ *Макаренко А.С. Твори в 7-ми томах. – Т. 5. – К., 1954. – С. 236.*

Якщо текст цитують не за першоджерелом, а за іншим виданням, у такому разі посилання починають словами „**Цит. за**” або „**Цит. за кн.**”, „**Цит. за ст.**”. Наприклад: *В.О. Сухомлинський зазначав, що „для виховання дуже важливо знайти куточки краси й хвилини краси, що їх дитина повинна побачити, відчутти, зрозуміти, зберегти назавжди в своєму серці”¹.*

¹ *Цит. за кн.: Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: ОВС, 2002. – С. 93.*

Коли одну і ту ж роботу цитують декілька разів протягом кількох сторінок, то вихідні бібліографічні дані першоджерела подають тільки в першому посиланні, а в усіх подальших посиланнях уживають слово „**Там же**” й зазначають цитовану сторінку. Наприклад: *В.О. Сухомлинський говорив, що „людські взаємини розкриваються найяскравіше в праці – коли один створює щось для іншого”².*

² *Там же. – С. 78.*

5. Уміння оформляти бібліографічний апарат. У кінці книжки чи наукової роботи оформляють список використаних джерел, або бібліографічний опис літератури. Як правило, у такому списку використані

джерела подають в алфавітному порядку. Однак в окремих випадках автор може дотримуватися й іншого порядку (хронологічного, тематичного, систематичного тощо). У такому разі необхідність оформлення бібліографії одним із цих способів обумовлюють окремо. Літературу іноземними мовами подають в алфавітному порядку після повного списку вітчизняних видань. Кожне джерело в бібліографічному списку має свій порядковий номер, а весь список має єдину наскрізну нумерацію.

Бібліографічний опис друкованої праці містить кілька елементів, розміщених у певній послідовності. Однак треба зважати на те, що правила оформлення бібліографічного опису окремої книжки та статті, яка надрукована в збірнику праць чи в журналі, дещо відрізняються.

Повний бібліографічний опис друкованого джерела складається з прізвища та ініціалів автора праці, назви книжки, місця видання, видавництва, року видання, загальної кількості сторінок. Іноді назву видавництва та загальну кількість сторінок опускають. Між названими елементами бібліографічного опису обов'язкова наявність відповідних розділових знаків, які є загальноприйнятими та мають умовний характер. Ці знаки відображають таку інформацію:

: Інша назва книжки або назва, пов'язана з основною назвою книжки;

/ Відомості про авторство (автори, укладачі);

; Відомості про інших осіб чи колективи, які брали участь у підготовці видання (редактор, відповідальний редактор тощо);

. – Відомості про повторність видання (або його характеристика);

. – Місце видання;

: Назва видавництва чи організації-видавця;

, Рік видання;

. – Загальна кількість сторінок (або вказівка на цитовані сторінки).

Приклади повного бібліографічного опису книжок:

Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад. шк, 1985. – 172 с.

Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т імені Г.С.Сковороди. – 2-е

вид., випр. і доп. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.

Сорока Г.І., Черновол-Ткаченко Р.І. Виховна система класу. – Харків: Фоліо, 1999. – 146 с.

Основи національного виховання / За ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сергійчука. – К.: Рад. шк., 1993. – 151 с.

Україна ХХІ століття. Державна національна програма „Освіта”. – К., 1994.

У **бібліографічному описі статті**, поданої в збірнику праць чи періодичному виданні, обов’язково наявні такі елементи: прізвище та ініціали автора (авторів), назва статті, назва збірника, журналу, газети, іншого видання, у якому вміщено описувану статтю, рік видання, номер (випуск), сторінки, на яких вміщено цю статтю. Крім наведених вище розділових знаків, уживають іще й такі:

// Назва видання, в якому вміщено статтю;

. – Номер видання.

Приклади повного бібліографічного опису статей:

Савченко О.Я. Розробка державних стандартів загальної середньої освіти України // *Наука і освіта*. – 1997. – № 3. – С. 11 – 14.

Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В.О. *Зібр. творів: У 5-ти т. – Т.1.* – К.: Рад. шк., 1988. – С. 336 – 406.

Степенко Г., Бургін М., Мілов Ю. Стандарти в системі освіти США: позитивне й негативне // *Шлях освіти*. – 1996. – № 2. – С. 49 – 53.

Жадан І.В. та ін. Концепція громадянської освіти в Україні // *Педагогічна газета*. – 2001. – № 14. – С. 6.

Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // *Інформаційний вісник Міністерства освіти і науки України*. – 2000. – № 22. – С. 3 – 6.

Дотримання вимог щодо оформлення бібліографічного апарату свідчить про культуру наукового дослідження, високий рівень культури мовлення автора та якість наукової праці.

Таким чином, самостійна робота з книжкою є невід’ємним складником

сучасного навчального процесу, пріоритетним засобом оволодіння навчальним матеріалом, що є дуже важливим для майбутнього педагога. Тому практична діяльність професорсько-викладацького складу кафедри української мови спрямована на формування в майбутніх учителів, особливо нефілологічних спеціальностей, умінь правильно опрацьовувати самостійно друковані джерела інформації: книжки, журнали тощо.

У перспективі планується опис досвіду роботи кафедри української мови стосовно рекомендацій студентам щодо написання письмових робіт наукового стилю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.
2. Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.

УДК [340.115:378.178.111]

А.О. Поляков

ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ВИЗНАННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У статті автор виділив напрями діяльності кафедри щодо забезпечення соціального визнання якості вищої юридичної освіти. Серед них: проведення моніторингу якості підготовки випускників; підготовка й оприлюднення результатів рейтингу роботи викладачів та оцінки робочих навчальних програм за участю роботодавців; організація науково-методичної служби, яка аналізує педагогічний досвід, здійснює експертний аналіз навчальної літератури, розробляє програми професійного самовизначення, кар'єрного розвитку студентів; налагодження продуктивної співпраці із засобами масової інформації.

Ключові слова: управління, співпраця, якість освіти, професійна підготовка.

В статье автор выделил направления деятельности кафедр по обеспечению социального признания качества высшего юридического образования. Среди них: проведение мониторинга качества подготовки выпускников; подготовка и обнародование результатов рейтинга работы преподавателей и оценки рабочих учебных программ при

участии работодателей; организация научно-методической службы, которая анализирует педагогический опыт преподавателей, проводит экспертный анализ учебной литературы, разрабатывает программы профессионального самоопределения, карьерного развития студентов; организация продуктивного сотрудничества со средствами массовой информации.

Ключевые слова: управление, сотрудничество, качество образования, профессиональная подготовка.

In the article the author singled out the ways of department's work dedicated to the social recognition of the high law education. There are a monitoring of graduates' preparation quality, a preparing and a publication of the teachers rating, an evaluation of teachers' work by employers among them. Also such ways of department's work are analyzed as the organization of the scientific and methodological service which analyzes the teachers' experience, performs the evaluation of literature, develops the programs of professional self-determination and students' career advance, and an organization of successful cooperation with the mass-media.

Key words: management, cooperation, quality of education, professional training.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку вищої професійної освіти актуальним є питання демократизації управління навчальним процесом, системне й послідовне інтегрування ВНЗ і соціальних інституцій. Водночас, аналіз сучасної нормативно-правової бази України свідчить про те, що до сьогодні в нашій країні не існує жодного документа, який би систематизував та визначав пріоритети державної й соціальної політики в галузі реформування вищої юридичної освіти, організації роботи кафедри, спрямованої на соціальне визнання якості професійної освіти на юридичних факультетах університетів.

У виступі міністра освіти і науки Д. Табачника на підсумковій колегії МОН України, що відбулася 26 серпня 2010 року, справедливо наголошено на тому, що стратегія розвитку сучасної професійної освіти в Україні визначається перспективами соціально-економічної сфери країни та структурою зайнятості населення в усіх видах економічної діяльності. У доповіді зазначено, що саме залучення соціальних партнерів до управління

й розробки навчальних програм дозволить не тільки залучити додаткові ресурси для розвитку системи професійної освіти, але й зробити її більш відкритою, ефективною та реагуючою на виклики сьогодення [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, доводить факти активного вивчення й науково-методичного узагальнення проблем якісного реформування управлінського складника вищої професійної освіти. У контексті визначеної загальної проблеми цінними є наукові узагальнення В. Астахової щодо гуманістичного спрямування й гуманітарного насичення програм менеджменту в професійній освіті [1]. Системністю відзначаються питання організаційного й управлінського забезпечення юридичної освіти, розкриті ученим В. Журавським. У контексті принципів та ідеології Болонського процесу питання управління педагогічним процесом в університетах досліджувати Я. Болюбаш, І. Гамрецький, М. Степко, В. Шинкарук та інші науковці [3; 5; 6; 7; 11]. Однак до сьогодні відсутні чітко розроблені механізми управління системою якості професійної освіти на внутрішньоуніверситетському рівні (факультету, профільних кафедр, органів студентського й місцевого врядування), які б спрямовувалися на завдання соціального визнання результатів професійного навчання студентів.

Завдання статті, зважаючи на викладене вище, полягає у визначенні напрямів діяльності профільної кафедри щодо забезпечення соціального визнання якості вищої юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Соціальне визнання якості професійної освіти студентів юридичних факультетів – найважливіший механізм реалізації основної місії освіти — формування національної ідентичності як умови розвитку громадянського суспільства, зміцнення української державності, соціокультурної модернізації країни, представленої у вигляді конвенційної норми, суспільного договору між освітнім закладом, суспільством і державними управлінськими органами галузі освіти. Сучасна вища юридична освіта має відповідати соціальному замовленню — вимогам суспільства, що інтегрують потреби особистості й освіти, спрямовані на формування в молоді досвіду здорового безпечного способу

життя, готовність до успішної професійної й громадської діяльності, яка забезпечує особисте й суспільне благополуччя в умовах ринкової економіки [7]. Управління й діяльність кафедри в цьому аспекті має здійснюватися відповідно до ідеалів рівності, соціальної справедливості, гармонії й різноманітності культур як демократичних і громадських цінностей; усвідомлення морального змісту волі всіх учасників педагогічного процесу й нерозривного зв'язку з відповідальністю, правосвідомістю, умінням робити усвідомлений і відповідальний особистісний вибір [9].

Відповідно до вимог Болонського процесу [3, с. 19], діяльність профільних кафедр сучасних українських університетів спрямована на реалізацію завдання підготовки конкурентоспроможного випускника, тобто такого фахівця, який володіє на рівні системно-діяльнісного підходу сукупністю особистісних і професійних характеристик, що забезпечують переваги цього випускника з огляду його успішної соціалізації. Успішна соціалізація виявляється у фактичних предметних результатах освітньої діяльності — конкретних елементах соціального досвіду — знаннях, уміннях і навичках, досвіді вирішення професійних проблем, досвіді творчої діяльності в межах успішно засвоєних профільних навчальних дисциплін. Системно-діяльнісний підхід передбачає побудову навчальних планів і програм професійної освіти з орієнтацією на підсумкові результати навчання як системотворчий компонент конструкції загальних і професійних компетенцій.

Загальновизнаним є факт про те, що за таких умов управління роботою профільних кафедр у першу чергу має передбачати об'єктивне інформаційне забезпечення суб'єктів освітнього процесу — систему широкого доступу кожного суб'єкта (викладачі, студенти та їхні батьки, широкі кола громадськості, роботодавці) освітнього процесу до інформаційно-методичних фондів і баз даних, мережних джерел інформації про повний перелік навчальних предметів, методичні розробки лекційно-практичних курсів, рекомендацій з усіх видів навчальної діяльності студентів, а також наочного приладдя, мультимедійних, аудіо- й відеоматеріалів [9].

Аналіз наукових розробок, міжнародного досвіду й документів

Міністерства освіти і науки України [3, с. 7; 10] дозволив виокремити декілька напрямів діяльності профільної кафедри щодо забезпечення соціального визнання якості вищої юридичної освіти, зокрема такі:

- здійснення моніторингу якості підготовки випускників та їх закріплення на робочих місцях;
- підготовка й оприлюднення результатів рейтингу роботи викладачів та оцінки робочих навчальних програм за безпосередньої участі роботодавців;
- організація науково-методичної служби, яка аналізує найкращий педагогічний досвід, здійснює якісний аналіз навчальної літератури, доступної студентам, розробляє програми професійного самовизначення студентів, кар'єрного розвитку;
- налагодження продуктивної співпраці із засобами масової інформації.

Розглянемо ці напрями діяльності профільних кафедр детальніше в контексті юридичної освіти.

Моніторинг якості підготовки випускників та їх закріплення на робочих місцях сьогодні визначає престиж вищого навчального закладу, а в перспективі тип і статус навчального закладу.

Загальновизнаними критеріями освіти в межах Болонського процесу є якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність, сумісність кваліфікації на вузівському та післявузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності випускників професійних навчальних закладів. На даний момент в Україні відсутня чітко сформована послідовна програма моніторингу результатів підготовки фахівців у закладах вищої юридичної освіти. З 2005 року численні ініціативи громадських організацій, студентських об'єднань (наприклад, Всеукраїнська громадська організація «Європейська асоціація студентів права Україна») проводять масштабні всеукраїнські соціологічні опитування студентів, роботодавців та викладачів у галузі права з метою визначення змісту оптимальної (ідеальної) моделі юриста, що має бути покладена в основу державних

стандартів юридичної освіти, збір науково обґрунтованих об'єктивних даних про сучасний стан юридичної освіти та на підставі здійсненого аналізу результатів працевлаштування випускників визначення комплексу заходів, які необхідно запровадити для наближення сучасної моделі освіти юристів до оптимальної та бажаної. Така ініціатива видається вкрай важливою та актуальною. Разом з тим, у цьому напрямі доцільним вважаємо активізувати роботу профільних кафедр, які б науково достовірно й виражено підійшли до формування змісту опитувальників. Саме кафедра на рівні організації науково-практичних семінарів може забезпечити продуктивну співпрацю з роботодавцями, а також ініціювати введення в робочі індивідуальні плани викладачів завдання щодо проведення моніторингових досліджень. Особливо значущим видається можливість залучення до проведення моніторингу студентів-магістрантів, пошукувачів і аспірантів, які виконують наукові дослідження за планами роботи кафедр. Результати моніторингових досліджень можуть стати якісною, ґрунтовною базою для розробки як державних стандартів, так і науковим обґрунтуванням відповідних прикладних досліджень, скласти фактичний матеріал для наукових публікацій професорсько-викладацького складу.

Серед шляхів оптимізації діяльності кафедри в напрямі моніторингу якості підготовки випускників та їх закріплення на робочих місцях наголосимо на таких заходах: введення відповідних доручень у зміст робочих індивідуальних планів викладачів та планів науково-пошукової роботи магістрантів, пошукувачів, аспірантів; залучення неформальних студентських лідерів до проведення моніторингових досліджень; налагодження відповідної співпраці з іншими кафедрами й факультетами через розробку комплексних дослідницьких і навчальних завдань для студентів; оприлюднення персональних професійних досягнень випускників юридичного факультету через інтерактивні форми навчання (запрошення випускників – практикуючих юристів до роботи в юридичній клініці, ушанування в стінах навчального закладу визначних досягнень у професійній діяльності випускників факультету; підтримка громадських ініціатив регіональних органів влади, соціальних інституцій тощо).

Наступним напрямом діяльності профільної кафедри щодо забезпечення соціального визнання якості вищої юридичної освіти є запровадження відкритого рейтингу роботи викладачів та оцінки робочих навчальних програм, який також передбачає апробацію та впровадження освітніх державних стандартів за безпосередньої участі роботодавців.

На даний момент фахова підготовка студентів-правників в Україні здійснюється відповідно до навчальних планів, розроблених на основі державних освітньо-професійних програм (далі за текстом – ОПП), затверджених на державному рівні й обов’язкових для всіх ВНЗ, що здійснюють підготовку фахівців за даною спеціальністю. ОПП визначає нормативну частину змісту освіти, встановлює вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти й професійної підготовки фахівця відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. ОПП визначають більше ніж на 70% зміст навчального плану всіх юридичних вищих навчальних закладів країни й майже на третину складаються з фундаментальних дисциплін (соціологія, політологія, культурологія, релігієзнавство тощо). Водночас, аналіз навчальних планів провідних вищих юридичних шкіл Центральної та Західної Європи, а також країн Північної Америки та Австралії свідчить про те, що сучасна модель підготовки юриста в провідних країнах світу передбачає докорінно інший зміст та порядок формування навчальних планів, а відтак і зміст професійної освіти [2, с. 34 – 35]. Принципові відмінності полягають у такому: самостійність ВНЗ у формуванні навчального плану. Кожен вищий навчальний заклад самостійно визначає перелік навчальних дисциплін, що пропонуються для вивчення студентам; варіативність навчальних планів, які надають студентам широкі можливості вибору навчальних дисциплін за збереження мінімального набору обов’язкових для вивчення дисциплін (переважно на молодших курсах). При цьому, обсяг обов’язкових для вивчення дисциплін у середньому не перевищує 20 відсотків загального навчального часу; професійна орієнтованість навчальних планів – вивченню навчальних дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклів відводиться в середньому не більше 10 відсотків навчального часу.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що

сьогодення вимагає більш активної участі профільних кафедр у розробці професійно й соціально цінного змісту фахової підготовки.

Варто зазначити, що ідея перегляду змісту робочих навчальних планів і програм, зокрема, запровадження значної кількості варіативних дисциплін, приділення більшій уваги дисциплінам професійного спрямування, надзвичайно цінна для реалізації права вибору студентом викладача й інформаційно-методичного забезпечення навчальної дисципліни за профільним спрямуванням. Цей напрям діяльності кафедри базується на застосуванні викладачами конструктивного поєднання традиційних та інтерактивних методик у навчанні для формування в студентів потреби в знаннях, зацікавленості питанням особистісної професіограми.

Здійснене дослідження доводить, що в Україні значна кількість різноманітних нормативних актів у галузі вищої освіти посиляється на необхідність запровадження інноваційних методів навчання, створення інститутів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, які викладають правознавчі навчальні дисципліни тощо. Ці положення мають здебільшого декларативний характер, але навіть за умови їх упровадження через свою спорадичність ці заходи не будуть здатні забезпечити докорінні якісні зміни в системі професійної підготовки вітчизняних юристів. Докорінно змінити сутність вищої юридичної освіти в Україні, на нашу думку, можна лише шляхом систематичного постійного рейтингу роботи викладачів та оцінки робочих навчальних програм, апробації та впровадження освітніх державних стандартів за безпосередньої участі роботодавців. Основними заходами щодо реалізації цього напрямку діяльності кафедри вважаємо: створення ініціативних груп і авторських колективів викладачів, які розробляють методичне забезпечення профільних навчальних курсів; запровадження в систему підвищення кваліфікації, програми наукового стажування викладачів завдань вивчення найкращого педагогічного досвіду; відновлення роботи інституту наставництва на профільних кафедрах; підтримка викладачів, які успішно застосовують інтерактивні, інноваційні методики в навчанні й успішно формують активний підхід студентів до навчання.

Другий напрям успішно може бути реалізований у комплексі з третім, що передбачає роботу науково-методичної служби на кафедрі, а саме: вивчення й поширення найкращого педагогічного досвіду, якісний аналіз навчальної літератури, яка доступна студентам, формування авторських колективів для підготовки до видання методичних матеріалів; моніторинг потреб ринку праці на регіональному рівні (опитування випускників, роботодавців, аналітична обробка інформаційних та аналітичних матеріалів різних соціальних інституцій, у яких працюють юристи, правознавці).

Як відомо, профільна кафедра успішно виконує програмні завдання з надання освітніх послуг у випадку, коли спрямована на досягнення кінцевого результату, яким є працевлаштування й закріплення випускників на робочому місці. Тому вважаємо за доцільне ввести в плани науково-методичної роботи кафедр, які забезпечують навчальний процес на юридичному факультеті, розробку програм перспективного професійного зростання магістрантів, аспірантів, молодих викладачів; програм підготовки майбутніх юристів до реальних умов професійної діяльності; програм професійного самовизначення студентів щодо кар'єрного розвитку за участю педагогів, психологів, соціологів, практикуючих юристів.

Цей напрям може бути реалізований повною мірою, на наш погляд, за умови залучення до роботи рад студентського врядування, використання неформального підходу до створення системи лідерства в студентському колективі.

Робота із засобами масової інформації щодо популяризації діяльності кафедри й студентів факультету як важливий напрям діяльності кафедри забезпечує здійснення оперативного та якісного аналізу інформації про внутрішнє педагогічне й зовнішнє соціокультурне середовище, в якому перебувають і студенти, і викладачі. Така робота дозволить зробити управління навчальним процесом більш гнучким та ефективним, здешевити управлінські й спонукальні процеси. Серед способів реалізації цього напрямку оптимальним вважаємо роботу офіційного веб-порталу профільної кафедри, на якому у відкритому доступі міститиметься інформація про наукову, навчальну, методичну, організаційну роботу професорсько-

викладацького складу.

Звернемо увагу на інформаційну структуру будь-якого офіційного веб-порталу освітнього правового змісту, яка як базові елементи обов'язково включає: базу даних персоналій (викладачів, учених і юристів-практиків); базу даних організацій, що беруть участь в освітньому, науковому й практичному забезпеченні фахової підготовки майбутніх юристів; відомості про участь викладачів і студентів у конференціях, семінарах, конкурсах, виставках, інші події в галузі права; метаописання книжок, статей, документів судової практики, нормативних актів, інтернет-ресурсів тощо в галузі юриспруденції, у підготовці яких брали участь викладачі кафедр; тематичний та інші рубрикатори для навігації й пошуку релевантної інформації [8]. Варто зазначити, що бібліографічний каталог має містити достовірну інформацію з об'єктивними оцінками якості поданого дидактичного матеріалу; файли персоналій, постійних і тимчасових колективних авторів (організацій), наочний рубрикатор мають формуватися за ознакою авторитетності.

Сьогодні для піднесення соціального визнання якості вищої юридичної освіти мало використовується практика видання щотижневиків студентськими об'єднаннями, які діють на юридичних факультетах [8]. Потребує творчого відновлення досвід розповсюдження інформаційних листівок, рекламних буклетів, презентаційних розробок із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій, у яких оприлюднювалися оперативні дані про роботу профільних кафедр, досягнення окремих викладачів і студентів. Такі приклади співпраці з мас-медіа стануть у нагоді під час організації Днів відкритих дверей в університеті та на факультетах, для проведення профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх закладах упродовж навчального року.

Слід об'єднати зусилля науковців і практиків у практиці проведення профорієнтаційних заходів спільно з роботодавцями, місцевими органами виконавчої влади, представниками громадськості, налагодження співпраці з регіональними службами зайнятості. Це свідчитиме про достатній рівень демократизації управління професійною освітою через делегування

повноважень з національного на регіональний рівень, реалізацію механізму персональної наукової й методичної відповідальності професорів і викладачів за якість фахової підготовки та відповідне соціальне визнання якості професійної освіти. Практика взаємодії із засобами масової інформації дозволить зробити продуктивними форми й методи громадського контролю якості діяльності кафедр та залучення до співпраці соціальних партнерів (управлінський, організаційний та аспект додаткового фінансування).

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Здійснене дослідження дозволило виокремити такі напрями діяльності профільної кафедри щодо забезпечення соціального визнання якості вищої юридичної освіти: проведення моніторингу якості підготовки випускників та їх закріплення на робочих місцях; підготовка й оприлюднення результатів рейтингу роботи викладачів та оцінки робочих навчальних програм за безпосередньої участі роботодавців; організація науково-методичної служби, яка аналізує найкращий педагогічний досвід, здійснює якісний аналіз навчальної літератури, доступної студентам, розробляє програми професійного самовизначення студентів, кар'єрного розвитку; налагодження продуктивної співпраці із засобами масової інформації. Ці напрями реалізують принципи демократії управління педагогічним процесом і продуктивної співпраці вищого навчального закладу з іншими соціальними інституціями.

У межах однієї публікації неможливо розкрити всі аспекти зазначеної проблеми. Перспективними вважаємо такі питання: вивчення зарубіжного досвіду співпраці університетських кафедр, дослідних установ і соціальних організацій для підвищення якості професійної освіти; методики розробки експертиз ефективної роботи науково-методичних служб на кафедрах, що забезпечують викладання профільних навчальних дисциплін і спецкурсів; способи моніторингу рівня працевлаштування й кар'єрного розвитку випускників юридичних факультетів відомих українських університетів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астахова В. Формирование творческой личности – основа современной парадигмы образования / В. Астахова // Учені записки Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія». –

Харків: «Око», 2001. – С. 45 – 51.

2. Бігун В.С. Юридична професія та освіта: досвід США у порівняльній перспективі: основи американської юридичної професії та освіти, організація діяльності працівників у США, юридична освіта в Україні та США: порівняльний аналіз / В.С. Бігун. – К.: [Б.в], 2006. – 267 с.

3. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Тернопіль : вид-во ТДПУ імені В. Гнатюка, 2003. – 52 с.

4. Виступ Міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України (26 серпня 2010 року) [Електронний ресурс]: Режим доступу :<http://www.nbuv.ua>, вільний. – Загол. з екрану.

5. Гамрецький І. Гармонізація інформаційного суспільства у світлі сучасних освітніх концепцій [Текст] / І. Гамрецький // Рідна школа. – 2006. – № 3. – С. 8 – 10.

6. Журавський В. Проблеми юридичної освіти // [Електронний ресурс]: Дзеркало тижня. – № 3 (428), 25 — 31 січня 2003. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3300/37411/>, вільний. – Загол. з екрану.

7. Журавський В. Юридична освіта в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення / В. Журавський, О. Копиленко // Право України. - 2004. - № 11. – С. 3 – 7.

8. Овдієнко Н. Студентські ЗМІ як різновид журналістської практики в умовах Болонського процесу [Текст] / Н. Овдієнко // Віче. – 2008. – № 15. – С. 49 – 50.

9. Остапчук О. Проектування багатовимірною педагогічного процесу [Текст]: пошуки нових резервів освіти / О. Остапчук // Рідна школа. – 2007. – № 9. – С. 10 – 13.

10. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні [Електронний ресурс]: указ Президента України від 20 березня 2008 р. № 244/2008. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=244/2008>, вільний. – Загол. з екрану.

11. Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008 – 2012 роки [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1155 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 72. – С. 85 – 88.

12. Степко М.Ф. Проблеми реформування вищої освіти в контексті Болонського процесу [Текст] / М.Ф. Степко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С. 34 – 39.

А.І. Прокопенко

РОЛЬ КАФЕДРИ В ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто участь викладачів кафедри в організації моніторингу якості вищої освіти. До складників моніторингу якості вищої освіти віднесено контроль та оцінювання викладачами кафедри навчальних досягнень студентів. На підставі результатів моніторингу уточнено показники активної навчальної діяльності студентів, на які слід орієнтуватися в перспективному управлінні вищим навчальним закладом.

Ключові слова: перспективне управління, моніторинг якості вищої освіти, викладач, студент, кафедра, вищий навчальний заклад.

Рассмотрено участие преподавателей кафедры по организации мониторинга качества высшего образования. К составляющим мониторинга качества высшего образования отнесены контроль и оценивание преподавателями кафедры учебных достижений студентов. На основе результатов мониторинга уточнены показатели активной учебной деятельности студентов, на которые следует ориентироваться в перспективном управлении высшим учебным заведением.

Ключевые слова: перспективное управление, мониторинг качества высшего образования, преподаватель, студент, кафедра, высшее учебное заведение.

The department teachers' participation in organization the quality of high education monitoring is examined. Control and estimation are considered to be the quality of high education monitoring components. The indicators of students' active educational activity that must be oriented at while the high educational establishment management are defined.

Key words: perspective management, the quality of high education monitoring, a teacher, a student, a department, a high educational establishment.

Постановка проблеми. Зміни в системі вищої школи, пов'язані з упровадженням кредитно-модульного навчання студентів, торкнулися питань моніторингу, контролю та оцінки навчальних досягнень студентів. Організація моніторингу якості вищої освіти дозволяє професорсько-викладацькому складу кафедри поліпшити зміст освітніх програм і

ефективність навчально-виховного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Стосовно означеної нами проблеми науковці здійснювали дослідження, присвячені організаційно-педагогічним засадам управління якістю підготовки фахівців у коледжах України, розробці оцінки якості навчального процесу у вищому навчальному закладі методом науково-технічного прогнозування, удосконаленню нормативної бази оцінювання, моделюванню, оцінці та менеджменту якості освітніх послуг вищих навчальних закладів України [1; 4; 5; 6]. У цих та інших працях [2; 7; 8; 9] ще недостатньо розкриті питання організації моніторингу викладачами кафедри ВНЗ.

Метою статті є виявлення ролі кафедри в організації моніторингу якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих завдань перспективного управління процесом навчання студентів є організація моніторингу якості вищої освіти, що проводиться, перш за все, викладачами кафедри. Моніторинг якості вищої освіти майбутніх фахівців, у нашому розумінні, є процесом постійного спостереження викладачами кафедри за роботою студентів, установлення відповідності результатів бажаним характеристикам і на цій основі – здійснення оцінки результатів і прогнозу майбутніх успіхів у навчанні та вихованні.

Напідставі аналізу першоджерел вважаємо, що в умовах перспективного управління роботою вищого навчального закладу організація моніторингу має посилатися на такі положення:

- метою моніторингу є забезпечення інформаційної основи перспективного управління якістю вищої освіти, що передбачає спостереження за всіма етапами: орієнтовним, оперативним, заключним;
- вибір способу моніторингу (дедуктивний, індуктивний) суттєво визначається етапом навчальної діяльності: на орієнтовному й заключному етапах здебільшого використовується індуктивний спосіб (від часткових положень до загальних), а на оперативному – дедуктивний (від загальних принципів, мети управління до конкретних наслідків);
- на орієнтовному етапі має місце підготовка до здійснення

процесу навчання: загальний висновок про готовність робиться на основі часткових висновків щодо володіння студентом необхідними знаннями, вміннями, навичками, досвідом;

- на оперативному етапі навчальні досягнення студентів суттєво залежать від засобів управління (складники соціально-педагогічної системи, дидактичні засоби);

- планування моніторингу здійснюється з огляду на перспективну мету (соціальну, педагогічну), принципи (гуманізації, природовідповідності, науковості, культуровідповідності), зміст, що вивчається, а також методи й форми спільної діяльності суб'єктів соціально-педагогічної системи, які застосовуються;

- на заключному етапі моніторинг здійснюється, виходячи із часткових емпіричних спостережень (за рівнем знань і вмінь, активністю, ініціативністю, самостійністю), потім робляться загальні висновки щодо досягнутих результатів;

- моніторинг якості вищої освіти здійснюється на підґрунті трьох парадигм: гуманістичної, знаннєвої, культурологічної (на орієнтовному етапі провідною є гуманістична парадигма, на оперативному – знаннєва, на заключному – культурологічна);

- моніторинг якості вищої освіти ґрунтується на самоаналізі (рефлексії) власної діяльності й тому важливим є застосування студентом двох підходів до аналізу діяльності, а саме: психолого-педагогічного, що ґрунтується на оцінці рівня засвоєння знань; здобуття умінь та навичок, тобто рівня освітньої продукції; методологічного, який передбачає виявлення ролі рівня освітньої продукції щодо генезису предметних знань з навчальних дисциплін, а також їх місця в розвитку культури;

- моніторинг якості вищої освіти в умовах перспективного управління ґрунтується на системі методів, що має ієрархічну природу: на верхньому рівні ієрархії знаходження філософської теорії (теорія пізнання), закони, принципи (детермінізму, сходження від абстрактного до конкретного), концепції, ідеї; на середньому рівні – загальні підходи й методи, серед яких – системний підхід, культурологічний, інтегративний,

а також метод моделювання; на частково-науковому рівні застосовуються анкети якості проведеного заняття, тести навчальних досягнень; на технологічному рівні – комп’ютерні технології.

Загальна оцінка ефективності роботи викладача зі студентами вибудовується на основі контролю знань і вмінь студентів на заняттях, котрий вважаємо складником моніторингу якості вищої освіти. Викладачі кафедри беруть участь у контролі рівня засвоєння знань студентами, використовуючи для цього різні види контролю: попередній (тести, бесіди, контрольні завдання); поточний (опитування студентів за навчальним матеріалом); проміжний (атестація, модульна контрольна робота); підсумковий (залік, іспит, захист дипломної роботи); позатерміновий (контрольні зрізи знань через певний час після іспитів).

Викладач у своїй діяльності використовує різні форми поточного контролю засвоєння знань студентами (з урахуванням мотивації студента); періодичне усне опитування у вигляді семінарів, колоквиумів, читання рефератів; перевірка стану студіювання (конспектування) нового навчального матеріалу; перевірка виконання практичних завдань і контрольних робіт; перевірка виконання самостійних (домашніх) завдань; перевірка індивідуальної роботи студентів (відвідування бібліотеки, читання додаткової літератури).

Відвідування занять контролюють старости груп (облік відсутніх). Викладачеві теж доцільно стежити за відвідуванням навчальних занять (особливо лекцій). При цьому бажано контролювати не тільки відвідування, а й визначати позитивну активність студентів балами рейтингу. Для цього викладач перед лекцією має роздати старостам груп карту оцінювання творчої активності студентів, а в кінці зібрати й проаналізувати результати. Поіменна перекличка з боку викладача – це архаїзм і розтринькування часу.

Контроль має бути випереджувальним, стимулювальним, а не застрашливим (гнітючим, тим більше каральним). Викладач – не наглядач, а насамперед консультант. Він не повинен втрачати контакт зі студентами протягом усього періоду вивчення навчальної дисципліни що, на жаль,

удається далеко не кожному [3, с.55].

Відділом менеджменту й моніторингу якості освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди упродовж 2009 – 2010 навчального року було здійснено дослідження системи управління якістю діяльності університету. Опитувані викладачі (701 особа) очікують від студентів активної навчальної діяльності, що виявляється в таких показниках:

➤ *переорієнтування ціле-мотиваційної сфери на якісне оволодіння професією вчителя, а саме виявлення:* прагнення засвоєння професійних знань, умінь та навичок, цікавитися новинками наукової літератури, бажання стати конкурентоспроможним фахівцем, зацікавленості у вивченні предмету, професійному розвитку, «працювати не за примусом, а за зацікавленням», бажання працювати вчителем, учитись, пізнавати нове, думати, усвідомлено опановувати вчительський фах, прагнення постійно розвиватись і самовдосконалюватись, більш свідомого ставлення до мети та результатів свого навчання, прагнення самостійно вибудовувати траєкторію власної освіти, бути суб'єктом, а не об'єктом навчання, самовідданості обраній професії;

➤ *активної професійно-педагогічної позиції:* відчуття поваги до університету, викладачів, лаборантів, дотримання субординації між викладачем і студентом, «хочу бачити в студентах позицію активного, мотивованого й відкритого для досягнення нової людини громадянина, який має мету стати професіоналом у своїй справі та реалізовувати поставлені завдання в стінах нашого університету», особистісної зацікавленості в результатах своєї навчальної діяльності та наявності високої позиції щодо подій суспільного життя, уміння висловлювати грамотно думки, що відбивають почуття власної гідності, професійної честі, свідоме та відповідальне ставлення до соціально-економічного й політичного розвитку суспільства, розуміння та прояв високих моральних якостей і активної громадянської позиції, виявлення соціальної та пізнавальної активності (більшої активності на заняттях, ініціативності в прийнятті рішень, виконання зобов'язань та активної участі в позааудиторній роботі),

розуміння користі здорового способу життя, фізичних вправ та спорту;

➤ *виявлення високої моральної культури й моральних якостей*: ввічливості, вдячності, вимогливості до себе, вихованості, володіння етикою навчального спілкування, дисциплінованості (постійного відвідування семінарських занять та старанного приготування до них, дотримання розкладу занять), критичного ставлення до себе, культури поведінки й одягу, особистісної відповідальності за власне майбутнє й майбутнє своєї країни, патріотизму, працелюбності та любові до дітей, справедливості, чуйності;

➤ *самостійності та розвитку якостей особистості, що позитивно впливають на її сформованість*: більшого розуміння й відповідальності у виборі своєї професії, готовності виконувати додаткові завдання для підвищення рівня знань та вмінь, грамотності, допитливості, любові до професії, наполегливості під час вивчення навчальних курсів, наукової проникливості в процесі підготовки рефератів, курсових та індивідуальних завдань, організованості, освіченості, охайності, поваги до предмету, пунктуальності, «розуміння того, що знання, які отримують у процесі навчання, їм необхідні в подальшому житті», старанності та відповідальності в процесі підготовки до занять, стриманості, сумлінного ставлення до навчання, терпіння, цілеспрямованості;

➤ *розкриття власного «Я» в міжособистісних стосунках у педагогічному колективі*: активної участі в житті факультету, дружньої допомоги товаришам по команді, уміння працювати разом (у групі), взаємопідтримки та взаєморозуміння в студентському колективі, високої працездатності, ініціативності та активності в співпраці з викладачами, доброзичливості до викладачів та, особливо, до студентів своєї групи, партнерських стосунків між студентами та викладачами;

➤ *досягнення висот у навчально-виховному процесі, повсякденному житті*: бажання досягати кращих результатів, досконалості у фаховій підготовці, досягнення високого рівня освітньої й професійної підготовки, захоплення новими ідеями, зорієнтованості на глибоке пізнання, ініціативності з боку студентів щодо вибору форм та методів проведення

занять, натхнення, оригінальності, ерудиції, постійного пошуку в навчанні прагнення вийти за межі консерватизму й стандартного мислення, «студент повинен зацікавити викладача, показати себе цікавою та успішною людиною, а не скаржитися на жорстке сьогодення, навчальне навантаження», творчого підходу до викладання дисциплін у школі, до виховних заходів, участі в Першості університету.

Організація моніторингу якості вищої освіти передбачає проведення відкритих занять викладачами кафедр вищого навчального закладу. Відкриті заняття є об'єктом моніторингу управління якістю вищої освіти. На них відстежується відповідність навчального матеріалу, що викладається, тематичному плану й навчальній програмі. Певні розбіжності в запланованому й викладеному на заняттях зі студентами свідчать про те, що, з одного боку, слід переглянути навчальну програму, зробити її доступною для студентської аудиторії, а з іншого, – підвищити теоретичну підготовку викладачів до проведення занять з майбутніми фахівцями.

На відкритих заняттях виявляється методичний рівень підготовленості викладачів, а саме: дотримання дидактичних принципів науковості, логічності, доступності, зв'язку теорії з практикою; використання прийомів і методів, що підвищують рівень активності студентської групи, стимулюють зовнішню увагу студентів; упровадження елементів проблемного, інтерактивного навчання, новітніх освітніх технологій; використання наочності, технічних засобів навчання, дидактичних матеріалів.

Важливим чинником, на який слід звертати увагу, є здатність до викладацької діяльності. Вона виявляється також у комунікативних навичках викладача: дикція, сила голосу, інтонації, темп мовлення, уміння встановлювати й підтримувати контакт з аудиторією, спонування до співпраці. Студенти позитивно оцінюють такі якості викладача, як: упевненість у змісті навчального матеріалу, вміння вчасно й доречно пожартувати, поважне ставлення до кожного студента, розуміння його, відкритість у міжособистісних взаєминах, об'єктивне оцінювання досягнутих результатів, прогнозування успіху в професійній справі.

Здійснення моніторингу якості вищої освіти дає змогу виявити, чи

використовують, і якою мірою, викладачі ВНЗ методи перспективного управління. Методи перспективного управління – це сукупність способів впливу суб'єкта управлінської діяльності на об'єкт – діяльність студента – для досягнення перспективної мети, тобто такої, що розрахована на перспективу, на майбутнє. До таких методів віднесемо екстраполяцію, регресивний аналіз, побудову сценаріїв, мозкову атаку, синектику, експертне оцінювання, факторний аналіз.

Висновки. Доведено, що моніторинг якості вищої освіти є одним з головних завдань перспективного управління. Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів віднесено до складників моніторингу якості вищої освіти. Використання методів перспективного управління викладача кафедри позитивно впливає на ефективність навчально-виховного процесу у вищій школі.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є розробка методики вимірювання якості роботи ВНЗ і практичне її впровадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жигочка Н.В. Моделювання, оцінка та менеджмент якості освітніх послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Н.В. Жигочка. – К., 2002. – 19 с.
2. Матрос Д.Ш. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга / Д.Ш. Матрос, Д.М. Полев, Н.Н. Мельникова. – Изд. 2-е, исправ. и дополн. – М.: Педагог. об-во России, 2001. – 128 с.
3. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: навч. посібн. / В.М. Нагаєв. – К.: Центр учбової літ-ри, 2007. – С. 55.
4. Пархоменко Н.О. Розробка оцінки якості навчального процесу у вищому навчальному закладі методом науково-технічного прогнозування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.01.02 «Стандартизація і сертифікація» / Н.О. Пархоменко. – К., 2007. – 18 с.
5. Стельмашенко В.П. Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в коледжах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.П. Стельмашенко. – К., 2001. – 23 с.
6. Стригунова М.М. Удосконалення нормативної бази оцінювання якості освітніх послуг вищих навчальних закладів України: автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.01.02 «Стандартизація, сертифікація та метрологічне забезпечення» / М.М. Стригунова. – Севастополь, 2008. – 24 с.

7. Управление качеством освіти / Войтенко В.І., Лавренюк А.О., Малинич Л.М., Мельник В.В., Гуменюк В.В.; за заг. ред. Лавренюка А.О. – Хмельницький: ХОІППО; Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. – 184 с.

8. Управление качеством образования: практикоориентированная монография и методическое пособие / под ред. М.М. Поташника. – М.: Педаг. об-во России, 2004. – 448 с.

9. Шаталов А.А. Мониторинг и диагностика качества образования: монография / А.А. Шаталов, В.В. Афанасьев, И.В. Афанасьева, Е.А. Гвоздева, А.М. Пичугина. – М.: НИИ школьных технологий, 2008. – 322 с.

УДК 378.147

**О.М. Свєчнікова, Т.М. Святська, О.Ф. Винник,
К.В. Курко, В.М. Федченко, О.В. Сидоренко
СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ КАФЕДРИ ХІМІЇ**

Кафедра хімії ХНПУ імені Г.С. Сковороди широко використовує комп'ютерні інноваційні освітньо-інформаційні технології, що сприяє формуванню в студентів стійких зв'язків змісту навчання з науковими дослідженнями й забезпечує пріоритетність принципів науковості, технологічності та інноваційності. Найширше застосовуються інноваційні навчальні модифікуючі технології, які застосовуються в усіх формах навчання. Їх упровадження в процесі викладання хімічних дисциплін реалізується шляхом системно-інтегрованого підходу до процесу навчання.

Ключові слова: *учитель, хімічні дисципліни, інноваційні навчальні технології, системно-інтегрований підхід, комп'ютерні технології, ефективність навчання.*

Кафедра химии ХНПУ имени Г.С. Сковороды широко использует компьютерные инновационные образовательно-информационные технологии, способствующие формированию у студентов прочных связей содержания обучения с научными достижениями и обеспечивает приоритетность принципов научности, технологичности и инновационности. Наиболее широко применяются инновационные обучающие модифицирующие технологии, которые используются во

всех формах обучения. Их внедрение при изучении химических дисциплин реализуется путем системно-интегрированного подхода к процессу обучения.

Ключевые слова: учитель, химические дисциплины, инновационные образовательные технологии, системно-интегрированный подход, компьютерные технологии, эффективность обучения.

Chemistry Chair of G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University extensively uses computer-based innovative educational-information technologies to form links between content of education and scientific research activities. It provides priority of scientific, technological and innovative principles. Innovation educational modification technologies are used the most in all forms of education. Their application in the course of chemical disciplines is realised through system-integrated approach to the process of education.

Key words: teacher, chemical disciplines, innovative educational technologies, system-integrated approach, computer-based technologies, efficiency of education.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства виникає велика соціальна потреба в педагогах з активною творчою позицією, що мають потребу як ефективно навчати, так і самим безперервно навчатися. Підготовці таких фахівців сприяє втілення в навчальний процес інноваційних технологій, що є визначальною рисою сучасної освіти, бо дозволяє створити педагога-особистість, який легко адаптується до швидких змін суспільно-економічного середовища. Інновації в галузі педагогічної освіти спрямовані на формування вчителя, здатного до інноваційної діяльності, спроможного до постійного творчого оновлення процесу навчання. На особливу увагу заслуговує застосування комп'ютерних освітньо-інформаційних технологій, що зумовлює формування в студентів стійких зв'язків змісту навчання з науковими дослідженнями й забезпечує пріоритетність принципів науковості, технологічності та інноваційності.

В освіті використовуються декілька типів інноваційних навчальних технологій. Кафедра хімії ХНПУ імені Г.С. Сковороди найширше використовує модифікуючі технології. Вони застосовуються в усіх формах навчання: лекціях, семінарських та лабораторних заняттях, самостійній роботі, ІНДЗ, курсових та дипломних роботах, науково-дослідній роботі

студентів.

Упровадження комп'ютерних освітньо-інформаційних технологій у процесі викладання хімічних дисциплін реалізується шляхом системно-інтегрованого підходу до процесу навчання:

- **Лекційні курси** супроводжуються застосуванням мультимедійних технологій і характеризуються поглибленням візуалізації об'єктів і процесів (демонстрація комп'ютерних динамічних схем, дослідів, комп'ютерне моделювання, використання баз даних тощо). Студенти вивчають сучасне програмне забезпечення та набувають навичок роботи в мультимедійних аудиторіях під час вивчення курсу «Методика застосування комп'ютерних технологій при вивченні хімії». Майбутні вчителі вчаться аналізувати, підбирати програмні засоби для навчального процесу та аргументувати свій вибір.

- **Семінарські та лабораторні заняття** проводяться із застосуванням програмних засобів «Chem EL» (таблиця Менделєєва) [3; 4, с. 39 – 41], «CS Chem 3D» [1, 70 с.], Комп'ютерна програма “Таблиця Менделєєва” (Версія 1.0) має зручний доброзичливий інтерфейс, проста в користуванні, для її практичного використання необхідна мінімальна підготовка користувача. Практичне застосування технічних можливостей електронної таблиці активізує безпосередньо сприйняття навчального матеріалу, формує певні знання та навички в студентів та підвищує ефективність освітнього процесу в цілому. Особливістю цього наочного довідково-інформаційного засобу стає можливість цілеспрямовано підвищувати емоційність подання матеріалу, що покращує запам'ятовування та засвоєння нової інформації. Вони використовуються в курсах «Неорганічної хімії», «Хімічного синтезу» під час виконання як лабораторних робіт («Будова атома», «Хімічний зв'язок» та «Періодична система Д.І. Менделєєва», вивчення будови хімічних структур), так і в процесі проведення семінарських та лекційних занять.

Для формування інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКК) студентів природничого факультету кафедра виконала й апробувала методичну розробку [1, 70 с.], призначену для самостійного засвоєння

основних можливостей комп'ютерного пакету “CS Chem 3D” на основі практичного його застосування для конкретних прикладів комп'ютерного моделювання різноманітних хімічних структур (зокрема структур сполук складної хімічної будови). Застосування цього методу моделювання дає можливість усебічного аналізу структури біомолекули: вивчення амінокислотного складу, наявності окремих поліпептидних ланцюгів, виділення окремих фрагментів (наприклад, активних центрів ферментів), змінення способів відображення елементів вторинної та третинної структур тощо. Застосування ММ2-моделювання відкриває якісно нові можливості впровадження засобів комп'ютеризації в сучасні освітньо-інформаційні технології [7, с. 28 – 34; 8, с. 300 – 304]. При цьому реалізуються переваги комп'ютерної 3D – візуалізація складних біохімічних структур.

- **Для самостійного, поглибленого та індивідуального навчання** розроблено програмні педагогічні засоби, а саме електронні навчальні посібники з розділів фізичної та колоїдної хімії [5, с. 163–164; 6, с. 98–100]. Посібники поєднують у собі функції підручника й викладача, довідково-інформаційного посібника й консультанта, тренажера й програми, що контролює знання студентів. Наявність контролюючого блоку дозволяє використовувати комп'ютер для організації та проведення контролю знань, а саме комп'ютерного тестування. Комп'ютерне тестування має низку переваг: відсутність суб'єктивізму, можливість тестування без викладача, миттєве отримання оцінки, повторюваність тестування, забезпечує зворотній зв'язок студента з програмним засобом, що дозволяє підвищити ефективність процесу засвоєння знань. Електронні навчальні посібники дають можливість забезпечити навчання в режимі самоосвіти, принцип наочності та доступності, підвищення продуктивності пошуку інформації, властивість інтерактивності, контроль і самоконтроль знань.

- **Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ)** є принципово новою формою оптимізації самостійної роботи студентів, яка спрямована на реалізацію їх творчого потенціалу з урахуванням індивідуальних зацікавлень та можливостей, і також виконуються за допомогою комп'ютерного моделювання [2, с. 183 – 184].

• **У курсових та дипломних роботах** широко втілюються комп'ютерні технології обробки результатів експериментів. Робота проводиться в декількох напрямках:

- статистична обробка експериментальних результатів: перевірка однорідності вибірки, визначення діапазону довірчого інтервалу, перевірка наявності значущої систематичної похибки, порівняння методики аналізу за відтворюваністю;

- розрахунки й статистична оцінка параметрів залежності вимірюваних фізико-хімічних величин (оптична густина, показник заломлення тощо) від концентрацій;

- комп'ютерне моделювання технологічних процесів і впливу різних параметрів (температура, тиск тощо) на повноту їх перебігу;

- молекулярний дизайн сполук із заданими властивостями (n_D^{20} , $t_{пл}$ тощо) та їх цілеспрямований синтез;

- комп'ютерний дизайн механізму органічних реакцій з установленням їх молекулярності, термодинаміки активації, моделювання й оцінювання симетрії та стійкості як інтермедіатів та проміжних сполук, що дозволяє встановити оптимальні умови її проведення;

- використовуються математичні моделі MathCad;

- використання сучасних цифрових фотографічних матриць з метою застосування в кількох цифрових нефелометрах, фотоелектроколориметрах тощо.

Ефективно втілюються сучасні аналітичні технології – валідація аналітичних методик та випробувань – у дипломних роботах студентів-хіміків. Валідація аналітичної методики – це експериментальний доказ її придатності для вирішення поставлених завдань. Студенти проводять валідацію методики за такими випробуваннями: ідентифікація речовини сучасними методами якісного аналізу (хроматографія в тонкому шарі сорбенту, інфрачервона спектроскопія тощо), кількісне визначення речовини та обробка одержаних результатів з використанням статистичного аналізу малих виборок з використанням відповідних комп'ютерних програм. При цьому визначаються найпоширеніші валідаційні характеристики:

правильність, точність, збіжність, специфічність, межа виявлення, межа кількісного визначення, діапазон застосування тощо. Планується ввести цю тематику в курсові роботи та ІНДЗ із аналітичної хімії.

Ділове дидактичне моделювання шкільного навчального процесу з хімії є сучасною актуальною педагогічною технологією, яка використовується в процесі викладання дисциплін методичного циклу. На лабораторних заняттях з методики хімії студенти після відповідної підготовки самостійно проводять ділові дидактичні ігри – фрагмент уроку чи цілий урок. Вони моделюють діяльність учителя й учнів, при цьому проводять демонстраційні та лабораторні досліди, практичні роботи тощо. На цих заняттях студенти вчаться самостійно виконувати самоаналіз і аналіз проведених уроків. Окрім того, вони виконують аналіз уроків-відеофільмів, проведених учителями й студентами-практикантами. На лекціях з методики хімії спеціально підготовлені студенти проводять або допомагають проводити деякі демонстраційні досліди, передбачені шкільною програмою з хімії. Під час контролю студенти самостійно проводять частину заняття, наприклад, аналіз методики розв'язування розрахункових задач на дошці чи дидактичних картках із самооцінкою й взаємооцінкою результатів. У позааудиторний час основні види ділового дидактичного моделювання такі: аналіз шкільних програм різних профілів навчання; вивчення окремих теоретичних питань із складанням опорних конспектів, схем, таблиць; пошук методичних розробок з певної теми в методичній літературі й складання картотеки з анотаціями; складання конспектів уроків різних типів, опорних конспектів, структурно-логічних і узагальнюючих схем до тем шкільного курсу хімії; створення дидактичних матеріалів для контролю знань і вмінь учнів; пошук і підготовка матеріалів для учнівських рефератів, цікавих дослідів, дослідницьких експериментальних завдань, зокрема екологічного або вжиткового характеру. Під час вивчення дисципліни «Актуальні питання методики навчання хімії в теорії та досвіді вчителів» студенти після засвоєння алгоритму конструювання уроків за актуальними технологіями самостійно конструюють уроки й складають конспекти уроків за деякими технологіями (ігровою, інтерактивною, інтегративною тощо).

Важливим складником інноваційних навчальних технологій є **науково-дослідна робота студентів**. На кафедрі хімії систематично працює **студентський науковий клуб «Синтез»**, який охоплює студентів усіх курсів і забезпечує реалізацію науково-дослідної роботи за державним науковим напрямком «Стан, використання та охорона окремих видів природних та мінеральних ресурсів і проблеми хімічної технології». Його програма надзвичайно різноманітна: і традиційні зустрічі викладачів кафедри хімії з першокурсниками з метою ознайомлення їх з науковими напрямками роботи кафедри, і тематичні засідання клубу, і «Хімічний календар», і «Вісті з наукових лабораторій», і хімічні Олімпіади, конференції, відкриті семінари з актуальних проблем хімії сьогодення та інші. Традиційними на кафедрі хімії стали студентські **«Каданерівські читання»**, на яких студенти всіх курсів доповідають результати своїх досліджень, проводяться наукові конкурси з різних номінацій, оголошуються й нагороджуються найкращі студенти-науковці, а найкращі наукові роботи представляються на університетські та міські огляди наукових робіт.

Протягом останніх років на кафедрі хімії активно працює започаткований студентами **відкритий семінар «Альтернативні джерела енергетики»**, на якому студенти презентують свої мультимедійні й стендові проекти, присвячені актуальним екологічним та економічним проблемам використання традиційних видів хімічної сировини (газ, нафта, вугілля тощо) для енергетичних цілей та застосуванню альтернативних джерел сировини; екологічним проблеми теплоенергетики; еколого-валеологічним аспектам використання атомної енергії; сучасному стану та перспективам розвитку альтернативних джерел енергії (термоядерний синтез, воднева енергетика, геліоенергетика, вітроенергетика, біоенергетика, паливні елементи тощо). У роботі цих семінарів беруть участь також учні профільних класів.

Застосовані педагогічні технології підвищують ефективність навчання й підсилюють мотивацію студентів до опанування майбутнього фаху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винник О.Ф. Комп'ютерне моделювання хімічних структур із застосуванням "CS Chem 3D": [метод. рекомендації] /Винник О.Ф., Федченко В.М., Федченко С.В.–Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2006.–70

с.

2. Курко К.В. Самостійна робота студентів як складова професійної підготовки вчителя хімії / Курко К.В., Винник О.Ф. // Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі: зб. наук. пр. – Полтава, 2010. – С.183–184.

3. Програмно-методичний комплекс «Chem EL 32. Таблиця Менделєєва». [Електронні ресурси]: навч. посібн. з неорганічної хімії / Харківський державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди – К.: СД – вид-во Регіональний центр нових інформаційних технологій, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD–ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Intel Pentium – 166; 64 Mb RAM; Windows 98, Intel Pentium 400; 64 Mb RAM; Windows 2000/XP.

4. Програмно-методичний комплекс з хімії «Таблиця Менделєєва» / [Винник О.Ф., Святська Т.М., Федченко В.М., Харченко Л.П.] // Комп'ютер у школі та сім'ї: журн. – К.: 2004. – № 8 – С. 39 – 41.

5. Святська Т.М. Комп'ютерна підтримка навчання колоїдної хімії. / Святська Т.М., Святський С.С. // Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін в умовах моделювання освітнього середовища: зб. наук. пр. – Полтава, 2004. – С. 163 – 164.

6. Святська Т.М., Чигринов А.Ю. Розробка та впровадження електронного навчального посібника «Хімічна кінетика та каталіз» з курсу фізичної хімії / Святська Т.М., Чигринов А.Ю. // Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі: зб. наук. пр. – Полтава, 2010. – С. 98 – 100.

7. Федченко С.В. Деякі методологічні аспекти системно-інтегрованого підходу до впровадження ІКТ в хімічній освіті / Федченко С.В., Федченко В.М. / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи – К.: 2007. – Вип. 5. – С.28 – 34.

8. Федченко В.М. Психолого-дидактичні аспекти формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх вчителів хімії та інформатики / Федченко В.М., Федченко С.В. // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг: КДПУ, 2008. – С. 300 – 304.

УДК 378.147

І.М. Трубавіна

МЕТОДИЧНА РОБОТА КАФЕДРИ – СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ, НАПРЯМИ, ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ У ВНЗ

Стаття розкриває сутність, завдання, зміст, напрями, форми методичної роботи кафедри в сучасному вищому педагогічному

навчальному закладі. Висвітлено актуальні проблеми методичної роботи кафедри, показано необхідність наповнення її новим змістом.

Ключові слова: методична робота, кафедра.

Статья раскрывает сущность, задания, содержание, направления, формы методической работы кафедры в современном педагогическом вузе. Освещены актуальные проблемы методической работы кафедры, показана необходимость наполнения ее новым содержанием.

Ключевые слова: методическая работа, кафедра.

The article exposes essence, tasks, maintenance, directions, forms of methodical work of chair in a modern pedagogical university. The article is reflected nesessery problems of department impossible the new curriculum of methodical work.

Key words: methodical work, the chair.

Постановка проблеми. Методична робота посідає особливе місце в системі підготовки педагогів до професійної діяльності, оскільки забезпечує готовність працюючих фахівців до здійснення педагогічної роботи зі студентами – викладацької, виховної, наукової, соціальної. У Національній доктрині розвитку освіти України визначається державна політика в галузі освіти. Особливу увагу приділено активізації методичної роботи закладів освіти всіх типів і форм власності, підкреслюється значення методичного супроводу для професійного зростання педагогічних кадрів, підвищення їх кваліфікації. У той же час методична робота кафедр не була предметом досліджень науковців. Необхідність спеціальної методичної роботи щодо підвищення кваліфікації викладачів зумовлена: складністю проблеми підготовки викладача, її недостатньою розробленістю в аспекті теорії та практики; різним рівнем підготовки викладачів до професійно-педагогічної діяльності, що вимагає диференціації методичної роботи й подолання прогалин у педагогічних уміннях, майстерності; особливостями професійної етики; постійним оновленням нормативної бази й вимог держави до підготовки вчителів, що зумовлює безперервність пошуку для здійснення роботи з її реалізації; новою концепцією освіти;

Аналіз публікацій. Дослідження з проблем методичної роботи стосувалися покращення роботи ВНЗ (М. Поташник, В. Лазарєв, О. Моїсєєв, Є. Павлютенков, В. Крижко, О. Мармаза та ін.) Одночасно

питання методичної роботи кафедр у ВНЗ не досліджувалися. З іншого боку, маємо багато досліджень щодо процесу професійної підготовки майбутніх учителів, у яких наголошується на необхідності формування готовності викладачів до впровадження нових підходів і нового змісту освіти (О. Абдулліна, Л. Кондрашова, В. Сластьонін, Г. Троцько та ін.). Акцент у цих та інших дослідженнях робиться на самоосвіту й семінари кураторів, конференції, практику, стажування, методична ж робота кафедр була поза увагою досліджень. Тому **метою** статті є визначення сутності методичної роботи кафедр у педагогічних ВНЗ. **Завданнями** статті є уточнення поняття «методична робота кафебри» та визначення завдань, форм і напрямів методичної роботи кафедр ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць із проблеми [1 – 9] дозволяє визначити методичну роботу як цілісну систему взаємопов'язаних дій і заходів, яка ґрунтується на досягненнях науки, передового досвіду й на конкретному аналізі роботи фахівців і спрямована на підвищення рівня професійної готовності кожного спеціаліста, на збагачення й розвиток творчого потенціалу колективу установи, а в результаті – на підвищення якості надання освітніх послуг студентам. Основна мета методичної роботи – забезпечення умов систематичної колективної й індивідуальної діяльності працівників, спрямованої на підвищення рівня їх професійної готовності до педагогічної роботи до рівня сучасних вимог розвитку суспільства, педагогічної науки.

Сьогодення вимагає розв'язання в системі методичної роботи таких завдань: інформаційного забезпечення працівників з проблем роботи з різними категоріями студентів; сприяння виробленню в педагогічних працівників умінь і навичок самостійної роботи з метою безперервного підвищення своєї кваліфікації й удосконалення професійної майстерності; всебічного розвитку творчих здібностей фахівців, формування в них умінь науково-дослідницької роботи, зацікавленості в результатах засвоєння студентами знань, умінь, навичок; поліпшення методологічної підготовки кадрів на основі проблеми особистісно-орієнтованого навчання й компетентнісного підходу, підвищення якості підготовки. Зміст методичної

роботи визначається завданнями, які стоять перед суб'єктами роботи, а також станом роботи й рівнем кваліфікації кадрів кожного конкретного закладу та рівнем компетентності організаторів методичної роботи. На підставі цього формується зміст методичної роботи, в якому можна чітко виділити кілька напрямів:

1. Методологічна та теоретична підготовка. Вона спрямована на усвідомлення фахівцями необхідності розвитку особистості викладача з огляду на соціально-економічні зміни в суспільстві, проблеми, методологію вищої професійної й педагогічної освіти, осмислення й вивчення основних положень важливих нормативних документів у галузі прав дітей, молоді, педагогічних працівників. Кінцевим результатом методологічної підготовки фахівців є перетворення набутих методологічних та теоретичних знань в активну життєву позицію, дієвий інструмент у вирішенні професійних завдань.

2. Спеціальна підготовка фахівців щодо роботи зі студентами. Здійснення успішної діяльності передбачає постійне оновлення наукових знань стосовно дій у певній освітній установі, на посаді. Потрібні сучасні знання про професійні функції, завдання, повноваження, обов'язки педагогічного працівника певного напрямку в певній установі. Так, ці аспекти роботи соціального педагога знз, днз, пту, наприклад, мають спільне й відмінне. Те ж саме можна говорити про психолога, вчителя, педагога-організатора.

3. Педагогічна підготовка. Потрібні глибокі знання й професійні вміння з педагогіки, андрагогіки, професійної педагогіки, педагогіки вищої школи, порівняльної педагогіки для успішного навчання студентів-іноземців, заочників, молоді стаціонару, магістрів і бакалаврів, тих студентів, хто має професійний досвід і тих, хто його не має, хто має освіту й практику і тих, хто їх не має й навчається в одній групі, дітей-сиріт, дітей з іншої місцевості, хто мешкає в гуртожитку чи на квартирі і тих, хто проживає з батьками.

4. Психологічна підготовка. Фахівцям досить часто бракує знань особливостей розвитку особистості, соціальної адаптації в новому колективі, до нових умов навчання, розв'язання міжособових конфліктів, психічного

й фізичного розвитку молоді певного віку, вікової й соціальної психології навчання й виховання, які повинні бути враховані в роботі як основа можливого суб'єктного досвіду. Тому зміст методичної роботи з цього питання спрямовується на формування в науково-педагогічних працівників психологічної готовності до осмисленого, наукового впровадження педагогічних ідей у процес професійної діяльності.

5. Загальнокультурна підготовка. Будь-яка освітня технологія будується на міцній основі загальної культури працівника. Вихователь повинен сам бути вихованим і цікавим для тих, кого він навчає. Переконання власним прикладом у цінностях і перевагах професійної діяльності – завдання педагога. Чим вищий загальнокультурний рівень фахівця, різнобічні зацікавлення, тим краще він опановує нові знання, ідеї, тим ширші його фахові можливості. Розвиток загальнокультурного рівня передбачає підвищення культури професійного спілкування на суб'єкт-суб'єктних засадах, включення фахівців у активне духовне життя, постійну самоосвіту в різних галузях знань, самовиховання. Походи в кіно, театри, обговорення сучасних книжок, не тільки професійних, моди, новин у різних галузях знань – шляхи реалізації цього напряму методичної роботи.

6. Загальнотехнічна підготовка. Високий рівень матеріально-технічного забезпечення сучасних установ, упровадження в професійну діяльність нових інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедіа тощо дозволяє враховувати в навчанні й вихованні особливості й досвід кожної особистості, що, однак, вимагає від фахівця високої технічної грамотності. Комп'ютерний всеобуч має бути присутнім у системі методичної роботи кафедри.

7. Правова підготовка. Навчання й виховання дітей і молоді вимагає як реалізації їх права на освіту, так і інших прав – на гідний рівень життя, здоров'я, працю тощо, що вимагає знання прав дітей, людини, ознак їх порушення, уміння їх розпізнавати, фіксувати, звернутися по допомогу до відповідних служб тощо. До того ж необхідні знання з проблем опіки й піклування, відповідальності батьків, педагогічних працівників з проблеми неюридичного захисту прав тощо.

8. Медична підготовка. Робота з людьми вимагає від фахівців знання основ першої медичної допомоги, звернення до закладів охорони здоров'я разом зі студентами, елементарних знань про ознаки фізичного насильства, прояви наслідків жорстокого поводження тощо.

Реалізація завдань і змісту методичної роботи здійснюється в найрізноманітніших організаційних формах. Серед них – колективні, групові, індивідуальні форми. До колективних форм належать науково-практичні конференції, семінари, професійні читання, виставки-ярмарки передових педагогічних технологій, ідей, конкурси фахової майстерності. До групових форм належать кафедральні, вузівські, міжвузівські постійно діючі семінари, творчі групи, лабораторії, базові установи. До індивідуальних – стажування, консультації, наставництво, самоосвіта.

Методична робота здійснюється як інформаційне забезпечення та підвищення кваліфікації. Інформаційне забезпечення роботи викладача передбачає надання інформації працівникам щодо: нового знання, сутності масштабів, причин проблеми, особливостей її прояву в освітній установі, сім'ї; нормативного забезпечення щодо розв'язання проблеми; теоретико-методологічного обґрунтування розв'язання проблеми; методик і технологій роботи з різними категоріями студентів; оцінки ефективності роботи (установи, кафедри, факультету, працівника, системи). Формами інформаційного забезпечення можуть бути друковані видання (підручники, посібники, методичні матеріали, журнали, збірки праць, газети тощо); комп'ютерні продукти; нормативно-розпорядчі документи; семінари, курси, тренінги, засідання науково-методичних, педагогічних рад, збори, круглі столи; обмін досвідом, робочі поїздки, виїзні заняття.

Слід зазначити, що значна кількість дисциплін, які закріплені за кафедрою, і завдань, які покладені на неї, зумовлює необхідність проведення методичної роботи, спільної для всіх викладачів, та роботи, яка відбиває специфіку кожного з напрямків роботи. Це спричинить такі переваги в практичній діяльності, як-то: виявлення проблем, позитивного й негативного в роботі, усунення дублювання функцій у взаємодії викладачів, удосконалення системи роботи зі студентами. На практиці ця ідея може

бути реалізована через спільні та окремі семінари, курси, круглі столи, конференції, проекти, кампанії, тощо; як супервізія в системі роботи кафедри; як спільні та окремі методичні рекомендації, інструкції тощо. Наведемо орієнтовну тематику заходів: 1) спільні семінари, курси: „Проблеми впровадження компетентнісного підходу в роботу педагогічних вчз”; „Роль куратора у вихованні студента”; „Організація взаємодії працівників вчз з проблеми захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”; тощо; 2) спільні заходи – круглі столи, конференції тощо. Окремо стоїть питання підвищення кваліфікації викладачів, яке повинно здійснюватися кожні 5 років. Підвищення кваліфікації – це навчання, що забезпечує професійне вдосконалення та розвиток умінь і знань, необхідних для ефективного вирішення завдань професійної діяльності викладача. Підвищення кваліфікації може здійснюватися шляхом навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації викладачів, яких, на жаль, сьогодні немає в Україні; шляхом навчання в тематичних постійно діючих і (або) короткотермінових семінарах, які закінчуються дипломом установленого зразка. Метою підвищення кваліфікації має бути підвищення рівня готовності педагога до роботи. Аналіз праць з проблеми готовності до професійної діяльності [та ін.] дозволяє визначити готовність викладача вчз до професійної діяльності як складне особистісне утворення, що забезпечує високі результати роботи й включає до себе етику роботи зі студентами, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, вміння, навички, спрямованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потребу в професійному самовдосконаленні. У готовності до професійної діяльності викладача вчз можна виділити такі компоненти, які дозволяють формулювати завдання підвищення кваліфікації, як-то: 1) мотиваційний (позитивне ставлення до роботи, зацікавлення цією роботою, стійкі наміри присвятити себе цій діяльності); 2) етичний (володіння етичними засадами діяльності педагога, професійними етичними цінностями, принципами, нормами, якостями); 3) змістовно-операційний (професійні знання і вміння, професійна спрямованість психічних процесів, педагогічні здібності); 4)

емоційно-вольовий (цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, самостійність, терпіння, емпатія, активність); 5) оцінний (самооцінка своєї професійної підготовки та якості діяльності, їх відповідність державному стандарту освіти); 6) психофізіологічний (властивості та здібності, що забезпечують педагогові високу працездатність у виконанні професійних функцій: упевненість у своїх силах, здатність довільно керувати своєю поведінкою та поведінкою інших, захищатися від маніпуляцій; рухливість темпу роботи, гнучкість, саморегуляція, витримка, врівноваженість тощо). Зазначене, в свою чергу, дозволяє висунути такі завдання підвищення кваліфікації: формування позитивної мотивації до професійної діяльності; формування етичної культури педагога; організація засвоєння знань і вмінь, необхідних для якісного здійснення науково-педагогічної роботи; формування активної громадської позиції педагога; підвищення професійної майстерності педагога, педагогічної культури. Критеріями ефективності підготовки повинні бути володіння фахівцями основами теорії педагогіки вищої школи, вміння творчо застосовувати отримані знання на практиці й розробляти й здійснювати робочі програми відповідно до завдань освітньої політики, якості і кількості наданих освітніх послуг студентам.

Отже, різноманітність форм і рівнів методичної роботи й підвищення кваліфікації фахівців дозволяють оперативно забезпечувати здійснення завдань професійно-педагогічної підготовки.

На підставі викладеного можна зробити **висновки**, що: 1. Визначено сутність методичної роботи кафедри – цілісну систему взаємопов'язаних дій і заходів, яка ґрунтується на досягненнях науки, передового досвіду й на конкретному аналізі роботи фахівців і спрямована на збагачення й розвиток творчого потенціалу колективу установи, на підвищення рівня професійної готовності кожного спеціаліста до роботи зі студентами, а в результаті – на підвищення якості надання освітніх послуг студентам), напрямки її реалізації: інформаційне забезпечення та підвищення кваліфікації працюючих фахівців. Її метою є забезпечення підвищення рівня готовності працюючих фахівців до роботи зі студентами. 2. Уточнено завдання методичної роботи з викладачами: інформаційне забезпечення

працівників з проблем роботи зі студентами; сприяння виробленню в них умінь і навичок самостійної роботи з метою безперервного підвищення своєї кваліфікації й удосконалення професійної майстерності; усебічний розвиток творчих здібностей фахівців, формування в них умінь науково-дослідницької роботи, зацікавленості в результатах якісної підготовки студентів; поліпшення підготовки кадрів на основі компетентнісного підходу, підвищення якості підготовки; допомога фахівцям, яка спрямована на формування вміння аналізувати власну роботу та якість досягнень студентів, рівень їхньої вихованості, розвитку, реалізації прав, потреб, зацікавлень. 3. Розкрито зміст методичної роботи на кафедрі: методична та теоретична, спеціальна підготовка до роботи, педагогічна й психологічна, загальнокультурна, загальнотехнічна, правова й медична підготовка; узагальнено форми методичної роботи: колективні, групові, індивідуальні. Виявлено, що підвищення кваліфікації викладачів здійснюється шляхом навчання за стандартними професійними програмами підвищення кваліфікації; шляхом навчання в тематичних сертифікованих постійно діючих і (або) короткотермінових семінарах. **Перспективами** подальших досліджень є розкриття особливостей методичної роботи кафедр з різним провідним компонентом змісту освіти, за різними напрямками роботи кафедри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балыдина Е.Б. Подготовка социального педагога семейного типа в педагогическом вузе: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Е. Б. Балыдина. – Р-н-Д.: РГПУ, 1996. – 20 с.
2. Бугаєць Н.А. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до роботи з сім’єю учня: дис. кандидата пед. наук: 13.00.04 / Наталія Анатоліївна Бугаєць. – Харків: ХДПУ, 2002. – 182 с.
3. Вудвард Дж. Підвищення майстерності викладання / Джордж Вудвард. – К.: TACIS – ГУДС, 1996. – 46 с.
4. Григоренко Л.В. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности в процессе самостоятельной работы: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Л.Ф. Григоренко. – Кривой Рог: КрРГПУ, 1991. – 24 с.

5. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов пединститутів к профессиональной деятельности: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Л.В. Кондрашова. – М.: Ин-т пед., 1989. – 52 с.

6. Мармаза О.І. Управління навчальним закладом: Навч.-метод. посібник: у 2 ч. / В.В. Григоращ, О.М. Касьянова, О.І. Мармаза та ін. – Харків: Веста, вид. „Ранок”, 2003. – Ч.2. – 152 с.

7. Павлютенков Є.М. Організація методичної роботи / Є.М. Павлютенков, В.В. Крижко – Харків: Основа, 2005. – 78 с.

8. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: [монографія] / Віра Аркадіївна Поліщук / [ред. Н.Г.Ничкало]. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.

9. Поташник М.М. Управление развитием школы / Поташник М.М., Лазарев В.С., Моисеев А.М. и др / [ред. М.М. Поташника и В.С. Лазарева]: Российская академия образования, Институт управления образованием. – М.: Новая школа, 1995. – 462 с.

10. Приходько В.М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед.наук: спец. 13.00.04 / В.М. Приходько. – К.: ІППІО, 2004. – 21 с.

Хомуленко Т.Б., Волкова О.Г., Петренко Г.Г.

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: РЕТРОСПЕКТИВА Й РЕМІНІСЦЕНЦІЇ НА МАЙБУТНЄ

Кафедра психології в педагогічному університеті: ретроспектива й ремінісценції на майбутнє.

Стаття, м. Харків, 2011 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Стаття присвячена історії та перспективам розвитку кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Розглянуто передумови розвитку психології в Харкові в різних напрямках: філософському, релігійно-богословському, медичному, педологічному, психолінгвістичному.

Представлено аналіз досліджень Харківської психологічної школи, які пов'язані з іменами таких видатних учених, як Запорожець О.В., Зінченко П.І., Леонтьєв О.М., Лурія О.Р. та інші.

Історію розвитку кафедри психології педагогічного університету

розкрито хронологічно, структурно та за напрямками наукових досліджень. Висвітлено актуальність підготовки фахівців у галузі психології, що здійснюється кафедрою.

Ключові слова: кафедра, психологія, наукова робота, експериментальне дослідження.

Кафедра психологии в педагогическом университете: ретроспектива и реминисценции в будущее.

Статья, г. Харьков, 2011г., ХНПУ имени Г.С. Сковороды.

Статья посвящена истории и перспективам развития кафедры психологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды.

Рассмотрены предпосылки развития психологии в Харькове в разных направлениях: философском, религиозно-богословском, медицинском, педологическом, психолингвистическом.

Представлен анализ исследований Харьковской психологической школы, которые связаны с именами таких известных ученых, как Запорожец А.В., Зинченко П.И., Леонтьев А.Н., Лурия А.Р. и др.

История развития кафедры психологии педагогического университета раскрыта хронологически, структурно и по направлениям научных исследований. Освещена актуальность подготовки специалистов в отрасли психологии, которая осуществляется кафедрой.

Ключевые слова: кафедра, психология, научная работа, экспериментальное исследование.

The Department of Psychology in the Pedagogical University: Retrospectives and Reminiscence into the Future.

Article, Kharkiv, 2011, Kharkiv National Pedagogical Skovoroda University.

The article is devoted to the prospects of Kharkiv National Pedagogical Skovoroda University department of psychology development.

The premise of development of Psychology in Kharkiv is regarded from different viewpoints, such as philosophic, religious-theological, medical, pedological, psycholinguistic.

The article presents the analysis of Kharkiv Psychological school research, connected with the names of such famous scientists, as Zaporozhets O.V., Zinchenko P.I., Leontiev O.M., Luria O.R. etc.

The history of Kharkiv National Pedagogical Skovoroda University department of psychology is revealed chronologically, structurally and according to the spheres of scientific research. The article also proves the topicality training specialists in the field of psychology, which is done by the department.

Key words: department, psychology, scientific work, experimental

research.

Психологія – відносно молода наука, їй понад сто років. Якщо порівняти з віком інших наук, то це досить юний вік. Але майже з початку утворення психології не як умоглядної, а як експериментальної науки, особливу роль в її розвитку відігравав Харків. Кафедра психології, перша на Україні, була створена 1932 року в Харківському інституті народної освіти, який з 1 вересня 1933 року було перейменовано в Педагогічний інститут. Це було зумовлено цілою низкою чинників.

Що стосується передумов, то слід виділити таке. Видатний вітчизняний філософ-просвітитель Григорій Савич Сковорода певний час працював у Харкові, і частина його праць була видана в Харкові. Г.С. Сковорода у своєму вченні особливу увагу приділяв чинникам психічного розвитку. Своє бачення цього питання він відобразив у принципі природовідповідності, який метафорично пояснюється в притчі «Благодарний Єродій».

До філософських передумов розвитку наукової психології в Харкові слід віднести й той факт, що до відкритого в Харкові в 1805 р. університету був запрошений з Німеччини професор Йоганн Шад, який розвивав ідеї теоретичного розуму, натурфілософії, етики.

Однією з перших власне психологічних праць початку 19-го століття була книжка магістра Харківського університету П.М. Любовського «Краткое руководство к опытному душесловию» (1815 р.), один з перших підручників з дослідної психології. Науку психологію він поділив на три розділи: здатність відчувати, здатність мислити й здатність бажати та діяти. У поглядах на пізнання висловлюється думка про єдність пізнавальних здібностей та про тісний зв'язок між пізнанням та бажанням. У результаті дослідних спостережень П.М. Любовський детально описав духовні та тілесні потяги й особливості темпераментів.

У середині 19-го століття викладання психології було покладено на професорів богослов'я. У таких умовах розвивається релігійно-богословська лінія психології.

Слід відзначити, що деякі науковці-медики того часу були схильні

до психологічної проблематики. Так, підручник з фізіології харків'янина О. Філомафітського містить психологічні розділи. У них розглядаються відмінності між людиною й твариною, серед яких виділяються особливо понятійне мислення й духовні моральні закони. До психологічної частини відноситься також вікова періодизація психічного розвитку. Харків'янин І.О. Бутковський, автор першого в Росії підручника з психіатрії, у своїй роботі розвивав уявлення про нормальну психічну діяльність. Перший професор психіатрії Харківського університету П.І. Ковалевський також є видатною фігурою в психології другої половини 19-го століття. Він розробляв широке коло психологічних проблем, серед яких одне з перших експериментальних досліджень у галузі психофізики присвячене змінам чутливості шкіри у меланхоліків, у якому від доводив, що аномалії чутливості мають центральне, а не периферійне походження. На основі психологічних факторів Ковалевським П.І. була створена класифікація душевних хвороб. Етнічна психологія (проблеми формування національних особливостей народів) та юридична психологія (психологія злочинців та злочинів) також входили в коло наукових інтересів цього вченого. Його учень М.В. Країнський, розвиваючи ідеї енергетичної психології, виділяв пам'ять як найбільш важливу психічну функцію, завдяки якій можлива душевна діяльність **вищого** рівня, на пам'яті основане мислення та розвиток особистості». Таким чином була започаткована традиція дослідження проблематики пам'яті психологами, які працювали в Харкові. У ті часи Я.А. Анфімов вивчав пам'ять у нормі й патології, П.Є. Лейнфельд здійснював асоціативний підхід до пам'яті, П.М. Любовський виділяв розумну (логічну) й механічну (пам'ять тіла) пам'ять.

Наприкінці 19-го століття, особливо на початку 20-го, на Україні розвиваються наукові центри – Київ, Львів, Одеса та інші. Одним з них стає Харків. З одного боку, Харків у ті часи був столицею України, а з другого – це було зумовлено науковими традиціями, що й створювало сприятливі умови для подальшого розвитку різних галузей науки й приваблювало різних науковців, у тому числі й психологів.

Розвиток української педологічної школи також пов'язаний з Харковом.

Педологія – це напрямок психології й педагогіки, який складає сукупність біологічного, психологічного та соціологічного підходів до розвитку дитини. Відмінною рисою української педології було те, що вона розвивалась у взаємозв'язку з рефлексологією, і об'єктом її дослідження була не окрема дитина, а колектив. Класифікація колективів за організаційним принципом була висунута О.С. Залужним, харківським ученим. У межах досліджень харківських педологів був запропонований новий метод дослідження – колективний експеримент (але за рефлексологічною методологією).

Соколянський І.О., представник української педологічної школи, харківський учений, у питанні про формування поведінки людини головну роль відводив соціальним чинникам. Він був фундатором та з 1926 р. директором науково-дослідного інституту педагогіки, розташованого в Харкові. А в 1930-ті рр. став першим директором науково-дослідного інституту дефектології. Його наукова та практична робота були спрямовані на вдосконалення всієї системи навчання та виховання аномальних дітей. Соколянський І.О. розробив спеціальні методики навчання сліпоглухонімих дітей, які відрізнялися від наявних у той час і які застосовуються зараз.

Сьогодні можна стверджувати про активний розвиток у ті часи харківської школи психології та творчості, яка була започаткована О.О. Потебнею та Д.М. Овсянико-Куликовським. О.О. Потебня – видатний учений-енциклопедист, мовознавець, психолог, фундатор психолінгвістичного напрямку у вітчизняній науці. Коло його психологічних досліджень було пов'язане з проблемами мови, мислення, творчості, психології народів. У роботі «Думка й мова» (1862 р.) були викладені основні положення його психологічної концепції, основною ідеєю якої було положення про взаємозв'язок мислення й мови. Мова для нього виступала як особлива діяльність, орган створення думки, через яку формується й сам суб'єкт. Потебня О.О. розвивав учення про внутрішню форму слова, згідно з яким слово є сукупністю трьох елементів: зовнішньої форми (звуку), внутрішньої (знаку) й значення (змісту). Потебня О.О. розвивав історичний підхід, вважаючи, що мова, мислення, свідомість розвиваються в ході історії. Мова була для нього також тим фактором, який не тільки відрізняє народи, але й

формує їх національну специфіку. Значний внесок він зробив і в розробку питань психології творчості. Специфіка художньої, поетичної та наукової творчості розкривалася, виходячи з розуміння слова як прототипу поезії та науки. Ідеї Потебні О.О. вплинули на розвиток культурно-історичної концепції Виготського Л.С.

Одним з найвидатніших представників харківської школи психології творчості є Овсянико-Куликовський Д.М. – історик культури, літературознавець, психолог. Він далі розвивав психолінгвістичний напрямок психології, започаткований Потебнею О.О. У світлі розуміння слова й мови як психічних процесів він доводив активний характер психіки, у якій виділяв два рівні – свідомого й несвідомого; показав розвиток і механізми емоцій; висунув думку про первісність колективних емоцій.

Основний зміст концепції харківської школи психології творчості, яка розвивалась учнями Потебні О.О. – Овсянико-Куликовським Д.М., Хархєвим В.І., Райковським Т.І., Лезіним Б.О., викладений у восьмитомному виданні «Питання теорії й психології творчості», яке видавалося з 1907 по 1923 рр. У дослідженнях цієї школи можна виділити три головні лінії – культурологічну, поетико-філологічну та психологічну. Психологічні розробки виходили з ідеї поєднання психології та лінгвістики. Розроблялася теорія несвідомого як джерела свідомості, його зв'язок з мовою, мисленням, творчістю.

На початку 20-х років Харків мав репутацію відомого наукового центру, в якому розвивалися різні галузі як гуманітарних, так і природничих наук. До того ж у цей період він був столицею України, що зумовило відкриття в ньому різних нових наукових і навчальних закладів, тим більше, що для цього ще в 19-му столітті була закладена достатня основа. У 20-ті роки в Харкові інтенсивно розвиваються різні напрямки тогочасної психологічної науки. У 1922 році в Харкові був відкритий Український науково-дослідний психоневрологічний інститут, директором якого був відомий невропатолог О.Й. Гейманович. А в 1926 році на базі психіатричної лікарні – Український інститут клінічної психіатрії та соціальної психогігієни, директором якого був призначений В.П. Протопопов. У 1932 році на базі цих закладів була

створена Всеукраїнська психоневрологічна академія, до складу якої увійшов сектор психології. У нього увійшли відділи загальної й генетичної психології та клінічної психології. У цей час, з метою взяти участь у роботі сектора психології, з Москви приїхали О.Р. Лурія, О.М. Леонтьєв, М.С. Лебединський. Сектором психології завідував О.Р. Лурія, відділом генетичної психології – О.М. Леонтьєв. У цьому відділі працював П.Я. Гальперін, харківський психоневролог, у майбутньому автор теорії поетапного формування розумових дій. З цією когортою вчених активно співробітничав Виготський Л.С. Він часто приїздив до Харкова, здійснював спільні дослідження та публікації й паралельно заочно навчався в Харківському медичному інституті (друга вища освіта). До цих учених приєдналася група психологів, яка вийшла з аспірантури Харківського педагогічного інституту й Українського науково-дослідного інституту педагогіки: П.І. Зінченко, В.І. Аснін, Г.Д. Луков. Усі вони й склали ядро Харківської школи психології, перший етап розвитку якої тривав до Великої Вітчизняної війни. Аналіз досліджень Харківської школи психології був здійснений Леонтьєвим О.М., який фактично очолював її на той час. Перший цикл досліджень (1932 – 1933 рр.) був присвячений вивченню відношення мови й практичного інтелекту, мислення дошкільника, розвитку значень і оволодіння поняттям у процесі навчання.

Метою другого циклу (1934 – 1935 рр.) було винесення процесів, які досліджувалися, назвні й відслідковування їх у практичній діяльності. У роботах третього циклу був продемонстрований взаємозв'язок теоретичної й практичної діяльності, з'являються ідеї структури діяльності. Четвертий цикл досліджень (1936 – 1940 рр.) виходив з того, що всі внутрішні процеси побудовані за зразком зовнішньої діяльності й мають таку ж саме будову. Це були дослідження пам'яті та сприйняття як дій, дослідження гри, сприйняття мистецтва.

У 1932 р. у Харківському педагогічному інституті була створена кафедра психології. Наявність солідного складу науковців зумовила розробку важливих питань психологічної науки, зокрема проблеми співвідношення свідомості й діяльності людини. Відкриття кафедри пов'язане з іменами

талановитих теоретиків і експериментаторів, академіками О.М. Леонтьєвим і О.В. Запорожцем.

У першій половині 30-х років у інституті створена аспірантура, яка стала важливим центром підготовки психологічних кадрів для України. Керували підготовкою аспірантів О.М. Леонтьєв і О.В. Запорожець. Ними були підготовлені такі відомі психологи Харківщини, як П.І. Зінченко, О.М. Концева, Л.І. Котлярова, О.В. Гордон, Д.М. Арановська та інші.

Під керівництвом О.М. Леонтьєва створилося ядро кафедри – О.В. Запорожець, В.І. Аснін, П.І. Зінченко, Г.Д. Луков, О.М. Концева, О.О. Хоменко та інші. Пізніше до складу кафедри увійшли Т.О. Гіневська, О.В. Гордон, Т.І. Титаренко, Л.І. Котлярова, Д.М. Арановська, А.І. Роземблум. Науковці кафедри докладали багато зусиль у розробці проблем, пов'язаних з розвитком психіки.

У середині 30-х років О.М. Леонтьєв повертається до Москви, (науковий зв'язок з кафедрою він підтримує до кінця 40-х років, часто приїздить до Харкова.

Яскраву сторінку в розвиток психологічної науки Харківщини вписав видатний учений, завідуючий кафедрою (1938 – 1941) О.В. Запорожець. Його наукова спадщина пов'язана з дослідженнями, присвяченими вивченню онтогенезу психіки. Плідна творча атмосфера на кафедрі гуртувала навколо О.В. Запорожця молодих учених, аспірантів, які займалися проблемами пам'яті, мислення й сприймання художніх творів. Так, О.О. Хоменко вивчала особливості розуміння метафори, О.М. Концева – байки, Г.Д. Луков – ілюстрації, Д.М. Арановська – казки.

Співробітники кафедри в 30-ті роки здійснили чимало експериментальних досліджень, здобутки яких актуальні й сьогодні й мають безпосереднє практичне значення. О.М. Леонтьєв та П.І. Зінченко досліджували проблему пам'яті, П.І. Запорожець, Л.І. Божович вивчали розвиток дискурсивного мислення в дошкільника, Г.Д. Луков досліджував, як відбувається розвиток усвідомлення в дитини в процесі гри, Т.О. Гіневська, Л.І. Котлярова, В.В. Містюк і О.О. Хоменко – розвиток і особливості сприймання, зокрема естетичного. Дослідження з питань формування

складних рухових навичок і вмінь проводив В.І. Аснін.

У 40 – 50-ті роки викладачі кафедри продовжували експериментальні дослідження з питань розвитку естетичного сприймання, пам'яті й мислення в дитини (О.М. Концева, О.О. Хоменко, О.В. Гордон, Т.І. Титаренко, Д.М. Арановська).

У післявоєнні роки кафедру очолюють В.І. Аснін та О.М. Концева. Наукова робота кафедри зосереджена на виконанні двох циклів.

До першого циклу дослідів належать роботи доцентів О.М. Концевої, Д.М. Арановської, О.В. Гордон і О.О. Хоменко, присвячені вивченню розвитку логічних форм мислення й пам'яті дітей дошкільного й шкільного віку. У цьому напрямку захищена кандидатська дисертація О.Ф. Грибанової про розвиток інтелектуальних операцій у дітей дошкільного віку в процесі оволодіння ними початковими операціями лічби (керівник – О.М. Концева).

Другий цикл дослідження, присвячений проблемі формування дисциплінованості учнів, виконувався доцентом В.І. Асніним, канд. наук Т.І. Титаренко і С.А. Нечипоренко (Нагорна). Деякі висновки дослідження Асніна В.І. були конкретизовані в кандидатській дисертації аспірантки Бочарової С.П.

Дослідна робота кафедри у 60-ті роки велася в кількох напрямках: вольові якості спортсменів і психологічні реакції в спортивній діяльності (С.А. Нагорна, О.О. Хоменко); розвиток мислення в дошкільників і школярів, динаміка розвитку дій і образів при розв'язанні задач (Н.В. Гродська, Г.Г. Петренко); сприймання й розуміння художніх засобів виразності.

З 1957 до 1974 року кафедра психології в інституті була об'єднана з кафедрою педагогіки. У цей час наукова робота нашого колективу координувалася професором Г.С. Костюком, який, крім того, проводив консультації та допомагав молодим фахівцям. Так, випускниця нашого інституту Гродська Н.В. закінчує аспірантуру в НДІ психології (керівник професор Костюк Г.С.), повертається до інституту й працює на кафедрі, займається проблемою мислення.

У 1975 р. кафедру психології знову виділяють у самостійну. Очолює

її професор Бочарова С.П.

З 1980 року кафедру очолює професор Петренко Г.Г. Наукові інтереси кафедри зосереджені на проблемах мислення, пам'яті, питаннях соціальної психології. У цей період на кафедрі працювали Боданський Ф.Г., Бочарова С.П., Волошенко Л.І., Гродська Н.В., Землянська О.В., Кузнєцов М.А., Лобаньова В.В., Туревський М.О., Хомуленко Т.Б., Шпалінський В.В. та інші.

На базі лабораторії психології навчання (керівник – доцент Ф.Г. Боданський) досліджувалися психологічні передумови побудови математичного та мовного курсів у початкових класах у межах розробки ідей розвивального навчання.

У 1994 році із відкриттям спеціальності «Психологія» на соціально-психологічному факультеті (зараз факультет психології та соціології), який очолила доцент кафедри Волкова О.Г., кафедра стала випускаючою. У 2000 році в результаті реорганізації було створено кафедру психології, яку очолив доц. Микитюк С.О., а згодом доц. Дорожко І.І., та кафедру практичної психології, яку очолила доктор психологічних наук, проф. Хомуленко Т.Б.

Суспільство сьогодні має нагальну потребу в психологах, оскільки ставить людей в умови високої міри невизначеності. Гріх нарікати сьогодні: для психологів є робота, і з часом її стає все більше. Психологів потребує сьогодні не тільки система освіти, але й виробництво, і будь-які організаційні структури – від бізнесових до державного управління. Емоційне та інформаційне перевантаження зумовлює постійну потребу пересічного громадянина в психотерапевтичних послугах. Задовольняти таку потребу покликана психологічна освіта, забезпечуючи якісну підготовку необхідних фахівців.

У ХНПУ імені Г.С. Сковороди така підготовка здійснюється в денній та заочній формах. Випускаюча кафедра практичної психології викладає понад 50 спеціальних предметів, у яких відображено сучасні знання з різноманітних галузей психології та психотерапії. Наукові традиції на кафедрі підтримуються й зараз. Цьому сприяє й спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій з педагогічної та вікової психології, яка існує з 2009 р. Це важливо, оскільки

існує потреба в корекції технологій підготовки. Психологом-практиком важко стати, лише оволодівши переліком відповідних різноманітних знань. Навіть ознайомившись на фахових практикумах з алгоритмами діагностичних, корекційних, терапевтичних технологій, не станеш якісним психологом-діагностом чи психотерапевтом. Висок класному психологові не обов'язково із собою завжди мати тестові пакети, щоб зорієнтуватися в проблемі і в особистості клієнта. Інколи для цього достатньо подивитися, почути кілька речень. Професійної інтуїції психолог набуває в реальній практиці. І тут допомагає психологічна служба, яка може бути постійно існуючою протягом п'яти років навчання базою практики.

Психологічна служба педагогічного університету – це щось принципово інше й більше, ніж психологічна служба в школі. Така служба має здійснювати не тільки консультаційні та корекційні функції. Так, студент, як і школяр, потребує допомоги у вирішенні проблем, пов'язаних із його ситуацією розвитку, особистісного, соціально-психологічного та навчального характеру. Викладач, як і вчитель, також потребує поглиблення власних психологічних знань, посилення за їх рахунок власних педагогічних компетенцій. Педагогічна організація також ефективніше функціонує завдяки якісному психологічному супроводу.

Принцип єдності теорії та практики, який передбачає в тому числі й формування готовності студентів до майбутньої громадської діяльності, має можливість реалізовуватися в результаті залучення студентів до діяльності громадських організацій, створених на базі кафедри, із залучення спеціалістів вищих навчальних закладів м. Харкова. Мова йде про громадську організацію «Товариство психологів України» в Харківській області та громадську організацію «Український інститут системних розстановок в освітньому просторі», які очолює завідувач кафедри практичної психології ХНПУ імені Г.С. Сковороди, проф. Хомуленко Т.Б.

На завершення хотілося б зазначити, що, проектуючи сьогодні психологічну освіту в педагогічному університеті, ми проектуємо наше майбутнє. Тому, прагнучи благополуччя для себе й прийдешніх поколінь, ми маємо підійти до цього проектування з особливою ретельністю й надією

на краще.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Психологічна Харківщина: Довідник / За ред. Прокопенка І.Ф., Петренко Г.Г., Бочарової С.П., Іванової О.Ф. – Харків: ХДПУ, 1996. – 64 с.
2. Харківський державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди / За заг. ред. академіка АПН України І.Ф. Прокопенка. – Харків: ОВС, 2001. – 176 с.

УДК 378

Л.А. Штефан, А.В. Боярська-Хоменко ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКЛАДАЧАМИ КАФЕДРИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито суть самостійної роботи, форми та методи її організації. Визначено та обґрунтовано роль кафедри й викладачів у організації самоосвітньої діяльності студентів.

Ключові слова: самостійна робота, функції та методи самостійної роботи, науково-методичне забезпечення.

В статье раскрыта суть самостоятельной работы, формы и методы ее организации. Выделена и обоснована роль кафедры и преподавателей в организации самообразовательной деятельности студентов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, функции и методы самостоятельной работы, научно-методическое обеспечение.

Essence of independent work, its form and methods is exposed in the article. Certainly and grounded role of department and teachers in organization of samoosvitnei activity of students.

Key words: independent work, functions and methods of independent work, scientifically methodical providing.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні на нових соціально-економічних засадах зумовлює посилення уваги суспільства до підвищення загальноосвітньої, фахової, комунікативної компетенції майбутніх фахівців, забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Виконання завдань, що постали перед вищою школою, вимагає пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача й студента. Разом з тим життям доведено, що ті знання, до яких студент прийшов самостійно, завдяки власному досвіду, думці та діям, стають справді міцним його

здобутком. Саме тому вища школа поступово переходить від передавання інформації в готовому вигляді до керівництва самостійною пізнавальною діяльністю студентів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема організації самостійної роботи студентів висвітлена в дослідженнях багатьох педагогів (А.М. Алексюка, С.І. Архангельського, Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалька, В.А. Козакова, О.Г. Мороза, П.І. Підкасистого, М.М. Солдатенка), психологів (А.В. Петровського, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна), методистів (О.М. Біляєва, Л.М. Паламар, М.І. Пентилюк, К.М. Плиско). Ці науковці розкривають сутність самостійної роботи, її види, форми, дидактичні принципи, визначають роль і функції в загальній системі освіти.

Тому **метою** цієї статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов, що сприяють ефективній організації самостійної роботи студентів і визначення ролі кафедри в її організації.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні основною відмінною рисою організації навчальної діяльності студента є орієнтація його в навчальному процесі головним чином на самостійну роботу. Згідно з Положенням Міністерства освіти і науки про організацію навчального процесу у вищих закладах освіти, передбачено відведення на самостійну роботу студентів до 2/3 загального обсягу навчального процесу. Повноцінна самостійна робота студента в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, участь у наукових дослідженнях формує сучасного фахівця, здатного практично застосувати осмислену інформацію й прийняти професійні рішення.

Самостійна робота студента є важливим складником у підготовці кваліфікованого фахівця, конкурентноспроможного на ринку праці, здатного до компетентної професійної діяльності на рівні світових стандартів. Головна **мета** самостійної пізнавальної діяльності студентів – навчитися індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності. Самостійна робота студентів базується на принципах розвиваючого

навчання, відбувається без безпосередньої участі викладача й кафедри, але під їх керівництвом. У процесі самостійної роботи реалізується основна функція навчального процесу – одержання студентом максимального обсягу знань, їх закріплення й перетворення на стійкі вміння й навички. Завдяки самостійній роботі студенти набувають здатність більш чітко й усвідомлено проявляти мотивацію й цілеспрямованість при набутті знань, виховують у собі самоорганізованість і самоконтроль.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив сформулювати основні **функції** самостійної роботи:

1) Навчальна – полягає в опрацюванні першоджерел, сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної бази знань;

2) Пізнавальна – полягає в опануванні нової суми знань, розширенні меж світогляду;

3) Стимулююча – передбачає таку організацію самостійної роботи, коли студент отримує задоволення від результатів пізнавальної діяльності;

4) Виховна – спрямована на формування волі, цілеспрямованості, відповідальності, дисциплінованості;

5) Розвиваюча – спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь особистості.

Залежно від джерела засвоєння та відтворення інформації виділяють такі **методи** самоосвітньої діяльності:

Методи самостійної роботи		
Методи самостійної навчальної діяльності	Методи читання літератури	Методи практичної самостійної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> – конспектування; – складання плану; – складання тез; – складання анотацій на книжки; – рецензування статей; – складання рефератів, звітів. 	<ul style="list-style-type: none"> – попередній перегляд літератури – наскрізне читання – змішане читання – суцільне читання 	<ul style="list-style-type: none"> – виконання практичних завдань; – розв’язування задач; – проведення дослідів у лабораторних кабінетах; – вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду

Правильна організація та планування самостійної роботи дозволяє стимулювати не репродуктивну діяльність, а пошукову, творчу. Під самостійністю слід розуміти не тільки вміння робити самостійні висновки й застосовувати одержані знання в практичній діяльності, але й можливості організувати свою діяльність без сторонньої допомоги.

Самостійна робота студентів буде ефективною лише за умов її кваліфікованої організації та реалізації в освітньому процесі як цілісної системи, що охоплює всі етапи навчання у вищих навчальних закладах. **Організацію** самостійної роботи студентів **здійснюють** кафедра та викладачі. Головною **метою організації** є створення прийнятних психолого-дидактичних умов для розвитку інтелектуальної ініціативи, самостійного наукового мислення та відповідальності студентів під час будь-якої навчальної діяльності як в аудиторії, так і поза нею, формування в них навичок самоорганізації та самовиховання з тим, щоб і в подальшій професійній діяльності вони були спроможні постійно підвищувати власну кваліфікацію. Кафедра організовує таку самостійну діяльність, щоб індивідуальна робота всіх студентів переходила від формального й досить пасивного виконання ними навчального навантаження до пізнавальної активності з формуванням особистої думки під час вирішення проблемних і творчих питань.

Виходячи з вищезазначеного, можна сказати, що пріоритетна роль в організації самостійної роботи студентів належить викладачеві, саме педагоги створюють атмосферу підвищеного психологічного комфорту, що, в свою чергу, позитивно впливає на процес засвоєння знань. Сучасний викладач не може виконувати лише звужені функції, тобто зводити їх винятково до пояснення нового матеріалу та оцінки виступів студентів. Початковим етапом викладацької діяльності є намагання зацікавити студентів власною дисципліною. Тільки від його вміння образно, емоційно і разом з тим науково й аргументовано подати фактичний матеріал безпосередньо залежить увага й любов студента до навчального предмету. Але досягти такого результату неможливо, якщо викладач не є особистістю, інтелектуалом, людиною енциклопедичних знань з ораторськими здібностями, власним поглядом

на речі, оригінальним мисленням, тонким почуттям гумору, тактовною й делікатною.

Домінуючим напрямком діяльності кафедри повинно стати встановлення відносин міцного співробітництва між викладачами й студентами – основи високої результативності в отриманні знань, умінь і навичок. Співучасть викладача в пізнавальній діяльності студентів, спільне планування самостійної роботи з урахуванням найдрібніших її нюансів неодмінно сприятимуть підвищенню якості навчання. Справжній педагог-професіонал повинен чітко усвідомлювати, що має працювати не з абстрактною аудиторією слухачів, а з кожною конкретною особистістю, ураховуючи її сильні й слабкі сторони, індивідуальні здібності та схильності з метою побачити й розвинути найкращі якості своїх вихованців. Діяльність кафедри в організації самостійної роботи студентів повинна базуватися на основі індивідуально-орієнтованого підходу й містити такі напрямки:

- розробка завдань різного рівня складності з предмету, що вивчається;
- індивідуально-орієнтований підхід під час укладання завдань для різних типологічних груп;
- створення позитивного емоційного середовища на занятті;
- поєднання групової та індивідуальної форм роботи студентів з урахуванням особливостей типологічних груп;
- надання консультативної допомоги тим, хто навчається, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та ступеня складності завдання;
- застосування методів і засобів контролю за результативністю виконання самостійної роботи та інші.

Окрім того, організація самостійної роботи передбачає розробку необхідної документації, що регламентує самостійну діяльність студентів, у тому числі положень кафедр про самостійну роботу студентів. Співвідношення самостійної й аудиторної роботи студентів з вивчення навчальних дисциплін, а також окремих розділів і тем визначається навчальною частиною ВНЗ на підставі узгодження з кафедрою з урахуванням

наявності, доступності та якості навчальних і наукових видань, рівня складності дисципліни або розділу.

Викладачі кафедри також організовують та здійснюють контроль перебігу й змісту навчальної самостійної роботи, перевіряють її результати, складають графіки контролю самостійної роботи студентів кафедри.

Не можна забувати про науково-методичне забезпечення самостійної роботи студентів, яке здійснює кафедра. Серед основних завдань методичного забезпечення, що стоять перед викладачами кафедри, є такі:

- доповнення навчально-методичних та навчальних матеріалів рекомендаціями для самостійної роботи студентів, які повинні містити в собі вказівки щодо терміну, обсягу, якості засвоєння матеріалу із зазначенням навчальних і наукових видань, що використовуються з цією метою;
- розробка питань для самоконтролю, тестів, контрольних завдань, прикладів оформлення самостійної письмової роботи;
- розробка хрестоматій, доповнених питаннями, що дають змогу з'ясувати рівень розуміння студентом змісту прочитаного тексту;
- розробка збірників ситуаційних завдань для підвищення ефективності підготовки студентів до самостійної професійної діяльності тощо.

Висновки. Самостійна робота як індивідуальна або колективна діяльність студентів у аудиторний та позааудиторний час без безпосередньої участі викладача є невід'ємним складником навчального процесу, пріоритетним засобом оволодіння навчальним матеріалом, головним шляхом до самоосвіти, до формування всебічно розвинутої, творчої особистості, майбутнього висококваліфікованого фахівця. Ця форма навчальної діяльності дозволяє студентській молоді повною мірою виявляти ініціативу, цілеспрямованість, формувати самостійність мислення. Але, незважаючи на вагомі досягнення в організації самостійної роботи, головною метою педагогічних колективів залишається постійне її вдосконалення, розширення методичної бази, посилення контролю за індивідуальною діяльністю студентів, підвищення професійної майстерності педагогічних кадрів, зміцнення співробітництва викладачів і студентів. Тільки за таких умов

можна досягти максимальної якості сучасної вищої освіти та ефективно адаптувати її до вимог загальноєвропейського освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Козаков В.А. Теория и методика самостоятельной работы студентов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.07 / В.А. Козаков – К., 1991. – 31 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях та відповідях / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2006. – 311 с..
3. Лобода Т.М. Педагогічні умови організації самостійної роботи студентів педагогічного коледжу у процесі викладання української мови: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання української мови» / Т.М. Лобода. – К., 2001. – 25 с.
4. Руденко Т. Засоби активізації самостійної роботи студентів: Навчально-методичний журнал. – 2005. - № 2 (12) – 31 с.

Розділ 4

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 378.14: 37.017

А.В. Троцько, В.І. Лозова

РОЛЬ КАФЕДРИ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Актуальність матеріалу, викладеного в статті, зумовлена нагальними потребами суспільства у вихованні кваліфікованих фахівців з високими моральними якостями. З цього приводу в роботі визначені провідні напрями виховання молоді, а також наведені конкретні приклади того, яким чином на кафедрах різних факультетів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди здійснюється виховний процес. Також велика увага в роботі приділяється основним методам виховання, що мають загальноуніверситетське значення, а саме: інститут кураторів, органи студентського самоврядування, волонтерський рух і загальноуніверситетські виховні заходи.

Ключові слова: виховання, виховний процес, студентська молодь, кафедра, виховні заходи, куратор, самоврядування, волонтерський рух.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена насущными потребностями общества в воспитании квалифицированных специалистов с высоким моральным качеством. В связи с этим в работе определены основные направления воспитания молодежи, а также приведены конкретные примеры того, каким образом на кафедрах различных факультетов Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды осуществляется воспитательный процесс. Также большое внимание в работе уделяется основным методам воспитания, имеющим общеуниверситетское значение, а именно: институт кураторов, органы студенческого самоуправления, волонтерское движение и общеуниверситетские воспитательные мероприятия.

Ключевые слова: воспитание, воспитательный процесс, студенческая молодежь, кафедра, воспитательные мероприятия, куратор, самоуправления, волонтерское движение.

Relevance of the material contained in the article due to the pressing needs of society in the education of qualified professionals with high moral character. On this point in the identified key areas of youth education, and gives concrete

examples of how the departments of various faculties of Kharkiv G.S. Skovoroda National Pedagogical University are educational process. Also, great attention is paid to basic training methods that are generally university values, namely: Institute of curators, the student government, volunteering and general university educational events.

Key words: *education, educational process, students, department, educational events, curator, governments, volunteer movement.*

Актуальність проблеми визначення ролі вищого навчального закладу в процесі виховання молодшої особистості не викликає сумнівів. Безумовно, виховання студентської молоді, яка через кілька років стане «ядром» української інтелігенції, потребує особливої уваги. Майбутнє нашого народу залежатиме від змісту цінностей, що закладають орієнтири молодих людей, та від того, якою мірою духовність стане основою їхнього життя.

Широковідомо, що виховання – це безперервний, цілеспрямований процес, який орієнтує вихователя й вихованця на досягнення визначеної мети, ідеального результату виховного процесу. Так, А.С. Макаренко писав: «Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, причому в поняття «характер» я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішні переконання, і політичне виховання, і знання – геть усю картину людської особистості...» [9].

Отже, виховний процес триває протягом усього життя людини, але найбільш ефективним досягнення його мети відбуваються в період дитинства й юності. У дитячі й шкільні роки закладаються й характер, і моральні норми, і поведінка дитини, у роки студентства вони коригуються, змінюються, стверджуються, саме тому провідним напрямом роботи вищого навчального закладу є виховний процес, який сприяє розвитку найкращих моральних, естетичних, етичних рис характеру особистості студента й формує майбутнього професіонала.

Програма «Освіта: Україна ХХІ століття», Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про захист суспільної моралі», укази Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту

моралі та формування здорового способу життя громадян» (№ 456 від 27 квітня 1999 р.) і «Про національну доктрину розвитку освіти» (№ 347/2002 від 17 квітня 2002 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» (№ 1697 від 15 вересня 1999 р), нормативні й інструктивні документи Міністерства освіти і науки України, концепції національного виховання й духовного відродження університетів є програмними орієнтирами в роботі кафедр вищого навчального закладу [4, 5, 6, 10].

Відомо, що основною метою виховної роботи є отримання студентами соціального досвіду, успадкування духовних надбань світової цивілізації та українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних відносин, формування особистісних рис громадянина Української держави, моральної, художньо-естетичної, політичної, правової, трудової, екологічної культури. Отже, мета даної роботи полягає у висвітленні провідних напрямів виховання сучасного студента на кафедрах вищого педагогічного закладу освіти.

Виховна робота була й залишається важливим компонентом навчально-виховного процесу в університеті. Її стан постійно розглядається на засіданнях ученої ради та ректорату, завдяки чому склалася цілісна система виховання, що передбачає досить різноманітний набір виховних заходів.

Розглядаючи систему виховання як компонент професійної підготовки майбутнього вчителя, який передбачає взаємодію самостійних, взаємопов'язаних елементів, що забезпечують створення оптимальних умов для саморозвитку особистості студента, структурними елементами виховної роботи у вищих навчальних закладах визначено виховну й організаторську діяльність деканатів, традиційні загальноуніверситетські й факультетські заходи, навчально-виховну діяльність кафедр, систему інституту кураторів і діяльність студентського самоврядування.

Структура управління виховною роботою включає в себе раду заступників деканів з виховної роботи 14 факультетів, інститут кураторів

академічних груп, художню раду, спілку молоді, газету “Учитель”, а також органи студентського самоврядування: ради старост, студентські деканати, профспілкові комітети, редколегії факультетських газет та студентські ради в гуртожитках (схема 1).

Схема 1

Основні напрями виховної діяльності:

- національно-патріотичне;
- інтелектуально-духовне;
- громадянсько-правове;
- морально-етичне;
- екологічне та валеологічне;

- естетичне, трудове, фізичне.

Одне з провідних місць у виховній роботі педагогічного університету посідає національне виховання, оскільки виховання студентської особистості, свідомої національних і громадянських засад, державотворення, цивілізованої в своєму ставленні до країни, в якій мешкає, є основним концептуальним моментом у виховній роботі університету [3].

Національне виховання передбачає:

- формування національної свідомості й відповідальності за долю України;
- виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення й збереження історичної пам'яті;
- культивування найкращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою тощо);
- виховання дбайливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Формуванню в студентів почуття національної гідності сприяє виховання шанобливого ставлення до національної, державної символіки, що значною мірою поповнює духовну скарбницю майбутнього вчителя. Складниками цієї роботи стали традиційні заходи: День проголошення Незалежності України, День Конституції, День злуки українських земель, День захисника Вітчизни, День Перемоги, День слов'янської писемності та культури, День науки, День української мови. Саме тут студенти мають можливість виявити свої професійні здібності, пробу пера, майстерність публічного виступу.

Кафедри українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка є провідними з питань національного виховання в університеті. Тут діє сформована система виховної роботи, усталилися традиції та орієнтири, велику роль відіграють при цьому українські свята, які й формують поведінку та духовність студентів (Різдво, Водохреще, Благовіщення, Покрова, Великдень).

Широковідомо, що найголовнішою ознакою людини є мова.

Державну мову країни бажає вчити й знати зацікавлена, національно свідомо людина, яка прагне сформувати й відповідний соціальний статус. Таким чином, формування мовної культури є основним і у виховній роботі, а тому традиційними стали брейн-ринги: “Нелітературна лексика. Чи потрібна вона?”, “Мова й ми”, “Слова іншомовного походження. Чи варто їх уживати?”, “Одна нація – одна мова”. Ці заходи – найпопулярніші форми позааудиторної роботи зі студентами не тільки на спеціальному, а й на неспеціальних факультетах університету.

Конкурси ораторського мистецтва та поетів-початківців стали для багатьох сучасних українських поетів поштовхом до поетичного зростання. Саме звідси починалася поезія Р. Мельниківа, Н. Погорелової, О.Рибки – нині викладачі факультету, а колись – його студенти.

Зустріч і проводи зими, весни, осінні “посиденьки” – традиційні, знакові заходи в групах. Саме тут студенти самоповажно й винахідливо демонструють свої особливості: вдачу, красу, національну приналежність, у той же час – причетність до самобутної культури українського народу.

Харків, Харківщина – моя Батьківщина. Це багаторічна й змістовна пошукова, етнографічна, літературна і навіть господарська робота. Ушанування пам’яті славетних земляків, догляд за місцями поховань відомих письменників і поетів таких, як: Г. Квітка-Основ’яненко, М. Гулак-Артемовський, М. Хвильовий, М. Кропивницький, пам’ятних місць, пов’язаних із життям і діяльністю Г.С. Сковороди, стало доброю традицією на факультеті.

Наукові дослідження студентів спрямовані на вивчення творчості письменників, які безпосередньо представляють регіональну культуру: Г. Сковорода, Г. Квітка-Основ’яненко, Харківська школа романтиків, М. Куліш, М. Хвильовий, В. Печенізький, Н. Супруненко, І. Перепеляк, В. Бойко та інші.

Національне виховання як органічний компонент навчального процесу представлений і на рівні студентської наукової роботи. Він реалізується в таких формах, як наукові студентські конференції, семінари, «круглі столи», читання, а також заявлений у різноманітній тематиці курсових

та дипломних робіт. У формулюванні наукової тематики, розробленої викладачами кафедр української мови, української та світової літератури, ключовими є такі поняття, як “мова творів письменника”, “національний колорит”, “проблема національної ідентичності”, “діалог діаспорного та “материкового” письменства”, “формування активної особистості як національний ідеал”, “самототожність людини в національному вимірі”, “проблема національної честі”, “національна ідея в контексті творчості письменника” тощо. Значною мірою увиразненню неповторності самобутності національної духовної культури та виявленню цього факту на рівні мови сприяють наукові студентські розвідки компаративістського (порівняльного) характеру.

Наші студенти є носіями національних цінностей не тільки в університеті, а й за його межами, а саме: у дитячих оздоровчих таборах під час літньої практики, у колективах самодіяльності за місцем проживання, у гуртожитках, спілках молоді, у своїх російськомовних родинах вони пропагують українське слово.

Дороговказом до національного виховання, національної ідеї є кафедри факультету, кабінети, де сповна можна отримати будь-яку інформацію з українознавства, впровадження національних традицій, фольклорно-етнографічних джерел. Найкращі реферати студентів з народознавства передаються в сільські школи Харківщини.

Зацікавлено студенти ставляться до проведення «круглих столів» таких, як: “Слобожанський етнотип у рецепції Г. Квітки-Основ’яненка”, “Харківська школа поетів. Від класиків до постмодерну”, “Шевченко й Слобожанщина”, стали традиційними конкурси письмових робіт “Шевченко в моєму житті”, виставки наукових видань, альманахів, періодики, де висвітлюються важливі питання національного виховання. Екскурсії до Сковородинівки, етнографічних музеїв області (Валки, Люботин), Петриківський розпис та живопис, відвідування козацького хутора Галушківка та інші сприяють зануренню студентів до нашого славетного минулого.

Також треба відзначити, що кафедри історичного факультету та

факультету фізичної культури об'єдналися в Інститут Українського козацтва, який, у свою чергу, започаткував діяльність Окремого науково-освітнього центру Українського козацтва імені Г.С. Сковороди. Традиційними виховними заходами Інституту Українського козацтва є посвята в козаки на день Покрови Пречистої Богородиці, козацькі інтелектуально-спортивні ігри на Кубок Отамана – ректора ХНПУ імені Г.С. Сковороди, акад. Прокопенка І.Ф., конкурси наукових робіт та круглі столи, присвячені проблемам історії козацтва, благодійні акції для дитячих будинків тощо.

Значну увагу приділяють на кафедрах цих факультетів вихованню студентів у дусі національних традицій. Виховні заходи Інституту Українського козацтва спрямовані на розвиток національної самоповаги, на закріплення за козацтвом важливої ролі збереження та розвитку традицій національного відродження. Для втілення в життя цих ідей проводяться екскурсії на Чортомлицьку Січ та до могили отамана І. Сірка, туристичний похід студентів “Місцями козацької слави” по Харківській області, археологічна експедиція з дослідження залишків козацької доби на Слобожанщині. Започатковано літопис діяльності Інституту Українського козацтва, а на кафедрі історії України – козацький календар. Традиційно в жовтні – грудні кожного року проходить Фестиваль козацької пісні, наукові конференції “Козацькі звичаї”, низка спортивних змагань та різних конкурсів. У сучасних умовах у світі велика увага приділяється екологічній освіті та вихованню. Захист і охорона природи й навколишнього середовища – конституційний обов'язок усіх, хто мешкає на території України. Існує струнка програма екологічного знання в системі дошкільної, загальноосвітньої, вищої й середньої спеціальної освіти [13]. За мету править формування екологічної культури молодого покоління, і вирішуються такі завдання: засвоєння ідей, понять, уявлень і наукових фактів про природу й навколишнє середовище, розуміння багатосторонньої цінності природи; осмислення еколого-етнічної цілісності нації; оволодіння прикладними знаннями, вміннями й навичками природокористування; свідоме дотримання норм поведінки в природі; нетерпиме ставлення до дій тих людей, що завдають шкоди природі тощо.

Зауважимо, що те ж саме утверджує соціальна екологія, прогнозуючи руйнівні для людства наслідки екологічної катастрофи, у випадку, якщо не вдасться здійснити взаємодію суспільства та природи на принципах коеволюції, формування екологічного суспільства. Вирішення складних за змістом і тривалістю проблем здійснюється поворотом усієї системи освіти й виховання особи до екологічних проблем.

Екологічна освіта – свідомий і планомірний розвиток знань про навколишнє природне середовище. Основна мета: формування уявлень про навколишнє природне середовище, специфіку її внутрішніх відносин, характер антропогенного на неї впливу, а також принципи гармонійного розвитку людини та природного середовища.

Провідним напрямом кафедр природничого факультету є екологічне та валеологічне виховання студентів університету, яке передбачає:

- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство;
- оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;
- формування основ глобального екологічного мислення та екологічної культури;
- виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності;
- формування здорового способу життя студентів;
- акції, які стали традиційними в університеті: валеологічні, екологічні й благодійні акції, практично спрямовані екологічні операції: «Ялинка», «Першоцвіт», виставки: «Гілка замість ялинки», фотовиставка рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин Харківщини, тематичні виставки букетів, присвячені Дню вчителя, Жіночому дню тощо.

Традиційним стало проведення загальноуніверситетської валеологічної акції, присвяченої Всесвітньому Дню боротьби зі Снідом (1 грудня). Вона інформує студентську молодь про сучасні масштаби поширення ВІЛ-інфекції та шляхи її передачі з метою усвідомлення важливості цієї проблеми та формування свідомого ставлення до неї. В акції беруть участь

представники громадських організацій, школи, медичні працівники, ВІЛ-інфіковані люди, що є важливим моментом формування толерантного ставлення суспільства до таких людей. На кафедрі здоров'я людини та корекційної освіти плідно працює студентський клуб «АнтиСНІД».

Також відзначимо організацію та проведення заходів, присвячених пам'яті про трагедію на ЧАЕС. Проводяться екскурсії студентів до музею пожежної безпеки, де представлена фотохроніка подій у дні аварії, лекції для студентів із залученням фахівців-радіологів, зустрічі з учасниками-ліквідаторами, висвітлюються сучасні напрями альтернативних екологічно чистих видів енергії, щорічно проходить конкурс плакатів і стіннівок. Участь студентів у цій акції має велике виховне значення, дозволяє достойно вшановувати пам'ять про жертв найбільшої в історії радіаційної аварії. Сьогодні йде підготовка до 25-річчя трагедії (2011 р.).

До акції «Роди й процвітай, земле моя. Свято врожаю» запрошуються вчені-овочеводи та садоводи провідних науково-дослідних установ Харківщини, які демонструють досягнення вітчизняної селекційної науки, представляють сучасні шляхи безпечного харчування в умовах забруднення довкілля. Активними учасниками є аматори-квітникарі, які ознайомлюють студентів з унікальними сортами декоративних рослин, діляться тонкощами технології їх вирощування. Така робота розширює екологічний світогляд студентів, формує дбайливе ставлення до навколишнього світу та навички його раціонального використання.

Важливе місце в системі виховної роботи, яка проводиться зі студентами університету, посідає й громадянське виховання. Сучасними формами громадянського виховання в університеті є дискусійні та дебатні клуби.

Головними завданнями дебатних та дискусійних клубів є:

- розвиток критичного мислення – уміння аналізувати, виявляти сильні та слабкі сторони тих чи інших тез, виробляти оптимальне рішення з урахуванням наявних ресурсів;
- розвиток структурного мислення – виховують уміння структурно викладати свої думки, будувати логічні схеми та виявляти в них

суперечності;

- розвиток риторичних навичок – сприяють оволодінню усним мовленням та мистецтвом переконання, розвивають уміння тримати себе перед аудиторією;
- поглиблення й систематизація нових знань з права, культури, релігії, філософії, політики та інших галузей суспільного життя;
- опрацювання нових технологій пошуку інформації та сприяння виробленню системного та об'ємного бачення тієї чи іншої проблеми;
- виховання вміння працювати в колективі, толерантно ставитися до протилежних думок,
- виховання поваги до людей та їх поглядів і переконань.

Відзначимо, що в університеті на кожному факультеті активно діють студентські клуби: «Інь-Янь», «Ритор», «Харизма», «Правознавець», «Інтелект», «Альтернатива», «Педагогічне коріння» та «Діалог», «АІС», «Толерант», «Громадянин».

Варто зауважити, що найстаршим (існує понад 20 років) серед студентських клубів є дискусійний клуб «Толерант», до якого постійно запрошуються представники міської влади, громадських та культурних об'єднань міста, релігійні діячі тощо. За останні 5 років спрямованість засідань була пов'язана переважно з проблемами історичної науки.

Більшість зустрічей відбулася з відомими українськими істориками: доктором історичних наук, професором, заступником директора з наукової роботи Інституту історії України Національної академії наук України Кульницьким С.В., керівником Центру історичної політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України Шаповалом Ю., директором Центру українознавства, доктором історичних наук, професором, академіком Академії наук вищої школи України Сергійчуком В., директором Інституту археології НАН України, професором, академіком НАН України Толочком П. П.

Розглядалися проблеми історичної освіти – «Голодомор 1932–1933 рр.», «Волинська трагедія 1943 р.», «Трудова міграція», «Дисидентський рух»

тощо. Окрім того, відбулися зустрічі з головою Харківської правозахисної групи Євгеном Захаровим, із сином правозахисника, публіциста, генерал-майора Григоренка Петра Григоровича, з координатором наглядової ради з питань сирітства Терезією Яценюк. Проблеми регіональної історії в контексті загальносвітових подій на прикладі Катинської трагедії обговорювалися на зустрічі з Генеральним консулом Республіки Польща в м. Харкові Гжегожем Серочінські.

На засідання дискусійного клубу «Толерант» запрошувались авторитетні іноземні науковці та громадські діячі: Девід Ройл – координатор проекту з громадянської освіти під егідою Ради Європи в Україні, Мартін Сакс – міністр землі Баєр у ФРН, Курченко В. – директор архіву та бібліотеки Українського інституту Америки, Нью-Йорк, Степанов В.Л. – провідний науковий співробітник, доктор історичних наук, академік Інституту економії РАН. Отже, дискусійний клуб «Толерант» допомагає набуту глибокого розуміння природи суспільних процесів, відчуття напряду розвитку суспільства, бачення структури всього процесу руху людського суспільства скрізь час, із минулого в майбутнє.

Беручи участь у засіданні цих клубів, студенти-активісти мають також можливість обговорити актуальні проблеми молоді, отримати корисний досвід діяльності молодіжних об'єднань Харкова та інших регіонів України.

Студент протягом усього терміну навчання, беручи активну безпосередню участь у студентському житті, стає цілісною, професійно зорієнтованою особистістю, здатною в подальшому до самостійних рішень, активної практичної діяльності.

Вважаємо за необхідне відзначити й те, що в університеті більше 20 років виходить календар, у якому відзначені більше 70-ти загальноуніверситетських виховних заходів, у яких беруть участь 76 творчих колективів, 3 з них – народні. Серед календарних заходів можна виокремити міжнародні й національні свята (День Захисника Вітчизни, Міжнародний жіночий день, Міжнародний день грамотності «Учитель – основна сила суспільства», «Моя професія – учитель», День української

писемності та мови, День науки, День слов'янської писемності); студентські заходи (Студент року, Свято закоханих до Дня Св. Валентина, Міс і Містер університету, конкурс «Итак, звалась она Татьяной...», посвята в козаки Українського козацтва, міжнародний день студентів «Vivat, студент!», «Університет – моя родина», Дебют, Студентська весна); заходи з нагоди річниць видатних педагогів, діячів (Г.С. Сковороди, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, Т.Г. Шевченка).

Також вважаємо за необхідне відзначити, що кожний календарний рік нашого університету є присвяченим. Так, 2005 р. був присвячений 60-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні та визнаний міжнародним роком спорту й фізичного виховання; 2006 р. – 15-річчю незалежності України; 2007 р. був визнаний роком української книги; 2008 р. – роком освіти в Харкові; 2009 р. було визнано роком молоді.

2010 рік в Україні присвячений 65-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. В рамках цього ювілею, протягом навчального року в університеті було проведено низку заходів, присвячених ушануванню пам'яті жертв Великої Вітчизняної війни, а також урочистості з нагоди Великої Перемоги. Зокрема, були проведені: акція «Георгіївська стрічка», зустрічі студентів з ветеранами Великої Вітчизняної війни «Ми пам'ять святу про вас збережемо», екскурсії для студентів і викладачів місцями бойової слави Харківщини, а також до меморіальних комплексів «Висота маршала Конєва», «Дробицький яр», «Меморіал Слави», історико-красознавча конференція «Шляхами подвигу й слави»; оформлена фотовиставка ветеранів Великої Вітчизняної війни – співробітників університету «Слава Вам, ветерани!»; у музеї історії університету організована виставка мемуарної та історичної літератури, спогадів та оповідань на тему Великої Вітчизняної війни, зібрання фотографій, листів з фронту, особистих речей фронтовиків.

Протягом року студентський актив і творчі колективи університету брали участь у проведенні урочистих заходів з нагоди Дня Перемоги в м. Харкові та області: покладанні квітів на Меморіал Слави та 2-му військовому кладовищі, відкритті пам'ятника на місці розправи гітлерівців над партизанами на залізничному переїзді Харків – Мерефа, с. Пилипівка

Жовтневого району, урочистостях з нагоди Великої Перемоги у ХАТОБі імені М.В. Лисенка, театралізованій виставі з парадом військ Харківського гарнізону на майдані Свободи тощо.

Протягом січня – квітня цього року в університеті вперше було проведено літературний конкурс «Велика Вітчизняна війна в історії моєї родини», у якому брали участь близько 1000 студентів зі всіх факультетів. За підсумками були визначені переможці конкурсу, які отримали подяку й грошову премію.

У травні в університеті були проведені урочистості до Дня Перемоги, серед яких: посадка дерев на Алеї пам'яті, фотографування ветеранів біля пам'ятників Першій Учительці та Г.С. Сковороді з врученням їм квітів, урочистий прийом ректором ветеранів Великої Вітчизняної війни та учасників бойових дій, святковий концерт «Слава Вам, ветерани!». З нагоди свята всі колишні та нинішні співробітники університету, які за статусом є ветеранами Великої Вітчизняної війни та учасниками бойових дій, отримали грошову допомогу. Така робота спрямована на виховання патріотизму студентської молоді та почуття гордості й відповідальності за славне історичне минуле українського народу.

Важливим напрямом у виховній роботі університету залишається організація й проведення заходів, які спрямовані на розвиток професійних якостей майбутнього педагога. Традиційними в цьому аспекті заходами є: вшанування пам'яті В.О. Сухомлинського, Сковородинівські читання, Тиждень А.С. Макаренка, Конкурс педагогічної майстерності, конкурс «Майбутній соціальний педагог», Міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика. Під час урочистостей як символ конкурсу організаторам був вручений портрет П. Яцика, виконаний студентами художньо-графічного факультету.

Майже 15 років в університеті проходить традиційний конкурс «Лист Мамі», в якому беруть участь більше 1000 студентів з 14 факультетів. Його мета полягає в тому, щоб, ушановуючи сім'ю, студенти прагнули виховувати в собі культуру поведінки, турбувалися про членів своєї сім'ї, виявляли доброту, чесність, сердечність, щирість у людських стосунках. Для

переможців конкурсу встановлюється грошова винагорода, їм вручаються дипломи та пам'ятні посвідчення. Найкращі листи публікуються в газетах «Учитель» та «Время». У плануванні й організації виховної роботи вищого навчального закладу, визначенні її змісту, форм і методів, сучасних підходів до реалізації певних напрямів чільне місце посідають кафедри. Усі кафедри планують і проводять виховні заходи серед студентів, передбачають у навчальних планах виховні функції в усіх формах навчальних занять – аудиторну та позааудиторну виховну роботу. Вони визначають мету й завдання виховної роботи, організаційні принципи й основні напрями, керуючись концептуальними засадами національної освіти, іншими нормативними документами й актами з актуальних проблем виховання студентської молоді, враховуючи специфіку, професійну спрямованість, запити й потреби студентів.

Виховна робота кафедри полягає в такому:

- формування професійних якостей сучасного спеціаліста як людини, особистості;
- проведення професійно-орієнтаційної, інформаційно-просвітницької, культурно-виховної роботи серед студентів, розвиток їхніх творчих та інтелектуальних здібностей, залучення до різноманітної діяльності за інтересами, участі в культурно-освітній, спортивно-оздоровчій та інших видах діяльності;
- сприяння роботі рад студентського самоврядування факультетів, гуртожитків; навчального закладу в цілому;
- безпосередня участь у реалізації заходів, що проводяться ректоратом, на факультетах, у гуртожитках, клубах; організація роботи наставників академічних груп студентів (участь у навчально-виховних і громадських, культурно-освітніх і культурно-виховних заходах у групі; робота з активом академічної групи, індивідуальна виховна робота зі студентами групи; студентами, які проживають у гуртожитках тощо).

Питання ролі кафедр у виховному процесі вищого навчального закладу є найбільш актуальним на сьогодні й найменш дослідженим.

Саме кафедра є первинним осередком організації педагогічного

процесу у вищій школі, носієм духу вищої освіти. Саме професори й викладачі університету силою власного авторитету й прикладу мають найбільший вплив на процес виховання студентів. Про це не раз говорили видатні філософи, педагоги (Г. Сковорода, В. Сухомлинський, А. Макаренко, М. Пирогов), професори Харківського імператорського університету (М. Сумцов, Д. Багалій, В. Бузескул, М. Лавровський, О. Рославський-Петровський), освітяни й науковці.

Отже кожна кафедра університету має визначити зміст і форми роботи, пов'язані з:

- вихованням студентів;
- підготовкою студентів до виховної діяльності в школі;
- організацією предметно-орієнтованих гуртків, дискусійних клубів з більш поглибленого вивчення навчальних дисциплін;
- проведенням майстер-класів, «круглих столів», кожний з яких мав би власну тематику для аспірантів, пошукувачів, молодих викладачів;
- організацією роботи з обдарованими студентами.

Також викладачі кафедр у плануванні виховної роботи зі студентами повинні спиратися на Концепцію виховної роботи зі студентами ХНПУ імені Г.С. Сковороди та концепції виховної роботи факультетів, на яких вони працюють.

Ще одним напрямом виховної роботи викладачів кафедр є проведення виховних заходів зі студентами в позанавчальний час, а саме: відвідування музеїв, театрів, виставок, ярмарок, концертів тощо.

У сучасних умовах реалізація виховної молодіжної політики неможлива без плідної співпраці з органами студентського самоврядування та громадськими студентськими об'єднаннями [6]. У 2001 р. Міністерство освіти і науки України затвердило Положення про організацію студентського самоврядування у вищих навчальних закладах. Головним завданням діяльності студентських об'єднань згідно з Положенням є вдосконалення навчально-виховного процесу, спрямоване на сумлінне навчання, виховання духовності й культури студентів.

В університеті здійснює свою діяльність 5 студентських спілок (Спілка

студентів та молоді, Спілка студентів-сиріт, Спілка студентів-чорнобильців, Спілка студентів-правників, Первинна профспілкова організація студентів). Усі організації представлені рівно в усіх Радах університету, мають своїх членів та плідно співпрацюють між собою.

Спілка студентів та молоді ХНПУ імені Г.С. Сковороди, що працює з 1996 р. – головний орган студентського самоврядування університету.

Спілка проводить традиційні заходи, зокрема:

*Табір студентського активу «Сковородинівська родина лідерів», який спрямований на підвищення кваліфікації лідерів студентського самоврядування університету, формування лідерських та розвиток комунікативних якостей, організаційних умінь і навичок у студентів.

До програми було включено методи активного соціально-психологічного навчання, зокрема тренінги («Концепція СС», «Пошук, залучення, мотивація нових лідерів і активістів», тренінги та ігри на командоутворення, «Визначення лідерських якостей», «Взаємодія з адміністрацією»), інтерактивно-рольові ігри («Синє й червоне», «Словесний кросворд», «Частини тіла», «Корабель», «Мафія»). У рамках табору проходить традиційна зустріч студентського активу з ректором, вечори творчості, дебатні турніри, дискусійні секції, семінари-практикуми, екологічні та спортивно-оздоровчі акції, інтелектуальні ігри, інтелектуально-розважальна гра «Communication», працює гурток “Ми – патріоти України”.

*Тиждень студентського самоврядування, основними заходами якого є:

- студентський ректорат;
- загальноуніверситетський дебатний турнір;
- круглий стіл: «Проблеми та перспективи розвитку органів студентського самоврядування у нашому ВНЗ»;
- зустріч активу з представниками обласних громадських молодіжних організацій;
- тренінги на розвиток лідерських та комунікативних якостей;
- загальноуніверситетська гра «Квест»;

- концертна програма «Весела перерва» – «Ми студенти-сковородинівці!!!»
- конкурс стіннівок «Студент ХХІ століття»;
- конкурс відеороликів на тему «Я – студент»;
- день самоврядування (студенти виконують функції викладачів та деканату).

Спілка виконує такі основні функції в університеті: забезпечення злагодженої роботи всіх колективів у вищому навчальному закладі, оптимальне вирішення щоденних проблем з дотриманням інтересів студентів; підготовка до майбутнього виконання професійних обов'язків педагогів та участі в керівництві як державними, так і громадськими установами.

Спілка діє на засадах самоврядування згідно з Конституцією України, Законом України "Про об'єднання громадян", Законом України "Про молодіжні та дитячі організації", Законом України "Про вищу освіту", Наказом МОН України «Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах» від 03.04.01 № 166, Статутом ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Статутом Спілки студентів та молоді, Угодою між адміністрацією ХНПУ імені Г.С. Сковороди та Спілкою.

Спілка студентів та молоді працює в таких напрямках:

- поліпшення навчальної та науково-дослідної роботи студентів;
- розвиток лідерської майстерності та виховання лідерів;
- культурно-масовий напрям;
- розвиток волонтерського руху;
- медіа та PR-напрями;
- формування політичної культури;
- співпраця з іншими ОСС та громадськими організаціями.

Освітня програма «Школа лідера» спрямована на студентський актив університету та функціонує з метою підготовки молодіжних лідерів, формування якостей лідерів, здатності до самовизначення, саморозвитку та самореалізації в суспільстві; активізації молоді та передбачає формування в слухачів умінь та навичок, необхідних для розвитку комунікативності,

доброзичливості та інших індивідуальних якостей лідера. У рамках «Школи лідера» проходить робота за такими блоками: «Сенситивний лідер» – спрямований на розвиток навичок ділової взаємодії, розуміння власної місії в будь-якій діяльності; «Ефективна взаємодія в команді» – спрямована на розвиток навичок консолідування сил команди, навичок ефективного управління; «Самоорганізація» – спрямована на розвиток навичок цілепокладання, самоорганізації, планування власної діяльності.

Варто відзначити, що реалізація виховної роботи в студентських групах здійснюється через інститут кураторів. Це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими в системі позааудиторної виховної роботи й забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Саме куратори можуть стати ефективними посередниками між суб'єктами освітньо-виховного процесу. Застосовуючи в своїй роботі гуманістичні технології виховання, куратори можуть суттєво вплинути на формування єдиної корпоративної культури навчального закладу, забезпечити психологічні й організаційно-педагогічні умови для створення в університеті комфортного середовища як ключового компоненту соціальної ситуації розвитку особистості. Поєднуючи в своїй роботі викладацькі та виховні функції, куратор має можливість реально здійснити цілісний освітній процес, створивши систему тих специфічних взаємокомунікацій, що становлять собою соціальну ситуацію гармонійного професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців.

Куратор – це наставник і організатор, вихователь і консультант для студентів групи. Він повинен спрямовувати виховну роботу групи, розвивати в студентів активність, самостійність, ініціативу, почуття відповідальності та зацікавленості в навчанні.

Метою виховної роботи куратора є створення колективу в групі. Результатом діяльності куратора є набуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Діяльність куратора студентської групи має високу соціальну значущість і посідає одне з центральних місць у державотворенні,

формуванні національної свідомості й духовної культури українського суспільства. Робота куратора вищого навчального закладу становить собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання й розвитку студентів.

Відзначимо, що до інституту кураторів входять 232 куратори академічних груп. Щорічно у вересні проводиться навчальний семінар-тренінг для кураторів I-го року роботи, під час якого проходять методичні тренінги, на яких розглядаються такі питання: психолого-педагогічна підтримка студентів, роль куратора групи ВНЗ, забезпечення успішності формування професійних якостей майбутніх фахівців; вивчення директивних документів, концепцій університету; ознайомлення з веденням «Журналу куратора»; анкетування кураторів. Також з молодими кураторами проводять навчальну гру, спрямовану на вивчення сучасних напрямів роботи зі студентами. На семінарах, що проходять на базі факультетів, усі куратори відвідують та беруть участь у роботі секцій, здійснюють обмін досвідом. Такі семінари відбуваються двічі на рік.

Ще одним сучасним напрямом виховної роботи нашого університету є волонтерський рух, сутність якого полягає в наданні психологічної, моральної, емоційної, побутової допомоги дітям, інвалідам, літнім людям та іншим верствам населення, які потребують підтримки. Волонтери університету об'єднані в організацію волонтерського руху «Злагода». Свою діяльність організація розгорнула в Обласному будинку дитини № 2, Миському будинку дитини № 1, у Дитячому будинку змішаного типу, обласному притулку «Гармонія», школі-інтернаті для дітей із затримкою психічного розвитку, школі-інтернаті для сліпих дітей імені В.Г. Короленка та інших закладах.

Крім психолого-педагогічної роботи з дітьми, що потребують підтримки й сприяння в особистісному розвитку, учасники волонтерського загону «Злагода» працюють з ветеранами війни, студентами-сиротами, студентами-інвалідами, а також беруть активну участь у реалізації проектів природоохоронної діяльності (в екологічних суботниках, «круглих столах», диспутах до Всесвітнього дня Землі, участь у Всеукраїнському екологічному

місячнику «Мій університет – моя оселя»), у проектах, орієнтованих на формування здорового способу життя (акція «Ні – наркотикам!»).

Відзначимо, що найбільшою масовістю – понад 7000 осіб – позначений волонтерський рух, ініційований природничим, дошкільним, юридичним, психологічним, початкового навчання, фізико-математичним, економічним та іншими факультетами.

Освітні кампанії еколого-природоохоронного об'єднання «Альтернатива» спрямовані на залучення до участі в них широких верств населення. Його мета – відродження в людей почуття відповідальності за стан навколишнього середовища. Основні напрями діяльності: еколого-біологічний, природоохоронний, валеологічний, еколого-хімічний. «Альтернатива» об'єднує волонтерів різних товариств та клубів і гуртків. Серед них – відділення Українського товариства охорони птахів, що репрезентує світову природоохоронну організацію Birdlife International. Товариство функціонує понад 15 років. Волонтерів об'єднує небайдужість до долі природи, що виявляється в проведенні широкомасштабних акцій.

Діяльність екологічного клубу «Ікар» полягає в безпосередній участі в екологічних акціях різних рівнів представництва, в організації екосуботників, фотовиставок, екотаборів, у проведенні експедицій до біосферних заповідників. Активно діє клуб біоетичного ставлення до тварин, що створений як відділення Всесвітньої організації «Біоетика». Варто відзначити роботу зоологічного гуртка «Пізнай світ» і ботанічного гуртка «Флора», завданням якого є заохочення студентів до вивчення, охорони та вдосконалення світу рослин. Понад 20 років в університеті проходить «Свято врожаю», де демонструють результати своєї діяльності як студенти, так і провідні вчені-селекціонери науково-дослідних інститутів та аматори-колекціонери різних видів рослин.

Протягом навчального року загони студентів-волонтерів, що базуються на природничому та юридичному факультетах, факультетах дошкільного виховання, початкового навчання та психології і соціології, а також студенти з інших факультетів відвідували дитячі будинки, школи-інтернати, де проводили святкові привітання з Днем святого Миколи, з нагоди Нового

року, Різдва Христового, з Днем захисту дітей. Під час цих зустрічей діти отримували від студентів різні подарунки: зроблені власноруч іграшки, теплі речі, солодоші, яскраві вітання. Студентські творчі колективи влаштовували цікаві концертні програми, лялькові вистави, бали-маскаради тощо.

Зараз в університеті формується спеціальний благодійницький загін «Педагог», метою створення якого є допомога колишнім співробітникам нашого університету.

Також важливо зазначити, що виховна система нашого університету схвалена Міністерством освіти і науки України та Президією Академії педагогічних наук, неодноразово відзначалась у міжнародному академічному рейтингу «Золота фортуна». Наш університет був нагороджений золотою медаллю за впровадження освітніх педагогічних технологій виховання та навчання, срібною стелою, Дипломом у номінації «Якість третього тисячоліття», «За впровадження національної системи виховання й створення першого в Україні Інституту Українського козацтва».

Отже, у сучасних умовах розвитку системи вищої освіти в нашій державі активними залишаються пошуки ефективних форм і методів виховання гідного громадянина держави, кваліфікованого фахівця й високоморальної особистості. Як можна бачити з викладеного вище матеріалу, у вихованні сучасних студентів педагогічних закладів освіти важливу роль відіграє виховна робота кафедр, що спрямована на виховання патріотизму, духовності, громадянськості, моральності тощо. Саме виховна робота кафедр є важливою, професійно-спрямованою та необхідною у виховному процесі вищого навчального закладу.

Результати даного наукового пошуку можуть бути використані кафедрами вищих педагогічних закладів освіти для вирішення проблем морального, національного, громадянського, етичного, екологічного й валеологічного виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія.: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бех І. Гуманістична педагогіка у траєкторії виховання особистості

// Виховання і культура. – 2002.- № 1. – С. 9 – 13.

3. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу //Вища освіта України. – 2004. – № 1.

4. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К.: Либідь, 1994.

5. Закон України «Про виховання дітей та молоді» // Освіта України. – 2004. – № 72. – С. 4 – 6.

6. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, 2006. – С.40 – 93.

7. Левківський К. Основні напрями виховної роботи у вищих навчальних закладах / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/education/basic> – Назва з екрану.

8. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / ХНПУ імені Г.С.Сковороди. – Харків: «ОВС», 2002. – 400с.

9. Макаренко А.С. Твори: у 7-ми т. – Т. 5. – К., 1954. – С. 105.

10. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К.: “Шкільний світ”, 2001.

11. Педагогічна Харківщина: довідник / За ред. В.І.Лозової, І.Ф.Прокопенка. – Харків: Видавництво Круглова, 1997. – 160 с.

12. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // В.А. Сухомлинский. Избр.произв.: в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1980. – Т. 1. – С. 59 – 214.

13. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга.-Богдан, 2004.

УДК 378.147 (477)

А.В. Губа, С.В. Бережна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВИХОВАННЯ ДУХОВНО БАГАТОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

**(на прикладі роботи історичного факультету ХНПУ
імені Г.С. Сковороди)**

У статті розглядаються форми та методи професійної підготовки студентів у ході організації навчальної, методичної, науково-дослідної та виховної роботи на прикладі роботи історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Звертається увага на специфіку факультету, його значний

національно-патріотичний потенціал.

Ключові слова: форми, методи, професійна підготовка.

В статье рассматриваются формы и методы профессиональной подготовки студентов в ходе организации учебной, методической, научно-исследовательской и воспитательной работы на примере работы исторического факультета ХНПУ имени Г.С. Сковороды. Обращается внимание на специфику факультета, его значительный национально-патриотический потенциал.

Ключевые слова: формы, методы, профессиональная подготовка.

The article discusses the form and methods of training students in the course of learning, teaching, research and education on the Experience of History Department HNPU behalf G.S. Skovoroda. Pays attention to the specifics of the faculty, a significant national-patriotic potential.

Key words: the form and methods, training students in the course.

Під час інтеграційних процесів у освіті протягом останніх десятиліть прослідковується характерна тенденція до посилення інноваційності в галузі професійної підготовки нової генерації майбутніх фахівців з історії. Основні напрямки вдосконалення освіти сформульовані в Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI ст., Законі України «Про освіту», а також у ряді нормативних документів МОН України [1; 2].

Формування професійної компетентності та духовно багатой особистості – сьогодні питання дуже важливе, бо зростає відповідальність педагогів за результати їхньої праці. Суспільна значущість цієї проблеми характеризується словами видатного педагога В.О. Сухомлинського: «Учитель повинен знати й відчувати, що на його совісті – доля кожної дитини, що від його духовної культури та ідейного багатства залежать розум, здоров'я, щастя кожної людини, яку він навчає» [3]. Професійна підготовка на історичному факультеті здійснюється в процесі організації навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи. На історичному факультеті головна увага звертається, по-перше, на формування особистості самого студента, розвиток його індивідуальних якостей і особливостей; по-друге, засвоєння ним знань конкретних технологій зі спеціальності, які в майбутньому стануть засобом і змістом його професійної діяльності. Професійна підготовка майбутніх учителів історії також залежить від

професійної компетентності викладачів факультету. Тому на факультеті велика роль приділяється кадровому забезпеченню.

Із 58 викладачів факультету докторів, професорів – 5 (12%); кандидатів наук – 42 (73%).

Факультет цілеспрямовано проводить роботу щодо підвищення кваліфікаційного рівня викладачів і аспірантів. Діє система стажування викладачів на опорних кафедрах українських вузів та за межами України.

На факультеті працює докторантура та аспірантура із спеціальностей: «Історія України», «Всесвітня історія», «Філософія». Відкрито дисертаційну Раду із захисту кандидатських та докторських дисертацій з філософії. До наукового керівництва аспірантами та докторантами залучаються провідні фахівці кафедр. Результати дисертаційних досліджень активно обговорюються на засіданнях кафедр та наукових семінарах.

Факультет працює за кредитно-модульною системою. Завдяки цьому спостерігається переорієнтація в навчальному процесі з передачі знань та налагодження діалогу зі студентами. Це дозволяє педагогові адаптувати тематику індивідуальних завдань відповідно до індивідуальних особливостей студентів.

Найважливішим напрямком навчально-методичної роботи факультету є наповнення навчального процесу навчально-методичними матеріалами, які забезпечують ефективність роботи студентів і викладачів.

Останніми роками дуже велика увага приділяється новим формам та видам подання навчальних матеріалів. Комп'ютеризація навчального процесу й розширення використання Internet-технологій сприяли впровадженню публікацій навчально-методичних матеріалів (конспектів лекцій, тестових завдань тощо) на електронних носіях.

На факультеті працюють дві мультимедійні аудиторії, що дозволяє застосовувати в навчальному процесі комп'ютерне тестування знань; проведення презентацій.

Зміст і форми навчання на факультеті зорієнтовані на формування творчого мислення, уміння застосовувати вивчене на практиці. Програма кожного курсу передбачає обов'язкове опанування певної кількості

історичної інформації емпіричного характеру, розуміння суті історичних знань, уявлення про основні особливості методології історії. Лише за таких умов організації процесу навчання забезпечується життєздатність випускників, їхня конкурентоспроможність як у нашій країні, так і на світовому ринку праці.

Колектив факультету приділяє значну увагу організації й підвищенню ефективності педагогічної практики як важливого елементу в структурі підготовки студента-педагога.

Практичні навички студенти реалізують також на археологічній, географічній та музейно-архівній практиках.

З метою розширення інформаційного простору та підвищення професійної компетентності студентської молоді на факультеті продовжується традиція запрошення читання лекцій провідними фахівцями – як українськими, так і закордонними. Наприклад, були прочитані відкриті лекції доктором історичних наук В.Сергійчуком, головою Харківської правозахисної групи Є.Захаровим, провідним методистом з Канади Курилів В.І. тощо.

Провідну роль у загальному розвитку людського соціуму відіграє наука. Недарма академік О. Сахаров зазначав: «У ХХІ ст. роль у вирішенні глобальних проблем належить науці». Це ставить принципово нові вимоги в тому числі й до випускників історичного факультету.

У межах науково-дослідної роботи на історичному факультеті вже традиційними стали Козацькі читання, Багаліївські читання, міжнародні наукові конференції «Краєзнавство і вчитель» та «Актуальні проблеми методики викладання історії та суспільствознавчих дисциплін». У межах угоди з Дніпропетровським національним університетом було проведено перші Яворницькі читання та з ХНУ імені В.Н. Каразіна – Каразінські читання.

Доброю традицією стало проведення на факультеті різноманітних «круглих столів», присвячених актуальним проблемам історії України та всесвітньої історії. Факультет підтримує наукові зв'язки з вузами Росії, Польщі, Чехії.

Наукові роботи студентів відзначені преміями Харківського обласного голови, Харківської обласної держадміністрації, премією Ковальських, на регіональному конкурсі наукових робіт з гендерної проблематики. Магістрантка факультету Овчаренко В.П. стала переможницею в міському конкурсі «Найкращий молодий науковець». Крім фахових збірників з історії та філософії, започатковано видання збірника студентських наукових робіт.

Уже чотири роки студенти факультету виборюють призові місця на Всеукраїнській студентській олімпіаді з історії.

Однією з вимог до магістерської роботи на факультеті є затверджена рішенням Ради факультету обов'язкова апробація теми роботи на конференціях та друковані статті. Студенти, які показали високі здібності до наукової роботи, залишаються в аспірантурі. За останній навчальний рік було захищено 2 докторські та 2 кандидатські дисертації.

Загальний обсяг публікацій у 2009/2010 навчальному році викладачів становить 275 друкованих аркушів, у тому числі: 1 підручник з грифом МОН «Історія України» – автор Білоцерківський В.Я., монографії проф. Губи А.В., Богдашиної О.М.

Національний мислитель Г. Сковорода на початку XVIII ст. висловив свої пророчі роздуми: «Бо який результат без серця «благородного» і вдячного, яка користь від наук без доброї думки». Отже, освіта й професійна підготовка фахівців тісно пов'язані з вихованням. Згідно з концепцією виховної роботи у ХНПУ імені Г.С. Сковороди, ефективність професійної підготовки й виховання духовно багаті особистості має спрямований характер, творчо-пошуковий зміст, що реалізується через систему як загальноуніверситетських, так і факультетських заходів. Це – посвята в першокурсники, «Кохання з першого погляду», «Містер» та «Міс факультет» тощо.

За розумінням В. Сухомлинського: «Слово в руках вихователя такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта» [3]. Сьогодні за умов скорочення аудиторного навантаження особливо важливо не допустити дефіциту спілкування. Педагог повинен навчити майбутніх

учителів вести на достатньому рівні полеміку. Для цього на факультеті працюють наукові гуртки з історії України, археологічний гурток, клуб «Красзнавець».

Щороку проводиться конкурс ораторів.

На засідання клубу «Толерант» запрошуються представники міської адміністрації, громадських та культурних об'єднань міста, релігійні діячі тощо. За останні 5 років спрямованість засідань була пов'язана переважно з проблемами історичної науки.

Більшість зустрічей відбувається з відомими українськими істориками: доктором історичних наук, професором, заступником директора з наукової роботи Інституту історії України Національної академії наук України Кульчицьким С.В., керівником Центру історичної політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України Шаповалом Ю., директором Центру українознавства, доктором історичних наук, професором, академіком Академії наук вищої школи України Сергійчуком В., директором Інституту археології НАН України, професором, академіком НАН України Толочком П.П.

Розглядаються проблеми історичної освіти – «Голодомор 1932 – 1933 рр.», «Волинська трагедія 1943 р.», «Трудова міграція», «Дисидентський рух» тощо. Окрім того, відбулися зустрічі з головою Харківської правозахисної групи Євгеном Захаровим, із сином правозахисника, публіциста, генерал-майора Григоренка Петра Григоровича, з координатором наглядової ради з питань сирітства Терезією Яценюк. Проблеми регіональної історії в контексті загальносвітових подій на прикладі Катинської трагедії обговорювалися на зустрічі з Генеральним консулом Республіки Польща в м. Харкові Гжегожем Серочінські.

На засідання дискусійного клубу «Толерант» запрошувалися також авторитетні іноземні науковці та громадські діячі: Девід Ройл – координатор проекту з громадянської освіти під егідою Ради Європи в Україні, Мартін Сакс – міністр землі Баєр у ФРН, Курченко В. – директор архіву та бібліотеки Українського інституту Америки, Нью-Йорк, Степанов В.Л. – провідний науковий співробітник, доктор історичних наук, академік

Інституту економіки РАН.

Таким чином, дискусійний клуб «Толерант» допомагає набуту глибокого розуміння природи суспільних процесів, відчуття напряду розвитку суспільства, бачення структури всього процесу руху людського суспільства крізь час, із минулого в майбутнє.

У одній із заповідей фундатора національної системи виховання – К. Ушинського – наголошується, що навчання та виховання не матимуть гуманістичного змісту й характеру, якщо вони не будуть глибоко національними.

На факультеті приділяється увага національно-патріотичному вихованню майбутніх учителів історії. Навіть власне історичні дисципліни сприяють формуванню громадської позиції студентів, виховують почуття патріотизму та національної свідомості. З метою відродження культурних та педагогічних традицій козацтва розроблені спецкурси: «Козацька етнопсихологічна система виховання», «Феномен українського козацтва».

З метою профорієнтаційної роботи студенти істфаку проводять «Уроки козацької слави». Серед школярів Харкова та Харківської області щорічно проводиться конкурс писанок на Великдень, «Турнір знавців козацької спадщини».

У межах навчально-пізнавальної роботи для студентів історичного факультету за допомогою ректорату організовуються автобусні екскурсії до м. Запоріжжя, м. Дніпропетровська, на батьківщину Г. Сковороди – смт. Чорнухи, смт. Лохвицю.

До свята Різдва студенти-козаки влаштовують благодійні акції в обласному будинку дитини № 2, дитячому інституті неврології та психіатрії.

Громадсько-патріотичні компоненти професійної підготовки майбутніх учителів історії активно формуються завдяки безпосередній участі студентів у реалізації проектної роботи. Другий рік поспіль істфак розробляє грантовий проект «Громадянська освіта в Україні», за результатами якого студенти відвідали семінари-тренінги в м. Києві, Кам'янці-Подільському, Львові, Вінниці, Варшаві. У цьому році до розроблення проектів студенти

залучали школярів. Найкращі проекти нагороджені поїздкою до м. Києва та екскурсією до Верховної Ради.

Отже, професійна підготовка та виховання духовно багатой особистості на історичному факультеті є пріоритетною.

Для гармонійного формування особистості, високоінтелектуальної, духовно багатой, відповідальної перед самим собою й перед суспільством, з почуттям власної гідності й поваги, виходячи із зацікавлень і вподобань студентів, на історичному факультеті створені умови для широкого вибору гуртків, факультативів, участь їх у традиційних святах, змаганнях тощо.

Головним завданням є забезпечення міцних фундаментальних знань і висококваліфікованої професійної підготовки майбутнього фахівця. При цьому навчально-виховний процес на факультеті зорієнтований на кінцевий результат – навчити й виховати випускника, здатного соціалізуватися в державі в умовах вибору, ринкової економіки й неоднорідного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна – ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994.
2. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради УРСР, – 1996. – № 34.
3. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1979. – Т. 1 – 3.

УДК 378.11:37.011.3

Д.О. Гончаров

РОЛЬ КАФЕДРИ В ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Досліджується роль кафедри в організації студентського самоврядування. Розглядається проблема посилення впливу кафедри на органи студентського самоврядування при вирішенні спільних завдань.

Ключові слова: роль кафедри, студентське самоврядування.

Исследуется роль кафедры в организации студенческого самоуправления. Рассматривается проблема усиления влияния кафедры на органы студенческого самоуправления при решении общих задач.

Ключевые слова: роль кафедры, студенческое самоуправление.

Investigate the role of faculty on student's organizations. Considered

a problem of the growing influence of faculty on student's organizations in addressing common challenges.

Key words: *role of faculty, on student's organizations.*

Міністерство освіти і науки України визнає створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації кожного громадянина України; виховання особистості, здатної навчатися впродовж життя, створення й розвиток цінностей громадянського суспільства головною метою реформування сучасної вищої школи. Безпосередньо впливає на ці процеси робота органів студентського самоврядування, де культивуються лідерські якості, організаторські здібності, уміння згуртовувати колектив, впливати на колективну думку [6].

Процес організації студентського самоврядування вивчали А. Алексюк, І. Бех, А. Макаренко, О. Сухомлинська, К. Потопа та інші дослідники.

Водночас потенціал кафедри вищого навчального закладу недостатньо враховується в організації студентського самоврядування, нечіткими є варіанти співпраці органів студентського самоврядування з кафедрами.

Мета статті – розкрити роль кафедри в організації студентського самоврядування.

Кафедра є одним з основних структурних підрозділів методичної служби освітньої установи, яка планує свою роботу відповідно до програми розвитку установи та об'єднує педагогів, орієнтованих на дослідницьку, експериментальну діяльність.

Метою діяльності кафедри освітньої установи є забезпечення науково-теоретичного, науково-практичного та практичного управління освітньо-виховним процесом, науково-дослідною діяльністю викладачів та студентів [5].

Для реалізації цієї мети кафедра вирішує такі завдання: створення умов для підвищення рівня загальнодидактичної та методичної підготовленості педагогів, забезпечення оволодіння ними сучасними освітніми технологіями, раціональними методами та прийомами навчання, розвитку та виховання учнів; науковий аналіз та узагальнення актуального педагогічного досвіду; здійснення комплексних досліджень відповідно до

програми розвитку школи та профілю кафедри; керівництво інноваційною, науково-дослідною роботою викладачів та студентів, координація роботи творчих колективів викладачів за профілем кафедри та роботою наукового товариства студентів.

Студентське самоврядування – це право та реальна здатність академічної громади, яке гарантується державою, самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до компетенції студентського самоврядування.

Студентське самоврядування в Україні здійснюється на принципах законності; колегіальності; поєднання інтересів академічної громади та держави в галузі освітньої діяльності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами.

Основними завданнями студентського самоврядування є: сприяння забезпеченню рівних умов доступу громадян до вищої освіти; забезпечення й захист прав та інтересів членів академічної громади, зокрема стосовно організації навчального процесу; сприяння навчальній, науковій, громадській і творчій діяльності членів академічної громади, їхнім заняттям фізкультурою та аматорським спортом; сприяння покращанню умов проживання й відпочинку членів академічної громади; сприяння діяльності гуртків, товариств, клубів за інтересами, громадських організацій та інших добровільних об'єднань членів академічної громади відповідного вищого навчального закладу; організація співпраці з органами студентського самоврядування інших вищих навчальних закладів; сприяння міжнародній мобільності членів академічної громади; сприяння працевлаштуванню випускників [3].

Отже, якщо проаналізувати завдання, що вирішують кафедри університету, можна дійти висновку, що вони багато в чому збігаються із завданнями органів студентського самоврядування [1].

Працівники кафедр та активісти студентського самоврядування разом з адміністрацією створюють атмосферу на факультеті зокрема та у ВНЗ у цілому, тому ми цілком погоджуємося з думкою Н. Мартишиної, яка слушно

зазначає, що в процесі професійної підготовки майбутні педагоги зазнають значного впливу від щоденного занурення в емоційно-насичену атмосферу свого освітнього закладу [2, с.54].

Ураховуючи спільність завдань, що стоять перед кафедрами освітніх установ та студентським самоврядуванням, вважаємо за необхідне посилити співпрацю між ними.

Відома форма співпраці студентського самоврядування на рівні ВНЗ у цілому та на факультетах – участь у зборах трудового колективу, учених радах університету та факультету, проте співпраця безпосередньо з кафедрами як структурною одиницею факультету практично не простежується.

Доцільно розглядати роль кафедри в організації студентського самоврядування також у контексті співпраці на науковому терені. У структурі студентського самоврядування існують наукові сектори, активісти яких сприяють навчальній та науковій діяльності. Кафедра забезпечує науково-теоретичне, науково-практичне та практичне управління освітньо-виховним процесом, науково-дослідну діяльність викладачів та студентів.

Ураховуючи зменшення кількості випускників шкіл, необхідно звернути більше уваги на роль кафедри в профорієнтаційній роботі із залученням органів студентського самоврядування.

На наш погляд, важливим напрямом роботи кафедри є координація діяльності студентських клубів і гуртків. Так, при багатьох кафедрах університету існують наукові клуби та гуртки за інтересами, які об'єднують небайдужих до виховання й полірозвитку студентської молоді викладачів та зацікавлених студентів. Плани роботи цих клубів та гуртків включені до планів роботи конкретної кафедри.

Засідання клубів і гуртків проходять у різноманітних формах (диспутів, круглих столів, ділових та рольових ігор тощо). Студентське самоврядування в своїй структурі також має достатню кількість гуртків та клубів: дебатних, наукових, професійно спрямованих. Робота цих клубів включена до плану роботи студентського самоврядування, які, у свою чергу, займають чільне місце в плані виховної роботи вищого навчального закладу в цілому.

Діяльність цих клубів сприяє розвитку в студентській молоді лідерських якостей, ораторського мистецтва, уміння вести дискусію, а для студентів, які бажають займатися науковою роботою, дає поштовх для вибору напряму наукової роботи, дає можливість для більш глибокого занурення в тему свого дослідження, визначитися з подальшою науковою діяльністю.

Вимушені констатувати факт, що робота кафедральних гуртків та гуртків студентського самоврядування узгоджуються недостатньо [2]. Це призводить до зниження ефективності роботи як перших, так і других, адже зацікавлені в конкретній проблемі студенти змушені обирати між засіданнями клубів чи гуртків кафедри та студентським самоврядуванням, проте їх графіки роботи, а також її зміст зазвичай виявляються неузгодженими, отже, проблематика, що обговорюється на засіданнях гуртків і клубів, може повторюватися. На нашу думку, усунення цієї проблеми конче необхідне. Це б якісно поліпшило такий напрям роботи, як клуби та гуртки за інтересами, вивело б їх на новий, більш серйозний рівень.

Вважаємо, що шляхи усунення цієї проблеми можуть бути такими:

- здійснити злиття кафедральних клубів та клубів і гуртків студентського самоврядування, що мають спільний напрям роботи, спільні теми;
- плани роботи кафедральних гуртків, що не підпадають під об'єднання, погоджувати з планами роботи клубів самоврядування;
- урахувуючи, що в організації роботи клубів при кафедрах задіяні викладачі, що мають неабиякий досвід такої роботи, проводити майстер-класи для активістів студентського самоврядування, що займаються цим напрямом;
- організовувати спільні засідання, не перекладаючи відповідальність за проведення лише на викладачів, чи, навпаки, на студентську молодь.

Отже, співпраця кафедри та студентського самоврядування стала б більш дієвою та ефективною. Це підвищило б роль кафедри в організації роботи студентського самоврядування як допоміжної ланки, зміцнило б

координувальну функцію, підвищило б ефективність роботи кафедри як структурного підрозділу факультету.

Організуючи взаємодію роботи кафедри з органами студентського самоврядування, слід прагнути, щоб вона була динамічною та конкретною, щоб надавала поштовх для пошуку нових, сучасних, з використанням новітніх технологій напрямів їх роботи. Це є запорукою підготовки у вищому навчальному закладі фахівців, конкурентноспроможних на ринку праці, що є нагальною потребою сьогодення.

Висновок. Посилення ролі кафедр в організації студентського самоврядування суттєво поліпшить вирішення спільних завдань, що стоять перед активістами органів студентського самоврядування та кафедрами, у тому числі під час організації науково-дослідної та профорієнтаційної роботи, а також роботи студентських клубів і гуртків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія Підручник. – К., 1998.
2. Бех І. Виховний процес з поглибленим психозануренням / І. Бех // Початкова школа. – 2008. – № 11.
3. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта України. – 2002. – 26 лютого (№ 17). – С.3 – 15.
4. Мартышина Н.В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога / Н.В.Мартышина // Педагогика. – 2006. – № 3. – С.48 – 57
5. Положення про кафедру.
6. Потопа К.Л. Студентське самоврядування як умова та форма соціально-професійної підготовки спеціалістів // Освіта Донбасу: Луганський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. – № 1. – Луганськ, 2006. – С. 49 – 53.

УДК 378.14.009

В.Й. Гриньов

СУТЬ І ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКЛАДАЧЕМ ВІДНОСИН ЗІ СТУДЕНТАМИ

У статті розглядається проблема організації викладачем відносин зі студентами. З'ясовано, що ефективність відносин зі студентами

ґрунтується на авторитеті та репутації викладача.

Ключові слова: викладач, студенти, відносини, авторитет, репутація, ВНЗ.

В статье рассматривается проблема организации отношений преподавателя со студентами. Выявлено, что эффективность отношений со студентами основывается на авторитете и репутации преподавателя.

Ключевые слова: преподаватель, студенты, отношения, авторитет, репутация, вуз.

In the article the problem of organizing lecturer and students relations is described. The fact that the effectiveness of relations with students is based on lecturer authority and reputation is revealed.

Key words: lecturer, students, relations, authority, reputation, higher educational establishment.

Постановка проблеми. Готовність до педагогічної діяльності визначається як готовність працювати із суб'єктами педагогічного процесу, зокрема з колегами, різними за віком, темпераментом, характером, переконаннями, і студентами, серед яких можуть бути й такі, з якими не хотілося б спілкуватися. А тому виникають труднощі професійної діяльності: якщо в житті ми можемо відмовитися від спілкування з тією або іншою людиною, то викладач не має такої можливості; крім того, у групі можуть бути студенти, які старші віком за викладача. Такі ситуації вимагають розвитку комунікативних умінь і здібностей, що дозволять викладачеві утвердитися в будь-якій аудиторії й уникнути конфліктів у спілкуванні зі студентами.

Мета статті – розглянути суть і організацію викладачем відносин зі студентами.

Основна частина. Студенти досить чутливі стосовно відносин у діаді «викладач – студент». Дуже важливо правильно будувати відносини зі студентами, поважати їхню думку й інтереси, виявляти відкритість для співробітництва, сприйняття нових ідей і пропозицій, бути розумним наставником, являти моральний приклад для наслідування практично у всьому.

Викладання не вичерпується лише передачею корисної інформації. Викладачі – освічені люди, які мають величезний багаж знань у своїй галузі, а тому метою їхньої діяльності є піднесення своїх знань, передача досвіду, реалізація вміння зацікавити студентів вирішенням наукових проблем, організація корисного співробітництва з ними.

Невстигаючі студенти є завжди. Причиною може бути низький рівень знань, небажання вчитися, що є проблемами самого студента. Але навіть у такому випадку викладач не має права нетактовно ставитися до нього. Є більш цивілізований шлях накладання стягнень: написання доповідної записки адміністрації, позбавлення стипендії за неуспішність, офіційне відрахування тощо.

Ще один неприємний аспект, коли викладач різними способами «виливає» на студентів свої образи й вважає це нормою. Студент у таких випадках займає досить залежну й незахищену позицію. Маючи свої цінності й інтереси, він цілком може виступати на рівні з викладачем. Субординація необхідна, але тут ідеться про взаємкорисне співробітництво. Навчання у ВНЗ неможливе без взаємодії з викладачем, від цього залежать інтенсивність і продуктивність навчання.

Одним з найбільш важливих завдань слід уважати встановлення в процесі викладання такого виховного впливу й стилю відносин викладачів до студентів, що був би прикладом для реалізації майбутнім фахівцем соціально значущих ділових і міжособистісних відносин. Важливо, щоб студенти першого – другого курсів не бачили розбіжності між поведінкою викладачів та моральними істинами й принципами, проголошеними ними в процесі виховання.

Від викладача, рівня його педагогічної майстерності й комунікативної культури залежить, чи буде педагогічне спілкування оптимальним. Для встановлення позитивних взаємин зі студентами викладач має виявляти доброзичливість і повагу до кожного, бути співпричетним до перемог і поразок, успіхів і помилок студентів, співпереживати їм. Зайва м'якість викладача, як не дивно, негативно розцінюється студентами.

Взаємини викладача й студента мають дуже специфічний характер.

Кожен студент вимагає індивідуального до себе підходу, виходячи з його життєвої мети й мети, що стосується навчання у ВНЗ, прагнень і зацікавлень, здібностей і можливостей, соціального стану.

Викладачеві ВНЗ, крім високого професіоналізму, компетентності в своїй галузі, необхідно мати покликання до педагогічної діяльності або робити все можливе для того, щоб бути цікавим для студентів, завоювати авторитет, залучити їх до науково-дослідної діяльності, громадського життя ВНЗ. Важливо налагодити довірчі стосунки зі студентом, домогтися взаємоповаги, а також сприймати його як рівного, як особистість, що просто перебуває на етапі становлення. І тут найголовніше – не нашкодити своїм байдужим або неетичним ставленням. Викладач повинен мати почуття такту, терпіння, він повинен любити свою роботу й одержувати від неї задоволення.

Як же викладачеві ВНЗ будувати свої відносини зі студентами? Уважаємо, що ця пам'ятка, укладена зі студентами, стане в нагоді викладачам.

Практичні поради викладачеві щодо організації відносин зі студентами

1. Дайте студентові можливість відчувати власну значущість.

- Залучайте студентів до виконання реальних навчально-методичних і наукових праць.
- Ураховуйте думку студентів у процесі вибору тематики й методики й проведення занять, тем курсових і дипломних робіт.
- Переконайте студентів у практичній важливості й корисності виконуваних ними робіт.
- Доручаючи що-небудь студентові, переконайте його в тому, що робите це не через нестачу особистого часу, а тому, що він зможе це зробити не гірше за вас.
- Відзначаєте гарну роботу студентів. Дайте можливість й іншим студентам ознайомитися з цією роботою.
- Вислуховуйте думку студентів, навіть якщо вона протилежна Вашій.

- Не придушуйте, а заохочуйте їхню ініціативу.
- Поважайте особисту гідність студента.
- Намагайтеся звертатися до студента на ім'я.

2. Краще розумійте студента.

• Цікавтеся станом справ студентів, їхніми проблемами й турботами.

- Дайте студентові можливість висловити свою точку зору.
- Частіше ставте себе на місце студента. Згадаєте себе в студентські роки.

• Не намагайтеся впливати на студента наказним тоном, докором або окриком. Прагніть спокійно поговорити й довідатися про його проблеми.

• Дайте можливість студентові звертатися до Вас із питаннями, що його зацікавили.

- Співробітничайте зі старостою й активом студентської групи.
- Намагайтеся зустрічатися зі студентами й у неформальній обстановці, наприклад, відвідуючи їхні свята, концерти, різні заходи.

3. Підвищуйте свій авторитет у студентському середовищі.

• Намагайтеся не давати обіцянок, у виконанні яких Ви сумніваєтеся.

• Будьте однаково справедливі до всіх студентів. Оцінюйте їхню роботу об'єктивно, виходячи з конкретних справ, а не з особистих симпатій.

- Намагайтеся знаходити час для спільної роботи зі студентами.
- Призначайте час консультацій, зручний для студентів. Суворо дотримуйтеся цього розкладу, будьте пунктуальні. Намагайтеся знайти спільну мову зі студентами, виявити спільні інтереси.

• Свій поганий настрій залишайте вдома. Виявляйте повагу до студентів. Не будьте гордовиті, суворі або занадто суворі, але й не допускайте фамільярності. Майте привабливий зовнішній вигляд.

4. Уміло впливайте на позицію студента.

• Починайте робочий день із переконання, що всі студенти – гарні люди й робота сьогодні з ними буде цікавою.

- Не чекайте, що студенти будуть дотримуватися правил, якщо Ви самі їх не дотримуетесь. Пам'ятайте: якщо сам викладач не зацікавлений у роботі, студент не буде зацікавлений теж.

- Не створюйте нервову напругу на заняттях. Ніколи не губіть самовладання. Не потрібно розносити всіх доценту в приступі гніву.

- Дайте студентові час для самостійної практики. Порадьте, куди він може звернутися по допомогу, якщо буде потреба.

- Час від часу перевіряйте його практичні дії, щоб переконатися, чи не помиляється він у чому-небудь.

- Довіряйте студентам: очікуйте від них гарних результатів.

- У критиці використовуйте «техніку бутерброду» – сховайте критику між двома компліментами.

- Заохочуйте відкритість і щирість. Не придушуйте дискусію й опонентів.

- Не намагайтеся будь-якою ціною довести свою правоту. Чим більше Ви «нападаєте», тим менше студент захоче з Вами спілкуватися.

- У суперечці не робіть ставку на свій вік, досвід і посаду. В очах студентів це не завжди виглядає переконливим аргументом.

- Запам'ятайте: студенти не народжуються з вірою, що вони повинні покласти своє життя на вівтар ВНЗ або Вашої кафедри. У них є й інші проблеми.

Можна виділити дві групи викладачів: одні досить легко знаходять спільну мову зі своїми студентами, їхню думку поважають і цінують, а інші не мають більшої поваги серед студентів. У кожного викладача в процесі його діяльності складається своя професійна репутація, що й впливає на думку оточуючих про нього. Репутація викладача – сформована в суспільстві думка про достоїнства й вади викладача.

Репутація людини формується не тільки в процесі спілкування зі своїми родичами, близькими, друзями, але також з її поведінки на роботі, у суспільстві й навіть у відрядженнях – загалом, у всіх сферах і ситуаціях її діяльності й спілкування. Щоб не підірвати свою репутацію, потрібно контролювати свої вчинки, слова, дії, ураховувати інтереси не тільки власні,

але й інших людей.

Гарну репутацію набути важко, а втратити її можна миттєво, наприклад, не відповівши вчасно на телефонний дзвінок або звернення студента, коли йому конче необхідна порада тощо.

Надто важливо, щоб думка оточуючих людей про викладача була позитивною. Адже від репутації викладача залежать результати його педагогічної діяльності: чи будуть колеги, студенти прислухатися до його думки, довіряти, поважати.

Авторитет формується на базі загальної зацікавленості об'єкта й суб'єкта влади й переконаності студентів і колег в особливих здібностях викладача. Авторитет містить якості, що високо цінуються, якими навколишні наділяють викладача і які детермінують їхню покору без переконання або погрози покарання. Авторитет може бути щирим, коли викладач дійсно має ті якості, якими його наділяють навколишні, і помилковим, сформованим на обманах щодо особистості викладача. Залежно від його основних якостей авторитет буває науковим (якість ученості), діловим (компетентність, ділові, організаторські якості, навички, досвід), моральним (високі моральні якості), релігійним (святість), посадовим (повага до посади) тощо.

Приступаючи до виконання посадових обов'язків, викладач може не мати великого авторитету в колективі. Уже в процесі роботи як один з його результатів і як соціально-психологічний показник ефективності створюється авторитет викладача, що може зростати й зникати. При зростанні авторитету викладача він допомагає розкрити його потенціал і стає дієвим фактором ефективності діяльності.

Авторитет викладача може ґрунтуватися на: формальному (офіційному) положенні; особистих якостях і стилі поведінки; знанні справи (компетентності); досягненні результатів.

Щирий авторитет викладача є заслуженою повагою до нього й ґрунтується на таких складниках, як знання, досвід, розум викладача, довіра до студентів і вимогливість до них, турбота про них.

Доброзичливість і щирість – невід'ємні риси авторитетного викладача, що допомагають уміло керувати підлеглими. Ніщо так не спонукає

людей бути відвертими з викладачем, з довірою ставитися до його порад і вказівок, як його доступність, товариськість і доброзичливість. Однак доброзичливість не повинна переходити в поблажливність, а щирість і простота не повинні вести до панібратства. Істинно здорові відносини в колективі, справді високий авторитет формуються, коли викладач не нехтує «дріб'язками», постійно стежить за моральною чистотою власної поведінки, піклується про життя й побут інших, оперативно реагує на їхні потреби, прохання.

Обов'язкова вимога до авторитетного викладача – бездоганне знання своєї справи й серйозне ставлення до роботи.

Невід'ємним складником авторитету викладача є його індивідуальність. Сучасний викладач повинен бути цікавим у спілкуванні, цікавим для тих людей, з якими він працює.

Авторитет завойовується не суворістю, не покараннями й навіть не заохоченнями, а прикладом викладача, успіхами в справах.

Викладач, якщо він хоче домогтися успіху, повинен заслужити авторитет і вміти його підтримувати.

Специфікою діяльності викладача є постійне спілкування із суб'єктами педагогічного процесу. Тому одне з найважливіших завдань викладача – навчитися залишати про себе гарне безпосереднє враження, навчитися формувати власний імідж (від англ. image – образ).

Позитивний імідж завжди сприяє формуванню позитивної репутації.

Під іміджем звичайно розуміють зовнішній образ викладача, що сформувався, викладача, у якому виділяються ціннісні якості й риси, що здійснюють досить сильний вплив на оточуючих.

Багато людей від природи мають привабливий імідж, наділені чарівністю. Значною мірою первинне враження про людей складається на підставі їхніх зовнішніх даних. Однак, відсутність зовнішньої привабливості не повинна заважати створенню сприятливого іміджу. Чарівність – це не стільки візуальна привабливість, скільки повнота довіри, щиросердна прихильність до людей.

Уміння подавати себе, свої знання й уміння з найкращого боку – дуже

важлива частина іміджу викладача, особливо стосовно взаємодії з іншими людьми. Для цього необхідно мати привабливий зовнішній вигляд і такі здібності, як комунікабельність, рефлексивність і самовладання.

Охайний, зі смаком одягнений, підтягнутий – такий зовнішній вигляд викладача, що доброзичливо сприймається оточуючими. І справа не в особливостях смаку, а в тому, що його зовнішній вигляд свідчить про повагу до інших.

Манера одягатися без смаку, погана фізична форма, неохайний вигляд можуть призвести до невпевненості в своїх силах, а в деяких випадках і до депресивного стану, несхвального ставлення з боку інших.

Необхідно дотримуватися відповідності одягу своїй роботі. Але найголовніше – це не втратити індивідуальність. Справа не в тому, як Ви одягаєтесь, а як Ви себе відчуваєте, як Вас сприймають суб'єкти педагогічного процесу.

Висновок. Отже, у педагогічному процесі ВНЗ викладач має створювати доцільні відносини зі студентами, які ґрунтуються на авторитеті й репутації викладача, бездоганному знанні своєї справи, позитивному іміджі викладача.

УДК 378.11

Л.М. Калашнікова

**ВИХОВНА РОБОТА КАФЕДРИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА
ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

У статті детально аналізується досвід виховної роботи на кафедрі загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, розглядаються актуальні методи та форми виховної роботи у вищій школі.

Ключові слова: досвід, кафедра, методи, форми, виховна робота.

В статті детально анализируется опыт воспитательной работы на кафедре педагогики и педагогики высшей школы, рассматриваются актуальные методы и формы воспитательной работы в высшей школе.

Ключевые слова: опыт, кафедра, методы, формы, воспитательная работа.

The experience of upbringing of students at the department of general pedagogics and pedagogics of higher education is deeply analyzed; up-to-date

forms and methods of education at universities are studied.

Key words: *experience, department, methods, forms, upbringing.*

Досвід виховної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи переконує, що системний підхід до її організації є важливим чинником цілісного виховання особистості. Система виховної роботи має бути зорієнтована на особистість, на виховання повноцінних, самодостатніх громадян Української держави.

Мета статті полягає у вивченні шляхів реалізації виховного процесу кафедрою загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Основою змісту виховної роботи серед студентів є формування в них системи цінностей (уселюдських, національних, громадянських, родинних, особистісних), яка й становить виховний потенціал гуманітарної освіти (навчальні програми, виховне навчання, позааудиторна робота).

Кафедра педагогіки щорічно з 1985 року проводить конкурс педагогічної майстерності, основна мета якого – сприяти підвищенню рівня професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, позитивного ставлення студентів до своєї професії, вивчення курсів педагогічних дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі та професійно значущих якостей особистості.

Технологія підготовки й проведення конкурсу передбачає такі етапи:

- проведення конкурсу в кожній групі всіх факультетів як форми підсумкового заняття з «Основ педагогічної майстерності» на перших, третіх курсах. Цей етап дозволяє виявити талановитих студентів, здібних організаторів;

- факультетський конкурс, у якому беруть участь усі групи, виявляється команда-переможець факультету для участі в загальноуніверситетському святі педагогічної майстерності;

- загальноуніверситетський конкурс педагогічної майстерності факультетських груп.

Організація конкурсів на всіх етапах покладається на викладачів кафедри загальної педагогіки, які працюють на відповідних факультетах.

Організатором загальноуніверситетського конкурсу педагогічної майстерності є кафедра загальної педагогіки на чолі із завідувачем кафедри педагогіки, доктором педагогічних наук, професором С.Т. Золотухіною.

Зміст програм конкурсів на всіх етапах включає як теоретичні, так і практичні питання виховання й навчання школярів, які дозволяють виявити рівень засвоєння окремих тем з курсів «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності»; пропонується тематика, пов'язана з освоєнням нових освітніх технологій, передовим педагогічним досвідом, з питаннями виховання громадянськості, національної свідомості, духовної культури тощо. Обов'язковим змістовим компонентом конкурсу є виявлення педагогічних умінь у процесі проведення фрагментів уроків, мікровикладання, мінідискусій; аналізу різноманітних педагогічних ситуацій, представлених у кінофрагментах, педагогічних збірниках. Традиційно включається конкурс «Робота із залом» (розваги, гра з присутніми студентами), що, на думку студентів, допомагає їм у роботі в оздоровчих таборах.

Постійним є й конкурс «Професійно-педагогічна візитка факультету», яка відбиває особливості факультету, його педагогічну спрямованість.

Завдання загальноуніверситетських конкурсів педагогічної майстерності.

Завдання I. Теоретичний тур.

1. Представити в письмовому вигляді та обґрунтувати фрагмент нетрадиційного уроку.

2. Представити в письмовому вигляді та обґрунтувати фрагмент виховного заходу.

Завдання II. Практичний тур.

1. Аналіз фрагменту педагогічної ситуації.

2. Дидактична казка з педагогічною спрямованістю.

3. Професійно-педагогічна візитка факультету «Пою мою професію».

Проведення конкурсів педагогічної майстерності допомагає студентам усвідомити себе суб'єктами педагогічної діяльності, оволодіти необхідними професійно-педагогічними вміннями, елементами педагогічної техніки, сприяє формуванню творчої активності студентів, їх гуманістичної позиції

в стосунках з людьми.

Традиційним є відвідування студентами дитячого театру «Тимур» під керівництвом В. Сидіна після завершення III туру загальноуніверситетського конкурсу. Непрофесійні актори театру демонструють володіння акторською майстерністю, уміння захоплювати глядача, створення умов співпереживання за змістом вистави.

Виховна функція навчального процесу реалізується через:

- формування професійних якостей сучасного фахівця (високі моральні якості, активна участь у громадському житті, особистий приклад усім і в усьому, повага до законів держави, національна свідомість і самосвідомість, національна гідність, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, міцне здоров'я, активний спосіб життя, гуманізм, духовність);

- виховання культури поведінки в процесі проведення всіх форм аудиторних занять;

- залучення студентів до виступів з науковими рефератами, доповідями на семінарах, наукових студентських конференціях, олімпіадах з педагогіки.

Таким чином відбувається виховання органічного складника навчального процесу. Зміст освіти, методи й форми організації навчання мають виховний характер. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача й студента є головним фактором реалізації виховного потенційного процесу навчання. А взаємини, які складаються в процесі взаємодії й співробітництва викладачів та студентів на гуманістичній основі, визначають ефективність, результативність виховання.

Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи щорічно в березні – травні проводить постійно діючий семінар з підготовки студентів до роботи в літніх оздоровчих таборах. На цьому семінарі викладачі кафедри загальної педагогіки виступають з лекціями, проводять семінарські, практичні заняття, різноманітні за змістом та формою, з проблем виховання школярів. Наприклад: «Основні напрямки виховної роботи в оздоровчому таборі», «Виховання громадянськості та національної свідомості підлітків», «Виховання моральних якостей школярів» тощо.

Робота на факультетах. Основні напрямки роботи:

- забезпечення всебічного розвитку особистості майбутнього вчителя, здійснюючи його політичне, моральне, національне, трудове, естетичне й фізичне виховання;
- допомога в оволодінні культурою розумової праці, методами та формами самостійної роботи;
- зміцнення в студентів зацікавлення й любові до обраного фаху, виховання необхідних професійних якостей;
- формування в групі згуртованого студентського колективу, створення в групі атмосфери доброзичливості, взаємодопомоги, взаємної відповідальності, творчості, захопленості, громадської активності;
- допомога колективу групи в боротьбі за високу успішність, свідому дисципліну, організація в групі самоврядування, залучення студентів до науково-дослідної й громадсько-політичної діяльності.

Виходячи з цих напрямків, у групах та на факультеті систематично організовуються зустрічі з цікавими людьми міста: учителями, письменниками, акторами, мистецтвознавцями. Систематично проводяться на факультетах перегляди прем'єрних вистав у театрах міста з подальшим їх обговоренням. Відвідування виставок, експозицій Харківського художнього музею, історичного музею, постійно діючої виставки в залі «АВЕК», галереї «Маестро», муніципальної галереї є також невід'ємною частиною гармонійного виховання студентів.

Серед інших форм з аудиторної виховної роботи найбільш поширені такі: лекції, диспути, дискусії, бесіди-зустрічі з видатними людьми, митцями, музикантами, музикознавцями; бесіди-зустрічі з ветеранами війни, святкування ювілейних дат педагогів як вітчизняних, так і зарубіжних, екскурсії до музеїв, презентації, відвідування найкращих вистав харківських театрів, веселі перерви та інші заходи.

Регулярно на засіданнях кафедри заслуховуються звіти з виховної роботи викладачів та студентів, приймаються конкретні рішення щодо її вдосконалення.

Уже стали традиційними на факультеті зустрічі із заслуженою

артисткою України, дипломантом Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів артистів-читців Людмилою Андріївною Важньою, проведення з нею інтегрованого заняття в курсі ОПМ за темою «Педагогічна техніка. Мовленнява культура майбутнього вчителя». Постійно підтримуються зв'язки з акторами академічного театру російської драми, народними артистами України А. Філіпповою та О. Васильєвим, Олександром Вірченком. Тільки за останній рік у театрі переглянуто такі вистави, як: «Номер 13-й», «Найбільш жонатий таксист», «Милий друг», «Ізверг», «Білий джаз Кароліни», «Маскарад», «Діти сонця», «Лист очікувань», «Майстер та Маргарита». У обговоренні цих вистав брали участь головний режисер театру, народний артист України О.С. Барсеґян, провідні актори театру.

Студенти неодноразово відвідували Дом актора, де переглянули моновистави за участю О. Вірченка, присвячені пам'яті видатних акторів сучасності: О. Вертинського, А. Миронова та Л. Філатова; театр опери та балету імені М.В. Лисенка, де переглянули вистави: «Запорожець за Дунаєм», «Лебедине озеро», «Дон Кіхот»; ляльковий театр, де переглянули вистави: «Майстер та Маргарита», «Ревізор», «Простые истории Антона Чехова», «Майская ночь».

Традиційно на кафедрі організовуються виїзні семінари-практикуми з питань організації системи виховної роботи у ЗОШ №№ 3, 39, 62, 126, 165 м. Харкова, де студенти зустрічаються з талановитими класними керівниками.

У вересні кожного року для студентів перших курсів проводиться екскурсія місцями, пов'язаними із життям та педагогічною діяльністю В.О. Сухомлинського. Студенти відвідують Павлиську середню школу, будинок-музей, де жив та працював видатний педагог.

З великим бажанням студенти щорічно здійснюють закордонні подорожі до Чехії, Німеччини та інших країн Європи під керівництвом провідного викладача кафедри Паська Л.Б.

З метою забезпечення самореалізації студентів, формування в них сумлінності, дисциплінованості, творчості, активізації їхньої науково-

дослідної роботи на кафедрі впродовж багатьох років працює науковий гурток. У 80-их роках минулого століття гурток називався «Пламя», його керівниками були д.п.н, проф., член НАПН України В.І. Лозова та к.п.н., доц. А.Г. Відченко. Учасниками гуртка були студенти різних факультетів, які під керівництвом викладачів кафедри займалися науковими дослідженнями в різноманітних галузях педагогіки. Одним з показників успішності гуртка є кількість викладачів кафедри загальної педагогіки й інших кафедр, які почали свою наукову кар'єру завдяки відвідуванню занять гуртка. У межах наукової роботи організовувалися зустрічі з відомими науковцями, студенти мали змогу отримувати консультації з питань, що стосувалися їхніх наукових інтересів.

До змісту роботи гуртка входило: вивчення передового досвіду вчителів, класних керівників, організаторів позакласно-виховної роботи в школі, дитячої творчості, а також вироблення навичок самостійної роботи з книжкою й науково-дослідної роботи, активна участь у роботі позашкільних дитячих установ. Майбутні вчителі виконували такі види роботи, як вивчення й аналіз науково-методичної літератури з питань діяльності шкільних та позашкільних дитячих закладів тощо. Заняття гуртка проводилися регулярно й були відкритими для відвідувачів. З-поміж різноманітних форм роботи варто відзначити роботу зі школами. Студенти ознайомлювались із досвідом учителів-практиків, проводили анкетування й опитування учнів, учителів, адміністрації школи з метою з'ясування сучасного стану певних педагогічних проблем. Широко практикувався також обмін думками та результатами під час круглих столів та семінарів. Двічі на квартал відбувалися лекції-консультації, на яких провідні спеціалісти з певного наукового напрямку ознайомлювали студентів з останніми дослідженнями у визначеній галузі.

Варто зазначити деякі напрями науково-дослідної роботи студентів: активізація пізнавальної діяльності школярів, використання наочності в навчанні, вивчення досвіду педагогів-новаторів, аналіз ефективності різноманітних форм і методів навчання тощо. Під керівництвом викладачів студенти готували доповіді, які обговорювали на засіданнях гуртка,

заслуховували повідомлення про нову педагогічну та історико-педагогічну літературу, інформацію про хід роботи гуртківців над окремими темами та виступи про досвід роботи найкращих учителів міста й області. На підставі цих матеріалів виконувалися наукові роботи, які одержували визнання на студентських конференціях, педагогічних читаннях, диспутах.

Гурток «Пламя» успішно працював до 90-их років минулого століття, він призупинив свою роботу на деякий час у зв'язку із соціальними проблемами. Проте об'єктивна потреба в науково-педагогічній підготовці майбутніх фахівців зумовила його відродження. Уже в 1995 році було відкрито гурток «Організація науково-дослідної роботи з педагогіки». Його науковим керівником стала доцент кафедри загальної педагогіки, к.п.н. Л.М. Калашнікова. Гурток працює й сьогодні, його учасниками є студенти різних факультетів Харківського національного педагогічного університету, а консультантами – провідні фахівці кафедри загальної педагогіки.

Програма роботи гуртка складається заздалегідь, у її формуванні беруть участь усі члени кафедри а також члени гуртка минулих років. Основними принципами, якими керуються викладачі й студенти в процесі складання програми, є науковість, системність а також індивідуальний підхід. Високий рівень науковості забезпечується потужним науковим складом кафедри, наявністю наукових шкіл (д.п.н, проф., члена АПН України В. Лозової, д.п.н., проф. С. Золотухіної, д.п.н., проф. В. Гриньової та інших), що мають свої традиції й історію. Системність реалізується завдяки чіткому плануванню засідань гуртка, а індивідуальність – регулярними консультаціями для молодих науковців, відповідністю змісту засідань гуртка зацікавленням студентів.

Головною метою гуртка є вирішення двох завдань:

- 1) підготовка майбутніх учителів до узагальнення педагогічного досвіду й здійснення педагогічних досліджень;
- 2) підготовка студентів до участі в студентських олімпіадах з педагогіки.

На заняттях гуртка розглядаються особливості організації науково-дослідної роботи з педагогіки, зміст наукової діяльності, її актуальність для сучасного суспільства. Студентам пропонується вивчення найактуальнішої

педагогічної літератури, досвіду педагогів-практиків, здійснення власних мікродосліджень тощо. Спеціалісти кафедри розкривають питання, що стосуються особливостей підготовки й проведення педагогічного експерименту: деталізуються етапи педагогічного дослідження, уточнюються структура наукової роботи та вимоги до її оформлення; майбутнім науковцям роз'яснюється специфіка використання методів педагогічного експерименту, особливості залучення в науково-дослідну роботу інноваційних технологій тощо. Увага членів гуртка також зосереджується на формуванні в студентів майстерності доповідача, розвитку ораторського мистецтва, використанні різноманітних комп'ютерних програм під час презентації результатів власних наукових робіт.

Заняття гуртка відбуваються двічі на квартал, його постійними учасниками є 10 – 15 студентів з різних факультетів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, викладачі й аспіранти кафедри, для проведення окремих занять запрошуються провідні фахівці з конкретного питання. Як правило, два заняття на рік проводяться у формі лекції-консультації, на інших передбачається формування умінь практичної роботи: розробка фрагментів рецензій на педагогічну статтю, літературу; формування умінь визначати проблему, мету, об'єкт, предмет, гіпотезу дослідження з конкретних тем; відпрацювання умінь визначати завдання констатувального етапу експерименту, узагальнення педагогічного досвіду, розробка Power Point презентацій. Під час підготовки до занять студентам пропонується виконувати певні завдання. Так, вони самостійно виписують науковий апарат досліджень з авторефератів, запропонованих на кафедрі; здійснюють їх детальний аналіз; визначають ключові слова, необхідні для формулювання мети, завдань, об'єкта, предмета тощо. У межах гурткової роботи майбутні науковці також ознайомлюються зі словами-кліше, характерними для наукових робіт.

З початку кожного нового навчального року визначаються загальні напрямки науково-дослідної діяльності студентів, так, члени гуртка можуть працювати за такими напрямками: «Підвищення ефективності навчально-виховної роботи в школі й у вищому навчальному закладі» (д.п.н, проф.,

член АПН України В. Лозова, к.п.н., доц. Л. Калашнікова), «Цілісний підхід до формування пізнавальних інтересів школярів» (д.п.н, проф., член АПН України В. Лозова), «Педагогічні ідеї просвітителів, педагогів Слобожанщини» (д.п.н., проф. С. Золотухіна, к.п.н., доц. Л. Зеленська), «Становлення й розвиток інноваційного руху в Україні» (О. Попова), «Здійснення соціально-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями» (д.п.н., проф. І. Трубавіна) тощо. Майбутнім фахівцям надається можливість вибрати напрям наукової роботи за інтересами й консультуватися з провідними спеціалістами кафедри у визначеній галузі. У межах гурткової роботи студенти поглиблено вивчають питання, що виходять за межі програм навчальних дисциплін.

Упродовж 2007 – 2009 навчальних років було проведено низку засідань гуртка. Студенти підготували та обговорили значну кількість доповідей. Серед них слід відзначити такі: Д. Ісмаїлової на тему „Використання тестових завдань з метою узагальнення й систематизації знань школярів»; А. Гордєсові на тему „Особливості роботи з текстом»; К. Фоменко на тему «Формування гендерної свідомості старших школярів».

Значний науковий потенціал кафедри загальної педагогіки (на кафедрі працює 6 докторів педагогічних наук, професорів, 10 кандидатів педагогічних наук, доцентів) зумовлює високий рівень наукових досліджень членів гуртка. Результати студентських досліджень активно використовуються під час підготовки ними дипломних, кваліфікаційних і курсових проектів, проходження педагогічної практики, написання статей і тез доповідей для участі в університетських та всеукраїнських конференціях.

Про результативність роботи гуртка свідчать досягнення студентів університету в різноманітних олімпіадах, конкурсах, виступах на конференціях. Так, значних успіхів досягли студенти, які брали участь у Всеукраїнській олімпіаді з педагогіки, яка складається з двох етапів. І етап олімпіади передбачає проведення факультетських та загальноуніверситетського турів, під час яких відбувається оцінювання теоретичних знань студентів та їх змагання в творчих конкурсах. У факультетському турі беруть участь усі студенти, які виявили бажання продемонструвати набуті знання й уміння з педагогічних дисциплін. Переможці виходять до загальноуніверситетського

туру. II етап Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки відбувається в різних педагогічних навчальних закладах України.

Студенти Харківського національного педагогічного університету завжди гідно представляли честь Харківської педагогічної школи. У минулі роки призові місця посіли студенти різних факультетів університету, а саме: у 1986 р. А. Відченко (науковий керівник – к.п.н., доц. Л. Калашнікова); у 1996 р. – В. Пересічанський (науковий керівник – к.п.н., доц. Л. Калашнікова); у 1998 р. – О. Ващенко (науковий керівник – д.п.н., проф. С. Золотухіна); у 2005 р. – студентка фізико-математичного факультету Т. Вакуленко (науковий – керівник – к.п.н., доц. Л. Калашнікова); у 2006 р. – студентка факультету іноземної філології А. Гордєєва (науковий керівник – Л. Пасько); у 2007 р. – студентка факультету психології та соціології К. Фоменко (науковий керівник – к.п.н., доц. О. Кін); у 2008 р. – студентка фізико-математичного факультету Д. Ісмаїлова (науковий керівник – к.п.н., доц. Л. Калашнікова), а в 2009 р. – студентка українського мовно-літературного факультету І. Ненашева (науковий керівник – Л. Зеленська). Варто також відзначити окремі нагороди учасників олімпіад. Члени журі відзначили високий рівень наукових робіт студентів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, про що свідчить той факт, що Т. Вакуленко (2005 р.), А. Гордєєва (2006 р.), Д. Ісмаїлова (2008 р.) перемогли на Всеукраїнській олімпіаді з педагогіки в номінації «Найкраща наукова робота». Здобутки Д. Лупшенюка (наукові керівники: д.п.н., проф. Т. Рогова, к.п.н., доц. Б. Наумов) були відзначені за кордоном, він отримав грант з педагогіки для проходження стажування в Канаді та США. Учасники наукового гуртка активно продовжують наукову діяльність у різних вищих навчальних закладах. Наприклад, к.п.н., доц. А. Відченко, яка працює на кафедрі іноземної філології Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого; к.п.н., доц. кафедри філософії і психології Донецького державного університету управління С. Гармаш та інші. Такі високі здобутки студентів безпосередньо пов'язані з їхньою участю в науковому гуртку кафедри загальної педагогіки.

Іншим досягненням науково-педагогічного гуртка «Організація

науково-дослідної роботи з педагогіки» є високий рівень самостійності й активності його учасників. Окрім того, що майбутні науковці обирають галузь педагогіки, якою вони займаються, студенти здійснюють самостійний науковий пошук, постійно працюють у бібліотеках міста Харкова, беруть активну участь у наукових читаннях. Випускники університету не втрачають зв'язок з науково-педагогічним гуртком, працюючи в різних галузях освіти, вони допомагають студентам у дослідженнях, надають необхідні консультації.

Високий рівень самостійності й активності студентів часто є основним чинником, який зумовлює вступ випускників університету до аспірантури. Молоді науковці продовжують здійснювати наукові дослідження на кафедрі. Варто зазначити, що аспіранти, які відвідували гурток, займаються визначеними науковими проблемами впродовж багатьох років, ознайомлені з принципами організації наукового дослідження, його структурними компонентами й етапами, тому готові до самостійної наукової роботи.

Отже, виховна робота, яка проводиться як в університеті, так і на факультетах, дозволяє реалізовувати головну мету виховної роботи зі студентами – це, по-перше, виховання духовно багатой, розвиненої особистості громадянина України; по-друге, підготовка до організації виховної роботи в школі, тобто формування вчителя, здатного до творчої активної діяльності з виховання учнівської молоді.

УДК 37.034

К.Є. Каліна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ КАФЕДР ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У цій статті досліджено питання морального виховання сучасного студентства. Визначено сутність, напрями морального виховання молоді; проаналізовано роботи науковців щодо досліджуваної проблеми. Також у роботі зазначено провідну роль кафедр вищого педагогічного закладу освіти у вихованні й кореляції найкращих моральних почуттів, якостей,

цінностей, принципів серед студентів. У роботі проаналізовані форми виховної роботи кафедр щодо морального виховання студентів, наведені приклади виховних заходів.

Ключові слова: моральне виховання, студенти, кафедра, моральні цінності, викладач.

В данной статье исследованы вопросы нравственного воспитания современного студенчества. Определены сущность, направления нравственного воспитания молодежи; проанализированы работы ученых по исследуемой проблеме. Также в работе отмечена ведущая роль кафедр высшего педагогического учебного заведения в воспитании и корреляции лучших моральных чувств, качеств, ценностей, принципов среди студентов. В работе проанализированы формы воспитательной работы кафедр по нравственному воспитанию студентов, приведены примеры воспитательных мероприятий.

Ключевые слова: нравственное воспитание, студенты, кафедра, моральные ценности, преподаватель.

This article investigates the issue of moral education of modern students. The nature, direction of moral education of youth and analyzes the work of scientists investigated the problem. Also noted in the role of departments of higher educational establishments in the education and the best correlation of moral feelings and qualities, values, principles among students. In this work the form of educational departments of the moral education of students, examples of educational activities.

Key words: moral education, students, department, moral values, a teacher.

Сучасний період розвитку нашої держави вимагає оновлення змісту, форм і методів навчально-виховного процесу, що, у свою чергу, відкриває широкі можливості для оновлення змісту освіти й дає змогу формувати духовно багате покоління людей. Це зумовлює новий підхід до виховання студентської молоді.

Про актуальність вирішення нагальних питань виховання сучасної студентської молоді неодноразово наголошував президент НАПН України В. Кремень: «Важливий напрям досліджень – духовно-моральне виховання дітей та молоді, коригування його орієнтирів і засад відповідно до викликів сучасного життя, розроблення питань національного виховання в контексті загальнодержавної політики, ядром якого виступають громадянське,

патріотичне, моральне виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності зростаючої особистості» [6].

Питанням морального виховання приділяли значну увагу класики педагогіки: М. Козачинський, Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та багато інших. Так, Г. Сковорода задавав питання: “Що може бути шкідливішим за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?” [8, с. 67]. Отже, це питання залишається актуальним протягом століть, і відповідь на нього – це вагомий пласт робіт науковців, учених, педагогів щодо питань морального виховання молодого покоління.

Також необхідно відзначити, що різним аспектам питання морального виховання молоді присвячені роботи науковців: І. Беха, О. Богданової, М. Болдирєва, А. Говорун, О. Дашкова, В. Демиденка, А. Донцова, Б. Ліхачова, І. Мар’єнко, Л. Панченко, М. Рожкова, Н. Яценко та інших [1 – 5]. Проте зауважимо, що в більшості з них досліджуються процеси та механізми формування моральної культури, поведінки, формування стійких моральних принципів і переконань серед школярів і підлітків. **Метою** цієї роботи є висвітлення роботи кафедр вищого педагогічного закладу освіти щодо морального виховання студентської молоді.

У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню. Моральне виховання — виховна діяльність навчального закладу, родини, оточуючого середовища, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Зміст морального виховання підпорядкований вічним цінностям і конкретним потребам суспільства, які з плином часу змінюються. Засноване воно на принципах рівноцінності особистостей педагога й дитини, гуманістичності змісту й засобів виховання, довіри й поваги в процесі виховання, створення позитивної емоційної атмосфери, творчої взаємодії педагога й дитини.

Моральне виховання передбачає різноманітні впливи на думки,

почуття, соціальну практику індивіда, його самовдосконалення. Цей процес поєднує в собі такі особливості:

- цілеспрямованість (полягає в чіткій окресленості мети педагогічних впливів);

- багатофакторність (передбачає враховування усіх чинників, які відіграють суттєву роль у процесі виховання);

- віддаленість у часі результатів роботи (виховання є тривалим процесом, результати якого не можуть бути досягнутими відразу);

- безперервність (полягає в систематичності взаємовпливів вихователя й вихованця);

- визначальна роль викладача (викладач має бути моральним взірцем для молодшої особистості);

- цілісність (передбачає внутрішню єдність усіх виховних засобів і впливів щодо формування моральної культури людини).

Моральне виховання сучасного студента — це складна інтегральна система формування його особистісних якостей, що характеризують ступінь розвитку й саморозвитку моральних цінностей, переконань, мотивів, знань, умінь, почуттів і здібностей, що їх студент виявляє в різних ситуаціях морального вибору та моральної діяльності в порівнянні з тими високогуманними цінностями, принципами, правилами, які в сучасному соціокультурному середовищі заведено вважати нормативними або ідеальними. Таким вихованням забезпечується засвоєння студентами моральної культури суспільства, норм поведінки, міжлюдських стосунків, сприйняття їх як правил, що регулюють власну життєдіяльність, усвідомлення критеріїв добра й зла.

Широковідомо, що в результаті морального виховання досягається єдність етичних знань, моральних почуттів та переконань і потреб у високоморальних вчинках. Важливим показником міри моральності особистості є ступінь зрілості її основних моральних рис, таких як совість, честь, гідність, доброта, відповідальність, сором, дисциплінованість, принциповість. Висока моральність — це завжди єдність слова й діла, чесність і порядність, сумлінне виконання людиною синівських,

професійних, громадянських обов'язків, вірне служіння Батьківщині. Втілюється моральність у конкретних вчинках, діях індивіда незалежно від сфери їх вияву.

Студент є носієм певної моралі й виховується як під час навчально-виховного процесу, так і середовищем особистого буття [7]. У зв'язку з цим важливу роль відіграють такі виховні заходи, що впроваджуються кафедрами вищого навчального закладу: бесіди на моральну тематику, зустрічі з видатними особистостями, читання художньої літератури, неухильне дотримання правил внутрішнього розпорядку університету.

Значний потенціал морального впливу на студентів має первинна профспілкова організація студентів, клуби за інтересами, волонтерський рух тощо.

Також значний виховний вплив на кореляцію поведінки студентів, переоцінки їх системи моральних цінностей мають і загальноуніверситетські виховні заходи: концерти, в яких беруть участь найкращі студентські колективи; святкування Дня студентів, Дня св. Валентина; проведення свята «Міс і Містер»; організація студентської команди КВК; проведення благодійних, екологічних, валеологічних акцій; видання студентських газет, стіннівок тощо. Корисними та цінними в моральному вихованні молоді є також і екскурсії до музеїв, меморіалів, алей слави, видатних і відомих місць, які організовують викладачі кафедр.

Хотілось би відзначити, що, на наш особистий погляд, на моральне виховання студента суттєвий вплив має особистість і самого викладача як представника кафедри. Саме його моральні переконання, високі духовні цінності, ідеали є найважливішим прикладом для молоді.

Отже, у процесі організації життєдіяльності студентів у культурному, освітньому й виховному просторі сучасного вищого педагогічного закладу освіти склалася система цілей, які орієнтують професорсько-викладацький склад кафедр на розвиток виховання студента передусім як громадянина, як фахівця, як високоморальної, інтелігентної, творчої, конкурентоспроможної особистості, як культурної людини.

Виховання студента як *громадянина* передбачає становлення патріота,

тобто людини з активною громадянською позицією, орієнтованої на демократичні цінності та свободи, здатної до захисту прав та виконання своїх громадянських обов'язків, відображених у Конституції України.

Виховання студента як *фахівця* орієнтовано на розвиток:

- глибокої зацікавленості, любові до обраної професії, професійної самосвідомості, ерудиції та компетенції;
- усвідомлення професійного зацікавлення й відповідальності,
- здатності ставити творчі та ефективно розв'язувати професійні завдання у вибраній сфері професійної діяльності;
- готовності приймати нестандартні рішення;
- відкритості для нових досягнень науки, техніки й практики.

Важливу роль у цьому процесі відіграє особистість викладача, насамперед кафедр фахового спрямування.

Виховання студента як *високоморальної особистості* має на меті розвиток:

- високого рівня моральних чеснот (чесності, обов'язку, відповідальності, доброзичливості тощо);
- моральної культури, включаючи розуміння високоморальних національних і загальнолюдських цінностей;
- гуманістичних поглядів, переконань і світогляду.

Виховання студента як *інтелігентної особистості* спрямоване на розвиток:

- високої культури спілкування та поведінки;
- високого рівня ерудиції;
- системності та критичного мислення;
- естетичної, художньої культури;
- прогресивних поглядів та переконань;
- толерантності й поважного ставлення до людей іншої національності та інших поглядів і переконань;
- найкращих рис і традицій української інтелігенції.

Виховання студента як *творчої особистості* передбачає розвиток:

- методологічної, дослідницької культури;

- творчо-пошукових умінь та здібностей;
- здібностей як до індивідуальної, так і колективної творчості у вибраній сфері професійної діяльності;
- здібностей до креативного, системного застосування знань у розв'язанні професійних теоретичних і практичних завдань.

Виховання студента як *конкурентноспроможної особистості* ставить за мету розвиток:

- працьовитості;
- стресостійкості;
- безперервного професійного саморозвитку;
- комунікативних і лідерських якостей;
- етично-правової відповідальності;
- уміння виконувати та завершувати роботу на високому якісному рівні;
- прагнення постійно підвищувати свій рівень інформаційної культури.

Інтеграція всіх наведених якостей уможливило виховання студента як *культурної людини*, у зв'язку з чим велика відповідальність покладається на кафедри соціогуманітарних дисциплін.

Також відзначимо, що морально-етичне виховання, яке здійснюється кафедрами культурології, філологічних дисциплін, світової літератури, передбачає:

- формування почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни;
- формування моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань.

Система моральних цінностей в українців сформувалася здавна. Вона вибудовувалася з урахуванням таких рис національної ментальності, як кордоцентризм, природний демократизм, схильність до інтроверсії. На їх основі впродовж віків у нашого народу культивувалися гуманізм і любов до рідної землі, патріотизм і громадянський обов'язок, волелюбність і

самовідданість у боротьбі за незалежність, високе людське сумління, шанобливе ставлення до батьків. Пошук шляхів до цілісного, гармонійного світу та людського буття не може не зачіпати проблем освіти й виховання. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства моральне виховання молоді є одним із головних завдань вищої школи. Важливе місце в структурі морального виховання посідають моральні якості особистості. Невизначеність у проблемі системності та типології моральних якостей перешкоджає єдності вимог до моральної вихованості особистості. Однак дослідження засвідчують, що сучасні студенти мають певні стереотипи позитивної та негативної поведінки. Тому потрібно розв'язати ще низку завдань, щоб перетворити ці стереотипні судження на сталі моральні якості особистості, якими сучасна молодь керувалася б у своїй поведінці в реальних життєвих ситуаціях.

Радикальні зміни в житті нашого суспільства підтверджують актуальність завдання подальшого вдосконалення морального виховання, необхідність пошуку шляхів оптимального вирішення пов'язаної з ним проблеми формування моральної особистості. Подальші дослідження планується провести в напрямку вивчення інших проблем морального виховання студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Виховання особистості: Сходження до духовності / І.Д. Бех – К.: Либідь, 2006. — С. 265 – 268.
2. Дашков А. Моральное воспитание в истории педагогики / А.А. Дашков // Учитель – 2000 – № 2 – С. 11 – 15.
3. Демиденко В. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для керівників, вихователів і вчителів / В.К. Демиденко. – К.: ІЗМН, 1995. – 128с.
4. Дем'янюк Т., Бех І. Духовно-моральне виховання особистості: інноваційний підхід: навчально-метод. посібник / Т.Д. Дем'янюк, І.Д. Бех / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти; Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Науково-дослідна лабораторія інноваційних виховних технологій; Навчально-методичний центр відділу освіти Березнівської райдержадміністрації. — К.: Волинські обереги, 2007. — 316 с.
5. Красовицький М. На власні очі: Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Ін-т пед-

ки АПН України / М.Ю. Красовицький – К.: Пед. думка, 1998. – 210 с.

6. Кремень В. Запорука конкурентоспроможності: [Про важливість навчання протягом всього життя як для самої людини, так і для держави] / В.Г. Кремень // Освіта. – 2006. – 20 – 27 верес. (№ 36 – 37). – С. 10 – 11.

7. Кремень В. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації: [Про пробл. кризи духовності, її морал. наслідки для людини та завдання освіти. Акад. пед. наук України у її подоланні] / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17 – 30.

8. Сковорода Г. Вибрані твори / Г.С. Сковорода. – К.: Вид-во «Дніпро», 1971 – 136 с.

УДК 378

О.М. Кін

РОЛЬ КАФЕДРИ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглядаються питання формування лідерських якостей майбутнього вчителя в контексті навчально-виховної та навчальної роботи кафедри. Показано історію розвитку проблеми лідерства як наукової категорії, визначено види лідерства. Установлені основні напрями організації роботи зі студентами з боку кафедри для формування необхідних особистісних, професійних та ділових якостей майбутнього педагога.

Ключові слова: лідер, лідерство, кафедра.

В статье рассматриваются вопросы формирования лидерских качеств будущего учителя в контексте учебно-воспитательной и учебной работы кафедры. Показана история развития проблемы лидерства как научной категории, определены виды лидерства. Представлены основные направления организации работы со студентами со стороны кафедры для формирования необходимых личностных, профессиональных и деловых качеств будущего педагога.

Ключевые слова: лидер, лидерство, кафедра.

In the article the questions of forming of leader qualities of future teacher are examined in the context of учебно-воспитатель'noy and educational work of department. History of development of problem of leadership is rotined as to the scientific category, the types of leadership are certain. Basic directions organizations of work are presented with students from the side of department for forming of necessary personality, professional and business qualities of future teacher.

Key words: *leader, leadership, department.*

На початку XXI ст. величезного значення в системі освіти набувають завдання розвитку саме особистісних якостей суб'єктів навчального процесу – учнів, студентів, учителів і викладачів вищої школи. Звернення освіти до особистості зумовлене глобальними процесами гуманізації й демократизації соціуму, кризами в економіці, екології, загостренням соціальних конфліктів, потребами науково-технічного прогресу. Сьогодні новий стандарт суспільства робить неможливим раціоналізацію праці без актуалізації потреб у саморозвитку, мотивації, співучасті й співавторства, усебічного розвитку кожного учасника процесу [1, 2, 5, 9, 10]. Як наслідок, основною метою реформування освітніх систем у всіх розвинених країнах стає підвищення інтелектуального потенціалу нації, створення умов для формування й розвитку творчої особистості.

Таким чином, функції освіти в сучасному світі полягають у тому, щоб засобами розвитку особистості забезпечити саморозвиток суспільства. Головним змістом педагогічного процесу стає розвиток особистості студента, а якість і ступінь такого розвитку свідчать про ефективність роботи педагога, кафедри, вищого навчального закладу, всієї системи освіти.

У розвитку особистості студента важливу роль відіграє активна діяльність в умовах педагогічно організованого колективу. Такий колектив посідає особливе місце в становленні особистості, оскільки саме в ньому найбільш цілеспрямовано та інтенсивно формуються необхідні суспільству соціальні настанови, зразки поведінки, здобуваються знання, уміння й навички суспільного життя [9, с. 147]. При цьому рольові позиції студентів, викладачів задають певне співвідношення статусів, яке впливає на процеси самооцінки не тільки вихованця, але й педагога, рівень знань і життєвий досвід якого забезпечують високий статус його компетентності.

Таким чином, на перший план виходять питання лідерства та створення умов для формування лідерських якостей студента.

Як засвідчило вивчення психолого-педагогічної літератури [3, 4, 6, 7, 8], питання лідерства набули статусу науково-практичної проблеми ще в

першій половині XX століття й залишаються актуальними для вивчення та дослідження й сьогодні, оскільки тісно пов'язані із широким комплексом пріоритетних для сучасної системи освіти завдань. Ще в першій половині XX століття досить популярною була теорія рис лідерства, яка визнавала природженість та неповторність якостей лідера, саме тому лідерство як соціально-психологічний феномен розглядалося як сукупність особливих рис особистості, що забезпечують лідерам можливість заявити про себе, зайняти провідну позицію та підтримувати владу [8].

Прихильники цієї теорії виділили певну сукупність якостей справжнього лідера – розум, такт, почуття гумору, вміння передбачати, здатність привертати до себе увагу, енергійність, сильний характер тощо. Тому головним завданням для дослідників був пошук універсальних рис, притаманних лідеру та характерних для більшості лідерів. Істотною хибою цієї теорії було положення про те, що здібність до лідерства – природжена. Вважалося, що лідер відразу, по факту народження та свідомої життєдіяльності, має певні риси, які закріплені генетично й притаманні вузькому колу людей. Саме носії лідерських якостей і визначають суспільно-історичний прогрес. Таким чином, лідер та лідерство розглядалися продуктом не лише конкретних соціальних умов, ситуацій, відношень, а й природженого комплексу біопсихічних якостей, що забезпечували здатність людини до влади, керівництва.

А.В. Петровський довів, що в цій теорії не враховуються такі обставини: виконання функцій лідера формує або сприяє формуванню певних якостей у лідера; якщо людина довго виконує роль лідера, відбувається інтеріоризація (присвоєння) нормативних вимог ролі, а це призводить до закріплення рис особистості, необхідних для ефективного лідерства. Наприклад, упевненість у собі, наполегливість, необхідні для керівництва людьми, формують та закріплюють якості в лідера, й те, що раніше було його соціальною роллю, стає частиною його «Я – концепції» [8].

Вивчення лідерських якостей продовжувалося до середини 80-х років. Були виділені 4 групи лідерських якостей: фізіологічні, психологічні або

емоційні, розумові або інтелектуальні, особистісні та ділові.

У 50-х рр. «теорію рис лідера» змінила концепція «лідерства як функції групи» (Р. Крачфілд, Д. Креч, Г. Хоманс). Теорія «лідерства як функції групи» виходила з того, що феномен лідерства є результатом внутрішнього групового розвитку, усі члени групи певною мірою виступають учасниками цього процесу, а лідер є членом групи з найбільшим статусом, який найбільш послідовно дотримується норм та цінностей групи [8].

Новим етапом стала концепція лідерської поведінки. Прихильники цієї концепції відійшли від питання “Хто такий лідер?” й активно стали розробляти питання “Як саме працює лідер”? Наукові розробки та результати були досить цікавими, популярними й не втратили раціонального значення й тепер. Найбільш відомою є теорія про три лідерських стилі К. Левіна: авторитарний, демократичний, пасивний (потуральний, ліберально-потуральний) [3].

У вітчизняній науці, як засвідчило дослідження [3, 4, 6, 7, 8], істотним фактором досліджень є аналіз лідерства в різних соціальних групах. При цьому лідерство виступає як один з елементів групової життєдіяльності, яка сама включається до контексту більш широких соціальних явищ. Перші роботи в цій галузі були проведені ще в 20 – 30 ті роки (А.С. Макаренко, А.С. Залужний, Е.А. Аркін та інші вчені). Вони переважно досліджували феномен лідерства в дитячих групах. Подальше зацікавлення лідерством було пов’язане з розвитком концепцій колективу (роботи Б.Д. Паригіна, І.П. Волкова, А.В. Петровського, Л.І. Уманського, Р.Л. Кричевського) та з посиленням практичних потреб. З’явилося значна кількість робіт, пов’язаних з проблемою співвідношення лідерства та керівництва.

Цікавою є інтерпретація поняття лідера А.А. Єршова, який визначав поняття лідера в соціально-психологічному сенсі, вважав, що лідер – це такий член групи, який має необхідні організаційні здібності, посідає центральне положення в структурі міжособистісних відносин членів групи та сприяє своїм прикладом, організацією та управлінням групою досягненню мети [4].

Вивчення психолого-педагогічної літератури [3, 4, 6, 7, 8] засвідчило,

що поряд з цим Р. Бейлс, Т. Ньюком, А. Харе розроблялася «теорія лідерства як функції ситуації», яка залишилася найпоширенішою й сьогодні. Спостереження за тим, як одні й ті ж особи в різних групах займають різні положення, відіграють різні соціальні та міжособистісні ролі, привели дослідників до висновку, що лідерство – це не стільки функція особистості чи групи, скільки результат складного та багатопланового впливу різних факторів та ситуацій. Підхід до особистості з точки зору ролей, які приймає на себе певна особистість, дав змогу розглядати різні фактори (ситуації) як моменти, з яких і розпочинається процес зародження та розвитку лідера. Звідси й теза про те, що специфіка лідерства як функції ситуації та ролі визначається в тому, що цю роль лідеру не «дають», а він її «бере» самостійно (Н.С. Жеребова). Лідер – це той, хто в складній, критичній ситуації бере на себе більшу відповідальність за виконання групових завдань, ніж усі інші члени колективу. Органічним продовженням розробки проблеми стали дослідження видів, структури лідерства [3]. Ще в 50-х рр. Р. Бейлс експериментально виявив, що в кожній малій групі є, як мінімум, два типи лідерів: емоційний та інструментальний. Функція емоційного лідера – психологічний клімат у групі, піклування про оптимальне врегулювання міжособистісних відносин. Як правило, він виступає в ролі арбітра, порадника. Інструментальний лідер – той член групи, який бере на себе ініціативу в специфічних видах діяльності (завдяки своїй особливій компетентності в певній сфері) та координує загальні зусилля щодо досягнення мети. Таким чином, лідер вважався суб'єктом соціальної діяльності групи, за яким суспільство визнає право на специфічну роль у конструюванні емоційних (експресивних) та ділових (інструментальних) взаємовідносин у дитячому колективі, у творчій інтеграції загальних зусиль, у координації процесів співоорганізації та спільного прийняття рішень.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі того часу [3, 4, 6, 8] було відзначено, що, правильно розуміючи роль ситуації для прояву лідерства, американські дослідники визначають саму ситуацію лише як суму певних психологічних очікувань групи. Якщо правильно, що лідер повинен психологічно відповідати очікуванням групи, то зовсім неправомірно

зводити ситуації до психологічних станів (Л.Г. Сорокова).

Дослідження лідерства, що проводилося Н.С. Жеребовою, засвідчило, що специфічна сфера діяльності (навчання, суспільно-корисна праця, громадська робота, відпочинок висуває свого інструментального (або, що є одним і тим самим, – ситуативного) лідера. Такі ж дані були отримані й у роботі, виконаній під керівництвом В.В. Шпалинського. При дослідженнях студентських та трудових колективів у більшості випадків лідерами в чотирьох названих сферах стали зовсім різні люди. Повна відповідність лідерів у одній особі у всіх ситуаціях: спільної роботи, навчання, суспільно-корисної діяльності та відпочинку спостерігалася лише в окремих випадках. Тому заслуговує на увагу визначення лідера, яке дав Б.Д. Паригін: «Лідер – це член групи, який спонтанно виконує роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної, як правило, досить значущої ситуації, для забезпечення організації спільної колективної діяльності людей для найбільш швидкого та успішного досягнення загальної мети» [3, с. 14]. Вдалим, з точки зору багатьох дослідників, є визначення А.С. Чернишова: «Лідерство – це ступінь провідного впливу особистості члена групи на групу в цілому в напрямі оптимізації вирішення загальногрупового завдання» [3, с. 18].

На початку 60-х років були зроблені спроби поєднати всі концепції лідерства в загальносинтетичну теорію лідерства (Б. Бан, Ф. Фідлер та інші науковці). Поєднання відбувалося з урахуванням трьох найважливіших компонентів: 1) мети групи; 2) особистості лідера; 3) факторів, що визначають зміни в груповій поведінці.

Очевидно, що майбутній педагог повинен бути одночасно і формальним керівником, і лідером групи. Психологічно можливе ділове лідерство й лідерство емоційне.

Ділові якості педагога – це, в першу чергу, його професіоналізм, володіння предметом, здатність організовувати навчальний процес. Ділове лідерство зазвичай легко досягається педагогом: він завжди володіє предметом краще, ніж його учні. Набагато складніше створюється емоційне лідерство. Воно залежить від того, наскільки педагог здатний емоційно

позитивно впливати на учнів. За деякими даними, такий вплив справляють: власна захопленість викладача предметом, його бажання передати свої знання, манера поведінки щодо інших членів групи й сторонніх (увага, терпимість тощо), зовнішній вигляд, уміння триматися в аудиторії.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми [3, 4, 6, 8] дозволило встановити та виділити загальні педагогічні умови формування лідерських якостей у колективі:

1. Забезпечення багатообразної різнопланової діяльності для особистості.

2. Створення самоврядування, яке може служити полем різних видів діяльності, фактором, який допомагає розвитку колективу та окремої особистості в колективі.

3. Створення умов для навчання в різних формах як основного виду діяльності (може виступати основою для появи лідерів).

4. Формування колективу, оскільки розвинутий колектив має велику виховну силу, здатність виявляти в кожному студентові особистість, дозволяє йому розкритися.

5. Особистість педагога-керівника, який може впливати на динаміку лідерства в колективі.

Для формування лідерських якостей студентів значні можливості має кафедра, яка проводить значну наукову, навчально-методичну, виховну роботу. Завданням кафедри є насамперед розширення можливостей студентів для їх повноцінного особистісного й професійного розвитку, зокрема, таких параметрів, як ціннісні установки, професійні якості, професійна компетентність, духовність, креативність, якості інтелекту (широкий розумовий світогляд, наукова оцінка подій і явищ, готовність до сприймання незвичної інформації, схильність до причинно-наслідкового мислення тощо).

Виховну роботу кафедри необхідно спрямовувати на вироблення в майбутніх учителів культури поведінки лідера, керівника, відповідального організатора педагогічної діяльності, уміння працювати з колективом, приймати рішення.

Пріоритетом виховання є акцент на загальнолюдських цінностях, співробітництво й кооперація у всіх сферах життя, дотримання прав людини та органічне поєднання інтересів у системі «громадянин – держава».

Виховна робота здійснюється на основі традицій і звичаїв українського народу, дослідження його історичної та культурної спадщини, розвитку в студентів високої національної й патріотичної свідомості, культури міжнаціональних відносин, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до української мови й культури, державних символів України.

Вивчення літератури з проблем дослідження [9, 10] дозволяє стверджувати, що виховна робота кафедри з урахуванням нових вимог процесу виховання має такі ознаки:

1. рефлексивність (рефлексія досвіду самовиховання й самоосвіти; ревізія смислів професійної діяльності; формування досвіду концептуально-рефлексивного ставлення до професійної діяльності; створення особистісних смислів діяльності);

2. суб'єктність (авторський підхід до постановки мети, вироблення змісту й конструювання авторської системи професійної діяльності);

3. інтерактивність і діалогічність (взаємодія суб'єктів освіти; урахування їх індивідуального стилю; спільна діяльність у створенні мети, засобів, очікуваних результатів, критеріїв оцінки);

4. проєктивність і співавторство (конструювання мети й змісту професійної підготовки);

5. єдність особистісно-смыслового й когнітивного розвитку в процесі професійної підготовки.

На підвищення ступеня підготовленості майбутніх спеціалістів, розвиток їхнього творчого практичного світогляду безпосередньо впливає якість навчального процесу, організація науково-дослідної діяльності студентів, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання і його структуру у вищій школі. Розвиток науки у вищій школі передбачає підвищення якості підготовки фахівців, здатних, у свою чергу, після закінчення навчання самостійно вирішувати серйозні

наукові завдання, іти в рівень з передовими ідеями теорії й практики. Тому саме в навчальному закладі важливо прищепити студентам смак до наукових досліджень, привчити їх уже на цьому етапі мислити самостійно.

Отже, підвищення ефективності вузівських науково-дослідних робіт, залучення до їх виконання студентів підвищують і якість підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Тому специфіка роботи вищих навчальних закладів потребує не простого, а органічного поєднання навчально-виховної й науково-дослідної роботи кафедри. Типовими в цій галузі є інтеграція й подальша спеціалізація наукової діяльності та прискорення темпів її розвитку. При цьому наявність кафедр і спеціальностей різних профілів і напрямів створює можливість здійснення комплексних досліджень.

Цілеспрямоване виконання наукових досліджень, підпорядкованих науково-дослідній роботі кафедри у вищому навчальному закладі, сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця. Організовує наукову роботу студентів профільна кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами.

У науково-педагогічній літературі [9, 10] визначено, що науково-дослідницька діяльність студентів містить два взаємопов'язані напрями:

- навчання студентів елементів дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів за загальнокафедральною, загальнофакультетською чи вузівською науковою проблемою.

Як відомо, зміст і структура науково-дослідницької діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших. Поступове зростання обсягу й складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;

- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні фахом, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;
- прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи;
- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання в своїй практичній роботі;
- розширення теоретичного світогляду й наукової ерудиції майбутнього фахівця;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у вузі резерву вчених, дослідників, викладачів.

Керівництво науково-дослідницькою роботою студентів з боку кафедри вищого навчального закладу здійснюється за такими основними напрямками:

- науково-дослідна робота, що є складником навчального процесу й обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка й захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики на замовлення підприємств тощо);
- науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом. Нею передбачається: участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; робота в студентських інформаційно-аналітичних, юридичних консультаціях, туристичних фірмах, перекладацьких бюро тощо; рекламна, лекторська діяльність; написання тез наукових доповідей, публікацій тощо.

Таким чином, новий гуманітарний стандарт суспільства висуває на перший план проблеми підготовки конкурентноздатного, висококваліфікованого, відповідального та самостійного керівника, лідера, які визначаються інститутом освіти пріоритетними. Проблема лідерства пройшла певний шлях розвитку як зарубіжними вченими, так і вітчизняними

дослідниками. Сьогодні лідер – “неофіційний керівник”, тобто людина, на думку якої орієнтуються інші члени групи. Лідерство в свою чергу пов’язане з авторитетністю. Для виявлення, формування та розвитку лідерських якостей значні можливості має кафедра як самостійний структурний підрозділ вищого навчального закладу. Кафедра виступає організатором та проводить значну навчально-методичну, наукову, виховну роботу, створює умови для всебічного розвитку особистісних, професійних, ділових якостей майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Д’юї Джон. Демократія і освіта. – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.
2. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”). – К., 1994. – 61 с.
3. Ершов А.А. Лидер и авторитет группы (к постановке проблемы) // Экспериментальная и прикладная психология. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Вып. 4. – С. 10–27.
4. Ершов А.А. Социально-психологические аспекты конфликтов // Социальная психология и социальное планирование. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – С. 30 – 57.
5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
6. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Педагогика, 1979. – 312 с.
7. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.
8. Психология развивающейся личности. – М.: Педагогика, 1987. – 240 с.
9. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посібн. – К.: Вища шк., 2005. – 239 с.
10. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 232 с.

УДК 378.1: 370.014.7

О.А. Мамасва

РОЛЬ КАФЕДРИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ СУЧАСНИХ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті розкривається роль кафедри в організації громадської діяльності студентів, висвітлюється проблема недостатнього залучення

студентства до громадської роботи.

Ключові слова: організація громадської діяльності, роль кафедри, формування особистості майбутнього вчителя.

В статье раскрывается роль кафедры в организации общественной деятельности студентов, освещается проблема недостаточного приобщения студенчества к общественной работе.

Ключевые слова: организация общественной деятельности, роль кафедры, формирование личности будущего учителя.

This article exposes the role of sub-faculty in organizing students' public work, covers the problem of deficiently associating students with public work.

Key words: organizing the public work, the role of sub-faculty, forming the personality of future teachers.

Постановка проблеми: У сучасних вищих педагогічних навчальних закладах України сформована чітка система виховної роботи, яка зорієнтована на підготовку фахівців, здатних забезпечити розвиток, збагачення й збереження національної культури й природного середовища, підготовку творчої, ініціативної інтелігенції.

Освітня й виховна діяльність перебувають у тісному взаємозв'язку, доповнюючи й збагачуючи одна одну. Оновлення змісту загальноосвітніх, соціально-гуманітарних дисциплін пов'язане з входженням України в Болонську систему вищої освіти та підпорядковується меті формування в студентів національної самосвідомості, патріотизму, правової й економічної грамотності, соціальної активності, загальної культури особистості, що базується на надбаннях української та світової культур. Однак динамічні зміни, що відбуваються в суспільстві, потребують постійного вдосконалення системи виховної роботи й наближення її форм і методів до потреб сьогодення.

Головне завдання сьогодення – розвиток творчої особистості. Формування такої особистості шляхом підсилення організаційно-виховної, культурно-освітньої роботи серед студентів у новій національній моделі вищої освіти стало можливим у зв'язку з відродженням нації, розвитком національної самосвідомості, демократизацією й гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу [1].

Головна мета виховання студентів: різнобічний розвиток особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця з вищою професійною освітою, високою культурою, якостями громадянина-патріота, інтелігента, соціально активної особистості [2].

Головне завдання виховної діяльності – створення умов для активної життєвої позиції студентів, громадянського самовираження й самореалізації, максимального задоволення потреб студентів у інтелектуальному, культурному й моральному розвитку.

До виховного процесу залучають громадські центри культури та організації дозвілля: клуби за інтересами, бібліотеки, колективи художньої самодіяльності, музеї, студентський спортклуб, різні студентські товариства тощо.

Одним з видів виховної діяльності, що сприяють професійному становленню майбутніх учителів, є громадська діяльність, яку визначаємо як позанавчальну, безкоштовну, добровільну, спрямовану на задоволення суспільних потреб. Водночас ця діяльність має й специфічні особливості, що зумовлюються віковими особливостями суб'єкта діяльності, характером стосунків у колективі, його ціннісними орієнтаціями тощо.

Разом зі студентським активом ми здійснили анкетування студентів щодо їх ставлення до громадської роботи, бажання брати участь у громадській діяльності. Результати засвідчили недостатній рівень обізнаності студентів щодо громадської діяльності (57 % опитаних не мають чіткого уявлення про сутність громадської діяльності, для 29 % студентів це нагадувало комсомольські часи їхніх батьків і було, на їх думку, нецікавим). Цікавим був той факт, що переважна кількість опитаних студентів (43 %) була переконана в тому, що їм не потрібна спеціальна підготовка для здійснення громадської діяльності. Тому перед нами постало завдання щодо залучення студентів до громадської діяльності, їх навчання та оволодіння певними навичками.

У роботах філософів В. Афанасьєва, Л. Буєвої, М. Кветного, Л. Божович, О. Леонтьєва, М. Бушканець, О. Зосимовського та інших дана соціальна характеристика громадської діяльності, проаналізовано дію

різноманітних соціальних чинників на формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, мотиви діяльності, подано їх класифікацію.

Незважаючи на розробку багатьох питань організації громадської діяльності студентів, досі не приділялося достатньо уваги вивченню ролі кафедри в організації громадської діяльності майбутніх учителів з урахуванням комплексу умов ефективності.

Кафедра є однією із найвпливовіших у громадському житті університету, оскільки сповідує принципи активного інтелекту й передової суспільної свідомості. Своє завдання педагоги кафедри вбачають у сприянні формуванню компетентної, соціально адаптованої, психологічно здорової, творчої особистості студента з високою потребою в самореалізації й самовдосконаленні.

Мета статті полягає у визначенні ролі кафедри в організації основних видів громадської діяльності студентів у сучасних вищих педагогічних навчальних закладах.

Проблема підготовки майбутнього вчителя до організації громадської діяльності у вищому навчальному закладі є комплексною, її фрагментарне вивчення здійснюють філософи, соціологи, педагоги, психологи.

Головна роль у підготовці майбутнього вчителя до організації громадської діяльності студентів належить викладачеві вищого педагогічного навчального закладу, його професійно-педагогічній майстерності, ерудиції та культурі.

Логіка виховної діяльності викладача при підготовці до організації громадської діяльності студентів та формування в майбутніх педагогів компетентності та професійної готовності визначає такі професійні якості:

- діяльне ставлення до життя, боротьба за успіх перебудови й оновлення школи, активна участь у роботі громадських формувань;
- ініціативне, самостійне й творче вирішення виховних справ;
- порядність, працьовитість, вихованість, доброзичливість, гуманізм, чуйність до оточуючих, вірність обов'язку, упевненість у правоті своєї справи, відвертість, щирість у спілкуванні, вимогливість до себе й до інших;

- стійкість політичних і моральних ідеалів, здатність відстоювати власні переконання, послідовна їх реалізація у виховних справах;

- здатність брати на себе відповідальність за рішення в галузі виховної діяльності, уміння нестандартно мислити, втілювати в життя виховні ідеї, організовувати себе на реалізацію наміченого;

- готовність і здатність до колективної діяльності, усвідомлення особистих інтересів у тісному зв'язку з інтересами студентського колективу, уміння рахуватися з думкою членів колективу й відстоювати власну думку;

- доброта, увага, сердечність, здатність до співчуття, готовність прийти на допомогу;

- уміння постійно підтримувати спокійний, доброзичливий тон у спілкуванні;

- широкий світогляд, культура поведінки, праці, побуту й мислення;

- розуміння й знання літератури, музики, мистецтва в їх багатогранних проявах, уміння цінувати високі досягнення української та світової культур, володіння добрим смаком, уміння бути в центрі культурного життя;

- володіння психологічними основами виховного процесу;

- педагогічний такт, уміння з повагою сприймати будь-яку протилежну думку, неординарний вчинок, уміння сперечатися, аргументовано відстоювати власну точку зору; терпимість, стриманість і спокій у стосунках;

- пошук нових шляхів вирішення завдань, які стоять перед системою виховної роботи, нетерпимість до шаблону, рутини, формалізму, безініціативності, здатність до оригінальних, нестандартних рішень [1].

Виховний процес є постійним, безперервним, він пронизує всю діяльність навчального закладу і є присутнім, чи в усякому разі має бути, в навчальному процесі в усіх його формах.

Поряд з тим, у ВНЗ існує структура спеціальних виховних заходів і службові особи, які ці заходи організовують.

Відповідальність за організацію виховної роботи покладається на одного з проректорів, найчастіше на проректора з навчальної або виховної роботи. Проректор через деканати, кафедри, представників профспілок і

громадських організацій координує й спрямовує виховний процес у ВНЗ.

Організаторами виховної роботи в навчальних групах є виховники (куратори, наставники), які призначаються ректоратом (деканатом).

Виховники призначаються з числа найавторитетніших викладачів кафедр, які встановлюють близькі стосунки зі студентами групи, допомагають їм у вирішенні проблем навчального, виховного й особистого характеру, підтримують зв'язок з батьками студентів і організаціями-замовниками фахівців.

Виховники організовують і систематично проводять інформаційно-виховні години, якщо таке передбачено розкладом, або ведуть індивідуальну роботу зі студентами закріпленої за ними групи.

Методичне керівництво виховниками може здійснювати Рада виховників, яка також дбає про розробку на відповідних кафедрах і тиражування інформаційно-методичних матеріалів. Важливо, щоб система виховних заходів містила заходи на всіх рівнях: загальноміські, вузівські, факультетські, кафедральні, групові.

Робота виховників повинна стимулюватися, зокрема, враховуватися при встановленні їм навчального навантаження [3].

Громадська робота кафедри є важливим складником її діяльності й здійснюється за такими напрямками:

- робота порадників у академічних групах різних спеціальностей;
- участь у творчих проектах та самодіяльності факультетів і університету;
- участь у громадських проектах;
- участь у роботі недержавних організацій;
- публічні виступи та публікації;
- публікації в пресі тощо.

Порадники кафедри працюють за семестровими планами, в яких, як правило, передбачається проведення виховних заходів. Викладачі кафедри беруть також участь у роботі недержавних організацій міста.

Співробітники кафедри беруть активну участь у житті університету — як у навчальному, науковому, так і в організаційному та виховному

планах. Спеціалісти кафедр активно популяризують досягнення сучасних досліджень, проводять науково-просвітянську роботу, виступаючи на різноманітних конференціях, друкуючи статті в популярних та науково-популярних періодичних виданнях, що також позитивно впливає на рейтинг рідного навчального закладу.

Вихованню громадських і патріотичних почуттів у студентів сприяють загальнооакадемічні урочистості, що проводяться з нагоди вшанування пам'яті різних видатних діячів, річниць, відзначення Дня університету, ювілейних дат визначних діячів української науки та культури.

Постійна увага приділяється етичному та естетичному вихованню студентів на засадах педагогічної моралі, яка становить основу загальнолюдських цінностей.

Викладачі кафедр активно співпрацюють із органами студентського самоврядування. Студенти – найактивніші учасники навчального виховного процесу, вони готують мультимедійні презентації на заняттях, семінарах, курсові роботи, дипломи.

Органи студентського самоврядування є виборними й підзвітними структурам, які їх обирали, вони діють відповідно до затверджених статутів.

Найвищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) та постійно діючі Ради (вузівська, факультетська, гуртожитку). До них належать також студентські фракції вчених рад вищих навчальних закладів чи факультетів.

Вирішення більшості побутових питань входить до компетенції студентських профспілок. У ВНЗ можуть працювати осередки Спілки студентів України, студентського Братства, спортивних, культурологічних, мистецьких, екологічних та інших громадських організацій. Діяльність у ВНЗ політичних партій і релігійних об'єднань не допускається [1].

Зміст організації громадської діяльності студентів дуже різноманітний, але, як указує вивчення масового досвіду, воно зводиться до таких напрямів:

- організаційна діяльність (участь у виборах органів студентських

громадських організацій, органів студентського самоврядування тощо);

- громадсько-політична діяльність (участь у політичних мітингах, пошукова діяльність, участь в агітбригадах, агітпоходах);
- робота з підвищення якості навчально-виховної діяльності студентів (участь у творчій самодіяльності, наочних олімпіадах тощо);
- громадсько-трудова діяльність (участь у суботниках, бригадах самообслуговування тощо);
- шефська робота (робота вожатих у дитячих таборах);
- культурно-масова робота (участь у художній самодіяльності, проведення творчих вечорів, відвідування театрів тощо);
- спортивна робота (участь у спортивних змаганнях, туристичних походах тощо).

Концепція виховної роботи зі студентами ґрунтується передусім на формуванні загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів та реалізації ідей відродження національно-культурних традицій у їх етичних та світоглядних орієнтирах. Особлива увага приділяється таким **напрямам**:

- організації загальноуніверситетських виховних заходів, де переважають масові форми роботи, що охоплюють значну кількість студентів та викладачів;
- функціонуванню системи виховної роботи на кожному факультеті з урахуванням специфіки кожного з них;
- піднесенню ролі куратора академічної групи у формуванні творчої індивідуальності студента та визначення перспектив професійного вдосконалення кожного з них;
- активізації виховного впливу в процесі навчання на особистість студента з метою виховання майбутнього вчителя, фахівця, людини високих моральних якостей, справжнього інтелегента;
- розвиткові творчої ініціативи органів студентського самоврядування через клуби, центри, гуртки та творчі колективи за інтересами, яких в університеті більше 70;
- волонтерському руху.

Висновки. Отже, усі елементи організації громадської діяльності

за допомогою кафедри мають забезпечувати досягнення єдиної мети, поставленої перед нею. Взаємодія та взаємопроникнення елементів системи – об'єктивна необхідність. При цьому відсутність будь-якого елемента неминуче призводить до руйнування всієї системи. Разом з цим їй властиві динамізм, внутрішній рух: рік від року змінюються завдання, ускладнюються зміст, структура, методи виховної роботи, до того ж і сама виховна діяльність передбачає безперервний розвиток і вдосконалення. Нарешті, системі громадської діяльності властиве сполучення управління й самоуправління: головними завданнями, самою сутністю педагогічного керівництва нею є розвиток і допомога в реалізації ініціативи та самодіяльності студентів.

Здійснювати ефективне керівництво системою студент-організатор може лише тоді, коли в нього є чітке й правильне уявлення про неї. Між тим у практиці й досі відсутнє єдине розуміння системи. Одні її розуміють як послідовність справ у роботі, інші – як періодичну повторюваність заходів, треті ототожнюють її з розвитком усіх напрямків діяльності тощо. Наслідки таких різних поглядів однаково негативні. По-перше, не маючи загального уявлення про систему, студенти-організатори займаються частковими питаннями, не бачачи зв'язку та взаємозалежності окремих частин, елементів, напрямків, ланок громадської роботи, так і не дійшовши до осмислення всієї діяльності в цілому.

По-друге, якщо побудова системи й досягається методом проб і помилок, тобто ціною значних витрат сил і часу, то за наявності відповідних знань можна, працюючи цілеспрямовано, досягти високої ефективності набагато швидше, з мінімумом помилок та виснажливих перевантажень.

Але все це стає можливим у разі здатності кафедри довести студентство до концентрації емоційних зусиль, спрямованих на досягнення мети, саморозвиток, самоосвіту. Крім того, студент має усвідомлювати цінності культури й оволодіти системою знань, умінь та навичок для організації громадської діяльності.

Отже, тільки за допомогою кафедри, яка цілісно впливає на особистість студента, за використання різноманітних форм і методів в організації

громадської діяльності студентів можна очікувати ефект у розвиткові культурних потреб особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.-метод. посібн. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бех І.Д., Радул В. Педагогічна культура і розвиток соціальної зрілості особистості вчителя // Наукові записки. – Випуск 32. – Ч.1. – Серія «Педагогічні науки». – Кіровоград: РВЦ КДПУ імені В.Винниченка, 2001. – С. 12 – 17.
3. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: Діагностичний інструментарій: Метод. розроб. / Укл. Т.О. Рудякевич. – Житомир: ЖДУ, 2004 – 20 с.

УДК 378.147:37.036

І.В. Ревенко

РОБОТА КАФЕДРИ З ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття присвячена проблемі формування художньо-естетичної культури студентів вищого педагогічного навчального закладу. Виходячи зі структури художньо-естетичної культури вчителя, визначені завдання художньо-естетичного виховання та напрямки роботи кафедри з вирішення цих завдань.

Ключові слова: художньо-естетична культура вчителя, художньо-естетичне виховання, напрямки роботи кафедри.

Статья посвящена проблеме формирования художественно-эстетической культуры студентов высшего педагогического учебного заведения. Исходя из структуры художественно-эстетической культуры учителя, определены задачи художественно-эстетического воспитания и направления работы кафедры по решению этих задач.

Ключевые слова: художественно-эстетическая культура учителя, художественно-эстетическое воспитание, работа кафедры.

The article is devoted to the problem of forming of artistic-aesthetic culture of students of higher pedagogical educational establishment. The tasks of artistic-aesthetic education are identified from the structure of artistic-aesthetic culture of teacher and identified areas of work of department in decision of these tasks.

Key words: artistic-aesthetic culture of teacher, artistic-aesthetic education, areas of work of department.

Постановка проблеми. У період соціально-культурних, політичних та економічних трансформацій в Україні, поряд з позитивними тенденціями, мають місце й такі негативні явища як прагматизація свідомості, знецінення духовної сфери життя людини.

Сьогодні культурна ситуація в нашій державі характеризується втратою оцінних критеріїв, що дезорієнтує молоде покоління в світі цінностей, провокує до антисупільних проявів у поведінці. Це зумовлюється зневагою до національної та світової культурної спадщини, зацікавленістю лише видовищними напрямками мистецтва на рівні кіно та телебачення. Така обмеженість зацікавлень завдає суттєвої шкоди всебічному розвитку особистості. Крім того, засоби масової інформації, змістом продукції яких стає пропаганда насильства, жорстокості, аморальної поведінки, витискають справжні людські цінності та руйнують моральні ідеали.

У цій ситуації перед сучасним учителем постає проблема захисту дитини від негативу навколишньої дійсності, протидії явищам бездуховності та дегуманізації. Вирішенням цієї проблеми може бути прилучення школярів до художніх цінностей, використання виховного потенціалу мистецтва як регулятора формування та розвитку особистості.

Художньо-естетичне виховання школярів вимагає від випускників вищих педагогічних навчальних закладів високого рівня індивідуальної художньо-естетичної культури. Тому одними з пріоритетних завдань системи вищої освіти мають бути: формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів; забезпечення підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних реалізувати функцію, яка полягає в накопиченні та передачі норм, цінностей та досвіду культури наступним поколінням.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичному осмисленню проблеми художньо-естетичного розвитку особистості присвячена низка наукових праць. Загальнонаукове значення в дослідженні проблеми формування художньо-естетичної культури мають філософські праці, у яких художньо-естетична культура особистості розглядається в цілісній структурі загальної культури (А. Арнольдов, Е. Баллер, Т. Домбровська,

І. Зязюн, М. Каган, В. Межуєв, О. Семашко, У. Суна).

Значні психологічні дослідження присвячені вивченню закономірностей розвитку структурних компонентів художньо-естетичної культури особистості (Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Костюк, С. Рубінштейн).

У галузі педагогічної науки особливий зацікавлення викликають праці, у яких розглядається: роль мистецької освіти як засобу художньо-естетичного розвитку особистості (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова); теоретичні та методичні засади використання мистецтва у формуванні професійної культури майбутніх учителів (В. Ковальчук, М. Лещенко, В. Орлов, В. Радкевич); ідеї цілісного пізнання мистецтва простежуються в дослідженні теорії формування художньо-естетичної культури вчителя (Е. Абдулін, В. Бутенко, Л. Рапацька, Г. Шевченко).

Визнаючи вагомість результатів досліджень, присвячених проблемі формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів, слід зазначити, що поза увагою залишилися питання, які мають важливе практичне значення, а саме, робота кафедр вищого педагогічного навчального закладу з формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів.

Мета статті – визначити напрями роботи кафедри з формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Художньо-естетична культура суспільства персоналізується в художньо-естетичній культурі особистості. Це складне інтегративне поняття, яке являє собою сукупність особистісних характеристик і виражається в естетичному ставленні особистості до явищ навколишньої дійсності та мистецтва, у здатності виділити естетичний компонент у змісті творів мистецтва та надати їм оцінку з позиції власного естетичного досвіду, накопиченого в результаті художньо-образного опанування світу за законами краси та вираженого в художньо-творчій діяльності. Іншими словами, художньо-естетична культура особистості – це єдність художньо-естетичних знань, умінь, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності та поведінки.

За словами Л. Печко, естетично розвинену та культурну людину характеризують гнучка творча, трудова активність, багата уява, яскраве бачення світу, здатність легко й адекватно орієнтуватися у вирішенні теоретичних та практичних завдань, творче бачення проблеми [2, с. 8].

Показниками художньо-естетичної культури особистості можуть виступати:

- сприйнятливість та чутливість до естетичних властивостей предметів та явищ;
- загальнокультурна та художньо-естетична освіченість;
- творчий підхід у реалізації різних видів художньо-естетичної діяльності;

Особливість формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів у системі вищої освіти виявляється в її професійній спрямованості, тобто націлюванні на формування професійно значущих естетичних якостей та художньо-творчих здібностей майбутнього педагога.

За визначенням дослідників [3], художньо-естетична культура вчителя являє собою системне утворення, яке поєднує ціннісні, особистісні, діяльнісні характеристики у вигляді мотиваційно-ціннісного ставлення до мистецтва, суб'єктивно-професійної позиції, художньо-естетичної компетентності, володіння педагогічними технологіями, досвіду творчої діяльності.

Художньо-естетична культура майбутніх учителів як складник їх загальної та професійно-педагогічної культури ґрунтується на діалектичній єдності змісту (естетичне) та форми (художнє). «Естетичне» характеризується оцінним ставленням до дійсності та творів мистецтва з позиції загальнолюдських цінностей істини, добра й краси. Поняття «художнє» проявляється в мистецтві та стосовно умов вищого педагогічного навчального закладу виступає як засіб, форма, спосіб активізації навчально-виховного процесу, спрямованого на засвоєння культурологічних, мистецтвознавчих знань, вироблення практичних умінь педагогічної діяльності [3].

Структуру художньо-естетичної культури майбутнього вчителя

складають:

1. Розвинена естетична свідомість, яка характеризується чуттєво-емоційним ставленням особистості до дійсності та мистецтва. Рівень розвитку естетичної свідомості особистості визначається рівнем розвиненості її основних форм: естетичного сприйняття, естетичних почуттів, переживань та потреб.

2. Естетичне ставлення особистості до матеріальних та духовних цінностей навколишнього світу та мистецтва. Структуру естетичного ставлення складають естетичний смак та естетичний ідеал, на основі яких розвивається естетичне судження – доказова, обґрунтована оцінка соціальних, художніх та природних явищ.

3. Художньо-естетичні та культурно-історичні знання, які закладають теоретичні та ціннісні основи художньо-естетичної культури особистості.

4. Практичні навички художньо-творчої діяльності.

Відповідно до структурних компонентів художньо-естетичної культури вчителя ми визначили такі завдання художньо-естетичного виховання майбутніх учителів:

1. Виховання естетичних потреб, здатності до розуміння цінностей художньої культури, уміння виділити естетичний складник предметів та явищ навколишньої дійсності.

2. Розвиток навичок естетичного сприймання та розуміння єдності форми й змісту, вироблення системи естетичних уявлень, поглядів, переконань.

3. Збагачення досвіду майбутнього вчителя культурно-історичними та художньо-естетичними знаннями.

4. Розвиток творчих здібностей студентів у галузі мистецтва.

Складником художньо-естетичного виховання є художньо-естетична освіта, тобто система наукових знань, умінь та навичок у галузі естетики та мистецтва. Ці знання набуваються студентами в різних формах навчального процесу: на лекціях, практичних і семінарських заняттях із загальноосвітніх, спеціальних та педагогічних дисциплін, у спецкурсах та спецсемінарах предметів естетичного циклу, у курсових та дипломних роботах, у процесі

педагогічної практики, у різноманітних формах позааудиторної роботи [1].

Забезпечення художньо-естетичного розвитку студентів потребує чіткої організації всього навчально-виховного процесу, активної діяльності кафедр.

Реалізація завдань художньо-естетичного виховання та освіти майбутніх учителів кафедрами вищого педагогічного навчального закладу здійснюється за такими напрямками:

- навчальна робота викладачів кафедри з викладання художньо-естетичних, гуманітарних, культурологічних, педагогічних дисциплін, спецкурсів на різних факультетах;
- навчально-методична (розробка навчальних програм, навчальних посібників та матеріалів) та науково-дослідна робота;
- відбір засобів, форм і методів художньо-естетичного впливу, які відповідають змісту навчально-виховного процесу;
- організація навчально-виховних заходів: фестивалів, конкурсів, виставок, конференцій тощо;

Важливо зазначити, що художньо-естетичне виховання майбутніх учителів не повинно покладатися лише на кафедри, які мають безпосередній зв'язок з мистецькою діяльністю. Адже художньо-естетичне виховання, як будь-який навчально-виховний процес, повинно мати цілісний та організований характер, що вимагає координованості дій усього педагогічного колективу, у тому числі й гуманітарних та педагогічних кафедр.

Робота кафедр художньо-естетичної спрямованості підвищує творчий потенціал майбутніх учителів шляхом залучення їх до художньо-творчої діяльності, що забезпечує практичне втілення естетичних ідеалів особистості. Викладання мистецьких дисциплін на цих кафедрах збагачує студентів художньо-естетичними знаннями.

Важливе значення у формуванні художньо-естетичної культури майбутніх учителів мають кафедри гуманітарної спрямованості, які поповнюють знання студентів культурно-історичними фактами про основні етапи розвитку суспільства, розкривають картину світу у літературних

образах, розвивають культуру мови майбутнього вчителя. Діяльність кафедр у цьому напрямку забезпечує розширення світогляду, сприяє культурному розвитку фахівців.

Особливу роль відіграють кафедри викладання педагогічних дисциплін, оскільки художньо-естетична культура вчителя не уявляється поза його педагогічною культурою. Тому формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів повинно здійснюватися відповідно до вимог їх професійно-педагогічної підготовки.

Робота кафедри із забезпечення навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі здійснюється в декілька етапів:

1. Планування роботи кафедри за різними напрямками навчально-виховної діяльності, проектування результатів роботи.
2. Конструювання та реалізація навчального процесу.
3. Корегування навчально-методичної роботи.
4. Підведення підсумків, оцінка отриманих результатів і визначення нових педагогічних завдань.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Художньо-естетична культура майбутнього вчителя сприймається як інтегративна модель особистісних характеристик, спрямована на формування естетичного ставлення до навколишньої дійсності та мистецтва, і розглядається в контексті його загальної та професійно-педагогічної культури. Формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів повинно ґрунтуватися на співпраці всіх кафедр вищого педагогічного навчального закладу.

Подальшого вивчення потребують питання координації роботи кафедр з формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Королева Г.И. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Г.И. Королева, Г.А. Петрова. – Казань: изд-во Казанского университета, 1984. – 182 с.
2. Печко Л.П. Эстетическая культура личности и ее развитие. / Л.П. Печко // Приобщение личности к эстетической культуре в педагогическом процессе / Под. ред. Л.П. Печко. – М.: Изд-во АПН СССР, 1991. – С. 6 – 19.

3. Суслова Т.Д. Формирование художественно-эстетической культуры учителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Суслова Тамара Дмитриевна. – Липецк, 1998. – 410 с.

УДК 371.2

Т.П. Стаканкова, С.О. Кабардин

**ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ НА ФАКУЛЬТЕТІ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

У статті виховна робота розглядається як невід'ємна частина підготовки майбутнього вчителя. Ця робота представлена не розрізненими заходами, а як педагогічно обґрунтована єдність аудиторної й позааудиторної роботи, усіх форм і методів, послідовністю в змісті навчально-виховного процесу, який продовжується протягом п'яти років навчання.

Ключові слова: виховна робота, громадянське виховання, гуманізм, культура міжнаціонального спілкування, загальнолюдські проблеми, духовні цінності.

В статье воспитательная работа рассматривается как неотъемлемая часть подготовки будущего учителя. Эта работа представлена не разрозненными мероприятиями, а как педагогически обоснованное единство аудиторной и внеаудиторной работы, всех форм и методов, преемственностью в содержании учебно-воспитательного процесса, который продолжается в течение пяти лет обучения.

Ключевые слова: воспитательная работа, гражданское воспитание, гуманизм, культура межнационального общения, общечеловеческие проблемы, духовные ценности.

In the article educational work is considered as an integral part of training a future teacher. This work is represented not as uncoordinated activities but as an educationally grounded unity of class and out-of-class activities, all forms and methods, succession in the content of teaching and educational process which has lasted for five years.

Key words: educational work, civil education, humanism, culture of international communication, common to all mankind problems, spiritual wealth.

Постановка проблеми. Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, а це

передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та свідомості студентської молоді, формування в неї національної свідомості, любові до свого краю й Вітчизни, до рідної мови, до свого народу, його традицій, історії, культури, почуття відповідальності за долю країни.

Актуальність дослідження. Процес становлення української школи неможливий без розробки теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням вітчизняного досвіду. Сьогодні педагогічна наука й шкільна практика шукають оптимальні шляхи реалізації творчої самодіяльності особистості, демократизації, гуманізації навчально-виховного процесу, перебудови стилю взаємовідносин між учителем і учнем. Важливу роль у цьому процесі відіграють освіта й виховання. Ось чому на факультеті російської мови та світової літератури виховній роботі приділяється значна увага.

Мета статті: розкрити особливості виховної роботи зі студентами як невід’ємної частини підготовки майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Головне завдання виховної роботи на факультеті російської мови та світової літератури полягає передусім у тому, щоб підготувати студентів до виховної роботи в школі. Ця робота передбачена планами роботи кафедр та факультету.

На факультеті російської мови та світової літератури існує певна система в організації й проведенні виховної роботи. У цій системі задіяні всі підрозділи факультету – декан, заступники декана, завідувачі кафедр, куратори, студентське самоврядування. На кожного з них покладено конкретні обов’язки. Декан та його заступники здійснюють загальний контроль за організацією й проведенням виховної роботи на факультеті. Завідувачі кафедр несуть відповідальність за якість виховної роботи зі свого фаху, визначають викладачів для роботи кураторами академічних груп. Куратори відповідають за виховну роботу в кожній окремій академічній групі, вони працюють у тісному контакті з активом студентської академічної групи – і перш за все, зі старостами, а також індивідуально з кожним студентом.

Під час проведення виховної роботи особлива увага приділяється

студентам перших курсів, бо до вступу до університету вони виховувались у різних сім'ях і школах, у кожного з них уже сформувалися певні моральні погляди й переконання, навички поведінки. А тому важливою умовою ефективної підготовки майбутнього вчителя на факультеті є знання своїх вихованців. Вивчення особистості студента ми розглядаємо як складник усього виховного процесу.

Таким чином, у виховній роботі на факультеті російської мови та світової літератури задіяні всі підрозділи: від студента до декана та навпаки.

Ця система передбачає нерозрізнені заходи, а педагогічно обґрунтовану єдність їх, єдність аудиторної та позааудиторної виховної роботи, усіх форм і методів, послідовність у змісті навчально-виховного процесу, який триває протягом п'яти років навчання.

Формування особистості вчителя й професійно-педагогічну підготовку викладачі факультету розглядають як єдиний процес, зумовлений метою й завданнями освіти.

Важливу роль у цьому процесі відіграє перш за все громадянське виховання. Як відомо, громадянське виховання – процес формування громадянськості, тобто такої якості особистості, яка дає можливість відчувати себе морально, соціально, політично й юридично дієздатною та захищеною, здатною до співпраці, міжкультурної взаємодії в умовах розвинутого громадянського суспільства.

Головна мета громадянського виховання на факультеті російської мови та світової літератури – створення нової генерації освітянської еліти України XXI століття.

Основою діяльності професорсько-викладацького складу факультету з формування громадянськості є Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та Концепція виховної роботи із студентами ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Необхідно відзначити, що процес виховання фахівця-громадянина на факультеті передбачає комплексне використання різних методів та форм виховання.

Важливе місце у вихованні студентів факультету відіграє громадянська освіта, яка здійснюється через навчання. За час навчання в університеті студенти вивчають комплекс соціально-гуманітарних дисциплін: історію України, історію сучасного світу, філософію, основи економічної теорії, історію української культури, політологію, соціологію, правознавство тощо. Саме вони сприяють формуванню соціально-політичної компетенції особистості в суспільній сфері та професійному становленню. Студенти набувають політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями в повсякденній діяльності.

Важливий аспект громадянського виховання – виховання поваги до національної символіки – герба, прапора, гімну, Конституції. З цією метою на факультеті створено куточки, в яких містяться необхідні матеріали.

Громадянському вихованню сприяє й атмосфера, яка створена на факультеті: оформлені Шевченківська, Пушкінська аудиторії. Ця атмосфера щоденно підтримується всіма студентами, які чергують на факультеті, доглядають за квітами, турбуються про збереження майна. Усе це сприяє формуванню громадянськості через формування любові до своєї „альма матер”. І якщо юнак з гідністю може сказати: „Я – студент цього факультету, я – студент цього університету!”, то можна сподіватися: він так само гідно усвідомлює себе громадянином цієї країни. Але цього треба вчити, і не тільки навчанням, а й тим способом студентського життя, який пропонується закладом.

Викладацький колектив факультету добре усвідомлює специфіку виховання, яка притаманна дисциплінам філологічної спрямованості, у процесі яких формується почуття гуманізму, шанобливого ставлення до мов, культур, традицій, звичаїв народів, мови та літератури яких вивчаються. Це сприяє формуванню культури міжнаціонального спілкування та міжетнічних відносин, що є обов’язковою рисою майбутнього вчителя-філолога, який досконало володіє мовами.

У процесі вивчення мов студенти залучаються до іншої національної культури, знайомляться із соціально-політичними, естетичними та культурно-історичними цінностями країн. Добір та адаптація відповідних

пакетів актуальних матеріалів, організація навчальних дискусій, використання ділових ігор та інших активних форм навчання спрямовані на те, щоб допомогти студентам усвідомити загальнолюдські цінності. Засвоєння загальнолюдського фундаменту культури невід'ємне від розвитку почуття патріотизму та національної свідомості. Вивчаючи актуальні матеріали української та закордонної преси, обговорюючи їх на заняттях під керівництвом викладача, студенти навчаються бачити й аналізувати успіхи й проблеми своєї країни, поважати традиції й звичаї свого народу, відстоювати національну гідність.

Студенти факультету вивчають світову літературу. Значення літератури у вихованні гармонійно розвинутої особистості неоцінимо й безперечно. Однак у наш непростий час вона набуває особливого відтінку: література стає своєрідним проповідником добра, справедливості, високих духовних цінностей. Ось чому в лекційних курсах світової літератури та літератур, мови яких вивчаються, акцентується увага перш за все на загальнолюдських проблемах: проблемі Бога й людини; добра й зла; проблемі змісту людського життя; проблемі відповідальності людини за власну долю й життя оточуючих людей; трагедії пияцтва в суспільстві; уміння в близьких людях знайти прекрасне, незвичайне.

У цей непростий час для нашої країни, коли робиться спроба розмежувати наше суспільство, велике значення має те, що за програмою студенти факультету вивчають твори Достоевського Ф.М., який у сучасному світі став своєрідним кодом спілкування між людьми різних національностей. На заняттях мова йде про те, що «не может быть счастья там, где ради счастья всех надо замучить всего лишь одно человеческое существо»; «Гармония жизни ничего не стоит, если в ней замешана хоть одна слезинка ребенка».

Слід відзначити, що саме планування навчального процесу та об'єднання груп у потоки, де поряд сидять не тільки українські студенти, а й із різних країн світу, сприяє вихованню почуття інтернаціоналізму. Ось чому на факультеті російської мови та світової літератури значна увага приділяється формуванню толерантного ставлення до всіх громадян,

незалежно від політичних чи релігійних поглядів та нації. У студентському середовищі панує доброзичлива атмосфера, бажання збагатити свої знання про культуру, побут, національні особливості поведінки різних народів, представники яких навчаються в нашому закладі. У свою чергу студенти-іноземці, вивчаючи російську та українську мови, з великим бажанням доторкаються до скарбниць класичної української та російської культури, літератури.

Виховна робота із студентами продовжується в позааудиторний час. Ця робота планується на всіх рівнях: на факультеті, кафедрі, в академічній групі, вона тісно пов'язана з навчальним процесом і є закономірним його продовженням, бо саме в цій роботі студент має можливість не тільки духовно збагачуватись, але й підвищувати свій професійний рівень, повсякденно готувати себе до виховної роботи з учнями.

Про системний характер цієї роботи свідчить той факт, що для кожного з курсів визначено провідний напрям виховної діяльності, який передбачений концепціями виховної діяльності факультету та університету. Так, наприклад, виховна робота зі студентами першого курсу проходить під гаслом: «Я – студент, я – громадянин України». Передбачена така система заходів: урочисте посвячення студентів-першокурсників, ознайомлення з історією університету, факультету, їх славетними традиціями, відвідування музею університету, залучення студентів до участі в громадських організаціях, формування громадської та політичної культури студентів, ознайомлення з політичними подіями в Україні та за її межами, проведення зустрічей з ветеранами педагогічної праці та Великої Вітчизняної війни, відвідування театрів та музеїв міста, організація суспільно корисної праці, участь у трудовому семестрі тощо.

Про ефективність виховної роботи на факультеті російської мови та світової літератури свідчить зважене та політично зріле ставлення студентів до участі в різноманітних акціях, гідне представлення факультету, університету в місті та за його межами. Разом з тим професорсько-викладацький склад факультету добре усвідомлює необхідність постійного вдосконалення виховного процесу й тому головну перспективу вбачає

в розвиткові студентського самоврядування, посиленні індивідуальної виховної роботи, використанні краєзнавчих та історико-літературних матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма «Освіта»: Україна XXI століття». – К., 1994.
2. Золотухіна С.Т. Тенденції розвитку виховуючого навчання. – Харків, 1995.
3. Ігнатенко П.Р., Поплужний В.А., Косарева Н.І., Криницька Л.В. Виховання громадянина. – К., 1977.
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. – К., 2000.
5. Концепція виховної роботи зі студентами ХНПУ імені Г.С.Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2008.
6. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. – Харків, 2002.

УДК 378.147

І.В. Тимченко, О.В. Варенікова

НАВЧАЄМО – ВИХОВУЮЧИ, ВИХОВУЄМО – НАВЧАЮЧИСЬ

В статье рассматриваются пути формирования гармоничной личности учителя-словесника, способного воспитывать в подрастающем поколении чувства патриотизма, сознательного овладения знаниями и стремление работать на благо Отчизны.

Ключевые слова: профессиональные знания, предметная подготовка, педагогическая практика, качество знаний, учитель-словесник, познавательный интерес, методический семинар, экскурсия, куратор, системность, поступательность, воспитание.

У статті розглядаються шляхи формування гармонійної особистості учителя-словесника, здатного виховувати в підростаючого покоління почуття патріотизму, свідомого оволодіння знаннями та прагнення працювати на благо Батьківщини.

Ключові слова: професійні знання, фахова підготовка, педагогічна практика, якість знань, учитель-словесник, пізнавальний інтерес, методичний семінар, екскурсія, куратор, системність, наступність, виховання.

The article discussed the ways to form a harmonic philology teacher, who is to bring up patriotism, conscious shielding, aspiration for working for the

Motherland welfare in growing generations.

Key words: *professional knowledge, subject preparing, pedagogical practice, knowledge quality, philology teacher, cognitive interest, methodology seminar, excursion, tutor, systemabicality, progressive development, upbrindind.*

Якість підготовки фахівців-філологів постійно перебуває в полі зору колективу українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. Мірилом якості в стінах університету є випускні фахові випробування – державні екзамени у бакалаврів і захист дипломних робіт у магістрів і спеціалістів. Результати цих випробувань, відображені у звітах голів ДЕК, стають предметом серйозної розмови на підсумкових засіданнях кафедр та на Раді факультету, мета якої – віднайти шляхи вдосконалення підготовки фахівців, зліквідувати білі плями у їх професійному налаштуванні. Таким чином, підготовка до нового навчального року починається із завершенням поточного: переглядаються навчальні плани та робочі програми, вводяться нові (інколи добре забуті) навчальні предмети. Приміром, кафедра української мови до навчальних планів 5-го курсу внесла такий предмет, як «Лінгвістичний аналіз», а на 4 курсі – «Методика лінгвістичного аналізу в школі». Кафедра української та світової літератури посилює увагу до методики викладання української та світової літератури в школах із урахуванням новітніх технологій навчання.

Для поліпшення якості фахової підготовки спеціалістів необхідно постійно підвищувати якість викладання на факультеті. Тому на засіданнях кафедр систематично аналізуються й рецензуються тексти лекцій, плани практичних та семінарських занять, результати взаємовідвідувань, а також обговорюються відкриті лекції, практичні, семінари.

Лише у 2009 – 2010 навчальному році провели відкриті лекції професори Дорошенко С.І., Лисиченко Л.А., Олексенко О.А., Маслов І.С., Ушкалов Л.В., доценти Голобородько К.Ю., Ткач О.В., ст. викладачі Варенікова О.В., Савченко О.М., практичні та семінарські заняття – доценти Маленко О.О., Малахова О.А., Лебеденко Ю.М., Умрихіна Л.В., ст. викл. Саган В.Ф.

Якість предметної підготовки залежить і від рівня забезпеченості студентів методичними посібниками, де дохідливо подаються алгоритми засвоєння

матеріалу, розроблено вправи й завдання, що сприяють усеохоплюючому засвоєнню знань. У 2010 році вийшли методичні рекомендації із польського лінгвокраєзнавства (Василенко Я.В.), методичні рекомендації з практикуму редагування освітніх видань (Медвідь І.В.), у стадії завершення «Методичні рекомендації зі старослов'янської мови» (Лисиченко Л.А, Тимченко І.В, Яковлева В.Б.), «Методичні рекомендації з усної народної творчості» (Варенікова О.В., Погорелова Н.І.).

Готується до друку хрестоматія із зарубіжної літератури та словник літературознавчих термінів (Яковлева А.М.).

Видано «Повне зібрання творів Сковороди (1.500)» (із коментарем-передмовою та вступом проф. Л.В.Ушкалова), яке на книжковому форумі у Львові визнане найкращим виданням 2010 року. Побачили світ монографії Погорелової Н.І. «Простір смислу» та Маленко О.О. «Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості».

Серйозним і досить відповідальним етапом підготовки фахівця-філолога є практика (фольклорна – І курс, діалектологічна – II курс, пропедевтична – III курс, літня (табірна) – III курс і навчальна – IV – V курси.)

Методисти кафедр разом із відділом педпрактики відповідально ставляться до вибору й підбору місць її проведення. На факультеті виробилася чітка й прозора система організації й проведення фольклорної, народознавчої, діалектологічної практик, що базується на розробленій програмі екскурсій (доц. Ткач О.В., ст. викл. Варенікова О.В.). Традиційно вересень розпочинається для студентів I курсу поїздками до Сковородинівки та знайомством із Харковом історико-літературним. Лише за вересень – жовтень 2010 року студенти факультету разом із викладачами побували в Тростянці, Густині, Качанівці, Сокиринцях, Шарівці, Старому Мерчику, Наталівці, Полтаві літературній, Дніпропетровську, Петриківці, Галушківці, Валках, Сніжковому, Каневі, Черкасах, Переяславі-Хмельницькому, Медведівці, Кирилівці, Суботові, Моринцях.

На травневі свята студенти та викладачі традиційно вирушають у багатоденні мандри. Цього року маршрут пройде по Волині.

Така робота сприяє не лише розширенню пізнавального кругозору

студентів, а й працює на вироблення організаторських здібностей студентів.

Літню практику студенти проходять як у таборах Харківщини, так і в Криму («Альбатрос» (м. Севастополь), імені Комарова (Форос), «Артек»), і маємо вже кілька років персональні запрошення наших студентів до цих таборів.

Місцем проведення навчальної практики стали школи міста, очолювані нашими випускниками (№№ 70, 18, 150, 125, 156, 154 та ін.), де працюють досвідчені учителі-методисти.

Кафедри факультету намагаються не послаблювати контроль за якістю знань випускників і після закінчення ними ВНЗ. Для підтримки науково-методичного тону у вчителів за участі й під безпосереднім керівництвом членів кафедри української мови створено шкільні кафедри за межами університету. Такі кафедри діють у м. Лозувій (керівник – доц. Малахова О.А.), у смт. Нова Водолага (керівник – доц. Тимченко І.В.), у стадії формування кафедра у Красноградському педагогічному коледжі (керівник – проф. Олексенко О.А.). Викладачі виїжджають у школи, проводять майстер-класи, запрошують учителів до університету на розширені засідання кафедр. У найближчій перспективі – спільний методичний семінар із питань підготовки до зовнішнього незалежного тестування за участю викладачів Кримського гуманітарного університету (м. Ялта).

Фахове становлення вчителя-філолога було б не всебічним без підготовки до виховної роботи в школі, що здійснюється практично на прикладі системи виховання студентів факультету. Сьогодні, коли у вузі чітко поставлена робота студентського самоврядування, полегшується робота кураторів, бо вони на факультеті стали справжніми наставниками, а значну роботу в академгрупах виконують помічники – студенти-магістри та старшокурсники. Уже можна говорити про позитивний досвід призначення магістрів кураторами I курсу.

Стратегія виховної діяльності кафедр факультету – це розширення пізнавальних інтересів студентів, сприяння всебічному духовному збагаченню завтрашнього вчителя-філолога, активному становленню й самореалізації особистості в сучасному світі, формування й утвердження гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей. Система виховних

заходів, що проводяться на факультеті, включає: зустрічі з письменниками та поетами Харківської спілки письменників та інших міст України; відзначення Дня української писемності, рідної мови, слов'янської писемності, ювілейних дат філологів, письменників та поетів (Тиждень Шевченка, який понад чверть століття завершується вечором «Мій і наш Шевченко»); екскурсійну діяльність; відвідування з подальшим обговоренням вистав у театрах міста (імені Т.Г. Шевченка, ХАТОБ, ТЮЗ, російської драми); відвідування виставок у художньому музеї та галереї АВЕК тощо.

Виховання як органічний компонент навчального процесу представлено й на рівні студентської наукової роботи, реалізуючись у таких формах, як студентські конференції, семінари, круглі столи, читання, а також заявлено в тематиці курсових та дипломних робіт.

Формуванню особистості українця як такої, що наділена спрямованістю до глибоких знань і парадоксального мислення, сприяє й діяльність поетичної студії «Простір смислу» (керівник – ст. викл. Погорєлова Н.І.) та клубу АІС (Адепти інтелектуальної свободи) (керівник – доц. Хоменко Г.І.).

Студенти факультету набуті професійні знання, навички виховної роботи успішно реалізують під час педагогічної практики, про що свідчать високі оцінки та характеристики.

Після випуску не поривається зв'язок із вихованцями факультету. Щорічно 27 березня у День випускника на факультеті, а також під час проведення Міського учнівського конкурсу знавців української мови, Обласного учнівського конкурсу з риторики, обласної олімпіади з української мови і літератури відбувається постійне професійне спілкування з ними.

Отож, усі форми системної роботи дозволяють студентам із I до V курсу постійно підтримувати зв'язки зі школами, жити їх життям, орієнтуватися на сучасні вимоги й опановувати професію учителя.

Таким чином, уся діяльність професорсько-викладацького складу колективу спрямована на формування гармонійної особистості учителя-словесника, здатної виховувати у майбутньому поколінні почуття патріотизму та свідомого оволодіння знаннями, прагнення працювати на благо своєї Батьківщини – України.

У даному збірнику ми пропонуємо познайомитися з деякими формами навчально-виховної роботи, яка проводиться на українському мовно-літературному факультеті імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка.

З М І С Т

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КАФЕДР ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І.	3
Васильєва М.П., Єсіна Н.О., Грубіч Д.Ю.	11
Гогіна Т.І., Коновалов В.А., Піддубний О.Г., Цимбалюк Ж.О.	19
Гузенко Г.М., Гайдученко Ю.О.	28
Зеленська Л.Д.	37
Іонова О.М.	46
Козіна Ж.Л., Козлов А.В., Лідо О.С.	55
Харченко Л.П.	65
Цєпова І.В.	70
Шиловцева Н.В.	83

Розділ 2. НАУКОВА РОБОТА. ПІДГОТОВКА КАДРІВ

Микитюк О.М., Янц Н.Д.	88
Гриньова В.М., Подберезський М.К.	101
Гавриш І.В., Ушмарова В.В.	110
Гадецький М.В., Черновол-Ткаченко Р.І.	118
Дорожко І.І.	127
Жигло О.О.	134
Золотухіна С.Т.	141
Култаєва М.Д.	147
Подрігало Л.В., Пашкевич С.А., Галашко М.І. , Коник Л.В. , Тихонова В.А. , Чесноков Г.С., Сидорко І.В. , Ісаєва М.В.	156
Попова О.В.	162
Рибалко Л.С.	169

Розділ 3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА

Бойчук Ю.Д.	176
Глотова О.В., Коваленко О.А.	187

Мерінов В.В.	193
Поляков А.О.	204
Прокопенко А.І.	216
Свечнікова О.М., Святська Т.М... Винник О.Ф. , Курко К.В. , Федченко В.М. , Сидоренко О.В.	224
Трубавіна І.М.	231
Хомуленко Т.Б., Волкова О.Г., Петренко Г.Г.	240
Штефан Л.А., Боярська-Хоменко А.В.	251
 Розділ 4. <u>ВИХОВНА РОБОТА</u>	
Троцько А.В., Лозова В.І.	258
Губа А.В., Бережна С.В.	280
Гончаров Д.О.	287
Гриньов В.Й.	292
Калашнікова Л.М.	300
Каліна К.Є.	311
Кін О.М.	319
Мамаєва О.А.	329
Ревенко І.В.	338
Стаканкова Т.П., Кабардин С.О.	345
Тимченко І.В., Варенікова О.В.	351

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ ДЕКАНІВ
І ЗАВІДУВАЧІВ КАФЕДР НА ТЕМУ:
«НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ
Й ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КАФЕДР»

За редакцією А.І.Прокопенка

Відповідальний за випуск:
Комп'ютерна верстка: Тараров Д.С.

Підписано до друку 21.02.2011.
Формат 60х84 1/16
Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. . Обл.-вид.арк. 22,5.
Зам. № 176. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди.
Україна, 61002, м. Харків, вул. Артема, 29.
Видавець СПДФО Прокопенко Г.Є.
Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія ДК № 1635 від 25.12.03 р.